

HENDRIK VAN VELDEKE
(volgens het Heidelbergsche handschrift.)

Cliché bereidwillig ter beschikking gesteld door het Comité ter herdenking van het 8ste eeuwfeest van Hendrik van Veldeke (Maastricht).

JOZ. DROOGMANS

HENDRIK VAN VELDEKE

De eerste Dietsche Dichter

ZIJN LEVEN EN ZIJN WERK

Hulde aan den grooten Loonschen Zanger uit de XIIe eeuw, bij gelegenheid der herdenking van het achtste eeuwfeest zijner geboorte te Veldeke, bij Spalbeek (Hasselt).

G. MICHIELS-BROEDERS
TONGEREN

St-QUINTINUS-DRUKKERIJ
HASSELT

1928

Van dit werk werden 500 exemplaren gedrukt op Featherweight papier, genummerd van 1 tot 500, en 5 exemplaren op Hollandsch papier, genummerd van I tot V, niet in den handel.

Dit is nummer : 3

ONZE GELIEFDE KONINGIN

ELISABETH

Bezielster van vele dichterzangen,
Hooge Beschermster der edele Kunsten,
die de opdracht van dit boek over

HENDRIK VAN VELDEKE

DEN RIJKBEGAAFDEN DIETSCHEN DICHTER,
DEN EERSTEN VAN DIT LAND,
WELWILLEND AANVAARDDE,

ZIJ HIER DIEP EERBIEDIG EN DANKBAAR HULDE GEBRACHT.

De Schrijver.

TER INLEIDING.

Geachte heer Droogmans,

Ik verlang U mijne hooge voldoening uit te drukken over uwe breedvoerige Bio- en Bibliografische studie over onzen beroemden gouwgenoot HENDRIK VAN VELDEKE, bij gelegenheid der herdenking van zijn 8ste eeuwfeest, in 1928.

Over al wat meewerkt tot Limburgs grootheid zal ik mij steeds verheugen.

Limburg, d. i. het oude graafschap Loon, mag fier terugblikken op het eerste goede proza-werk dat in onze taal geschreven werd en tevens op het eerste verdienstelijk tooneelwerk dat wij bezitten; vooral echter bogen wij erop dat onze Gouw, waar de eerste beschaving in België gebloeid heeft, de bakermat is van onzen eersten Dietschen Dichter, wellicht ook onzen eersten toondichter.

Hier is nu de man dien heel België en daarbij gansch het Nederlandsch-sprekend volk aan Limburg mogen benijden. De naam alleen van H. VAN VELDEKE is de groote adelbrief van Limburg. Van Veldeke staat daar van af de jaren 1100 en getuigt voor den ouden adel dezer Provincie, voor de aloude Limburgsche kunstzin en ontwikkeling en beschaving.

Ten slotte is van Veldeke de roem en het sieraad van heel ons Vaderland, hij de Eerste Letterkundige van alle de negen Gouwen van België : niet alleen de Eerste maar ook een buitengewoon-hoogstaande.

Dit zijn redenen te over, geachte heer, die alle Limburgers, alle Vlamingen en Nederlanders moeten aanzetten om den « Vader der Dietscen dichtren algader » : zijn leven en zijne werken, te leeren kennen, ten einde, in begrijpend-waardeeren, dit jaar, diens 8ste eeuwfeest op waardige wijze te vieren.

Daarom verschijnt uwe uitgebreide studie ten gepasten stonde: zij licht den Lezer in over tijd en midden waarin van Veldeke geboren werd, leefde en dichtte; over zijn leven en over al zijne werken, alsmede over 's dichters beteekenis en invloed, zoowel als over de zeer omvangrijke bibliographie en iconographie betreffende den XII-eeuwschen Ridder-Dichter.

Ik koester dan ook de hoop, geachte heer Droogmans, dat, — dank zij de eensgezindheid en de saamhoorigheid van alle Limburgers en van alle Belgen, — de grootsche *van Veldeke-Herdenking*, in 1928, prachtig slagen moge, en uw werk hiertoe zooveel mogelijk bijdrage, opdat — door deze viering — de beteekenis en roem van HENDRIK VAN VELDEKE, steeds mogen groeien en hij voor de oogen van gansch ons Volk, eindelijk, de waardige plaats bekleede waarop hij zoo overvloedig recht heeft als Eerste levenwekker onzer Dietsche Taal, onzer Nederlandsche Letterkunde.

Met de meeste achting.

HUBERT VERWILGHEN.
Gouverneur van Limburg.

Hasselt, den 25n Mei 1928.

De studie « *Hendrik van Veldeke* », door J. Droogmans, waarvan ik het historisch gedeelte las, heeft me den schrijver doen waardeeren als iemand die zich volkomen thuis gevoelt op het gebied der Middelnederlandsche litteratuur. J. Droogmans heeft zijn onderwerp met een oprechte liefde behandeld en het tot in de kleinste bizonderheden doorgrond. Zijn uitgebreide documentatie is verbazend; de betwiste punten heeft hij vrij oorspronkelijk belicht en af en toe zet hij persoonlijke opvattingen vooruit die merkwaardig juist blijken te zijn en getuigen van een schrander doorzicht.

Hij slaagde er in Hendrik van Veldeke in zijn middeleeuwsch maatschappelijk midden te plaatsen : terwijl de adel ongeletterd bleef en de kloosterlingen uitsluitend de Latijnsche taal huldigden, was het gemeenteleven in steden als St-Truiden en Maastricht reeds ontloken. Een nieuwe wonderbare geest bezielde de samenleving. Onze adellijke dichter, alhoewel opgevoed in een klooster-school, is onder den invloed gekomen van deze jonge en veelbelovende burgerij : hij dichtte in de toenmaals gesproken volkstaal.

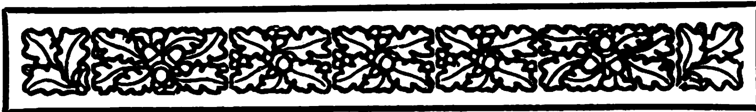
Omdat de heer Droogmans dàt heeft begrepen, mag zijn werk niet alleen *volledig* worden geheeten : het is ook gedeeltelijk *nieuw*.

Dr. J. LYNA, *Adjunct-Conservator, Staatsarchief, Hasselt.*

Bij gelegenheid der herdenking van den 800n verjaardag van Veldeke's geboorte, heeft de heer Droogmans zijne beste krachten gewijd aan eene breedvoerige studie over *de werken en 't leven van den oudsten Nederlandschen dichter*. Wel verschenen reeds verschillende werken over onzen Limburger, en daartusschen eenige zeer waardeerbare; doch eene nieuwe degelijke en volledige studie over den edelman-dichter werd gewenscht, niet alleen door de leden der Veldeke-Commissie, maar door alle vrienden en beoefenaars onzer Nederlandsche Letteren.

Mij, die reeds van vóór veertig jaren mij bezig hield met den toen om zoo te zeggen onbekenden grooten man, en nu de eer heb als Voorzitter der van Veldeke-betooging op te treden, mij was het een blijde tijding te vernemen dat J. Droogmans' boek zal gedrukt worden, en ik vervul een waren en tevens aangenamen plicht het werk van den jeugdigen, ijvervollen en best gedocumenteerden schrijver aan te bevelen.

Polyd. DANIËLS, *pr., Bibliothecaris-Archivaris, Hasselt.*

VERANTWOORDING.

Wel kan een volk, tijdelijk misleid door allerlei omstandigheden, zijn grooten : zieners, levenwekkers en bezielers (voorloopig) schijn-vergeten, miskennen zelfs ; geldt het waarachtig grooten echter, die de natuur van het ras getrouw gebleven zijn, die niet vervreemdden van hun stam- en taalgenooten dan gevoelt het volk (vroeg of laat) dat eenzelfde hartebloed klopt in de aderen van zijn zielseigene uitverkorenen, en — in begrijpend-waardeeren — dankt het zijn leiders, zijn voormannen, zijn herauten, zijn ontvoogders, zijn geestelijkbegenadigden, zijn koningen naar hart en geest, wier leven en wier werk, *ons leven* een belofte tot verklaring schenkt.

Alle volkeren vieren hun denkers, hun dichters, hun « representative men », « de voortrekkers van hun stam » : « Engeland » — zoo roept Carlyle uit — « wilt ge uw Shakespeare, of uwe Indiën?... Indiën vergaat en Shakespeare blijven zal ! »

Edoch, waar andere landen weleens hoofdzakelijk de krijgshaftigheid herdachten van hun gevierden, groette Vlaanderen steeds met ontdekten hoofde, biddend haast, zijn staatsmannen, graven, volksleiders en helden, van af Gwijde van Dampierre, Zannekin, Pieter de Coninck, Jan Breidel, Marnix van Sinte Aldegonde, Jacob en Philips van Artevelde, Sneyssens, tot aan de stille helden van den Boerenkrijg ;

Zijn geleerden zooals : Mercator, Vesalius, Dodoens, Simon Stevin, Ortelius, Justus Lipsius en van Helmont ;

Zijn middeleeuwsche, ongeëvenaarde bouwmeesters der slanke gothische kerken, der Vlaamsche hallen, belforten en stadhuizen, de flonkerendste sieraden onzer steden : zijn bouwkundigen, o. a. van Ruysbroeck, de Layens, van Bodeghem ; zijn beeldhouwers en houtsnijders van af Claes Sluter, Hendrik van Laethem, de Maelder tot aan Colin en Duquesnoy ;

Zijn schilders : vooral de van Eycken, Hans Memling, de beide Breughels, Rubens, Jordaens, van Dyck en Teniers ;

Zijn musici, van af de minnezangers, de contrapuntisten, de school der Vlamingen in Italië met o. a. Adriaan Willaert en Orlando Lasso, tot aan van Beethoven en Peter Benoit;

Zijn dichters, van af die allereerste grondleggers onzer taal: Hendrik van Veldeke, Jacob van Maerlant en Ruusbroec, tot aan die vertolkers der schoonheid in de Vlaamsche natuur, in de Vlaamsche ziel; het noodvuur dat ons volk wakker straalde zooals Conscience, Snieders, David, Rodenbach, Gezelle en Hugo Verriest!

En welke gouw heeft er niet *haar* « groot man », — liefst uit de allereerste tijden der beschavingsgeschiedenis, — op wien zij fier terugblikt?

Al heeft de heer C. Huysmans, op 20 Januari 1926, ter zitting van de Koninklijke Vlaamsche Academie (1), bewezen dat het door hem, vóór 'n 40-tal jaren, te Bilsen ontdekte (2) eenig meesterlijk mysteriespel *De Menschwordingh* aan Limburg ontvalt, wijl niet een priester van Bilsen, met name Jan Emerix, doch de Groote Vlaming van den Westhoek, Michiel de Swaen, de klassieke Nederlandsche dichter van Duinkerken de schrijver van dit drama is; toch blijven wij, Limburgers, nog immer fier terugblikken op onze kunstschatten uit de verre Middeleeuwen. Wordt het *eerste goede proza-werk* in onze taal geschreven: *Van den levene ons Heren*, — dagteekenend uit het begin der XIV[e] eeuw — of ouder nog, van «tusschen 1260-1270» (3) — niet het Limburgsche genaamd?

Niet minder roemen wij, in deze verwaarloosde gouw, op het *Leven van Sinte Lutgart* van Tongeren, door Willem, Prior van Afflighem, later abt van St-Truiden, dichterlijk-vloeiend vertaald, « waarschijnlijk tusschen 1262-1274» (4),— en met rechtmatigen trots verwijzen wij naar de 48 preeken, de *Limburgsche sermoenen*, omstreeks de jaren 1320-50, door een Limburger, hoogstwaarschijnlijk een monnik uit de buurt van Maastricht of Tongeren aangelegd (5).

---

(1) *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Acad. voor Taal en Letterkunde*, Jan. 1926, blz. 38 en vlg.

(2) *Limburgsch Jaarboek voor* 1892-1893 (Bilsen), blz. 65 en vlg. Vgl. *Versl. en Med. Kon. Vl. Acad.*, Jan. 1926, blz. 44.

(3) Te Winkel, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, Haarlem, 1887, deel I, blz. 266-268. Vgl. Kalff, *Geschiedenis der Ned. Lett.*, I, Groningen, 1906, blz. 132.

(4) Prof. G. Kalff, *op. cit.*, blz. 150.

(5) Dr. J. Van Mierlo, Jun., S. J., in *Versl. en Med. Kon. Vl. Acad.*, Januari 1926, blz. 51.

Fier gaan wij, Limburgers, op het *eerste verdienstelijk tooneelwerk* dat wij in onze literatuur aantreffen, n. l. het te Maastricht gevonden *Maestrichts Paasch- of Verrijzenisspel*, uit de XIVe eeuw (1), het voornaamste en oudste mysteriespel dat wij bezitten; en bijzonder bogen wij op de oud-Nederlandsche Psalmen, de *Wachtendonckscke Psalmen*, « die het merkwaardigste overblijfsel van onzen grijzen voortijd uitmaken» (2), onder de regeering van Karel den Groote ontworpen en in 't begin der X^e^ eeuw bijna geheel in het Limburgsch dialect vertaald!

Laat het den heer Dr. Lyna, Staatsarchivaris te Hasselt, dan ook gelukken, zegevierend zijn thesis te staven en onweerlegbaar te bewijzen, dat de twee geniale Limburgers, Jan en Hubert van Eyck, (wier namen op de 1^e^ bladzijde van de geschiedenis onzer schilderkunst prijken), — alhoewel onbetwistbaar zonen uit de Maasvallei, — niet te Maeseyck geboren werden; — wij, Limburgers, gaan er bóvenal fier op dat Belgisch Limburg, — voorheen 't graafschap Loon, — waar de eerste beschaving in België gebloeid heeft, de bakermat was van onzen *Eersten Dietschen Dichter*, wellicht ook onzen *Eersten Toondichter* : *Hendrik van Veldeke*, die, een eeuw vóór Jacob van Maerlant, de *Sint-Servatiuslegende* en de *Eneïde* schreef, in Dietsche taal, en een reeks hoofsche, welluidende *Minneliederen* zong in een Limburgsch dialect. Met Bastiaanse mogen wij dan ook fier verklaren (3), dat wij, « met Veldeke het vroegste letterkundig leven in Limburg (4) zagen ontstaan... vóór Vlaanderen nog, en langen tijd vóór Brabant en Holland », hetgeen ook Ten Brink reeds vroeger deed uitroepen : « Een Limburger valt de eer te beurt in de geschiedenis der Nederlandsche Letteren, het eerst te worden genoemd » (5). Met Te Winkel herhalen wij : « De geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde begint in het midden der

---

(1) MOLTZER, *Mid. dram, Poëzie*, blz. XXXI.

(2) Dr. W. J. J. JONCKBLOET, *Geschied. der Nederl. Letterkunde*, Groningen, 1884^3, deel I, blz. 137.

(3) FR. BASTIAANSE, *Overzicht van de Ontwikkeling der Nederl. Letterkunde*, Amsterdam, z. j., deel I, blz. 26.

(4) Natuurlijk wordt hier, en elders ook, niet Limburg (de Belgische Provincie die slechts veel later ontstond) bedoeld, doch 't *graafschap Loon*, 't gewest waarin Hendrik van Veldeke geboren werd en wiens grenzen trouwens nagenoeg samenvielen met die van de huidige Provincie Belgisch Limburg. Zie verder, hfst. II.

(5) Dr. J. TEN BRINK, *Geschied. der Nederl. Letterk*, Amsterdam, 1897, blz. 30.

XIIe eeuw in Limburg met Hendrik van Veldeke» (1), terwijl wij 't Jonckbloet nazeggen : « In Limburg konden wij de oudste sporen van Nederlandsche Letterkunde waarnemen »(2).

Wat bovendien Veldeke's internationale beteekenis betreft, — in verband « met de ligging dezer lage landen als een schakel tusschen Germaansche en Romaansche landen» (3), verwijzen wij naar Dr. Prinsen 's oordeel, waar deze getuigt dat « Veldeke's hoofsche minnedienst onder Zuid-Franschen invloed staat en hij de heerweg vormt, waarlangs die invloed Duitschland binnentrekt » (4).

Kortom, met Prof. Te Winkel verklaren wij : « Meer dan van Maerlant, die een volle eeuw nà hem leefde, heeft hij, Hendrik van Veldeke, recht op den eerenaam : « de vader der Dietscen dichtren algader » (5).

Moge dan mijn bescheiden pogen een late, doch oprechte hulde bieden aan onzen Loonschen ridder-dichter, die tusschen 1126 en 1128, — nu 800 jaar geleden — te Veldeke bij Spalbeek, op 'n uur afstand der stad Hasselt, het levenslicht aanschouwde.

Na de grondige studies aan den persoon en aan 't werk van onzen allereersten Dietschen Dichter gewijd, in Duitschland, o. a. door Ettmüller, Kraus, Wilhelm, Braune, Roetteken, Meyer, doch vooral door Otto Behaghel ; na de opzoekingen van Goa, in Italië, van Firmery en Pëy, in Frankrijk, alsmede van Jonckbloet, Te Winkel, Ten Brink, Kalff, Franquinet, Leviticus en Van Dam, in Nederland, en bij ons o. a. deze van Scharpé en Kempeneers ; na 't verschijnen der verhandelingen van Veldeke 's gouwgenooten : Bormans, Serrure, Daniëls, C. Huysmans en L. Lambrechts (6), — kom ik gewis te laat met mijne schets, om nog oorspronkelijk te kunnen zijn. Oorspronkelijkheid is vooralsnog uitgesloten totdat b. v. 't een of ander Handschrift van Veldeke's Eneïde of Minneliederen in Limburgsch dialekt ontdekt worde, tenzij nog vele

(1) Te Winkel, *op. cit.*, deel I, blz. 75.
(2) Dr. W. J. A. Jonckbloet, *op. cit.*, 1888^4, blz. 70.
(3) Prof. Kalff, *op. cit.*, deel I, blz., 31-32.
(4) Dr. J. Prinsen G. Lzn., *Handboek tot de Nederl. Letterk. Gesch.*, 's Gravenhage, 1920^2, blz. 100.
(5) Te Winkel, *Handelingen van het XXXIe Nederl. Taal- en Letterkundig Congres*, Maastricht, 1910, blz. 77. Vgl. afzonderlijke overdruk, Maastricht, bij Leiter-Nijpels (1912), blz. 9.
(6) Cfr. *Bibliographie*, met vermelding der studies nopens het « Veldeke-Probleem », aan 't slot van dit boek.

fragmenten van het XIIe eeuwsche handschrift van diens St-Servatius-legende opgespoord werden, ter aanvulling van de snippertjes door Meyer, te Mûnchen, en door B. Schulze, te Leipzig gevonden, waar ook prof. Scharpé, in 1899, eenige perkament-strooken losmaakte die aangeplakt zaten tegen den band van een aldaar gecatalogeerden ouden incunabel (1).

Mijn nederige bedoeling is, al wat aangaande Hendrik van Veldeke werd opgediept, geschreven, betwist enz., in een breede synthesis saâm te brengen, zoo objectief mogelijk en ook zoo volledig als dit een vulgarisatiewerk past, vermits tot nog toe geen algemeene bespreking van het veelzijdig Veldeke-Probleem, in boekvorm werd uitgegeven (2).

Men mag echter van me, buiten in het 1e hoofdstuk, niet verwachten een droge opsomming van documenten en feiten, omdat ik te zeer in mijn onderwerp opging en dat mijn lange overwegingen onvermijdbaar mijn persoonlijke opvatting af en toe vooruitdrongen.

Nu dit vertoog immers geplaatst wordt in het teeken der geestdriftige huldiging van onzen eersten Nederlandschen zanger, zal de Lezer ook Bulwer Lytton's woord wel willen indachtig zijn : « De geestdrift deed immer menige fout der jongeren, ook der ouderen vergeven, zooniet vergeten zelfs ! » Overigens, «het zoeken naar groote mannen, is de droom van den jongeling en de meest ernstige bezigheid van den volwassen man...», aldus R. Emerson.

Gewis konden vele belangwekkende twistpunten, over Veldeke's leven en gedichten, alleen vermeld worden in eene bijdrage, die slechts als vulgarisatie-werk wordt bedoeld — vulgarisatie vooral van wat de Veldeke-kenners over zijn persoon en zijne poëzie schreven — en geenszins aanspraak maken wil op eene grondige, alles-belichtende behandeling van wat prof. Van Dam eertijds « Das Veldeke Problem » noemde. Nochtans werd, ten gepasten stonde, de aandacht der liefhebbers eener meer uitgebreide studie steeds gevestigd

(1) Cfr. *Leuvensche Bijdragen*, III, blz. 13-14, over de ontdekking van bedoeld handschrift. Zie verder, hfst. III.

(2) Nadat dit werk pers-klaar lag, verscheen echter, half 1927, te Gent, een boek over *Hendrik van Veldeke-Middelnederlandsch Dichter*, door Piet Schepens. Volgens den schrijver, wordt zijn werk bedoeld « als een populaire schets » (blz. 5) en koesterde hij « het voor- » nemen van enkel eenige eenvoudige, bondige bladzijden over Vel- » deke te schrijven », — zooals de Heer Schepens zelf zegt aan 't slot van zijne belangrijke samenvattende studie, op blz. 83.

op het werk van specialisten, wier oordeel ik liefst zoo dikwerf mogelijk aanhaalde, en bij voorkeur ook woordelijk, vooral waar het twijfelachtige vragen geldt, mij veilig ende ootmoedig beschuttend onder hun gezag, aan « Cesar gevend wat aan Cesar toekomt », zonder aanhanger te willen zijn van Molière's theorie : « Je prends mon bien où je le trouve », hetgeen wel eens beduidt : « Ik zal niet verwijzen naar de bronnen waar zoo gretig en... zoo ondankbaar wordt geput ! » Veeleer zeg ik 't Hendrik van Veldeke na, wat hij zoo eenvoudig beleed, in verzen 13.514-13.515 van zijn *Eneïde*, ter verklaring dat hij zijn epos « ût den welsken boeken las » :

end enlouch he niet, sô es et wâr,
dat Heinrich gemaket hât dar nâ,

— en loog mijn zegsman niet, zoo is ook waar hetgeen ik hem nazeg !

Ook voor dit simpel huldebetoon, voor deze goed-bedoelde poging :

mit goeder herte biddic hen
die dit Dietsche sullen lesen
dat si mijns ghenadich wesen...

(Maerlant, *Franciscus*, vv. 125-128.)

* * *

De bibliographie, aan 't slot van deze schets, biedt een uitvoerige lijst van studies en verhandelingen die vroeger over de besproken stof werden uitgegeven en voor diepgaander onderzoek zouden kunnen geraadpleegd worden ; zij moge ook een bewijs leveren van het belang dat steeds in Veldeke's persoon en in zijn werk gesteld werd, hier en elders. Niet alleen de studies door specialisten geschreven over 't een of ander punt van het Veldeke-Probleem werden vermeld, doch insgelijks, zoo volledig mogelijk, de afzonderlijke bijdragen en artikels in tijdschriften verschenen, benevens de algemeene werken over Nederlandsche en Duitsche Literatuurgeschiedenis waarin, minstens bondig, de hoofdmomenten uit 's dichters leven en de bijzonderste kenteekenen van zijn œuvre worden aangeduid. Voor andere terloops geraadpleegde boeken over Letterkunde, Geschiedenis enz., verwijzen we naar de aanteekeningen in den tekst en in de voetnota's.

En nu, ten slotte, is het mij een aangename plicht, ootmoedig, mijn oprechten dank te betuigen aan den Weledelen Heer H. Verwilghen, Gouverneur der Provincie Limburg, den zeer gewaardeerden Voorzitter van 't Eere-Comité der *Herdenking Hendrik van Veldeke*, voor zijne zeer vereerende belangstelling en hooge bescherming.

Gaarne ook betuig ik mijne erkentelijkheid aan den Leuvenschen Hoogleeraar L. Scharpé, den gevierden Voorzitter van het Algemeen Veldeke-Comité, die, door tusschenkomst van mijn goeden vriend Drs. Paul Cools, zich gewaardigde, aan 'n profaan, de verlangde studieboeken, in bruikleen, toe te vertrouwen.

Dank, eveneens, aan den Z. Eerw. H. P. Daniëls, den immer jeugdigen, den zeer geleerden en uiterst bereidwilligen archivaris-bibliothecaris der stad Hasselt, den ieverigen Voorzitter van het Limburgsch Veldeke-Comiteit, die de gevraagde werken te mijner beschikking stelde, maanden lang, zoo 't ook deden de heer G. Sengers, Hoofdopziener over 't Lager Onderwijs te Hasselt, de Z. Eerw. H. J. Schoofs, Provisor in 't Klein Seminarie te Sint-Truiden, alsmede de heer Dr. J. Lyna, Staatsarchivaris, te Hasselt, dien ik nooit vruchteloos om inlichtingen bad : aan hen allen mijn hartelijken en welgemeenden dank (1) !

En, « last not least », dank tevens aan den durvenden promotor der Veldeke-Herdenking in Limburg, den heer Eug. Leën, schrijver van 't Davidsfonds en van 't Leesgezelschap te Hasselt, voor zijn belangstelling in deze schets, voor zijn aanmoediging en zijn steun.

Kortom, dank ! — zegt de schrijver onzen dichter Hendrik van Veldeke na, — hartelijken dank

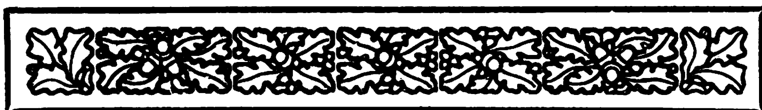
Alle dies hem baden
Ende hulpe daer toe daden
Ende allen dienst lieff was.
(St-Serv., I, 3247-3249.)

Hasselt, den 25n April 1927 (2).

(1) Mijn dank is des te grooter, omdat ik, ondanks de bereidwilligheid der Heeren bibliothecarissen, zelfs ter Universiteitsbibliotheken te Leuven en te Gent, evenmin als op de Koninklijke Bibliotheek, te Brussel, en op de bibliotheek van 't bisdom, te Luik, niet al de gewenschte werken kon bekomen.

(2) Alhoewel pers-klaar van in 't begin 1927, kan deze verhandeling, tengevolge van een samenloop van verschillende omstandigheden, slechts thans verschijnen.

LOSSIA

I.

TIJD EN MIDDEN WAARIN HENDRIK VAN VELDEKE LEEFDE.

Zonder nu ook Taine's deterministische theorie, uit zijn *Philosophie de l'Art*, over «la race, le milieu, le moment» (1) te willen overdrijven noch te onderschatten, dient bondig aangetoond, welke de tijd was en het midden waarin Veldeke leefde. Leert ons Goethe niet : « dat het werk des dichters openbloeit uit de gedachten en de gevoelens van de eeuw waarin hij dichtte, en dat geest en hart, hoe ruim zij ook wezen, vervuld zijn met die gedachten en gevoelens? »

Trouwens, in Veldeke's werk — evenals in 't œuvre der andere XIIe eeuwsche schrijvers — ontwaren wij het denkbeeld dat de dichter zich alsdan vormde over 't geluk en 't onheil ; over de liefde en de vrouwenvereering ; over het gemoedsleven : vreugde, onrust, kommer, vrees, toorn, medelijden zijner helden ; over geloof, godsdienstzin, hel en hemel, kortom over al de groote belangen van 's menschen leven. Zoo treft ons ook wel eens een bijzonderheid over zijn geboortestreek en de nabijliggende gouwen, over zijn land- en ranggenooten en over de geschiedenis van zijn volk en zijn tijd, als zoovele bronnen van zijn gezangen, ook beïnvloed vaak door voorgangers en tijdgenooten. Veldeke dus, geplaatst in het kader van die veel omstreden Middeleeuwen : « Moyen-âge énorme et délicat » (naar 't gevleugelde vers van Verlaine) !

Veel geleerden denken er over zooals Michelet, Tollens, Boileau en Hallam, en aanzien als *Une nuit de mille années*, « een zwarte walm — een barre nacht », « *ces siècles grossiers* »

(1) H. Taine, *Philosophie de l'Art*, Paris, 1921^17, t. II, pp. 84 suiv., et t. I, pp. 55, suiv. et *passim*.

der « dark Middle Ages » (1). Anderen : geschiedkundigen, kunstenaars en critici, zooals Baumgartner, Ehrard, Meiners, Eichhorn in Duitschland, hebben over de Middeleeuwen een gansch tegenovergestelde meening en begroetten haar met Schlegel als « het begin eener belangwekkende periode », gelijk ook o. a. Gaston Paris, Alfred Rambaud, Léon Gautier, J. Anglade, Ach. Luchaire, Roger-Peyre en J. Calmette, in Frankrijk, dit tijdperk op hoogen prijs stellen omwille « de la représentation de l'idéal social, moral et poétique ». Ook in Nederland werd die periode, b.v. door Hofdijk « hooggeschat om hare nooit rustende krachtsontwikkeling » en door Te Winkel werd zij bewonderd om « het ridderwezen met zijn onkreukbare trouw, zijn fijn gevoel van eer ».

Omdat de geschiedbronnen, die ons over den toestand in dien tijd inlichten, zeer zeldzaam zijn en wij er ons aldus bezwaarlijk een juist idee van kunnen vormen, moeten we, in onze wanhoop, de Middeleeuwen niet het zwarte tijdvak noemen. De XIIe eeuw mag integendeel buitengewoon belangrijk worden geheeten, omdat uit de *maatschappelijke evolutie* die toen haar beslag ging krijgen, de instellingen werden geboren die zes eeuwen lang de samenleving zouden beheerschen.

De voornaamste factor van deze machtige evolutie was ongetwijfeld de *godsdienst* die alsdan voornamelijk het geheele leven doorademde. Niet te verwonderen dus, dat de invloed ervan zich ook op kultureel en maatschappelijk gebied gelden deed en niet het minst in de kunst, wier opbloei in dit tijdperk valt, en wier openbaringen in meer dan een opzicht zijn gegroeid uit het nieuwe leven, dat door de ontwikkeling van het religieuze gevoel opgewekt werd. « Naarmate de verdieping van het religieuze gevoel doordrong, — schreef Dr. van Mierlo, — naarmate de ridder-idealen stegen, naarmate met het verre Oosten het mysterie van het onbekende en nooit-vermoede de gemoederen aangreep, wijzigden zich ook de onderwerpen

---

(1) Er weze hier, van in den beginne, op gewezen dat de, eerlijkheidshalve, liefst letterlijk aangehaalde citaten ontleend werden aan de werken van algemeenen en bijzonderen aard, aan 't slot vermeld in de bibliographische opgave. Ten einde de lezing niet al te dikwerf te onderbreken, werden meest alle voetnota's-verwijzingen weggelaten, wanneer het bronnen betreft waaruit reeds eenmaal geput werd ; dit geldt bijzonder voor de hoofdstukken welke rechtstreeks op Veldeke's leven en œuvre betrekking hebben, te meer daar de geraadpleegde studies nauwkeurig in de bibliographie aangeduid worden.

dier kunst. Daarbij kwam, dat in de XIe, XIIe eeuw de studie der klassieke letteren weer was opgebloeid : een echte Renaissance, deze minder geestdriftig en opgetogen dan gene van de XVe eeuw. De Universiteiten waren op komst. Aan Virgilius, Lucanus, Ovidius, Horatius, Juvenalis, Cicero, Seneca, Plinius en zoo vele anderen ontleenden geschoolde dichters met de procédés van hun kunst, niet zelden hun motieven en hun geleerdheid. Daarin werkten ze dan de nieuwe ridderidealen uit, al schiepen ze dan ook de helden der Oudheid of de clanhoofden van het geheimzinnige Britannië niet uit onbeholpenheid of onmacht, maar uit bewuste kunst, tot christelijke ridders » (1).

En christelijke ridders telde Veldeke's eeuw, dank zij den machtigen invloed der Kerk op het ridderdom, toen b. v. de ridderwijding een kerkelijke plechtigheid wordt, waarbij de priester den nieuwen, christelijken krijgsman zijne plichten voorhoudt, die deze op het Evangelie bezweert. Ook mocht dan Dr. Kalff verklaren dat, onder invloed van het Katholiek geloof, « de woeste strijdlust van vroeger, in veilige bedding werd gebracht, aangewend tot ontwikkeling en beschaving der maatschappij. »

Laat dan 'n Molière nog gewagen van « Siècles ignorants », de Geschiedenis leert ons, dat die eeuwen de toekomst in zich droegen en haar voorbereidden. Die toekomst, het grootste deel van wat de moderne tijden aan schoonheid en grootheid hebben voortgebracht, ontkiemt in de Middeleeuwen. Wat de poëzie in 't bijzonder betreft, mocht Schlegel getuigen dat de periode der kruistochten, met de zeden, gewoonten, gebruiken en liederen uit den tijd van 't ridderwezen, evenals de gezangen der minstreels en troubadours, als 't ware de algemeene Lente inluidde bij al de naties van het Westen (2). — Om het wezen van deze ridderpoëzie beter te begrijpen, is het noodzakelijk een blik te werpen op de politieke toestanden hier te lande.

In *staatkundig opzicht*, vormden de staten die vroeger deel hadden uitgemaakt van het Hertogdom Lotharingen, op den

---

(1) Dr. J. van Mierlo, in *Versl. en Meded.*, *Kon. Vl. Acad.*, Nov. 1926, blz. 819-824.

(2) Schlegel, *Histoire de la littérature ancienne et moderne* (traduction W. Duckett), Louvain, 1829, pp. 231-242. Vgl. A. Bossert, *La littérature allemande au Moyen-Age*, Paris, 1882[2], blz. 241 : « La poésie des *minnesinger*, surtout la poésie lyrique, représente la véritable jeunesse de la littérature allemande. »

rechter oever van de Schelde, een leen van het Duitsche Keizerrijk. Vandaar dat, in de X^e en de XIe eeuw door de Duitsche kultuur een diepe stempel op onze beschaving geslagen werd : invloed die naderhand nog algemeener werd toen hij, door tusschenkomst van Duitsche Bisschoppen, in Veldeke's tijd en vooral later, nawerkte ook in deze streken, bijzonder door tusschenkomst der Luiksche bisschoppen die in den dienst stonden van den Keizer. Hoe spreken ons uit de geschiedenis — naast den naam van Luik — de namen : Keulen, Mainz en Trier, drie beroemde aartsbisschopszetels, steden die brandpunten waren van cultureel leven ; en dichter nog bij onze gouw, lag Aken, waar de groote keizers met staatsie werden gekroond. Daar, rond die centra van macht, weelde en handel, schaarden zich talrijke kloosters, vanwaar de beschaving alom uitstraalde, ten tijde der machtige keizers Otto I, Hendrik IV, Frederik Barbarossa. Op cultureel gebied gingen dan ook Rijnland, met de Maasvallei alsmede Limburg en 't graafschap Loon, Vlaanderen en 't meer Oostelijke Duitschland vooraf.

Edoch, stilaan verslapte de macht der Duitsche Keizers, hunne suzereiniteit over onze vorstendommen verzwakte met het gevolg dat ook de betrekkingen tusschen deze oorden en het Duitsche Rijk minder druk werden. Misschien is de oorzaak daarvan, voor de Maas- en Demervallei, te vinden in het feit dat Loon te dien tijde een vazalstaat was van Luik. En Luik, door zijn taal en zijn gemeenschappelijke belangen met Kamerrijk, meer dan met Vlaanderen, bleef niet van de Fransche beschaving verstooten.

Anderzijds leert ons de geschiedenis dat sedert de XIe eeuw, handel en nijverheid van lieverlede heropbloeiden in Vlaanderen, toenmaals een Fransch leen, zich uitstrekkend tusschen de Noordzee en de Schelde, tusschen Engeland en Frankrijk. Vlaanderen lag vooralsnog buiten de economische wereld gevormd door de valleien van Maas en Rijn en voelde zich, — vóór 't graafschap Loon, — tot de Fransche beschaving aangetrokken : het hof der graven stond steeds in het drukste verkeer met Frankrijk waar zij meest hun opvoeding ontvingen ende gewonnen werden voor 't bevorderen der Romaansche cultuur. Mogelijk deed zich echter deze overheersching « de la civilisation française » ook op de edelen van Loon gevoelen, en... was zij mede-oorzaak van Veldeke's geestdrift voor den Franschen «Roman d'Eneas» door hem, in zijn *Eneïde*, vertaald !

Zegt ten andere Prof. Kalff niet, sprekende o. m. over Veldeke's geboortestreek : « Uit staatkundig oogpunt gezien, behoorden verreweg de meeste dezer lage landen tot Duitschland, hunne ligging in Europa maakte ze tot een schakel tusschen Germaansche en Romaansche landen... Dat de bewoners dezer landen tusschen Duitschers en Franschen in woonden ; dat, in de Zuidelijke Nederlanden, het Dietsch onmiddellijk paalde aan het Fransch was oorzaak dat de Fransche taal en letterkunde te onzent gemakkelijk ingang konden vinden » (1). Kortom, en heel eenvoudig : Loon en Luik lagen tusschen Frankrijk en Duitschland ; hier in het tweetalig prinsbisdom en graafschap, ontmoetten elkander de twee beschavingen.

Niet alleen de godsdienst en de staatkundige verhouding tusschen deze en de omliggende gouwen hadden een overwegenden invloed op de maatschappelijke evolutie, doch ook de tot dan toe *ongekende bloei van het leenstelsel* was van groot belang voor Veldeke's tijdperk, zoowel in economisch als in intellectueel opzicht. Zonder een verband te willen leggen tusschen de dichtkunst van Hendrik van Veldeke en de maatschappelijke evolutie, mag toch hierop de aandacht worden gevestigd. De XII[e] eeuw is immers gekenmerkt door de verovering van de persoonlijke vrijheid door het volk evenals door de opflakkering van den geest van onafhankelijkheid bij de edelen. Het is geen bloot toeval, dat de ridderdichters vaak hun gevoelens van verknochtheid ten opzichte hunner uitverkorene vergelijken met het *loyalisme* van den *leenman* voor zijn *Heer.* Geen slaafsch bukken meer voor den ongenaakbaren dwingeland, doch dienen-in-vrijheid omdat zij *gaarne* dienden, zoo 't Veldeke getuigt van zijn beantwoorden aan 't verlangen van den paltsgraaf van Thuringen, die hem vroeg de Eneïde te voltooien (2) ; geen vreesachtig kniebuigen maar, in idealen vrouwen-dienst, den wensch vervullen van de hoog-gewaardeerde gravinne, — zoo de Spalbeeksche hoveling bij 't Loonsche hof, zijn St. Servaaslegende dichtte op aanvraag van gravin Agnes « van Loen, sijnre liever vrouwen, — dies hoem bat mit trouwen » (3).

---

(1) Kalff, *op. cit.*, I, blz. 32. Vgl. Jonckbloet, *op. cit.*, I, blz. 63, vlg., over den invloed van het klassicisme, o. m. tijdens de X[e] en XIe eeuwen, vooral in de beroemde klooster-en kathedraalscholen, b. v. onder de keizers uit het Saksische Huis.

(2) *Eneïde*, verzen 13482 en 13490.

(3) *St-Servatiuslegende*, I, 3237-3238.

De steden waren tot ontstaan gekomen en 't zou verkeerd zijn te denken dat de burgerij den handel en de nijverheid alleen ter plaatse tot een ongekenden bloei wisten te brengen. Deze bloei is hoofdzakelijk te danken aan den handel op den vreemde alwaar hij voortdurend werd uitgebreid, derwijze dat de horizon van de bevolking aanzienlijk werd verruimd, de wisselwerking onder de naties ontstond en een diep-ingrijpende invloed zijn stempel prentte op de onderscheidene literaturen.

Daarnevens, is ook de *vrijwording* van groote beteekenis voor den stand van de ministerialen, de ambtenaren van den graaf, stand waartoe ook de familie der van Veldeke's behoord heeft. Toen dezen de erfelijkheid over hun *beneficia*, hun leengoed veroverden en feudale heeren, leenheeren gingen genoemd worden, stonden zij veel meer onafhankelijk tegenover hun suzerein : het volstond dat zij vastbepaalde diensten deden, om het overige van hun tijd rustig op hun landgoed te kunnen doorbrengen en hem b. v. onbezorgd aan de « edele conste », aan de poëzie te wijden. Buiten kijf, hebben gebeurtenissen als deze een sterken indruk gemaakt op de gemoederen, en wij kunnen ze rangschikken onder wat Brunetière heet : « les modificateurs des genres », n. l. : « les conditions géographiques ou climatologiques, les conditions sociales et les conditions historiques » (1).

Indien de vazallen te hunnent burchten oprichtten, was het belang van hun heer daardoor eenigszins gediend, maar door het zelfde feit betoonden zij hun macht, hunne onafhankelijkheid.

Het is echter niet betwistbaar dat, ten tijde van Hendrik van Veldeke, onze hooge ministerialen immer den militairen dienstplicht verschuldigd waren en dezen geregeld vervulden. De graven van Loon waren niet vrij te spreken van een zekere dosis oorlogszucht ; die lange reeks onafgebroken oorlogen, gevoerd door Lodewijk I, Geraard I en Lodewijk II, leveren daarvan een sprekend bewijs : een omstandigheid, die niet uit het oog mag worden verloren, wil men den ongewonen bijval van den *ridderroman* duidelijk begrijpen, Veldeke's episch verhaal van Eneas' roemrijke lotgevallen incluis (2).

Daarenboven was de scheiding in standen van de bevolking nooit zoo scherp afgelijnd als in deze periode. Volgens Dr. Lyna

(1) F. Brunetière, *L'Evolution des genres dans l'Histoire de la Littérature*, Paris, Hachette, 18e éd., s. a., p. 21.
(2) Zie verder hfst. IV.

kan deze streng bepaalde scheiding beschouwd worden als de grondslag van de wording onzer gerechtshoven. Krachtens het groote, alom-toegepaste principe : oordeel van genooten, sloten de hoogere ministerialen zich gansch af van de overige bevolking. In 't Loonsche, verschenen zij voor een hof samengesteld uit genooten, (« pares », d. i. mannen van hun maatschappelijken stand), dat later het leenhof of de zaal van Curingen werd, voor al wat het zakelijk recht aanging. En wat hun geschillen betrof, gaven ze er de voorkeur aan, deze door de wapenen te regelen dan voor een territoriaal gerechtshof als dat van Vliermael te verschijnen, waarvan misschien wel een schepen, die *niet hun genoot* was, deel uitmaakte.

Het trekken dezer scheidingslijn tusschen de verschillende standen, verklaart ook eenigermate waarom de ridders, de edelen, ten tijde van Hendrik van Veldeke, hoofdzakelijk ridderpoëzie, ridderromans en hoofsche minneliederen schrijven, die vooral bestemd waren voor *hunne* genooten : de ridders en jonkvrouwen, de ministerialen, de hovelingen van hun graven en hertogen. Ongetwijfeld, de vrome dichtkunst, zooals Veldeke's St-Servatiuslegende, werd eveneens door de ridders beoefend, omdat de geestelijken, als *de* geleerden van die eeuw (dus ook de godsdienstige stof), hoog in aanzien stonden. Honderd jaar na Veldeke, tolk der edellieden, zal Jacob van Maerlant, de spreekbuis van het volk dier dagen, — b. v. in zijn « Wapene Martijn », — voor *het volk* handelen over de slechtheid van den adel en vooral over de eigenschappen der verschillende standen ; hij zal aan het volk verklaren, dat de « lijfeigenen », verre van afkomstig te zijn van Caïn of van Cham, de vervloekten, afstammen van den edelen Abraham : « Van den edelen Abraham is, naar ik vernam, het lijfeigen volk afkomstig, dat steeds zich der eere toewijdde, en zich nooit bevlekte » (1).

Van maatschappelijk standpunt uit beschouwd, onderscheidde men immers, wel afgebakend, drie groote standen, zoo 't ons Willem van Hildegaertsberck leert in zijn gedicht *Vander drierehande staet der werelt* (2), n. l. : de ridders, de geestelijken en ten slotte de lijfeigenen, in den onmiddellijken

(1) J. Van Maerlant, *Martijnszangen*, I, *Wapene Martijn*, 40e strophe, vv. 517-520.

(2) *Van drierhande staet der werelt*, door Ph. Blommaert, te Gent uitgegeven in 1858, samen met nog vier andere gedichten door Willem van Hildegaertsberge.

dienst van den heer, daarom huislieden, ook wel grondhoorigen genaamd : « Beyde *papen* ende *heren*, — entie *huusman* daer bijneven ; — ende elc die wort syn staet bescreven » (vv. 56-58).

De voornaamste stand uit Veldeke's tijd was onmiskenbaar die *der ministerialen*. Door de omstandigheid dat zij den grafelijken raad uitmaakten, dat aan hunne zorg de burchten van het land werden toevertrouwd, dat hunne aanzienlijke proven nadien de leengoederen werden, bekleedden zij-zelf den eersten rang in de maatschappij (1).

In deze gewesten : 't Loonsche, Vlaanderen en Brabant, later nog in de Noordelijke Nederlanden, hadden graven en baroenen, bisschoppen en edelen zich stilaan onafhankelijk gemaakt van het oppergezag des Keizers. Ook de ministerialen, de latere leenheeren, hadden in de XIe en XIIe eeuwen allengskens hunne macht en hunne bezittingen uitgebreid, zoodat zij, op 't einde der XIIe eeuw, reeds in den adel plaats genomen hadden, en menigeen, ter vergelding mogelijk van bewezen diensten, als 'n beneficium een leen ontving van zijn heer. « La richesse essentielle étant la terre, la rémunération des services devient une question foncière », aldus Calmette (2), of zoo 't Van der Essen vaststelt : « Het ambt en het leengoed verbonden zijnde, wordt weldra het ambt zelf als een beneficium aangezien. « Honor » beduidt nu tegelijkertijd het ambt en het leengoed dat er aan verbonden is » (3).

Hendrik van Veldeke, hoveling der graven van Loon, was vermoedelijk ook een ministeriaal der abdij van St-Truiden. Hij was daarenboven waarschijnlijk voogd van de heerlijkheid Veldeke. Het belang van deze functie is niet genoeg in het licht gesteld. De voogdijschap sloot in zich de hoogere rechtsbevoegdheid, een dezer regalia die immer met de uiterste spaarzaamheid werden begeven en uitsluitend aan hoogstaande personnages ten deel vielen. M. a. w. van Veldeke was een groot man, toen de abt van St-Truiden hem zijn heerlijkheid schonk, — zooals verder aangetoond wordt. De oor-

---

(1) Zie verder hfst. II.
(2) J. CALMETTE, *La société féodale*, Paris, 1923, pp. 8, 21, 31.
(3) Prof. VAN DER ESSEN, *Geschiedenis der Middeleeuwen*, Leuven, 1919, blz. 141. Vgl. ook ROBERTSON, «State of Europe », London, 1831, note VIII, in *Works*, p. 393 : « Benefices acquired the name of fiefs or feuds » (bedoeld wordt : van af de XIe eeuw). Cfr. ook *Abdy's Lectures on Feudalisme*, 1890, lect. V-VII.

sprong van zijn grootheid hoeven we niet ver te gaan zoeken : vermits hij hoveling was, bij 't grafelijk huis in dienst, en dewijl de bescherming door de graven van Loon verleend aan de abdij immer voor deze van bijzonder belang was, komt de begeving van de heerlijkheid « *Veldeke apud Spalbeke* » ons gansch natuurlijk voor. Meermaals gebeurde het, dat de abdij een leen wegschonk aan een ministeriaal van een machtigen gebuur. De bedoeling : de bescherming van den heer te bekomen, werd niet geheim gehouden. Dat was een kneep van de toenmalige staatkunde (1).

Daar, op zijn leen « Veldeke-bij-Spalbeek », zal een van Hendrik's voorvaderen een slot gebouwd hebben; 't kasteel toch werd vooral sedert de X^e^ eeuw aanzien als het symbool van het adellijk leven, want de adel heeft dit voorrecht aan de Vorsten vroegtijdig afgedwongen en door dit feit zijn macht vergroot al kan dan ook van onze streken niet gezegd, wat J. Quicherat schreef van 't Frankrijk der Carolingers : « qu'elle se hérisse de châteaux » !

Naast het eentonig alle-daagsche leven op den burcht, omringd door zijn mannen, die — ministerialen van lageren rang en eenvoudige lijfeigenen in de omgeving van den heer geroepen, — evenzeer door erfelijke banden aan het kasteel verbonden waren — hield de edelman zich haast uitsluitend met de jacht bezig (2) of, zoo hij strijdlustig van aard was, verdeelde hij zijn tijd tusschen de bijna onvermijdelijke veeten met zijne naburen en de tornooien (3), die bij iedere gelegenheid aan de hoven der pronklievende vorsten gehouden werden. Ook zang en spel stonden er in aanzien, en konden de lange dagen korten, afwisseling brengen

---

(1) Zie hierover : J. Lyna, « De Wording van het Eigenshof in het Graafschap Loon », in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, XIVe jrg. (1922-1923), blz. 247 vlg.

(2) Met eenige woorden (eene inlassching van den vertaler) kenschetst Veldeke de vreugde bij 't jachtvermaak — misschien wel een persoonlijke herinnering, in zijn Eneite :

« mekel froude dâ wart
ende spel harde goet,
doe sî bestonken dat bloet,
dâ sî 't vonden an dat gras »

(n. l. bij 't aanschouwen van 't zich-doodbloedend-geraakte hert), vv. 4648-4651. Vgl. ook vv. 4562 vgl., evenals vv. 4620 vlg.

(3) Herinneringen mogelijk aan wat hij hoorde over gevechten, in deze en andere landen. Cfr. Eneite, *Eenige voorbeelden onder vele*, verzen 6413 vlg. ; 6770 vlg. ; 6883 vlg. ; 6943 vgl. ; 7021 vlg. ; 7141, 7354, 8866, 8951, 11815, 11937 en volgenden.

tevens in de niet altijd even fijne poetsen der narren en dwergen, de goede stemming onderhouden na den disch, want — aldus Hendrik van Veldeke, — na den disch zijn de gasten vroolijk gezind : « doe dat eten was gedân, doe was doe menich Troiân, wale gemoet ende frô ». (Eneïte, vv. 899-901).

Wie zou echter het oordeel van prof. Kalff niet onderschrijven (en zijn getuigenis is ook toepasselijk op onzen Loonschen Ridder van Veldeke), waar hij het heeft over de bepaling van middeleeuwsche poëzie en middeleeuwsche werkelijkheid, en in dezen van het toenmalig ridderwezen? « Maar wat weten wij van het middeleeuwsche ridderwezen in deze lage landen? » aldus Kalff. « Het spreekt vanzelf, dat wie zijn kennis in dezen vooral wil putten uit de ridderromans, een verkeerden weg inslaat. Want ten eerste zijn de meeste Nederlandsche ridderromans vertaald uit het Fransch en mogen dus niet zonder meer gebruikt worden als bronnen voor de kennis van het Nederlandsch ridderwezen; ten tweede moeten wij dat ridderwezen juist langs andere wegen dan die der poëzie leeren kennen, om de voorstelling der dichters te kunnen toetsen aan de uitkomsten der wetenschap. En hoe weinig is nog langs dien wetenschappelijken weg bereikt » (1).

Ongetwijfeld, ook het ridderwezen, gelijk de middeleeuwen, wordt hoog geroemd, verheerlijkt, en insgelijks bespot, verguisd : het ridderdom had zijn Parsifal, doch men parodieerde tevens zijn verval in... Don Quichot !

Laat die ridders dan ook mensch blijven, en betreuren wij dat het ridderdom, gelijk alle menschelijke instellingen, zijn tijdperk van verval gekend heeft, door de vijanden der « duistere middeleeuwen » uitgebaat in hun spot- en schimpschriften ; in feuilletons en drakerige tooneelspelen als « décor » aangewend rond het beweeg van roofridders en vrijbuiters, vooral echter uit de Zuider-landen; wel weten wij dat wanneer onze Spalbeeksche ridder-dichter mogelijk aan de hoven van Loon, Kleef, Mainz en Thüringen zijne liederen zong, de ridders, zijne standgenooten nog de fiere leus : « Ik dien », in hun wapen voerden. Zij dienden hunnen God en Diens Kerk, want, naar 't woord van Sainte-Palay : « La chevalerie était regardée comme une ordination, un sacerdoce », en «... l'influence de l'Église devient si dominante, qu'on a pu

---

(1) Prof. G. Kalff, *Inleiding tot de studie der Literatuurgeschiedenis*, Haarlem, 1914, blz. 252.

appeler la chevalerie un sacrement », aldus Calmette (1). Zij dienden hunnen Keizer en hunnen graaf, hunne gravin : een bede van hunnentwege wordt hun een gebod, en van Veldeke zal zijn Sint-Servaas dichten :

Doer ghenade ende doer mynne
Des hoem ouch bat die Gravynne
Van Loen, die edel Agnes ;
(Boek II, v. 2925-2927.)

zij dienden de Vrouw « sô gût und sô schône », nadat de Kerk den beslissenden strijd zegevierend had uitgevochten en der mannen zelfzuchtige zinnelijkheid had helpen overwinnen :

Man sol die vrouwen dienen ende sprecken
So man allerbeste kan (*oordeelt van Veldeke*).

En de verklaring van dien idealen vrouwen-dienst?...

De minne was hun nog een bron van alle deugd :

Car ma dame est tant douche a regarder
Que mauvestés ne pourroit demorer,
En cuer d'ome qui la voie... (2),

zong de Provençaalsche Adam de la Halle, terwijl van Veldeke nog beslister sprak :

Von minne kumet uns allez guot,
Diu minne machet reinen muot,
Was solte ich sunder minne dan?
(W., 21 ; P., 21 ; M. F., 62) (3).

Hendrik van Veldeke kon de Minne nog aanzien als de bron van alle goed die het hart veredelt, omdat hier te lande, in de XIIe eeuw, het tijdvak van verval dat met zijn nasleep

---

(1) Sainte Palay (de la Curne), *Mémoires sur l'ancienne Chevalerie*, Paris, 1759-1781, t. I, p. 119 ; Calmette, *op. cit.*, p. 15.

(2) « Want mijne Vrouw is zoo zoet om te aanschouwen, — dat geen verdorvenheid zou kunnen blijven — in 't hart van den man die haar ziet. » (Adam de la Halle, provençaalsch minnezanger.)

(3) Gloriant, in het *Abelspel van den hertoghe van Bruuswijc*, zegt van de minne :

« O minne, du best een edel cruut
Du best dat aldersoetse fruut
Dat God op eerde nie wassen dede »
(vv. 601-603.)

Zie verder, hfst. V.

van zedenbederf den roem van 't ridderdom kwam bezoedelen, nog niet ingeluid was. Veldeke's eeuw kende nog de ridders beschermers van vrouwen, kinders en grijsaards ; zij huldigde nog de « Mannen van hun woord », voor wie hun woord van eer iets heiligs was ; zij roemde de gastvrijheid ; zij vereerde de hoofschheid, de wellevendheid, de beleefdheid tot zelfs in het tornooi, op het slagveld, zoodat Buckle mocht verklaren « chevalry was to manners what feudalism was to politics » (1) ; kortom, zij leerde aan de nageslachten de ridderlijkheid, en wat prof. Rambaud noemt : « le sentiment du point d'honneur inconnu aux peuples de l'antiquité classique ».

Laat dan, langs straten en wegen, door bosschen en vlakten, gewapende ridderlijke gezellen rondtrekken, dorstig naar roem en avonturen, wel eens op voet van oorlog onder elkaar of tegen hun Graaf ; laat ze krakeelen, somtijds ruw zijn, en, evenals onze overbeschaafde hyper-modernen, « homo homini lupus », — dit belet nochtans niet dat, aan het einde der XIIe eeuw, Veldeke's leerling en navolger in Duitschland, met name Hartmann von Aue, de ridders van Henegouwen, Brabant en *Haspengouw* prijst, als hij *voortreffelijke* ridders wil noemen (2) net zooals die Koning, in Spanje, den lovenden

---

(1) H. Th. Buckle, *Introduction to the History of Civilization in England*, London, 1904 (new ed.), p. 361.

(2) Alzoo dichtte Hartmann von Aue :

« Ich entwart nie mît gedanke,
ein Beier noch ein Franke,
swehl ritter ze Henegöu,
ze Brabant und ze Haspengöu
ze orse ie aller beste gesaz,
sô kan ichz mit gedanken laz. »

(In *Gregor*, vv. 1401-1406).

Ook de Middelhoogduitsche minnezanger Neidhart von Reuenthal, die kort na Veldeke's dood aan het Beiersche en Oostenrijksche hof leefde, gewaagt van edellieden die aldaar Vlaamsche uitdrukkingen bezigden om zich den schijn van voornaamheid te geven : zoo hoog stonden onze edelen en hun taal aangeschreven aan die machtige hoven. En Scherer getuigt, in zijn Gesch. d. d. Lit. dat « Die Ritter vom Niederheim und aus den belgischen Landschaften galten für die feinsten in Deutschland, so sehr, dazs bis nach Oesterreich hin die Leute, die sich einen vornehmen Anstrich geben wollten, vlämische phrasen in ihre Rede mischten. » (Scherer, *Geschichte der Deutsche Literatur*, 1885^3, S. 146).

Hoe Hendrik van Veldeke zijne helden en hunne « hoofsche » manieren typeert, — hij de ridderdichter uit het Loonsche, een dezer voortreffelijke edelen door Hartmann von Aue hooggewaardeerd,

titel « Flamengo » vindt, als benaming voor al wat edel was en lief, dat hem herinnerde aan al die schoonheid, al die pracht, al die ridderlijkheid die hem in Vlaanderen getroffen hadden !

Voor de XIIIe eeuw is 't mogelijk fantastisch, voor Veldeke's tijd echter nog niet heelemaal, te verhalen van aanminnige edelvrouwen gedost in satijn en fluweel en gevolgd door sierlijke pages die, de knie gebogen, de bevelen afwachten hunner meesteressen ; naar 't voorbeeld der Fransche chevalerie te verhalen van steigerende rossen, geharnaste en gehelmde strijders, van 't schallen der bazuinen en 't jubelen der toeschouwers, wen de Ridders de kleuren der geliefde Vrouwe verdedigen op het tornooiveld, waarrond de duizendvoudige weelde van bonte tenten, waaiende vlaggen en wapperende wimpels ; te verhalen van trotsche herauten, dappere kampvechters, luid-juichende edelen en hoogvoorname dames; te verhalen ook van gevierde Minstreels den lof bezingend der edele gastvrouw, den roem verkondigend van den koenen gastheer (1) of de heldendaden prijzend der voorouders, de «Gesta» der Franken : de avonturen van Karel den Groote, en Roeland, der ridders van de Ronde Tafel en van den Heiligen Graal, van de Kruistochten en van den tijd der Trojanen en Romeinen.

Tijdens Veldeke's leven kon nog gezongen worden over Eneas' tweegevechten, Dido's jacht-vertoon, Lavinia's liefdesverklaringen, juist alsof dit alles in *de XIIe eeuw* geschiedde ; en wanneer onze Spalbeeksche ridder-dichter de bruiloft van Eneas en Lavinia beschrijft, dan moet hij getuigen dat niettemin het « hotîte » te Mainz in 1184, waarop hij tegenwoordig was geweest, het prachtig feest van den romeinschen koning Latinus overtrof !

---

zien wij in zijne *Eneite*, b. v. over de « minnelîke » ontvangst van afgezanten, in verzen 455, 604, 732, 6104, 6117, 6125 en 6126. Zelfs de vrees-aanjagende Sibylla antwoordt Eneas « vele minnelîke » (v. 2747). Ascanius gaat « getogenlîke » tot Dido (v. 827) en « getogenlîke » vraagt Eneas aan Pallas naar den koning (v. 6111). « Der hêre Drances », heet hij « ein harde *wale gehovet* man » (v. 8529) die den koning « vele getogenlîke » antwoordt (v. 8531). Eneas zelf trouwens is « der wale getogene Troiân », die zich verheugt « doe der koninc frô was » (vv. 6231-6232). En heet Veldeke 't spotten niet onridderlijk? « He was ein spotâre, — swie er ein ridder wâre... » (vv. 10945-10946).

(1) Over de gastvrijheid en de bezorgdheid van den gastheer voor zijn genoodigden, cf. b. v. *Veldeke's Eneïde*, verzen 536, 1306, 6204, 6261, 13148, evenals 894.

Aan praal, luide viering en schitterend pronken werd de tijd gewijd dien oorlog, tornooi of avonturen niet onverbiddelijk opslorpten ; lezen en schrijven echter werd ternauwernood door den adel geleerd, en, als vrijwel algemeen, mag de uitspraak uit Hallam's geschiedenis der Europeesche literatuur gelden : « Vóór het einde der XIe eeuw was het zeldzaam in Frankrijk leeken te vinden die lezen en schrijven konden ». (1) Met het oog zelfs op de XIIIe eeuw, zegt Dr. Kalff : « Werden er dus wel lezers gevonden, groot kan hun aantal niet geweest zijn. Waren er veel edelen die vlot konden lezen? Het mag betwijfeld worden » (2).

Wat de oorden der Demer-vallei betreft, is deze toestand eenigszins te begrijpen. Alleen de groote kloosters hadden scholen, zooals St-Truiden en Tongeren, evenals Maastricht aan gindsche zijde, Het is zeer te betwijfelen dat de St-Quintinusschool te Hasselt, te dien tijde reeds bestond. Daarenboven beoogden deze instellingen in hoofdzaak de vorming van geestelijken.

Wel zal het er gedurende Veldeke's jeugd zoo erg niet meer hebben uitgezien als onder de regeering van Karel den Groote, «puisque (alors), au sein de la dynastie elle-même, on trouve des personnages qui ne savent pas lire, et que l'éducation littéraire de Charlemagne fut négligée jusqu'au point qu'il n'apprit jamais à écrire de sa vie» (3),—al verklaart Veldeke's volgeling, dichter Wolfram von Eschenbach niettemin van zich-zelf, dat hij « noch lezen noch schrijven kon » !

In alle geval lazen de edelen meestal niet zelf, maar lieten zich den tijd korten door 't aanhooren van de ridderromans die de van kasteel tot kasteel trekkende minstreels, met of

---

(1) H. Hallam, *Histoire de la Littérature de l'Europe* (traduction A. Borghers), Paris, 1839, I, pp. 51-53. Vgl. H. Kurz, *Geschichte der Deutsche Literatur*, Leipzig, 1876^{7}, I, S. 28.

(2) Prof. Kalff, *Geschied.*, I, blz. 278. Vlg. Buckle, *op. cit.* ; waar hij, pp. 166-167, schrijft : « In all these countries (o. m. van Europa) letters were long unknown... Among a perfectly unlettered people, the singers of ballads are the sole depositaries of those historical facts on which the fame, and often the property of their chieftains principally depend. »

(3) G. Kurth, *Les origines de la civilisation moderne*, Bruxelles, 1912^{6}, t. II, p. 203 ; vlg. Hallam, *op. cit.*, p. 53. Vgl. De Smet, *Histoire de Belgique*, t. I, p. 171 : « Au XIe siècle l'ignorance parmi nous était à son comble ; les peuples n'avaient pas la moindre teinture d'instruction publique au Moyen-Age (VIII-XVIe siècles) ; evenals t. XXXIII, pp. 77-78 : « Le seigneur déclarait ne savoir pas écrire, vu sa qualité de gentilhomme... »

zonder geschreven tekst, bij gedeelten, gewoonlijk 2000 à 3000 verzen per keer, voordroegen. Doch niet alleen kortten deze troubadours den tijd der ridderlijke toehoorders : hunne zangen, naar 't getuigenis van Prof. J. Calmette, « contribuaient à entretenir la flamme d'un lyrisme moralisateur, à assouplir la langue en formation ; elles travaillaient à rendre le présent plus supportable et l'avenir meilleur » (1).

Heel anders was het gesteld met den *tweeden grooten stand.* Alle geschiedschrijvers zijn het eens om te verklaren, dat de *geestelijkheid* uit de Middeleeuwen niet alleen bewaarde « aux heures les plus sombres, le culte des principes isolés, avec l'espoir de les faire triompher dans des jours meilleurs » (2), maar dat zij ook de draagster was der wetenschappelijke en kunstbeschaving, en de kloosters en kapittelscholen brandpunten van literaire werkzaamheid (3). En in stoffelijk en geestelijk opzicht, waren de kloosterlingen de bevolking tot steun, zoowel den derden stand — de huislieden of de landbouwers— als de ridders uit den eersten « Van der drierehande staet », onder andere door de scholen, waarin de letterkundige alsmede de wiskundige vakken werden onderwezen, bijvoorbeeld, in onze streken, in die centra van geestelijk leven als daar zijn Luik, Kamerijk, Utrecht, Egmont, Maastricht en Keulen, evenals in die rijke kloosters, o. m. te Sint-Truiden, Lobbes, Stavelot, Saint-Hubert, Gembloers en andere (4), met daarrond bijv. de kapittelscholen van Luik (zeven in aantal), die van O. L. V.-kerk te Tongeren, van St-Servaas', te Maastricht, van St-Odulfus te Loon, enz...

Te recht mocht Schlegel in zijn Geschiedenis der oude en moderne Literatuur vermelden, dat, dank zij die kloostergemeenten, zoo methodisch geordend, die de gronden ontgonnen, de volkeren beschaafden, de Staten verstevigden en

---

(1) J. Calmette, *op. cit.*, p. 154: « Les troubadours de ce pays ont appris à une noblesse occupée de guerres et de pillages le raffinement de l'amour chevaleresque et le culte de la femme. » *Id.*, *id.*, p. 153.

(2) G. Kurth, *op. cit.*, II, p. 105.

(3) Reeds voor de Ve eeuw, zegt Buckle: « The clergy... were respected as men of vast learning, because they alone were able to read and write », p. 346. Vgl. J. Calmette : « Monastères sont des centres d'enseignement, de culture intellectuelle », *op. cit.*, p. 157.

(4) Cfr. Bastiaanse, *op. cit.*, I, blz. 63. Vgl. G. Kurth, *op. cit.*, II, pp. 149, 160, suiv., evenals J. Calmette, *op. cit.*, p. 157 ; Stallaert et Van der Haegen, *De l'instruction publique au Moyen Age*, t. XXIII, pp. 7, 24 et suiv.

voortdurend de wetenschap uitbreidden, het moderne Europa hooger klom nadien dan Byzantië dat op gebied van verworven kennis nochtans veel hooger stond, en hooger ook dan Arabië, dat echter veel machtiger was en veel rijker dan Europa. En Meiners, die de Middeleeuwen wel wat al te streng beoordeelde, doch die periode met doorzicht en ruimen blik doorschouwde, verklaart, in zijn *Vergleichung der Sitten*, dat op geen enkel tijdstip, misschien, het episcopaat aan Duitschland geleerder en deugdzamer mannen schonk dan gedurende de laatste helft der tiende eeuw en in het begin der elfde (1), meening die ook, voor Frankrijk, wordt bijgetreden door Eichhorn in zijn *Algemeine Geschichte der Cultur und Literatur* (2), en door Kurth in zijn *Origines de la civilisation moderne* ».

De Engelsche criticus Hallam, die steeds gewaagt van « dark ages », die duistere middeleeuwen, geeft niettemin toe dat « met de twaalfde eeuw een nieuw hoofdstuk begint in de letterkundige geschiedenis van Europa, daar wij van af dit tijdperk een schare mannen begroetten, die uitmuntten in verschillende wetenschappen », en hij noemt dit het begin eener belangwekkende periode. Hetzelfde treft ons bij Buckle die, van protestantsch standpunt uit, het nogal graag heeft over « incredible ignorance of Midlle ages », doch niettemin vaststellen moet dat in de XIIe eeuw er geen van de thans als beschaafd erkende naties bestond, over dewelke het licht niet was beginnen te rijzen.

Dit licht dóórzonde de periode die Van der Essen « de glorierijkste periode der Middeleeuwen » noemt, stralend uit de kloosters en kapittelscholen, waar niet alleen de wereldberoemde kunstschatten der oudheid werden bewaard : zoowel de klassieken Homeros, Virgilius, Ovidius, Horatius, Cicero en Seneca — als de meesterwerken van Praxiteles en Phidias — doch van waar tevens de bouwmeesters, beeldhouwers en schilders, Veldeke's tijdgenooten, uitgingen over den lande, om de vele heiligdommen, abdijen en kloostergemeenten op te richten en te versieren. Uit die XIIe eeuw, waarin van Veldeke leefde, dagteekenen immers de nooit-volprezen Gothische kathedralen, waarvan de stijl ons van 1150 af, uit Frankrijk

---

(1) Meiners, *Vergleichung der Sitten*, B. II, S. 284. Vgl. A. Ehrard, *Das Mittelalter und seine Kirchliche Entwickelung*, Munich, 1903.

(2) Eichhorn, *Algemeine Geschichte der Kultur und Literatur*, B. II, SS. 335-398.

overgebracht werd (1), en die, naar 't woord van den grooten Franschen geschiedschrijver Henri Martin, aan het godsdienstig idee geschonken heeft : « la forme la plus solennelle qu'elle ait jamais revêtue depuis l'origine des cultes » (2).

De kunstbeoefening bleef echter niet langer meer het eigendom van de geestelijkheid, « la civilisation toute entière, sortant des cloîtres qui étaient ses refuges, descendait parmi les hommes et les conquérait succesivement » (3). De gothische kathedralen werden opgebouwd door honderden : kunstenaars en werkgezellen, bouwkundigen, beeldhouwers en houtbewerkers. In de toegankelijker geworden burchten, bij de uitbreiding van het verkeer, vooral in deze tusschenlanden die een heerweg sloegen tusschen Frankrijk en Duitschland, langs de wijde beêvaartwegen waar zoovele vrome pelgrims voorbijtrokken naar de graven van St-Servaas, St-Lambertus, St-Trudo, St-Hubertus, bij de kerken en adbijen van Maastricht, Tongeren, Luik, St-Truiden en St-Hubert, op de kerkmissen t' allenkanten, vonden reeds vroeger de dichters een gretig gehoor voor hunne liederen over Gods heiligen en Christus' machtige strijders: Karel en Roeland en Olivier en zoo vele anderen wier relikwieën godvruchtig werden bewaard en vereerd (4).

Zoo ontstond stilaan, naast de geestelijke, ook een *wereldlijke kunst*, voornamelijk onder den invloed van Frankrijk en Engeland, vooral van Frankrijk echter, waar, eenigen tijd na de eerste bloeiperiode der Provençaalsche hoofsche kunst, de « Chansons de Geste » in de mode kwamen, en nu juist Germaansche helden bezongen en huldigden, gelijk Karel den Groote, die van Germaanschen oorsprong was. Die zangen immers werden geïnspireerd door Germaansche roemrijke gebeurtenissen, zij zijn van Germaansche stof zooals blijkt uit de standaardwerken van Léon Gautier, bijzonder uit zijne klassieke uitgaven van *La chanson de Roland*, en zijne *Epopées*

---

(1) Cfr. J. F. Colfs, *La Filiation généalogique de toutes les écoles gothiques*, t. I, École-mère gothique, Paris, 1882[2], pp. 6 suiv.

(2) Aangehaald door Roger Peyre, *Histoire générale des Beaux-Arts*, p. 377. Vgl. J. Calmette, *op. cit.*, pp. 213-214 : « Et l'art des cathédrales rivalise avec ce que le génie grec a laissé de plus pur et de plus harmonieux. »

(3) Kurth, *Origines*, t. I, p. 162. Vgl. Schlegel, *op. cit.*, pp. 238 et suiv.

(4) Cfr. J. Van mierlo, in *Versl. en Med. Kon. Vl. Acad.*, November, 1926, blz. 824.

françaises ; oordeel dat ook door Gaston Paris, in zijn *Histoire poétique de Charlemagne* wordt bijgetreden. Werd reeds ten tijde van Hendrik van Veldeke de altoos toenemende zucht naar avonturen en heldendaden niet gevoed door de allerroemrijkste kruistochten, waaraan talrijke ridders uit het graafschap Loon in de XIIe eeuw deelnamen, o. m. bij de tweede, genoemd « Kruisvaart der Koningen » (1146-1148), nadat St-Bernardus ook te Luik en te Maastricht menigvuldige wonderen verricht had terwijl hij aldaar den kruistocht predikte (1) ! Zoo togen ook later nog vele edelen uit het Loonsche naar 't Heilig Land, in 1188, nadat de pauselijke legaat, Kardinaal Henri, Bisschop van Albano, de Christenen ter verdediging van 't Graf Christi opgeroepen had (2). Aanvaardde zelfs Graaf Geraard van Loon niet het Kruis en spoedde ook hij zich niet naar Palestina alwaar hij stierf : zijn lijk werd naar Herckenrode, niet ver van Veldeke-Spalbeek, teruggebracht (3) !

Trouwens, gedurende 't leven van onzen Loonschen epischen zanger, trokken ook graven uit andere oorden naar 't Heilig Land, o. a. de graven van Vlaanderen: Robert I, in den eersten Kruistocht ; Diederik van den Elzas in 1138, 1148, 1157 en 1163, evenals diens zoon Philips, in 1177 en 1190.

Niet te verwonderen dus dat, rond 1200, de *Chansons de Roland*, een frankische roman, (een der vele « Karel-sagen »), met als helden Karel den Groote en zijn rumoerige vazallen — reeds in het Middel-Nederlandsch wordt nagevolgd, zooals nadien, omstreeks 1250, Carel ende Elegast, een ander Frankische roman — waarschijnlijk zelfs een oorspronkelijk Nederlandsch werk (4).

---

(1) *Patrol. lat.*, I, 185, blz. 393.

(2) Daris, *Histoire du Diocèse et de la Principauté de Liège, depuis leur origine jusqu'au XIIIe siècle*, Liége, 1890, I, pp. 538-540, 605 et suiv.

(3) Daris, *Histoire de la bonne ville, de l'église et des Comtes de Looz*, Liége, 1864-1865, I, p. 432. Zie verder hfst. IV.

(4) Zie ook Bormans, in zijn *Chanson de Roncevaux* (Bruxelles, 1864), over de Limburgsche fragmenten, betreffende Roeland's dood, — evenals de critiek hierop van Gaston Paris, in diens *Histoire poétique de Charlemagne*.

Over den oorsprong der « barbara et antiquissima carmina », vgl. Pio Rajna, *Origini dell'epopea francese*, Florence, 1884 (cap. XI, XII), evenals Willems en Hoffmann, *Elnonensia*, Gent, 1845, en P. Meyer, *Recherches sur l'épopée française*, Bibliothèque de l'École des Chartes, 1867.

Had reeds vroeger Chréstien de Troyes — de vader van het genre, die aan het hof van den Vlaamschen Graaf Philips van den Elzas vertoefde — niet «Lancelot» ofte «le Conte de la Charette» geschreven, een der vele Britsche romans of Arthur-sagen, uit de jaren 1175-1190, (Veldeke's tijd), ter verheerlijking van Koning Arthur en zijn ridders van de Ronde Tafel, de ridders van den Heiligen Graal : Parsival den zuivere, Lanseloet den verwijfde, Tristan den galante, Merlijn den toovenaar...

In die periode ook, werd de *Klassieke Roman*, onder het patronaat van het Anglo-Normandische hof gedicht, en zocht men, behalve in de Frankische overleveringen en in de Britsche sagen, (bronnen der «Chansons de Geste» en «Arthur-romans»), naar een meer uitheemschen inhoud voor den Ridderroman, zoo 't Benoit de Sainte-More deed voor zijn « Roman de Troie » en zoo 't de onbekende dichter deed voor zijn «Roman d'Eneas», het « welsken boeken » waarvan Hendrik van Veldeke, in verzen 13514-13515, van zijn Eneïde getuigde :

dat Heinrîch gemaket hât dar nâ.

Indien de éérste Renaissance, (bescheiden werk van stille monniken die *de* klassieken bewaard, afgeschreven en stil-aan in hooger aanzien doen stijgen hadden), ongetwijfeld een niet te onderschatten, al zij het ook latenten, langzaam- en onrechtstreeks-werkenden invloed uitgeoefend heeft op den klassieken roman, zoo deed deze Romaansche invloed zich te onzent insgelijks gelden en, van hier uit, (als over een brug geslagen tusschen Franken en Germanen), in Duitschland, in de landen aan genen kant van den Rijn.

Dat men van af de XIIe eeuw (Veldeke's eeuw) den blik naar Troye, naar Rome, en naar 't verre Oosten wendde, is des te begrijpelijker voor wie bedenkt, dat het *tijdperk der Kruistochten* reeds was aangebroken, toen in Frankrijk de zoo algemeen nagevolgde Roman-literatuur der « Chanson de Geste » ontstond. Met de Kruistochten werden de sedert Karel den Groote bestaande betrekkingen met Byzantium veelvuldiger tusschen West-Europa en het Oosten, dus ook de kennismaking met de kostbaarheden van het Oosten, vooral met den glans van het Byzantijnsche Hof.

Vandaar eveneens de belangstelling, ook in Limburg, Loon, Brabant en Vlaanderen, voor de Oostersche- en Kruisvaarten-romans waarin, naast historische persoonlijkheden uit deze streken, als Godfried van Bouillon en de Limburgsche Hertog

Hendrik IV (opperbevelhebber van het Christenleger tijdens den Kruistocht van Frederik II), ook voorkomen de legende van den Zwaanridder, de historie van Floris en Blancefloer, de sage van Valentijn en Nameloos, de roman van Limborch, evenals andere even fijne, heerlijke, soms verheven liefdegeschiedenissen. Meent zelfs Dr. Kalff niet dat *Floris en Blancefloer* misschien in een oorspronkelijk zuiver Limburgsch dialect werd verwerkt, en werd *De Roman der Kinderen van Limborch* niet aan een Limburgschen Hertog opgedragen? Een bewijs wellicht dat ook de hooge adel, lijk deze Hertog, in de gouwen zoowel aan deze als aan gene zijde van de Maas de letterkunde beschermde; een bewijs voorzeker van den Oosterschen invloed te onzent. En al beweert Schlegel ook, dat de invloed der Oostersche poëzie op Europa, ten tijde en door toedoen der kruistochten, op verre na niet zoo overwegend is geweest als gewoonlijk wordt betoogd, vermits, z.i., die invloed, grootendeels, of zelfs geheel en gansch terugkeert tot de Perzen en niet tot de Arabieren, toch geeft hij ook toe dat, gedurende deze algemeene volkeren-uitwijking ter Kruisvaarten, de betrekkingen onder de naties van het Westen van meer directen aard werden, en anderzijds, dat het gevolg door die groote gebeurtenis der Kruistochten, zooals zij opgevat werden, teweeggebracht, n. l. het opwekken der verbeelding, — steeds het bijzonderste doel bleef.

Ook Dr. Jonckbloet getuigt in het Ie deel zijner Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde: « En zoo ligt het wel in den aard der zaak, dat de algemeene gemoedsstemming in de elfde eeuw, die zich eindelijk lucht gaf in den tocht der bevrijding van het graf des Verlossers, en dat die Kruistocht zelf, waarin de zelfde Mohammedanen werden bevochten, met welke men zoo menigen bloedigen strijd had gestreden, een nieuw leven, een verhoogde populariteit gaven aan de gedichten, die den strijd tegen de ongeloovigen schilderden » (1).

---

(1) Dr. Jonckbloet, *op. cit.*, I, blz. 90. Vlg. ook blz. 102 en vlg., over den invloed van den eersten kruistocht, als groote gemeenschappelijke onderneming, e. n. nopens de opheffing van den toestand van afzondering waarin Europa tot op het einde der XIIe eeuw verkeerde. Vgl. H. Kurz, *op. cit.*, I, S. 24: «Die Nachklänge der römischen Civilisation und die vielfachen Berührungen mit den gebildeten, geistreichen Arabern... selbst die feindlichen Sarazenen blieben in dieser Rücksicht nicht ohne nachhaltigen Einflusz. » Cfr. ook Dr. J. Te Winkel, *Maerlants werken beschouwd als de spiegel der 13e eeuw*, blz. 24-25, 128-130; Van der Essen, *op. cit.*, blz. 168-169.

Te midden dezen geweldigen nieuwen wereldkamp, waarin Avond- en Morgenland, het Duitsche Keizerrijk en het oudere Byzantium, Christendom en Islam, in onafzienbare scharen op elkander aanrukten ; Paus en Legaten, Keizer en Koningen, Duitschers en Italianen, Franschen en Engelschen, Spanjaards en Skandinaviërs gemeenzaam zaken dreven ; geweldige strijdperiode gedurende dewelke de nationale grensscheidingen gedeeltelijk wegvielen « und der Orient den erstaunten Blicken der Abendländer sich öffnete » ; Venetianen en Genueezen met hunne vloten de Middellandsche Zee beheerschten, « aus dem weltlichen Rittertum heraus die groszen Ritterorden sich bildeten, *in dieser wahrhaft groszen Zeit ist das höfische Leben in Europa zu zeiner vollem, bunten Prachtentfaltung herangeblûht* » (1).

Niet te verwonderen dan ook, dat het oude epische volksgezang niet meer in overeenstemming was met den grondtoon der eeuw, waarin men, naar 't oordeel van Dr. Jonckbloet, veeleer het oor wilde leenen aan meer luchtige vertellingen op losser trant, die den smaak van den dag huldigden door sierlijke beschrijvingen en in het licht stellen van die deugden of eigenschappen die meer en meer het ideaal der Germaansche deugden begonnen te vervangen. En waar Prof. Kalff vooruitzet dat : « geen verschijnsel in deze eeuw zoo krachtigen invloed geoefend heeft op onze volkswording als de kruistochten », (thans zou men gewagen van...« l'appel de l'Orient »!), mogen wij het met hem opvallend vinden dat ons geen enkel lied of gedicht overgebleven is, dat eene herinnering bewaart aan de kruistochten, eene gebeurtenis die toch gewis de bewoners dezer landen, uit die periode, sterk moet ontroerd hebben. « Zijn zulke liederen er niet geweest » ? vraagt Kalff. « Het is mogelijk, doch mij niet gebleken. »

Mogen wij nochtans met Ed. Engel niet eenigszins in Veldeke's Eneïde : een gedicht van Ridderkamp en Ridderminne-, de uitdrukking, de cristallisatie haast roemen van het door de kruisvaarten en den ganschen tijdgeest geschapen verlangen van de Duitsche dichterwereld (2)? Hoe zal immers die Duitsche dichterwereld — en met haar de elite aan dezen kant van den Rijn — hoe zal zij, de kijkgrage oogen door al die schittering schijn-verblind, de bakens verzet en nieuwe

---

(1) BAUMGARTNER, *Geschichte der Weltliteratur*, VI, *Die Italienische Literatur*, Freiburg, 1911, S. 13.
(2) EDUARD ENGEL, *Geschichte der Deutsche Literatur*, Leipzig-Wein, 1919[27], I, S. 94.

bronnen van bezieling ontdekt hebben, onder invloed van dien alles-beroerenden schok die de trage verbeelding der bewoners van deze stille oorden opwekte! Met Prof. Kalff roepen wij uit, wij bewoners van de meer Noorderlijk gelegen gewesten : « *Welk een indruk moet het Zuiden, moeten die landen der zon met hun geheimzinnig achterland, hebben gemaakt op de ruwe maar ontvankelijke gemoederen dezer zonen van het Noorden*, die zich voor het eerst verplaatst zagen buiten de enge grenzen van hun gouw of graafschap » (1)! Wat een wonderbare schittering, welke betoovering moet uit de Provençaalsche poëzie niet gestraald hebben over de bewoners van het Noorden : vorm en inhoud, alles zal hun een openbaring zijn, waar hen, aldoor de ridderlijke romancen en pastoralen, de elegieën en tragedies, — de opvatting, de levenservaring en wereldbeschouwing toespreken van de *troubadours uit Provence*, «de bakermat der hoofsche lyriek. »

Edoch, « la conception ne se fit pas d'abord, comme on pouvait s'y attendre, par les provinces du centre. Elle se fit par l'Orient ; ce fut en Terre Sainte, à la croisade, que la Flandre et la Provence, la Lorraine et le Languedoc se rencontrèrent » (2). Zoo ook stelt Prof. Koch vast, in zijn *Geschichte der Deutsche Literatur*, dat van af den tweeden kruistocht, de zeden van 't Fransche ridderdom in Duitschland werden nagevolgd (3), terwijl Baumgartner de Provençaalsche ridderpoëzie uit dat tijdvak aanziet als een merkwaardig literatuur-verschijnsel dat met de kruistochten begint en tevens eindigt... « sie ist überaus natürlich aus dem Rittertum und dem geselligen Leben der feudalen Ordnung hervorgewachsen» (4). Dit is ten andere best te verklaren : naast den *Ridder* mocht de *Zanger* niet ontbreken : de ridder zelf, de koene kruisvaarder, de diepgeloovige zoowel als de op avonturen beluste kruisridder gevoelde neiging tot de blij-jubelende

---

(1) Prof. KALFF, *Gesch.*, I, blz. 31. Vgl. R. KOENIG, *Deutsche Literaturgeschichte*, Bielefeld u. Leipzig, 1879⁷, blz. 35 : « Eine neue Welt hatte sich den erstaunten Blicken der Deutschen eröffnet in dem wunderbaren, märchenhaften Morgenlande, und phantastisch geschmückt drang die Kunde davon in die Heimat zurück. »

(2) L. LANSON, *Histoire de la littérature française*, Paris, 1924, 18e éd., pp. 88, 89. Vgl. J. BÉDIER-P. HAZARD, *Histoire de la littérature française illustrée*, I, Paris, 1923, p. 27. Vgl. R. KOENIG, *op. cit.*, S. 35.

(3) Prof. MAX KOCH, *Geschichte der Deutschen Literatur*, Leipzig, 1911[7], S. 25.

(4) BAUMGARTNER, *Die Ital. Lit.*, S. 13. Vlg. Dr. JONCKBLOET, *op. cit.*, I, blz. 103, vlg.

levensvreugd-in-zang, en de troubadour, de vinder, de ontdekker van nieuwe melodieën, nieuwe versvormen en nieuwe rijmen, maar ook van nieuwe inspiratie, hij de meer ontvankelijke, inniger-voelende, stouter-durvende menestreel moest de onversaagde, woordgetrouwe, zwakken-beschermende *ridderlijke* kruistochter wezen (1).

Zoo toog de eerste troubadour, Willem IX, hertog van Aquitanië, aan de spits van een leger van 300.000 christenen, in 1101, naar 't wondere Palestina, evenals zijn tijdgenoot, de minstreel Cercamon, die den tweeden kruistocht meemaakte. Trok ook, naderhand, die beroemde, diep-godsdienstige Pons de Capduelle, (een waarachtig edelman uit Belloy, ook een tijdgenoot van Veldeke), niet ter 3e kruisvaart in 1189, samen met den Keizer Frederik Barbarossa, Koning Philips-August en Richard Leeuwenhart ! Stierf deze minnezanger, Pons de Capduelle in 't Heilig Land, een ander trouvère uit van Veldeke's eeuw, met name Raimbaut de Vaqueiras spoedde zich, in 1202, ter 4e kruisvaart ; ridder de Vaqueiras, naar 't woord van Baumgartner : « ganz und gar ein Liebesdichter » (2).

Laat dan de oorsprong der Oostersche fantasie, ook der Provençaalsche hoofsche kunst gezocht worden bij de Perzen, zoo 't Schlegel meent, of bij de Arabieren, gelijk Singer beweert, of nog bij de klassieken Ovidius en Tibullus, naar Voszler's oordeel, *de gelegenheid tot de kennismaking met het Oosten* bood voorzeker de kruisvaart, cosmopolitische wisselwerking ter verbroedering van de volkeren uit Europa. En indien de *trouvères uit het Noorden van Frankrijk* wakker geschud werden door de troubadours uit Provence, hunne voorloopers, vooral na het huwelijk van Koning Lodewijk VII met Eleonora, kleindochter van den gevierden minstreel Willem, hertog van Aquitanië, zoo ook droegen verschillende omstandigheden bij tot het verspreiden van dezen invloed

---

(1) In het « oud-vlaemsche lied » *Zangerloon*, zingt de ridderdichter van zich-zelf : « Dat ben ic ridder coenen, — Een ridder wel ghemeit », en in *De gestorven geliefde* ofte *Het daghet in den oosten*, doet de onbekende zanger door 't « minnekijn » vragen : « Dats waer soudi mi voeren, — Stout ridder wel ghemeit (vroolijk) ? » — aangehaald in *Verwijs' Bloemlezing uit Middelnederlandsche Dichters*, 3e deel, blz. 132 en 134.

(2) BAUMGARTNER, *Die Italien. Lit.* (Welt. Lit., VI), S. 26. Vlg. verder hfst. V, « van Veldekes Minneliederen en hoofsche lyriek ». Ook in Duitschland togen dichter-ridders Hartmann von Aue en Friedrich von Hausen ter kruisvaart.

in *deze landen*, evenals bijv., ten tijde van H. van Veldeke, het huwelijk van Frederik Barbarossa met de erfgename van Bourgondië en Provence, zoowel als dit van diens tegenstrever, Hendrik den Leeuw met de Britsche koningsdochter Mathilde, het indringen van de vreemde kunst in *de Duitsche* gewesten vergemakkelijkte. Buiten de Kruistochten en de nauwe betrekkingen veler graven en hertogen uit deze oorden met het Fransche Hof, hield de invloed van het Oosten en vooral van Provence gewis ook verband met het feit dat, toen de Loonsche zanger hier dichtte, op het einde der XIIe eeuw, de Vlaamsche Graaf Philips van den Elzas den bekenden Franschen dichter Chrestien de Troyes aan zijn hof te gast had, terwijl Boudewijn VIII, zijn opvolger, tegelijk in Vlaanderen en Henegouwen, zelf Provençaalsche liedjes zingt.

Vindt ten andere Dr. Jonckbloet het niet even natuurlijk, dat, gelijk men het tooisel, de weelde, de maatschappelijke vormen van den nog bevoorrechten stand nabootste, men ook wilde deelen in de geestelijke genoegens, die de poëzie hen deed smaken?... Zoo ging het met de Vlaamsche, de Nederlandsche burgerij. Zij begon met navolging, dat is hier vertaling (1). Wel is waar wordt het lied der minnezangers, zoowel aan deze als aan gene zijde van den Rijn, in den beginne navolg-kunst, aldra echt Germaansch, dank zij des dichters liefde voor natuur en waarheid, vooral na den kruistocht van Frederik Barbarossa, wanneer de lyriek wint aan vergeestelijking in zooverre zij ons nu nog treft door den verzorgden vorm, zoowel als door die natuurlijke frischheid en kracht harer opbloeiing.

En waar Dr. Kalff wijst op het gemakkelijk *indringen van Fransche taal en literatuur in de Zuidelijke Nederlanden*, waar het Dietsch onmiddellijk paalde aan het Fransch, verwondert het ons niet, dat die invloed van Frankrijk op Duitschland inwerken moest, vooral door Limburg heen, « het land dat meer dan eenig ander een schakel tusschen hen vormde », dewijl het, volgens Behaghel, gelegen was « auf der Scheide zweier Literaturen, der deutschen und der niederlandischen »(2)

Dus mocht prof. Koch dan ook getuigen, dat in de Nederrijnsche landen, (waartoe ook deze streken bij de Maas be-

---

(1) Dr. Jonckbloet, *op. cit.*, I, blz. 118. Vgl. H. Kurz, *op. cit.*, I, S. 24 : « Mit der äuzern Form des Ritterthums nahmen die Deutschen auch die geistige Bildung ihrer Vorbilder an... »

(2) Behaghel, Otto, *Heinrichs von Veldeke Eneide*, mit Einleitung und Anmerkungen, Heilbron, 1882, S. CLXXXVII.

hoorden), waar 't Duitsch en 't Fransch spraakgebied onmerkzaam in elkaar versmolten, de natuurlijke brug voor het indringen der Fransche literatuur geslagen was : « van daar gingen trouwens de eerste dichters uit : Eilhart von Oberge (uit den Palz) en Hendrik van Veldeke » (uit het Loonsche).

Met Dr. Prinsen besluiten wij : « Veldeke's hoofsche minnedienst staat onder Zuid-Franschen invloed en *hij vormt de heerweg waarlangs die invloed Duitschland binnentrekt* » (1).

* * *

In die eeuw leefde en dichtte Hendrik van Veldeke en gewis onderging hij er den invloed van, zoowel in het Loonsche als in het Rijnsche, in zijn geboorteoord en op zijn reizen, latent en onrechtstreeks heel zeker, omdat hij dichter was. En al was hij dan nog niet een kracht- en waardemeter van een volk, zijn hart geen paroxysme van alle menschenvreugd en-leed, hij was toch een trobador, een zoeker en vinder, een bard : spreker ofte zegger van wat hem, en ook zijn tijdgenooten, het meest trof, het meest belang inboezemde ; kortom, op hem is niettemin toepasselijk wat Melchior de Voguë aldus omschreef : « L'habitude du regard fait celle de la pensée ! »

Op van Veldeke's bezieling moest inwerken de uitstraling van de middeleeuwsche levensbeschouwing : van den godsdienst met zijn strenge zedenleer en beteugelend optreden tegen losbandigheid en woesten strijdlust ; van het ridderwezen met zijn idealen, zijn hoofsche minne, zijn tornooiën, zijn praal en pracht ; invloed ook der groote economische gebeurtenisse van het revolutioneerend leenstelsel, zoowel als die der overwegende historische gebeurtenis van de eerste kruistochten en—in maatschappelijk opzicht—van 's dichters betrekkingen tot vele der toenmaals regeerende Vorsten en Graven te Loon, Kleef, Thüringen, Mainz. Zoo ook moest hij den invloed ondergaan der geestelijken en der troubadours met dewelken hij in aanraking komt : de geestelijken o. m.

(1) Prinsen, *op. cit.*, blz. 100. Vgl. Prof. Dr. A. Salzer, *Illustrierte Geschichte der Deutschen Literatur von dem ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Munchen (o. J.), I, S. 221 : « Heinrich stammte aus einem freiherlichen Geschlechte, dessem Stammsitz Veldeke in der Nähe der Abtei St-Truyden (Trond) bei Maestricht lag, *also in einer Gegend, wo deutsches und französisches Wesen sich vielfach berührten.* »

te Maastricht en te St-Truiden, waaronder eenigen misschien wel van Veldeke's dank verdienden wijl zij hem behulpzaam waren, mogelijk, in 't toelichten ofte verklaren sommiger gedeelten van de Latijnsche « vita » waaruit hij zijn St-Servaas vertaalde (1); de troubadours, zijne voorloopers, o. a. Spervögel, Dietmar von Aist en Reinmar von Hagenau wier liederen hij wellicht kende zoowel als Lamprecht's Alexander en Eilhart's Tristrant; invloed, ten slotte, van de kruisridders-minstreels, zijne tijdgenooten, dier koene daden en zoeten zang, Oostersche wondersprookjes en de alles overheerschende, alles wagende en alles verzoekende minne, voor 's dichters fantasie schitterend in een apotheose van 'n Oostersche kleurenpracht.

Door tusschenkomst dezer minnezangers, evenals der grafelijke hoven, bijzonder in Vlaanderen, zal vooral ten tijde der Kruistochten, de Fransche Letterkunde, de Provençaalsche poëzie op Veldeke ingewerkt hebben, gelijk zij inwerkte op deze tusschen-landen over 't algemeen, en van hier uit, als over een «heirweg», naar Duitschland trok, alwaar dan eveneens Veldeke's werk den invloed moest ondergaan der Duitsche kultuur, in de XIIe eeuw, stralend van uit de aartsbisschopssteden, de kloosters- en kapittelscholen over de Rijnlanden.

Zoo zal ook Hendrik van Veldeke, naar Buckle's woord, een « creature of the age » geweest zijn, onder de macht van wat Taine noemt : « la race, le milieu, le moment » : Spalbeeksche XIIe eeuwsche ridderdichter, levende in de periode van het leenwezen, doch, als edele, — mogelijk «miles», «ministerialis»: ridder, ambtenaar van den graaf van Loon —, verblijvend aan de hoven, zoowel aan deze als aan gene zijde van de Maas, nabij den Rijn, « dem damaligen literarischem Zentrum », naar 't getuigenis van Gierach in zijn studie over Veldeke's tijdgenoot Eilhart von Oberge (2).

(1) Bedoelt hij die geestelijken wellicht, waar hij, in zijn St-Servaas, zijn dank betuigt « Alle dies hem... *hulpe daer toe daden* » ? (I, 3247).

(2) E. Gierach, *Zur Sprache von Eilharts Tristrant*, Prag, 1908, S. 256 f. Vgl. Pfaff, *Der Minnesang des* 12. *bis* 14. *Jahrhts.*, I, Stuttgart, 1873, S. ix : « Die Dichter, deren Mundart sie an die Westgrenze Deutschlands setzt, zeigen zuerst französischen Einflusz. *Die Maasgegend war ein Kulturmittelpunkt geworden.* »

Cfr. ook, in de *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, t. V, n° 4, oct.-déc. 1926, de mededeeling door M. F. Rousseau, over *L'importance historique de la vallée de la Meuse avant le XIIIe siècle* (blz. 1180-1182) : « Au développement de la vie économique correspondait un magnifique épanouissement de l'art et de la littérature. Les écoles du

In die periode van 't feudale stelsel en van de opbouwing der Gothische kathedralen door honderden meesters en gezellen, kunstenaars en wroeters ; in die eeuw, toen de monniken hun kennis, wetenschap en kunstschatten ten dienste stelden van alle standen zoo 't de troubadours deden met hunne minnezangen en verhalen, kon van Veldeke's *lied* niet een romeinsch hoog-hartig neuriën wezen « voor hem alleen en voor de Muze » ; geen overmoedig schimp-dicht, uit haat « voor 't duizend-hoofdig publicum », opwellend uit het hart van een would-be... aristocratisch modern dichter, schamper... of pijnlijk gegriefd zich opsluitend in een ivoren toren ; maar, zooals de andere minstreels, zal onze Loonsche ridder-dichter zijn lied zingen voor zijn auditorium (weleens de « hapy few » der grafelijke hoven), ter verklaring dat ons alle goed van de liefde komt : « von minne kumet uns allez guot » ;

Hij zal zijn *St-Servatius-legende* berijmen voor die

> Goede lude alle te samen,
> die dit boeck hoeren leesen. (II, 2958-2959.)

en *Eneas'* lotgevallen zal van Veldeke verhalen aan de luisterende toehoorders (toen zelfs de edelen haast niet lezen konden), hen dan ook rechtstreeks het woord toesturend, in dezer voege : « Gij die dit aanhoort... »

Een ridder was « Meister Heynrijck », « die van Veldeken was geboren », en, *ridderlijk*-gehoorzaam, op een wenk van zijn bescherm-vrouwe, bezingt hij St-Servaas :

> ... doer der Gravinne bede
> van Loen, sijnre liever vrouwen (I, 3236-3237)

Ridderlijk-offervaardig stelt hij zijn kunst, uitgesproken, ten dienste zijner tijdgenooten, de edelen, de geestelijken maar ook

> den ongeleerden luden (I. 181) ;

zelfs tot stichting zijner lezers en van 't luisterende publiek verheerlijkt hij St-Servaas :

> ende den leeken luden leerde (I, 3231).

---

diocèse de Liége étaient célèbres dans toute la chrétienté, notamment dans les pays slaves... Au point de vue artistique, nous avons *l'art mosan*. Depuis quelques années on commence à se rendre compte de la part considérable qui lui revient dans la floraison de l'art rhénan, avec lequel il est étroitement apparenté » (blz. 1181).

Ridderlijk-gehoorzaam, op verzoek van zijn beschermheer in Thüringen voltooit van Veldeke zijn Eneïde :

doe vol makde et Heinrîch
dorch sîn gebot end dorch sîn bede
want he 'm gerne al den dienest dede
den he mochte ende konde (*En.*, 13480-13483) ;

en al dienende — want : « *den diende garne Heinrîch* » (13490), — zal hij het ridderwezen huldigen, verpoozen zijne vrienden, zijne weldoeners : graven en edelen, en ook « den gemeynen man » . . . . . . allen voor wie

. . . . . 't ût der walske kêrde
. . . . Veldeke Heinrîch (13431-13433).

En... tengevolge van den invloed o. m. van den middeleeuwschen vromen godsdienstzin, die bijv. zijn slotgebed, aan 't einde der St-Servaas-berijming, inspireerde :

dat hem der goede Sinte Servaes
sijne ziele moete verloessen
van den duvelen den boesen, (II, 2966-2968)

wordt hij er toe aangezet, bij gelegenheid, de edelen, de genieters, de feestvierenden, midden in zijn Epos uit de heidensche wereld, sommige Evangelische vermaningen te herinneren :

Got gebiede û, dat ir wale doet (*En.*, 5963),

of nog :

sal ich vasten ende waken
beide nacht ende dach. (*En.*, 11086-11087.)

Meer nog, waar 't een z. i. laakbare daad betreft, zoo bijv. Dido's zelfmoord, keurt hij deze af :

dat quam van onsinne
et was onrechte minne
die sî dar toe dwanc, (*En.*, I, 2429-2431)

gelijk hij, in een zijner minneliederen, treurt om 't verval der zeden («Nu kan man dach ên nach die bosen seden lere»), en zijn vrouwen-dienst als volgt schijnt te motiveeren :

Doe man der rechten minne pflach
doe pflach man ouch der êren.

Want, ook zijn XXXIII *zangen* staan in het teeken van het ridderlijk *dienen*, zoowel als de door hem verheerlijkte vrouwen-huldiging :

Swer to der minne est so froe
dat he der *minne dienen* kan,

roept hij uit, en elders belijdt de minstreel :

Man sol die *vrouwen dienen* ende sprechen
So man allerbeste kan.

Waar hij de liefde aanschouwt als een bron van alle goed, moest ook zijn minnelied ten dienste staan van de gemeenschap, tot verblijding van het alledaagsche, prozaïsche leven, tot leniging van zielewee, tot troost wien 't harte zwaar te moede was, « wan ez wil nu winter sîn », wen de natuur den mensch tot zwartkijker stemde («état de l'âme, reflet du paysage ») ; vooral in 't stille graafschap Loon :

Sint die sunne er lichten schên
gegen der kelte hât geneiget.

Optimistisch, want blijmoedig dichter (1), zong hij, in wel en wee, ten believe van zijn toehoorders, van zijn « liever vrouwe », zijner beschermster, « gravynne Agnes van Loen » :

Schoeniu wort mit suezen sange
diu troestent dikke swaeren muot.

Dank zij die invloeden, door Brunetière genoemd « de geografische of met het klimaat in verband staande hoedanigheden, maatschappelijke en historische stroomingen », cristalliseerde van Veldeke's *St-Servatius-legende* : de middeleeuwsche naieve-heiligen-vereering, tot huldiging van « Die grote heer van Tricht » (II, 2972) : *de godsdienstige poëzie* ; — zijn *Eneïde* : de verheerlijking van 't XIIe eeuwsche ridderwezen en der onversaagde edelen « ut tien dusenden erkoren »; *de epische dichtkunst* ; — en zijn *Minneliederen* : de « courtoisie », de hoofsche liefde, « die minne », een stil en blij terugdenken aan de Geliefde, de hulde aan de Vrouw « die vruote vrouwe », « diu goede end skone » of nog « der skonen vrouwen end der goeden » : *de lyrische zangen.*

---

(1) Zie verder, hfst. IV, hoe dikwijls Veldeke het heeft over « sich freuen », « frô sîn », enz. Trouwens, vreugde uit zich in 't zingen, zegt Veldeke zelf :

« hers leides sî vergâten.
Niet langer sî ensâten,
skiere sî op sprongen
sî speleden ende songen
end opperden heren goden. » (*Enette*, vv. 3817-3821.)

en elders nog, b. v. :

« hers leides sî vergâten.
Sî bliesen ende songen,
sî speleden ende sprongen
sî wacden ende riepen. » (*Enette*, vv. 6526-6529.)

Zoo was de Loonsche Meester Hendrik, van Veldeke-bij-Spalbeek, waarlijk de ridder-dichter der XIIe eeuw in deze lage landen bij de Maas, waar de ridders, zijn ranggenooten de zoete spreuk en fiere leus « *Ik dien* » in hun wapenschild voerden (1) !

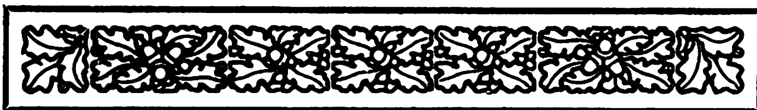
(1) Uit wat volgen zal, moge blijken dat «Heynrijck...'die van Veldeken was geboren », ons, Vlamingen, toebehoort, en geen « deutscher Dichter » is, zoo 't vermeld staat o. m. in FAIRLEY, *Die Eneïde Heinrichs von Veldeke* und der *Roman d'Eneas*, Jena, 1910, op blz. 18 ; FIRMERY, « Notes critiques sur quelques traductions allemandes de poèmes français au Moyen Age (*Annales de l'Université de Lyon*, nouvelle série, II, Droit, Lettres, fascicule 8), Paris-Lyon, 1901, p. 52 ; — L. GRÉGOIRE, *Dictionnaire d'Histoire, de Biographie, de Mythologie et de Géographie*, Paris, 1878 (nouvelle édit.), II, p. 1971 ; LAROUSSE, *Grand Dictionnaire universel*, LVII, p. 832, evenals *Larousse universel en deux volumes*, II, Paris, 1922, p. 1202. Vgl. ook GUÉRIN, *Dictionnaire des dictionnaires*, Paris, 1892[2], VI, p. 1020 ; CH. DEZOBRY-TH. BACHELET, *Dictionnaire général de Biographie et d'Histoire, de Mythologie, de Géographie ancienne et moderne*, Paris, 1857, II, p. 2718 ; WINKLER PRINS, *Geïllustreerde Encyclopaedie*, IX, Amsterdam, 1908[3], blz. 127 ; BROCHAUSE, *Konversations Lexikon*, Leipzig-Berlin-Wien, 1902, VIII, S. 922 ; MEYERS, *Groszes Konversations Lexikon*, Leipzig-Wien, 1905[6], IX, S. 110.

« D'une noble famille de Westphalie », zeggen Guérin en Grégoire over *Veldeke's afstamming*, zoo 't ook vermeld staat in de *Nouvelle Biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours* (F. DIDOT, fr., - Hoefer, - Paris, 1866, LXV, p. 1065).

KURZ, KLUGE en KOENIG aanzien Hendrik van Veldeke als « ein Niederdeutscher Dichter » (Cfr. KURZ, *op. cit.*, I, S. 326 ; KLUGE, *Geschichte der Deutschen National Litteratur*, Altenburg, 1882[13], S. 43 ; R. KOENIG, *op. cit*, S. 42). Cfr. ook K. GOEDEKE, *Grundrisz zur Gesch. der Deutsch. Dichtung aus der Quellen*, Dresden, 1884[2], I, S. 81.

Volgens A. BOSSERT, was hij « d'origine basse allemande » (*op. cit.*, p. 239).

WEBER gewaagt van Veldeke's « niederländischen Heimat », waar hij 't heeft over diens « Niederdeutscher Geburt » (WEBER, *Lehrbuch der Weltgeschichte*, Leipzig, 1870[14], I, S. 745), terwijl, in ZOEKLICHT, *Nederlandsche Encyclopaedie voor allen*, VIIIe deel, Arnhem, 1925, blz. 349, Veldeke vermeld staat als een « Limburgsch Dichter ».

II.

HENDRIK VAN VELDEKE'S GEBOORTESTREEK EN ZIJN LEVEN.

Ten einde over Veldeke's leven, althans zoo volledig mogelijk en bij benadering, eenige bijzonderheden op te sporen, zullen wij zijne positie, in die tijden en in zijn geboortestreek trachten te verklaren. Beweert Taine niet in zijn *Philosophie de l'art*, alhoewel wat te categorisch : « Les productions de l'esprit humain, comme celles de la nature vivante, ne s'expliquent que par leur milieu », wat hem Goethe reeds vóórzei : « Wie den Dichter wil verstaan, moet in 't land des dichters gaan », en, vóór hen, Vondel aldus omschreef : « De natuur baart den dichter, de kunst voedt hem op. » Wellicht deed dit ook Bormans getuigen « que c'est au milieu d'une population thioise qu'il (van Veldeke) a puisé les premiers principes de l'art qu'il devait perfectionner et enseigner plus tard à l'Allemagne » (1).

Het lijdt geen twijfel, dat de stichting, te Aken, van den zetel van 't Imperium van Karel den Groote zeer bedrijvige betrekkingen voor gevolg had tusschen de Rijnsche provinciën en de andere landen beheerd door den grooten Keizer. Ter oorzake echter van de menigvuldige hinderpalen allerwege oprijzend in rotsachtige en woudrijke Hooge Venen en Ardennen, kon de strooming de natuurlijk-aangewezen Zuid-Wester richting niet volgen. Zij diende lichtjes Noordwaarts af te wijken, om alzoo 't Westen te genaken. Deze richting was trouwens heelemaal aangewezen door de eenige brug toentertijd over de Maas geslagen, n. l. te Maastricht,

(1) Bormans, *Sinte Servatius-legende van Heynrijck van Veldeken*, naer een handschrift uit het midden der XVe eeuw voor de eerste mael uitgegeven. — Maastricht, 1858, blz. 9.

belangrijke stad uit het Carolingsche tijdvak : « trajectum ad Mosam... », waar men de Maas kon over trekken; al meende van Veldeke, in zijn Servaas, den oorsprong en de beteekenis van den naam « Tricht » als volgt te achterhalen :

> *Die weghe versamenen sich all dae.*
> Des is die stadt daer nae
> Gheheiten Trajectum. (I, 980-982.)

De geschiedenis leert ons dat iedere verbindingsweg gewoonlijk eene vallei volgt wanneer er een dal in de gewenschte richting kronkelt en alzoo een natuurlijken weg vormt. Deze van den Demer lag in de Oost-Westerrichting; ook werd de groote verbindingsbaan tusschen Aken en België aangelegd in het Demerdal, en niet in de meer Zuidwaarts gelegen gewesten. Aan den anderen kant, liep de groote baan, van Maastricht uit, over Hasselt,—Curingen, Kermpt en Berbroek voorbij — naar Diest, en zoo over 't Brabantsche naar de zee, alhoewel wij niettemin met De Klepper en Hansay aannemen dat de groote verkeersweg, vooral in de allereerste tijden dat de handel in 't Loonsche bloeide, de oude Romeinsche heirbaan volgde van Maastricht op Tongeren, en vandaar den weg op Leuven over St-Truiden, Zout-Leeuw en Thienen, in stede van rechtstreeks van Maastricht op Diest. Nochtans mocht Hansay verklaren, met het oog op de tweede periode der geschiedenis van de stad Hasselt, gelegen dicht bij Veldeke's geboorte-oord : « Puis, au cours des XIe et surtout des XIIe et XIIIe siècles, l'industrie et le commerce prirent dans nos contrées, c'est là chose connue, un prodigieux essor. Or, Hasselt était situé dans la vallée du Démer, vallée éminemment propre au tracé d'une *route commerciale mettant en communication avec le Brabant, avec Louvain notamment, la vieille cité de Maestricht* », hetgeen ook door J. Lyna wordt beaamd waar hij schrijft : « De handelsweg van den Rijn en Maastricht naar Brabant, ging langs *de versterkingen van Bilsen, Hasselt, Herck, Haelen, Diest* » (1).

En zonder nu tot in bijzonderheden af te dalen nopens de tegen-over-elkaar staande stellingen van Pirenne en Van der Essen, over den al dan niet overwegenden invloed op den

(1) A. Hansay, « Les premiers siècles de l'Histoire de Hasselt », in *Verzamelde Opstellen*, II, Hasselt, p. 58 (2e note) ; J. Lyna, « De Munitio van Hasselt. Haar verband met het ontstaan van de stad », in *Verzamelde Opstellen*, Hasselt, 1927, blz. 32 ; J. De Klepper, « Notice sur l'origine de la ville de Hasselt », in *Ancien Pays de Looz* (1905), Hasselt, nov.-déc., n°s 11-12, pp. 54 suiv.

oorsprong van steden en vlekken geoefend door water- en andere verkeerswegen, mogen wij toch, zonder te willen overdrijven, naast het « milieu social », en benevens de strategische noodwendigheden der « castra », gedeeltelijk ook belang hechten aan deze geographische factoren in verband met de opkomst en ontwikkeling bijv. van Maastricht, Hasselt en Diest, vooral wat de allereerste periode betreft, vóór den bloei van het leenstelsel en van den handel, alsmede van de daaruit voortvloeiende invloeden op stedenbouw en -groei, zoo meesterlijk voorgestaan door Pirenne en Calmette (1).

Schreef reeds onze geschiedschrijver, de Hasselaar Mantelius niet, in zijn *Hasseletum seu Historiae Lossensis compendium* : « Maastricht en Diest zijn zeer oude steden. Dewijl de handelsweg, van uit Duitschland naar Brabant door die steden loopt, is het niet moeilijk te begrijpen dat, stilaan, op gansch dezen doortocht, steden en dorpen moesten verrijzen. Opmerkenswaardig is hun aantal, want, op dezen afstand van 9 mijlen tusschen Diest en Maastricht, telt men niet minder dan 4 steden en 9 dorpen » (2).

Kermpt nabij Spalbeek, waarbij de geboorteplaats (3) van onzen Limburgschen dichter gelegen is: «Veldeke apud Spalbeke », was een dezer 9 dorpen, wij komen hierop verder terug, evenals wij zullen aantoonen hoe « Meister Heynrijck » Tongeren en Maastricht bezingt in zijn St-Servaas-legende, en vermelden welke 's dichters betrekkingen waren tot de Graven van Loon en tot de abdij, alsmede tot het stadsbestuur van St-Truiden. Hier volsta, terloops, aan te stippen dat,

(1) J. Calmette, *op. cit.*, pp. 98, 160 et suiv.. Vgl. ook H. Pirenne, *Les villes du Moyen Age, Essai d'Histoire économique et sociale.* Bruxelles, 1927, chap. V, « Les marchands », pp. 94-116 ; doch vooral chap. VI, « La formation des villes et la bourgeoisie », pp. 116-149. Men raadplege ook H. Pirenne, « Villes, Marchés et Marchands au Moyen Age », in *Revue historique*, LXVII, 1898, p. 59, evenals diens studie over « L'origine des constitutions urbaines au Moyen Age, *id.*, LVII, 1895, p. 68 ; L. Febvre, *La terre et l'évolution humaine*, Paris, 1922, pp. 411 et suiv. ; S. Rietschel, *Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältniss*, Leipzig, 1897. Verder zij verwezen naar Van der Essen, *op. cit.*, blz. 170-171 en 175.

Voor de Loonsche steden (cf. o. m. Lyna, *op. cit.*, blz. 22), geldt als een algemeene regel dat zij aan den voet van een versterking tot stand kwamen, zooals zulks ook het geval was met Hasselt.

(2) Mantelius, *Hasseletum seu Historiae Lossensis compendium*, p. 3.

(3) Over Veldeke's geboorte-streek, n. l. over Spalbeek, Kermpt, Herckenrode, Curingen en Hasselt, raadplege men de bibliographische opgave : *Over Veldeke's geboortestreek*, aan 't slot van dit boek.

benevens deze steden en dorpen, ook reeds gedurende Veldeke's leven, Curingen, nabij Spalbeek, een belangrijke rol speelde : daar lag zelfs een kasteel van den Graaf van Loon en deze had er uitgestrekte goederen, wier bezit hij misschien wel dankte aan de vrijgevigheid der Carolingers. Rond 1180, trok van Veldeke's leenheer, Graaf Geraard van Loon, althans voor eenigen tijd, naar 't kasteel in Curingen, nadat zijn graafschap te vuur en te zwaard was gezet en zijn burcht te Loon door de Luiksche troepen verwoest was geworden. Werd er zelfs in de IXe eeuw geen munt geslagen te Curingen (evenals ook vroeger reeds te Maastricht), zooals o. m. blijkt uit een, vóór 'n 40-tal jaren, te Parijs ontdekt oud geldstuk uit den tijd van Karel den Kale (840-870), kleinzoon van Karel den Groote ; 't muntje draagt als opschrift : « De Fisco Curinio » ! Ook Herckenrode, de vermaarde vrouwenabdij, tusschen Curingen en Kermpt, nabij Spalbeek, werd gedurende Veldeke's leven, door den beschermer van den dichter, Graaf Geraard, gesticht, waarschijnlijk ten jare 1182 zooals vrij algemeen wordt aangenomen, alhoewel nog geenszins bewezen is wat Mantelius desaangaande beweert. Reeds tijdens de jeugd van onzen dichter, n. l. in 1135, stichtte Arnold V, Graaf van Loon, de niet minder bekende abdij van Averbode,

Dat toen ook Hasselt, ofschoon nog geen stad, « buyten alle twijfelinghe... een vermaert dorp », bloeide en uitblonk boven de omliggende dorpen van Veldeke's geboortestreek, verklaart de geschiedschrijver Mantelius uit zijne ligging op het kruispunt der groote baan Maastricht-Diest, en tevens op den weg die de bewoners der Kempen in verbinding stelde met St-Truiden, Tongeren en het overige van Haspengouw. Van af het midden der XIe eeuw immers, vooral ten tijde van Hendrik van Veldeke, nam de uitbreiding van dit vlek toe ; van toen af aan werd St-Trudo's graf, te St-Truiden, een der drukst bezochte bedevaartplaatsen, zoodat Mantelius beweert in zijn in 't Vlaamsch geschreven kleine Hasseltsche kroniek, zonder dat wij hieraan overwegend belang dienen te hechten, « dat de menschen met honderden uyt de Kempen comende... Hasselt moesten pas(seeren), ende dickwils daer vernachten. *Doen heeft sy haeren wasdom genomen*, gelyck Serkingen bij de rivier Cicindra is omtrent het iaer 1095 een stadt geworden, ende heeft haeren naem genomen van haeren Patroon, den H. Trudo » (1).

(1) Mantelius' Nederlandsch Compendium van zijn Latijnsch *Hasseletum* (geschreven in de jaren 1663-1670) voor de eerste maal uitge-

Kortom, waar Ernst, in zijn *Histoire du Limbourg* getuigt : « Un trait de la chronique de l'abbaye de Saint-Trond, écrite dans la première moitié du douzième siècle, (*dus van Veldeke's tijd*) nous découvre en 1133 une multitude de tisserands qui travaillaient des tissus de lin et de laine à Aix-la-Chapelle, à Maestricht, à Tongres, à Borchloon, à St-Trond et dans le Brabant. Ces gens-là passaient pour être insolens et hautains, preuve que les manufactures étaient déjà très florissantes » (1), verklaart Dr. Jonckbloet, in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* : « De geschiedenis van den handel leert ons, dat de muntfabricatie zich, in overeenstemming met de uitbreiding van het handelsverkeer, verplaatst heeft : van Frankrijk b.v. ging zij naar Maastricht, van daar, reeds in de zevende eeuw, naar Duurstede en Friesland. *Door Limburg is dus eenmaal de hoofdstroom van handel en verkeer gevloten.* »

Dr. Prinsen en Prof. Kalff, zoowel als Prof. Koch en Dr. Ten Brink, leggen nadruk op deze uitzonderlijke ligging van Veldeke's gouw : en, noemt de eerste deze gewesten een heerweg tusschen Duitschland en Fransche provincies, Kalff spreekt van de schakel tusschen Germaansche en Romaansche landen ; Koch vergelijkt deze oorden met een brug gelegen tusschen Frankrijk en Duitschland, terwijl ook Ten Brink uitdrukkelijk zegt : « stoffelijke vooruitgang, daarna ontwikkeling en beschaving, moest het gevolg van dezen gunstigen toestand zijn. Wol- en linnenweverijen te Maastricht, te Tongeren en te Sint-Truyen, bloeien in de eerste helft der twaalfde eeuw», waaraan, volgens Veldeke zelf, nog dient toegevoegd de rijkdom dezer streek dank zij landbouw en daarmee verbonden veeteelt « der besten coren eerden » evenals Maastricht's rijkdom « in visschen ende in ghewilden ». Everts, in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, wijst daarenboven nog op « de vroegere verspreiding van het Christendom in deze streken, het vestigen van regelmatige bisdommen en daarbij behoorende scholen en de nabijheid van het koninklijk hof van Karel den Groote te Aken. »

Edoch, reeds van Veldeke zelf geeft ons, althans gedeelte-

---

geven door Pol. Daniels in het vóór den oorlog te Hasselt verschijnend tijdschrift *'t Daghet in den Oosten*, 1892, blz. 1 en vlg. : « Hasseltsche Kronijk van Mantelius ».

(1) M. S. P. Ernst, *Histoire du Limbourg suivie de celle des comtés de Daelhem et de Fauquemont*, I, Liége, 1837, p. 130.

lijk, uit oogpunt van stoffelijk welzijn, de verklaring van den bloei dezer-zijne gouw, waar hij, in zijn St-Servatiuslegende, de ligging van « Trajectum », de stad Tricht (Maestricht), aan een kruispunt van de groote handelswegen, (1) aldus bepaalt :

In eynen dal scoen ende liecht
Effen ende wael ghedaen,
Daer twee water tsamen gaen,
Eyn groet en eyn cleyne,
Claer, schoen ende reyne :
Dats die Jeker ende die Mase.
Beide te korne ende te grase
Es die stadt wale ghelegen,
Ende te schepen in voele weghen ;
In visschen ende in ghewilden,
Ende in goeden ghevylden,
Der bester coren eerden,
Die ye mochte ghewerden.
Des steyt die stat te maten
Aen eynre ghemeynre straten,
Van Inghelant in Ongheren,
Voer Colne en voer Tongheren ;
Ende alsoe dies ghelijck,
Van Sassen in Vrancrijck,
Ende mit scepe die des pleghen,
Te Denemercken en te Norweghen,
Die weghe versamenen sich all dae.
Des is die stadt daer nae
Gheheiten Trajectum (I, 959-982.)

Dit was de toestand, in zijn algemeene trekken, van Veldeke's geboorte*oord* ; over zijn geboorte*plaats* « Veldeke » spreken wij verder. Wij waren, bij 't bondig samenvatten van tijd, midden en streek waarin Veldeke leefde, tot nog toe Dr. Kalff's raad indachtig, althans wij beproefden zulks : « Is een schrijver uit vroeger tijd een volslagen onbekende voor ons, dan moeten wij trachten te ontdekken : in welken tijd hij heeft geleefd... » Ons blijft nog na te speuren wat deze beroemde litteratuurkenner voorts bepaalt in zijn « Inleiding tot de studie der Literatuurgeschiedenis », n. l. : « zooveel van zijn uiterlijke levensomstandigheden als ons van nut kan zijn bij het bestudeeren van zijn werk » (2).

Zonder nu ook te willen beoogen, hetgeen Taine bedoelde,

---

(1) G. Sengers, in *De Belgische School* (opvoedk. maandschr., V, 1908-1909), nr 12, op blz. 182, stelt als verklaring voor : « De wegen vereenigen zich alle daar (*om de Maas te overschrijden*). — Zoo is de stad daarom geheeten Tricht. »

(2) G. Kalff, *Inleiding*, blz. 62.

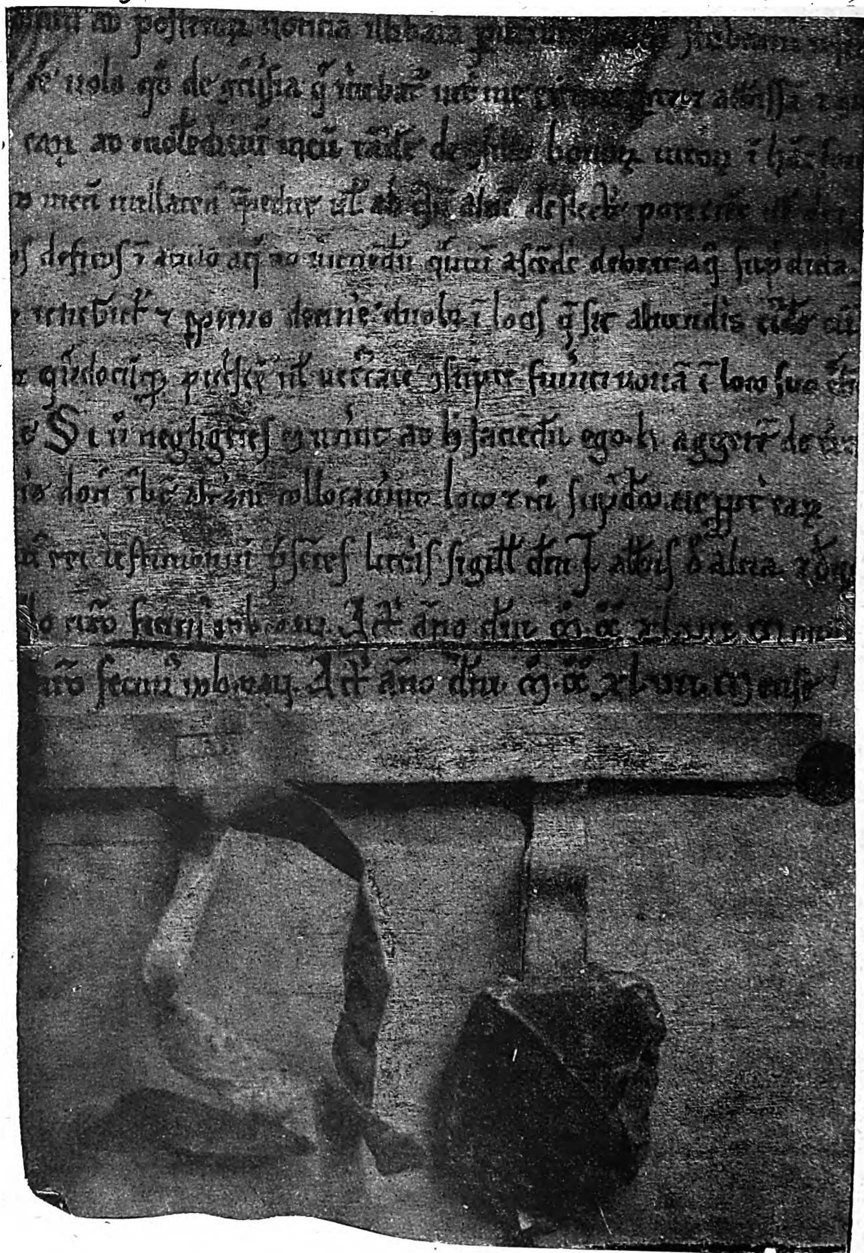
Daer twee water samen gaen
Eyn groot end eyn cleyne
Claer schoen ende reyne
Dats die Jeker ende die mase
Beide te korne ende te grase
Es die stadt wale ghelegen
Ende te schepen in vele weghen
In busschen ende in ghewilden
Ende in goeden ghevilden
Der bester eren eerden.
Die ye mochte ghewerden.
Des steyt die stat te maten
Aen eynre ghemeynre straten
Van Inghelant in ongheren
Over Colne end voer tongheren
Ende alsoe dies ghelijcke
Van Sassen in vrancrijck
Ende mit schepe die des pleghen
Te denemerken end te norweghen
Die weghe versamenen sich all daer
Des is die stadt daer vore
Geheiten Traiectum
Daer sande god Servacium

SINT-SERVATIUSLEGENDE.

(Fragment uit het XVe-eeuwsch handschrift.)

(Beschrijving der stad Maastricht : vv. 961-983, Boek I.)

Cliché bereidwillig ter beschikking gesteld door het Comité ter herdenking van het 8ste eeuwfeest van Hendrik van Veldeke (Maastricht).

FRAGMENT DER AKTE VAN 1247
(WAARIN SPRAKE VAN DEN VELDEKER-MOLEN) MET ZEGEL VAN DEN LATEREN HENDRIK VAN VELDEKE. (Zie blz. 53 en 57.)

Cliché bereidwillig ter beschikking gesteld door den Weledelen heer L. Scharpé, professor aan de Leuvensche Hoogeschool.

in zijn *Histoire de la Littérature Anglaise*, n. l. de werken slechts bestudeeren om de menschen te kennen... « comme on n'étudie la coquille que pour connaître l'animal », zullen wij trachten uit van Veldeke's œuvre, alsmede uit het leven en het getuigenis zijner tijd- en stamgenooten, evenals uit het werk der geschiedschrijvers, zooveel bijzonderheden mogelijk nopens 's dichters persoon op te diepen. Ook onzen Limburgschen ridder-zanger immers, geldt wat wij, ongelukkig, over 't algemeen, van alle oudere dichters moeten zeggen : van hen is niets bekend dan hetgeen zij over zich zelven, over hun persoon, afkomst, geboorteplaats en betrekkingen in hun eigen werk vermelden (1), tenzij schrijvers uit latere tijden, navolgers, bewonderaars of ras- en landgenooten ons inlichten nopens hun poëtische werkzaamheid of over hunnen invloed op het werk van sommige jongere dichters.

Aan het slot van het tweede boek der Servatius-legende, zegt de dichter :

In dutschen dichtede dit *Heynrijck*
Die van Veldeken was geboren, (II, vers 2920)

en in een charter van 1247 (het eenig bekend stuk uitgaande van een Heer van Veldeke zelf, thans berustende op het Staatsarchief te Hasselt), betitelt zich deze vermoedelijke nazaat van den Spalbeekschen zanger : « Ego henricus miles *dictus de Weldeke* ». Van dat Veldeke is niets overgebleven dan een molen « Velker-molen » (2) of Velleker-molen geheeten; « dat is onze Limburgsche verzachting van Veldeker-molen, de molen van Veldeke » (aldus Daniëls in zijn studie uit het jaar 1886). De aloude molen echter werd den 18^n Oogst 1914, na hunne neerlaag te Haelen, door de Duitschers platgebrand, maar in 1917 door den huidigen eigenaar, heer C. Smeets van Kermpt weer opgebouwd.

Die Velker-molen ligt op de grens der gemeente Spalbeek... En Spalbeek nu?... Sommige boeken over Nederlandsche of Duitsche Literatuurgeschiedenis zeggen : bij St-Truiden, zoo

(1) Eilaas ! met H. Roetteken kunnen wij slechts herhalen : « Von seiner eigenen Persönlichkeit sagt uns Veldeke sehr wenig... niemals fällt es ihm ein, Schikſale over Gesinnungen seiner Helden mit seinen eigenen zu vergleichen oder sonst auf sich zu exemplificieren. » H. Roetteken, *Die epische Kunst Heinrichs von Veldeke und Hartmanns von Aue*, Halle, 1887, S. 203. Vgl. Behaghel, *op. cit.*, S. CXLI.

(2) Over de verschillende schrijfwijzen van den naam *Veldeke*, cf. *Bibliographie*, aan 't slot van dit werk.

o. m. Salzer en Kœnig ; andere leeren : bij Borgloon ; Dr. Kalff gewaagt « van de buurt van Maastricht » evenals A. Bartels, W. Scherer, Pfaff en Vermeylen. En al is Spalbeek ongeveer 40 km. van Maastricht verwijderd, Behaghel en W. Golther beweren Spalbeek ligt « in der nächsten Nähe von Maestricht » ; « niet verre van Maastricht », aldus Te Winkel ; « in de omstreken van Maastricht », volgens Prof. Ten Brink. Ook in Brockhause's en in Meyers'Konversations Lexicon, staat Spalbeek vermeld als gelegen « in der Nähe von Maestricht ». De Luiker hoogeschoolleeraar Stecker bepaalt zelfs nader : « Veldeke, à deux lieues de Maestricht. » (1) Goedeke spreekt nog van « dem dorfe Veldeke, bei Maestricht », zooals ook Otto von Leixner, in zijn *Geschichte der Deutschen Literatur*, zelfs ten jare 1916 nog verklaart dat Veldeke afkomstig is « aus dem *Dorfe* Veldeke bei Maastricht. »

Ook Prof. Piper in 1873, en Behaghel in 1882, gewaagden van « Veldeke, einem Dorfe welches unweit des noch vorhandenen Dorfes Spalbeke westlich von Maestricht lag » (2). Schrijft zelfs de Engelsche Literatuur-kenner Hallam niet, in zijn *Geschiedenis der Europeesche Letterkunde*, dat Veldeke geboren werd in 't Noorden van Duitschland, alhoewel Prof. Mone, een Duitsche bevoegdheid, reeds ten jare 1830, Veldeke in Limburg had thuisgewezen (3) ! Ed. Engel laat zich nog over geen bijzonderheden uit, zelfs niet in de onlangs verschenen 27e uitgave zijner *Geschiedenis der Duitsche Literatuur*, waar hij leert dat « Veldeke vom Niederrhein stammte », terwijl Heinrich Kurz beweert dat « Heinrich ohne Zweifel ein Niederdeutscher war. »

Neen, Spalbeek — *waarbij Veldeke ligt* — bevindt zich op een uur (8,5 km.) afstand van Hasselt, aan den Westelijken kant van de stad, dicht bij het dorp Schuelen (4). De in 1917

(1) Cf. *Bibliographie*. Zie eveneens hierboven, blz. 46, nota.

(2) Prof. Dr. P. Piper, *Höfische Epik*, Stuttgart, 1873, I, S. 57 ; Behaghel, *op. cit.*, S. clviii. Trouwens op de *Karte zur Deutsche Litteraturgeschichte des Mittelalters*, gevoegd bij 't derde deel van Piper's *Höfische Epik* staan de namen Veldeke, Spalbeke en Maastricht zoo kort naast elkaar, dat wie deze kaart raadpleegt, gewis moet denken : Veldeke en Spalbeke liggen dichtbij, « in der Nähe von Maestricht », « in de buurt van Maestricht ».

(3) J. Mone, *Quellen und Forschungen zur Geschichte der Deutschen Litter. und Sprache*, Aachen-Leipzig, 1830, t. I, S. 252.

(4) Het dorp Spalbeek ligt op 2 km. afstand van Kermpt evenals van Berbroek, op 4,5 km. van Schuelen, 5 km. van Wuest-Herck, 8,5 km. van Hasselt en 21 km. van St-Truiden. Uit de oude oorkonden

nieuw opgebouwde watermolen, die nog altijd de « Veldekermolen » genoemd wordt, draait er langs den kiezelweg van Kermpt naar Lummen en thans nog noemen de dorpsbewoners die streek Veldeke of Velck ; in de XVIIIe eeuw bestond ook de « Vellekerstraat » komende van Tiwinckel (onder Lummen) naar Spalbeek, voorbij den molen (1). De gebouwen van molen en afhankelijkheden (want het is terzelfdertijd een hoeve) zijn gelegen op het grondgebied der gemeente Kermpt, op de grensscheiding van Spalbeek en Lummen (art. 59 tot 64 van het kadastraal plan) en zij beslaan een zeer groote oppervlakte : het neerhof alleen van den ouden molen was meer dan drie roeden groot.

Het slot Veldeke bestaat sinds lang niet meer ; gewis werd het, in wisselvalligheden van tijd en slijt of oorlog ten gronde toe verwoest ; doch in den omtrek kan men nu nog de overblijfsels vinden van groote bouwwerken en oude wallen. Volgens Bormans bestond dit kasteel nog ten jare 1355 : « Il est probable que le château de Veldeke cessa bientôt d'être une résidence ordinaire. Tombé en ruines et démoli ou brûlé peut-être, il perdit jusqu'à son nom, que le moulin et la ferme ont heureusement conservé. »

Dat omstreeks het midden der XIIe eeuw, dichter « Heynryck, die van Veldeken was geboren » (St- Serv. II, vv. 2920-2921), Heer was van dat Veldeke, kan niet met volstrekte zekerheid bewezen worden. Wel weten wij dat, in 1195, zijn tijdgenoot en waarschijnlijk een bloedverwant, met name Robertus de Veldeca, als getuige optreedt in een akte waarin Graaf Lodewijk van Loon bekend maakt dat « Henricus burgensis Sancti Trudonis » en diens echtgenoote « Frederigis » de goederen, die zij bezitten « apud Rockelgendis », aan de abdij van Averbode afstaan (3).

(waarover verder) blijkt dat het wel degelijk *Veldeke bij Spalbeek* geldt, waar onze dichter geboren werd en waar de Veldeke's hun leen bezaten, *afhankelijk van de abdij van St-Truiden.*

(1) In een handschrift (106 blz,), « *Seigneurie de Spalbeek — régime terrier*, 18e *siècle* », — op het Staatsarchief te Hasselt berustend, is er sprake van « La prairie dite Lenaers-Bampt » die o. m. grenst aan « *la rue dite Vellekerstraet venant de Tiwinckel vers Spalbeek* » (blz. 3). Op den Atlas van den wegendienst wordt deze straat niet meer vermeld.

(2) Dat er te Veldeke een slot bestaan heeft, lijdt geen twijfel : een hoveling, 'n ministerialis van den graaf van Loon kon niet op den nabijliggenden molen verblijven, een zoon van 'n edelman als onze dichter kon niet op een molen geboren worden.

(3) Onuitgegeven oorkonde, uit de abdij van Averbode, verschenen in Kempeneers, *Hendrik van Veldeke en de Bron van zijn Servatius*, Antwerpen-Leuven, 1913, blz. 158-159.

Indien Meister Heinrich niet Heer van het erf Veldeke was, kan deze Robrecht, die ook den naam van het goed droeg, het mogelijk wel geweest zijn, meent Kempeneers.

In een handschrift (uit de jaren 1350-1360), een fragment n.l. van een register der leengoederen en vazallen der abdij van St-Truiden, alsmede in de 2 tafels «Fœuda cum ferie Vassallorum» en «Registrum Fœudorum exempti et imperialis monasterii St. Trudonis», beide van 1707, wordt, benevens van 112 bunders bouwgrond, slechts melding gemaakt van 34 ½ bunders weide: «de 34 ½ bonariis pratorum seu pascuarium *apud Veldeke*», wederzijds op blz. 2, 402 en 578. Uit een akte van 1218 (1) echter blijkt, dat de van Veldeke's toentertijde in 't geheel reeds tamelijk veel goederen moesten bezitten buiten hun leen te Veldeke, vermits Arnoldus, Graaf van Loon, dat jaar, «anno dominici incarnationis M. CC, octavo decimo», bekend maakt, dat de abdij van Herckenrode alsdan ontvangt:

1° van Arnold van Veldeke de tiende van Zolder: «decimas de Sulre»;

2° van Floria van Veldeke gansch haar leen-erf en daarenboven hetgeen zij bij Wilderen bezat: «Totum allodium suum et quidquid tenebat apud Wilre»;

3° van Hendrik van Veldeke, zoon van Arnold, (Filius etiam suus Henricus), een stuk van zijn leen-erf dat toegekend was aan de kerk van Kermpt, maar dat, volgens de keus van deze, met een ander verwisseld werd: «sed pro alliis bonis sunt commutati...»

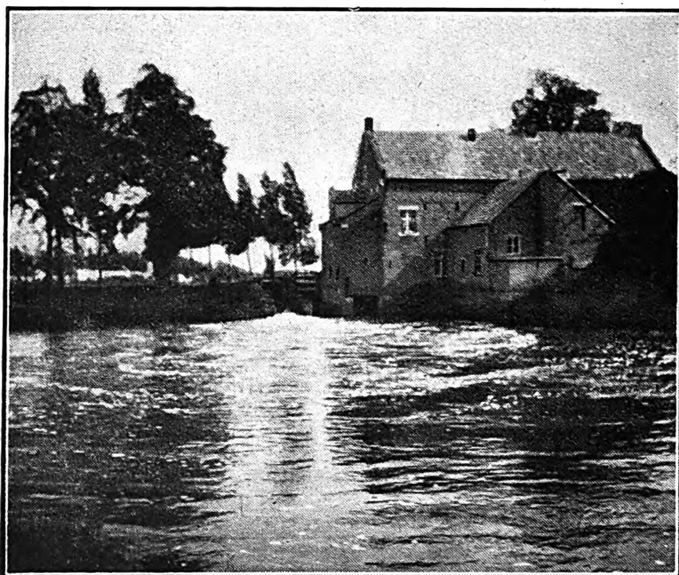
Dat het erf Veldeke, mogelijk, waarschijnlijk zelfs, zeer gering in den beginne, aangegroeid is tot een tamelijk-aanzienlijk goed, bestaande ten minste uit bedoelde 34½ bunders weide, waarbij, vóór de deeling der goederen in de XIVe eeuw, ook nog 112 bunders bouwgrond behoorden, benevens enkele cijnsen te Spalbeek zelf (2), dat Veldeke misschien «aangegroeid is tot een kleine heerlijkheid (Dominicus de Veldeke)» schijnt wel uit volgende oorkonden af te leiden.

---

(1) Daris, *Cartulaire de l'abbaye de Herckenrode* (*Notice sur les églises du diocèse de Liège*, IV, 1871), p. 135-136.

(2) Deze uitgestrektheid — vooral het leen der 112 bunders *bouwgrond*, — kan het bezit van een molen (den Veldeker-molen) volkomen wettigen.

Voor deze bezittingen te Spalbeek, cf. 't slot van dit hfst., nota, de vermelding van de in 1707 geschreven twee Registers der opgave van al de leengoederen der St-Trudo-Abdij. Beide tafels alsmede het bovendoeld fragment (1350-1360) berusten op het Staatsarchief te Hasselt, reeks 6744, samen met nog een vier-tal andere, aan 't slot van dit hoofdstuk vermeld.

DE VELCKER OF VELDEKER-MOLEN
TE VELDEKE-BIJ-SPALBEEK.

Cliché, door tusschenkomst van den heer Hullebroek, bereidwillig ter beschikking gesteld door den « Standaard-Boekhandel ».

STORENDE DRUKFEILEN.

Op blz. 57 gelieve men den eersten regel te lezen : « Door akte van 1233, « actum idibus aprilis anno Domini M.CC.XXX tertio » (1), schenkt... »

Voorts gelieve men te verbeteren :

Blz.	8, regel	4 van boven	: « litteratuur » moet zijn « literatuur »
»	22, »	3 »	: « wisten » moet zijn « wist »
»	31, »	15 »	: « literaire » moet zijn « litteraire »
»	31, »	4 van beneden	: « Te recht » moet zijn « Terecht »
»	36, »	5 van boven	: « liefde- » moet zijn « liefdes- »
»	37, »	13 »	: « *vollem* » moet zijn « *vollen* »
»	37, »	14 »	: « *herangeblûht* » moet zijn « *herangeblüht* »
»	45, »	4 »	: « aanschouwt » moet zijn « beschouwt »
»	52, »	5 van beneden	: « litteratuurkenner » moet zijn « literatuurkenner »
»	54, »	1 van boven	: « o. m. » moet zijn « o. a. »
»	56, »	17 »	. « tiende » moet zijn « tienden »
»	61, »	10 van beneden	: « den titel » moet zijn « ten titel »
»	64, »	2 van boven	: « *war* » moet zijn « *was* »
»	64, »	15 »	: « Herbert » moet zijn « Herbort »
»	65, »	16 van beneden	: « tenaüwernood » moet zijn « ternauwernood »
»	66, »	4 »	: « van de grote » moet zijn van « die grote »
»	70, nota	3, dient aangevuld met de nota van blz. 227.	
»	71, regel	4 van beneden	: « personna » moet zijn « persona »
»	72, »	11 van boven	: « en bijzonder » moet zijn « en, bijzonder, »
»	79, »	16 van beneden	: « tiende » moet zijn « tienden »
»	85, »	19 »	: « Nâhe » moet zijn « Nähe »
»	109, »	6 »	: « o. m. » moet zijn « o. a. »
»	110, »	4 (nota) »	: « uitgaven » moet zijn « uitgave »
»	122, »	8 »	. « mogelijk » moet zijn « (mogelijk »
»	124, »	7 »	: « schreef hij » moet zijn « schreef Bormans »
»	133, »	3 der nota	: « waardigheidsdekleeders » moet zijn « waardigheidsbekleeders »
»	143, »	3 van beneden	: « o. m. » moet zijn « o. a. »

Blz. 164, regel 5 van boven . « bij » moet zijn « hij »
» 167, » 9 » : « wezenlijk was) » moet zijn « wezenlijk was) : »
» 167, » 17 » : « it » moet zijn « 't »
» 167, » 18 » : « 'n » moet zijn « in »
» 196, » 2 van beneden (nota) : « *Hadewijk* » moet zijn « *Hadewych* »
» 210, » 11 van boven : « Spalbeekschene delman » moet zijn « Spalbeekschen edelman »
» 214, » 17 van beneden : « te recht » moet zijn « terecht »
» 228, » 16 van boven : aan te vullen als volgt : « blz. 111, 125, 126, 144. »
» 229, regels 27 en 28, van boven, te plaatsen onder regel 33.
» 230, regel 11 van boven : « 34, 218 ff » moet zijn « 34, SS. 218 ff »
» 231, » 13 » : « *Id, Mém...* » moet zijn « Id., *Id.* in... »
» 231, » 6 van beneden : « 16, 420 ff.» moet zijn « 16, SS. 420 ff. »
» 232, » 26 » : « 26 cfr. » moet zijn « 26, SS. »
» 232, » 23 » : « 95, 613 ff. » moet zijn « 95, SS. 613 ff. »
» 232, » 21 » : « 44, cfr. » moet zijn « 44, SS. »
» 232, » 11 » : « de eene » moet zijn « SS. »
» 232, » 8 » : « S. 51, 106 ff. » moet zijn « 51, SS. 106 ff. »
» 232, » 3 » : « 3, 106 ff. » moet zijn « 3, SS. 106 ff. »
» 232, laatste regel moet wegvallen (herhaling van voorlaatste).
» 233, regel 18 van boven : « *Geistliche.* » moet zijn « *Geistliche* »
» 233, » 9 van beneden : « rijser » moet zijn « rijzer »
» 234, » 9 » : « bearbeit, » moet zijn « bearbeitet, »
» 236, » 7 » : « SS. 211. » moet zijn « SS. 211 ff. »
» 236, » 5 » : « *Midelnederl.* » moet zijn « *Middelnederl.* »
» 238, » 12 van boven : « Leg » moet zijn « Leg. »
» 238, » 14 » : « XIVe » moet zijn « XVe »
» 238, » 18 » : « Schepens', » moet zijn « Schepens' »

Ten slotte, dient nl. *en niet* n. l. *gezet* o. m. op blz. 11, 23, 25, 36, 47, 49, 50, 52, 53, 56, 59, 62, 77, 82, 85, 99, 102, 106 en 140. *Op blz.* 26, 35, 74, 98, 101 en 103 *dient* Parzival *en niet* Parsifal *gelezen, en op blz.* 74, 76, 165 en 233 Strassburg *en niet* Strasburg *of* Straszburg. — *O. m. op blz.* 38 en 114 *leze men* : *Geschichte der deutschen* (niet *Deutsche*) *Literatur.* *Voorts gelieve men de verkeerd gezette zinteekens te verbeteren, o. m. op blz.* 29, 30, 43, 133, 139 en 141.

M.CC.XXX. tertio », (1) schenkt Graaf Arnold van Loon, aan de abdij van Herckenrode, dichtbij Kermpt-Spalbeek, een visscherij in den Demer, van af den molen van Herckenrode tot aan de *Visscherij van Hendrik van Veldeke*: « usque ad piscarium Heynrici de Veldeken ».

Niet alleen had die Hendrik (wellicht een bloedverwant van onzen dichter) een visscherij, op zijn erf Veldeke, gelegen ten Westen van Herckenrode, op den oever van den Demer, doch uit een akte van 1247 (Actum anno Dominici M.CC.XLVII. Mense Junio) (2), blijkt tevens dat de van Veldeke's — althans in 1247 — een molen bezaten. In bedoeld charter wordt de oneenigheid geregeld tusschen de abdij van Herckenrode en Hendrik van Veldeke (« Henricus miles dictus de Weldeke»), betreffende het water van den Demer van af den molen van deze abdij tot aan dien van Hendrik van Veldeke zelven : « super aqua que defluit a molendino earum *ad molendinum meum* », aldus Hendrik van Veldeke van wien het stuk uitgaat.

Ten slotte weten wij, door een oorkonde van 1264, dat een « Henricus dominicus de Velke », als getuige optrad in een akte waarbij Arnold, Graaf van Loon, van alle leenrecht ontslaat de dertig bunders in het bezit van de abdij van Herckenrode, te Cortessem, alsmede de rente gemaakt op den molen, door Bolle van Nederheim en Constel van Schoonwinkel gehouden op het gebied van Wintershoven : die Henricus, een van 's dichters bloedverwanten wellicht, was dus — een halve eeuw na Meister Heinrichs dood, — in *'t bezit van de heerlijkheid Veldeke* en hoofd van het huis, *heer van Veldeke* (3).

En daar, in een charter van Arnold, Graaf van Loon, aan

---

(1) Het oorspronkelijk stuk op perkament (17 cm. op 8 ½ cm.), met het aan stukken zijnde zegel van Graaf Arnold van Loon, berust op het Staatsarchief te Hasselt (Afd. Herckenrode, doos charters, nrs 1 tot 30). Het werd uitgegeven door DARIS, *Cartulaire de l'Abbaye de Herckenrode* (*Notices*, IV, Liége 1871), p. 18.

(2) Ook dit dokument (27 cm. op 13 cm.), wordt bewaard op het Staatsarchief te Hasselt, zelfde afdeeling. Van de vier zegels die er aanvankelijk aanhingen, zijn de drie eersten, namelijk die van de abdissen van Alna, Val-St-Lambert, en van Herckenrode, verdwenen ; alleen het vierde en laatste zegel is er nog aan bevestigd, dit namelijk van Hendrik van Veldeke. (*Zie afbeelding in dit werk*).

(3) WOLTERS, *Notice historique sur l'ancienne Abbaye de Herckenrode dans la province actuelle de Limbourg*, Gand, 1849, pp. 81-82 (annexe n° 19) en *Codex*, p. 144, n° 261 ; BORMANS, *op. cit.*, p. 26. Zie verder, over Hendrik *Heer* van Veldeke.

de abdij van Averbode ten jare 1239 reeds, een Hendrikus van Veldeke, *ministerialis, ambtenaar van het graafschap* vermeld wordt, die, luidens een oorkonde van 1247 zelfs *dapifer comitis de Los* was, « waardigheidsbekleeder van den Graaf van Loon » mogen wij dan ook met Kempeneers onderstellen, met betrekking tot die bezitters van de visscherij en van den molen, – het eigenlijke leen Veldeke der abdij van St-Truiden daargelaten,—« dat de van Veldeke's hunne heerlijkheid, op het Loonsche grondgebied liggend, in leen hadden van de graven van Loon. Het waren immers vooral de leenhouders zelf van den graaf welke de rol van beambte of waardigheidsbekleeder vervulden aan het Hof », alhoewel in de leenregisters van het graafschap Loon geen melding van *Veldeke* wordt gemaakt, zoo 't ons de heer Dr. Lyna terecht deed opmerken. De verheffingen geschied voor de abdij van St-Truiden, bewijzen dat althans het erf Veldeke-zelf in de XIIIe en XIVe eeuw niet van den Graaf van Loon doch van de St-Trudo-abdij afhing, zooals verder aangeduid wordt.

Het feit echter, dat de Veldeke's leden waren van den Loonschen adel, wijst er op dat ze ook Loonsche leenen in hun bezit hadden.

In alle geval, maakte dat Veldeke *later* deel uit van het graafschap Loon, zooals blijkt uit een handschrift uit de *XVI*^e^ eeuw, hetwelk, volgens Daris, (den uitgever er van), van vroegere eeuwen is. In de vermelding van « die diensten ende carveyen die de onderdanen *in den graefschappe van Loen den Landvorsten op sijn casteel ende sloet van Curinghen* schuldich te doen sijn », wordt op het laatste blad aangehaald dat evenals « de vreijheijt van Curinghen » (I, blz. 213-214), « een abdisse offt convent van Herckenrode » (II, blz. 214-217), alsmede « die dorpen... Kermpt, Spalbeek, Steijvordt, Berbroeck » (III, blz. 217-219), « die dorpen die het casteel van Curinghen schuldich sijn 200 opgaende eijckenboemen... (IV, blz. 219-220) en eindelijk « die dorpen offt bancken uit landt van Montenacken »... (V, blz. 220-221)..., zoo ook :

« Item het cloester van Herckenroede, *der molder* van Thult,
» oeck *Velck* als van noeden doet ende van des heeren weghen
» versocht wordt, die sluysen tot aen den balck op te trecken
» sijn sy sculdich. Syn oeck *die molders* als Curinghen, Her-
» ckenroede, Thuijlt *en Valck* met malkanderen veraccor-
» deert het water niet op te halden, daer duer iemand schaden
» ontfangen soude » (1).

---

(1) Daris, *Notices*, V, Liége, 1874, pp. 213-221, en niet in *Cartulaire*

Reeds vroeger echter was het erfgoed der van Veldeke's gedeeltelijk een leen van den Graaf van Loon; het lag op het grondgebied van het graafschap Loon, wiens grenzen nagenoeg samen vielen met die van de huidige provincie Limburg (1). Immers, de Geschiedenis leert ons dat, ten tijde van dichter Hendrik van Veldeke, op het einde der XIe of in 't begin der XIIe eeuw, het Zuid-Oostelijk gewest van Taxandria, een gedeelte der tegenwoordige Limburgsche Kempen en een onderdeel der Maasgouw, «Pagus Masau», beide vereenigd met het graafschap van Noord-Oostelijk Haspengouw, Loonsch waren, terwijl alsdan de Noordelijke streek van het land van Stryen (n. l. het Kempisch gedeelte van het Bisdom Luik, ten Westen van de Donge) bij Holland ingelijfd werd (2). Overigens, volgens Mantelius, waren Spalbeek, Kermpt en Lummen vermeld als « Comitatus Lossensis feuda Dominicalia, vulgo *Heerlijck Heden* » (3), en, wij zagen het reeds, Veldeke lag op het grondgebied der gemeente Kermpt en « apud Spalbeke » : dit althans *wat de ligging betreft* van 's dichters geboorteoord in 't graafschap Loon.

---

de l'abbaye de Herckenrode, pp. 113-121, zooals door KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 75, 2e nota, ten onrechte vermeld wordt en door P. SCHEPENS in zijn *Hendrik van Veldeke, Middelnederlandsch Dichter*, Gent, 1927, op blz. 14, 2e nota wordt herhaald.

(1) Herhalen wij met Bormans : « N'est-il pas étrange qu'on ait appelé cette partie de notre pays la province de Limbourg, quoique pas un pouce peut-être de tout son territoire n'ait appartenu à l'ancien duché de Limbourg » (BORMANS, *op. cit.*, p. 8, note).

DARIS, in zijn *Histoire de la bonne ville,...* I, blz. 380, spreekt in denzelfden zin, terwijl Hansay gewaagt van « le territoire de la province belge *improprement aujourd'hui dénommée Limbourg* » (HANSAY, « L'Ancien Comté et les anciens Comtes de Looz, notes critiques », verschenen in *Mélanges d'histoire offerts à Henri Pirenne*, Bruxelles-Paris, 1926, t. I, p. 189).

(2) Over het ontstaan en de ontwikkeling, tijdens de eerste eeuwen, van 't graafschap Loon, cf. o. m. DARIS, *Histoire de la bonne ville...*, 1864, II, pp. 373 et suiv. ;HANSAY, « La partie lossaine des anciens Comtes de Masau », verschenen in *Annales de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique*, Liége, 1909, II, pp. 139-145 ; HANSAY, « L'ancien Comté et les anciens Comtes de Looz », *op. cit.*, pp. 189 et suiv. ; VANDERKINDEREN, L., *La formation territoriale des Principautés belges au Moyen Age*, 1902, t. II, pp. 130-141 ; VANDE WEERD, « De Maasgouw » (Pagus Masau), in *Mélanges C. de Borman*, Liége, 1919, pp. 47-56 ; DE BORMAN, *Le livre des fiefs du Comté de Looz* sous Jean d'Arkel, Bruxelles, 1875, pp. VII-IX. Volgens J. DARIS, *Histoire de la bonne ville...*, I, blz. 377 : « Le Comté de Looz n'a porté ce nom que depuis le commencement du XIe siècle. Du moins ne le trouve-t-on cité sous ce nom que depuis cette époque. »

(3) MANTELIUS, *Hist. Loss.*, p. 294.

Edoch, volgens het boek van abt Willem van Rijkel, «Manuale abbatis Willelmi», *schonk abt Wilhelmus van St-Truiden*, ten jare 1253, *in leen, aan den Heer Hendrik van Veldeke, ridder*, een onbebouwd stuk grond gelegen bij Spalbeek, *dat een leen was der kerk van St-Trudo*: «Anno domini M.CC.LIII in crastino octavarum Epyphanie, *concessit* abbas Wilhelmus *in feodo* domino Henrico de Veldeke militi, terram incultam hactenus *sitam apud Spalbeke*, que *est allodium ecclesie Sancti Trudonis*... » (1). En, vier jaar later, in 1257, heet het, op blz. 326 van gemeld « Manuale », dat abt Wilhelmus een zekere som ontvangt, van den Heer Hendrik van Veldeke, voor een *stuk land, deel-uitmakend van de goederen van Spalbeek* : « Abbas Wilhelmus recepit... a domino Henrico de Veldeke, *de bonis de Spalbeke*, 20 mr. leod » (2).

Zou dit een bewijs wezen dat de familie van Veldeke hare grondbezitting ter plaatse Veldeke-zelf in leen had van den abt van St-Truiden, hetgeen ook blijkt uit hierboven vermelde « fœuda... monasterii St. Trudonis», waarin sprake van « de 34 ½ bonuariis... *apud Veldeke* » (Spalbeek)?

Wel weten wij door een « Registre de la terre et seigneurie de Kermpt », *in de tweede helft der XVII*e *eeuw*, door twee ontwikkelde schrijvers met veel zorg opgemaakt en met veel orde bijgehouden, volgens de Corswarem, dat « le lieu nommé *Veldecken* avec ses *moulins*, *viviers* et *prairies* y annexés, avec quelques cens, chappons et morte-mains dans Kermpt relèvent d'un seigneur abbé de St-Trond » (3). Bedoelen deze schrijvers hier de *molendinum* en *piscarium*, waar van hierboven sprake, en gewagen zij tevens van « de 34½ bonuariis *pratorum* seu *pascuarium* » reeds vermeld, die ook aangehaald worden in de handschriften welke op het Staatsarchief te Hasselt berusten (4) en waarin Veldeke ook als plaatsnaam voorkomt?

(1) *Manuale abbatis Wilhelmi*, folio 9, ter bibliotheek van de Luiker Hoogeschool, mss. nr 282. Vgl. Pirenne, *Le livre de l'abbé Guillaume de Ryckel*, Bruxelles, 1896, pp. 34.

(2) *Manuale*, folio 114; Pirenne, *Le livre de l'abbé Guillaume*, p. 327.

(3) de Corswarem, G. J., *Mémoire historique sur les anciennes limites et circonscriptions de la province de Limbourg*, Bruxelles, 1857, p. 56, note, p. 254 note, evenals p. 257. Vgl. Eug. De Seyn, *Dictionnaire historique et géographique*, Bruxelles, 1924, I, p. 564 : « Le fief de Veldeken qui relevait de la cour féodale de l'abbé de St-Trond. »

(4) Série 6744, *Etablissements religieux* : « De bonis de Spalbeke, videlicet de XXXIIII bonuariis cum dimidio pratorum seu pascuarium *apud Veldeke*... » heet het daar in bedoelde registers. Zie verder, de slotblz. van dit hoofdstuk, nota.

In verband met wat de Corswarem, aan de hand der XVII-eeuwsche schrijvers zegt over de ligging van dat Veldeke op het grondgebied van de vrijheerlijkheid Kermpt, doch als zijnde een aan den abt van St-Truiden onderhoorig goed, oordeelt Kempeneers dat, *in vroeger eeuwen*, dit leen dan voorzeker evenals Kermpt een *heerlijkheid* zal geweest zijn, een adellijke bezitting toebehoorende aan de familie van Veldeke, die er in de 12e en 13e eeuw verbleef, hetgeen ook bewezen wordt o. m. door het reeds aangehaalde charter van 1264, waarin de naam van een Henricus « *heer van Veldeke* » voorkomt (1).

De bezitting der Veldeke's, elders dan te Veldeke zelf, een leen van den Graaf van Loon en de grondbezitting *Veldeke* dus afhangende van de abdij van St-Truiden; zoodus : de Heer van Veldeke afhankelijk van den Graaf en tevens van den abt, zoo 't Bormans onderstelde : « *Etant seigneur de Veldeke* et relevant, comme tel, tout au plus du Comte de Loz, il y a toute probabilité qu'il avait été en même temps investi de la charge de comte et d'avoué de l'abbé à Spalbeke, dont les terres... touchaient *au domaine seigneurial de Veldeke*.» Tenzij wij met Kempeneers herhalen : « het is ook mogelijk dat het leen Veldeke in de 12e eeuw eene vrijheerlijkheid was, van niemand anders dus afhing dan van den Keizer!» Door de bevindingen van Daris en Hansay o. a. weten wij immers, dat het graafschap Loon zich in den loop der Xe en XIe eeuw gevormd heeft en dat de graven er een deel van den titel van « alleu » hielden, met andere woorden, als geheel vrije eigendom, terwijl het overige grootste gedeelte, hun toebehoorde als... « fief », leengoed afhankelijk van het Keizerrijk. « Propriétaires là-bas, il n'exerçaient ici qu'un droit de supériorité territoriale. Au cours du XIIe siècle (*dichter Hendrik van Veldeke's eeuw*) l'existence de leur comté étant menacée par l'expansion du duché de Brabant, les comtes de Looz entrèrent dans la vassalité de l'Église de Liége. » Edoch, aldus Hansay, « ils n'avaient inféodé que leurs fiefs et ce n'est

(1) Dit wat de heerlijkheid als bezitting betreft. Nopens de belangrijkheid van bedoeld oord, uit letterkundig oogpunt, volstaat het te verwijzen naar de *Karte zur Deutsche Litteraturgeschichte des Mittelalters*, door Prof. Dr. Piper geplaatst aan 't slot van 't derde deel zijner *Höfische Epik*, en waarop de namen *Veldeke* en *Spalbeke* vermeld staan, de eenige uit wat wij thans België heeten, naast die van *Antwerpen*, *Gent*, *Yperen* en *Brugge*.

qu'au début du XIIIe siècle qu'ils inféodèrent leurs alleux » (1).

Leenman van de St-Trudo-abdij of van de Graven van Loon, ofwel vazal van den Keizer, wordt slechts eenmaal melding gemaakt van een *Heer der heerlijkheid Veldeke*, ten jare 1264 namelijk. Wel treft ons echter de naam der bezitting van af het jaar 1195, wanneer voor het eerst een Robrecht van Veldeke vernoemd wordt, en nadien wordt herhaaldelijk gesproken over verscheidene dragers van den naam Veldeke, als getuigen (2) aangehaald, zoowel in akten van Graven van Loon als van Abten der abdij van St-Truiden, en wel uit de jaren 1218, 1233, 1239, 1243, 1247, 1248, 1250, 1251, 1252, 1253, 1256, 1257 en 1264. Benevens de namen *Robrecht* (1195), *Arnoldus* (1218) en *Floria* (1218), wordt steeds een *Hendrik* van Veldeke als vertegenwoordiger der familie genoemd in de officieele bescheiden sedert 1233 tot 1264 (n.l. in 1233, 1236, 1243, 1247, 1248, 1250, 1251, 1252, 1253, 1256, 1257, 1264), zooals verder aangeduid wordt, waar over hunne betrekkingen tot de Graven van Loon, alsmede tot de Paters der Abdij en tot het stadsbestuur van St-Truiden gehandeld wordt.

In Wolters' korte beschrijving der abdijen van Herckenrode en Orienten, worden o. m. vier diploma's aangeduid, waaronder drie van Arnold VI uit de jaren 1236, 1248, en 1251 alle drie door een *Henricus* de Veldeke (gewis een der af-

---

(1) DARIS, *Notices*, t. I, p. 429 ; HANSAY, « Les premiers siècles... » *Verz. Opstellen*, II, 1926, blz. 66.

Waar Daris de verklaring aanhaalt van Graaf Geraard van Loon nopens zijne bezitting : « Seigneur duc (de Brabant), je tiens mon comté de Looz de l'Évêque de Liége », merkt hij op : « J'ignore complètement quand et comment le comté de Looz est devenu un fief de l'église de Liége, mais je suis convaincu que ce n'a été ni par le legs d'Arnoul de Valenciennes en 1014, ni par la charte de Henri III de 1040. » DARIS, *Notices*, I, p. 429. Vgl. Lyna's oordeel met betrekking « au problème de la date de l'inféodation du comté à l'évêché de Liége. Il est très admissible que notre prince reconnaissait déjà cette suzeraineté en 1170, lors de la concession de la charte de Colmont... la date probable de l'inféodation du comté à l'église de Liége peut être fixée entre les années 1155 et 1170 » (dus tijdens Veldeke's leven), LYNA, J., « Les bonnes villes du Comté de Looz », in *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, t. XLIX, 1924, p. 69.

(2) Herhalen wij dat, volgens Lyna, de lijsten van de getuigen in de oorkonden vermeld, onze voornaamste bronnen zijn voor het onderzoek nopens « den oorsprong van den adel in het graafschap Loon », en dat « deze lijsten... slechts de namen van de meest vooraanstaande personnages bevatten ». (LYNA, « De Oorsprong van den adel », in *Bulletin de la Société Scientif. et Littér. du Limbourg*, XXXVII, 1923, blz. 22-23).

stammelingen of aanverwanten van onzen dichter « Meister Heynryck » onderteekend, terwijl een 4e diploma, van 1264, een Henricus *Dominus de Velke* vermeldt, die in bezit was van de heerlijkheid Veldeke, en hoofd van het huis (1). Ook mogen wij dan verklaren dat *die* Hendrik van Veldeke, die een visscherij had te Veldeke en die van edelen bloede was, zooals verder aangeduid wordt, hoogst-waarschijnlijk *Heer* was van dat Veldeke, zijn goed, evenals een Jan van Duras, bijv., Heer was van Duras of gelijk Hartmann van Aue, een van Veldeke's tijdgenooten en navolgers, zichzelf noemt: « von Ouwe Hartman » of nog « dienstman was er ze Ouwe » (2). Wij moeten immers rekening houden met het feit dat, van af de XIe eeuw, toen de Heeren het eigendomsrecht hadden veroverd van hun heerlijkheden, zij gewoonlijk den naam droegen van hun grondbezitting, van hun erf, van de plaats waar zij verbleven. In stede van gewoon-weg Henricus, Arnoldus, heeten zij dan Henricus of Arnold *van Veldeke*, nagenoeg zooals het nu nog volstaat te zeggen, vooral onder priesters : « Op dezen lijkdienst waren aanwezig : Kermpt, Spalbeek, Schuelen en Curingen », opdat iedereen begrijpe dat de *Pastoors* van die onderscheidene dorpen, (hunne verblijfplaats), bedoeld worden (3).

---

(1) Cfr. Wolters, *Notice sur l'ancienne Abbaye de Herckenrode*, p. 81 ; Daris, *Cartulaire de l'Abbaye de Herckenrode* (*Notices*, IV,) p. 124 ; Bormans, in *Bulletin Acad. roy. de Belgique*, XXVI, 2e s., I, pp. 504-505 ; Bormans, *op. cit.*, pp. 20 et suiv. ; Daniels, in *Belfort*, 1886, blz. 194 ; Kempeneers, *op. cit.*, blz. 80, 88 ; Mantelius, *Hasseletum*, blz. 10, evenals *Historiae Lossensis*, p. 127. Vgl. Wolters, *Codex diplomaticus Lossensis*, Gand, 1849, pp. 111, 125, 126, 144.

(2) In zijn *Armer Heinrich*, zegt Hartmann von Aue van zich-zelf : « Der was Hartman genannt, dienstman was er ze (of « von ») Ouwe » (vers 5), en in vers 49 van zijn *Herr Heinrich* : « und was von Ouwe », of nog « von Ouwe Hartman », zoo hij 't zegt in *Gregor*, vers 173, evenals in vers 29 van zijn *Die Büchlein* ; in *Iwein*, vers 29, noemt hij zich « der Ouwaere ». Zóó noemt zich 's dichters bloedverwant, in 1247 : « Henricus *dictus de Weldeke* ».

(3) Bormans, *op. cit.*, blz. 1 : « (Veldeke ou Velke) c'est le nom de la Seigneurie ou du domaine *in casu recto* ». Vgl. Daris, *Histoire de la bonne ville*..., t. I, p. 377 ; Kempeneers, *op. cit.*, blz. 77 ; Daris, *Histoire du Diocèse*, p. 676. Daarentegen, sprekende over Hendrik van Veldeke, schrijft Koenig (*op, cit.*, blz. 42) : « Sein Name schon deutet auf seine Heimat, denn Veldeke ist die niederdeutsche Verkleinerung von Feld. » Vgl. *Patria Belgica*, t. III, chap. XXIX, « Art héraldique », door Eug. Gens : « L'adoption des noms de famille et l'adoption des armoiries sont deux faits contemporains et corrélatifs. Tous deux sont la conséquence du grand fait historique de l'hérédité des fiefs » (blz. 735).

Wat nu onzen Limburgschen dichter betreft, niet alleen hij zelf noemt zich « Heijnryck die *van Veldeken war geboren* » (St-Servatius, II, 2920), of nog : « dat was *van Veldeke* Heinrich » (Eneïde, v. 13433),—ook zijn tijdgenooten en zijn navolgers kennen hem slechts onder dien naam : Gotfried von Strassburg roemt den wonderen minnezanger « *Von Veldeke* Herr Heinrich » (vers 4724 van Trístan), Rudolf von Ems begroet « *Von Veldeke* der wîse » in zijn *Wilhelm van Orlens* (vers 22) en, in zijn *Alexander*, prijst hij :

Von Veldeke der wîse man,
der rechter rîme alrerst began (vers 39).

In het latere gedicht, uit het midden der XIVe eeuw, *Der jüngere Titurel*, wordt nog gesproken « *von Veldeke* meister und herre (vers 4831), nadat een van Veldeke's eerste volgelingen, Herbert von Fritzlar, zich, in zijn Troja-sage, Eneas' lotgevallen herinnert « wie Meister Heinrich *von Veldeke* gelehrt hat » (verzen 17371 vlgn.).

Alzoo werd dus de Loonsche zanger genaamd naar zijn geboorteplaats, naar zijn vermoedelijk leen. Buckle trouwens beweert zelfs dat wij de eerste « surnames », de eerste zoogezegde familienamen in de X^{e} eeuw aantreffen (1), dus vóór Veldeke's geboorte, hetgeen ook wordt voorgestaan, o. m. door Sismondi (2), Hallam (3), Monteil (4) en Petrie (5), alhoewel nochtans als een algemeene regel geldt, vooral voor onze landen, dat de edelen slechts van af het einde der XIe eeuw begonnen zich te noemen naar hunne bezittingen. Immers, de eerste acte voor Luik, waarin de familienamen voorkomen, dagteekent uit 1096 : « *les laici nobiles* y sont, pour la première fois, désignés par *le nom de leurs terres*. Dans les chartes antérieures, nous ne trouvons que des prénoms », aldus Lyna (6) die er daarenboven terecht op wijst dat de beschaving te Luik een aanzienlijken voorsprong had op die van Loon.

---

(1) Buckle, *op. cit.*, p. 349.

(2) Sismondi, *Histoire des Français*, Paris, 1821-1844, vol. III, pp. 452-455.

(3) Hallam, *Europa during the Middle Ages*, London, 1846, vol. I, p. 138.

(4) Monteil, *Histoire des divers Etats*, Bruxelles, 1843, vol. III, p. 268.

(5) Petrie, *Ecclesiastical Architecture*, Dublin, 1845, pp. 277,342.

(6) J. Lyna, « Les *Homines de Casa Dei* du très ancien droit liégeois », in *Leodium*, XVII, 1924, p. 35.

Een Hendrikus van Veldeke, die « ministerialis», « dapifer » van den Graaf van Loon en van adellijk geslacht was en zich, in 1264, betitelt « Henricus, Miles, dictus de Veldeke », was dus *Heer*, « dominus » van dat Veldeke, aldus vermeld naar zijn goed, zijne bezitting, zijne heerlijkheid.

Op het leen Veldeke vanwaar ook hij zijn naam houdt, werd onze Limburgsche dichter « Meister Heinryck » geboren tusschen de jaren 1126 en 1128 zooals vrij algemeen wordt aangenomen (1). Daar zullen zijn ouders hem wel zonder veel praal ofte vertoon opgevoed hebben, zoo 't een edelman, uit die eeuw, zijn kinderen deed; hierover werd, tot heden toe, niets met volstrekte zekerheid vastgesteld.

Buckle getuigt desaangaande, in de bespreking der middeleeuwsche ridders in 't algemeen, dat de eerste grondbeginselen, die als noodzakelijk werden beschouwd, onderwezen werden in de scholen door de edelen betoelaagd, en dikwijls op hun eigen ridderlijke kasteelen. Prof. Kalff evenwel beweert in zijn verhandeling over de Literatuurgeschiedschrijving : « Met onze kennis der *geschiedenis van opvoeding en onderwijs en van het zedelijk leven* onzer middeleeuwsche voorouders is het jammerlijk gesteld, tenauwernood zijn de eerste stappen op deze velden van onderzoek gesteld. »

Zonder te fantaseeren over Veldeke's jeugd en eerste opleiding, over zijn dichterlijke bewustwording ende inspiratie, zoo 't b. v. M. Koenen doet over Veldeke's « Roeping », mogen wij toch op Hendrik van Veldeke toepassen, het vers van Ten Kate : « Slechts daar kent gij de menschen, — Waar gij de kinderen kent », omdat het een diepen psychologischen ondergrond heeft, vooral waar het *dichters* geldt. En wanneer men bedenkt dat de eerste opvoeding van het kind op moeders schoot genoten wordt en deze groote scholing de eerste karakterplooi voor 't leven legt in 't jeugdig kinderhart en het ontvankelijk gemoed bebouwt tot een rijken, vruchtbaren akker, waar moeder-zorgen -vroom vele kiemen plantten en wiedden menig woekerkruid, dan mogen wij wellicht ook op van Veldeke toepassen hetgeen Laura aan Petrarca vroeg,

(1) Natuurlijk bestaan geen inlichtingen over den datum van Veldeke's eventueelen doop. Immers, aldus CALMETTE, *op. cit.*, blz. 177 : « Il ne semble pas que l'on ait songé avant le XVe siècle à tenir dans les paroisses des livres de baptême, tandis que des livres de mariages et de décès sont déjà signalés au XIVe siècle. Ces utiles registres, d'où devait naître, par laïcisation, l'état civil moderne... »

toen zij hem in een droom verscheen na haar dood en hem sprak over zijne moeder : « Herinnert gij u niet meer deze die uw kindsheid heeft beïnvloed en u van de alledaagsche levensbaan heeft afgeleid? » En wanneer wij ondervinden dat de tien eerste levensjaren den akker beploegen, den akker vormen waarin het leven van den man-op-leeftijd al zijn wortelen schiet, dan beseffen wij dat Veldeke's hart, — « microcosmos... een wereld in 't klein, want dichter-hart, — waarmee deze Spalbeeksche ridder-zanger later zijn levens-ideaal zal hóóg-houden, daartoe hier een gunstig uitgangspunt vinden moest.

Welke kracht moest Meester Hendrik later niet putten in de rijke en levendige blijmoedigheid zijner jeugd, die zich uitjubelen zal in de luide scherzo's der vreugd, nog juichend, blij-moedig, al-door de weemoedige adagio's der smart, wen 't harte kreunt en 't lichaam, oud en stram, lijdt onder 't nijpen van den Winter : Winter van de natuur en van den ouden dag! «Aan menig hart doet de koude winter weê — die woud en ook de heide heeft overwonnen » (1). Zijn optimisme, spijts ontgoocheling hem berokkend door de Geliefde die hem had « missetrosset » en zijn hart treurig stemde, wordt roze-kleurig getint en feestelijk opgewarmd door 'n laten straal van helderen zonneschijn die, in zijn jeugd, dicht bij moeder, speelde over rimpelende waters bij den molen, op den Demer, of in den kalmen vliet, der « Visscherij van Veldeke » en over vreedzame bloemen der heide « mit ir gruener varme kleide », haar kleed van groene kleur, waar, rondom 't ouderlijk slot, nabij den molen,

die blômen springen ane der heide,
die vogele singen in den walde. (III, 2.)

De herinnering aan dezen leeftijd zal hem gewis niet weinig vroomgestemd hebben toen hij, den « ongelerden luden » oprecht genegen, tot stichting ende exempele, het wondre leven verhaalde « van de grote heer van Triecht », zijn patroon St-Servaas ; terwijl mogelijk, in zijne Eneïde, een verre nagalm echoot van ridderlijke tornooien, jachten en gevechten... zoo 't wel eens een troubadour (2), in zijn jeugd,

(1) Zie verder, hfst. V, *Veldeke's Minneliederen*.
(2) Over Eneas' « speleman », cf. b. v. *Eneïde*, vv. 6216-6219 :

« he gebôt, dat sî dâden
here trôiske spele,
seltsâne ende vele,
der man dâ niet enplach. »

op vaders burcht mocht verteld hebben, waar de luistergrage knaap, Hendrik van Veldeke, misschien de eerste genster van 't dichter-vuur in zijn jeugdig meevoelend hart ontbranden voelde, het eerste minnelied verre horizonten vóór zijn droomend oog open-blauwen deed...

Het mag wel opvallend genoemd, dat nimmer in de verhandelingen over Veldeke's persoon gewag gemaakt wordt van de collegiale van Loon en de aldaar gevestigde school. Volgens Daris nochtans : « il est indubitable que l'évêque, qui a érigé l'église paroissiale et collégiale, (avant l'an 1047) y a également établi une école, dans laquelle les jeunes élèves, les enfants de chœur et les autres furent instruits dans les lettres latines » (1). Niets bewijst nochtans dat de weetgierige knaap uit het Loonsche, na mogelijk de eerste grondbeginselen der grammatica aan den ouderlijken haard geleerd te hebben, « totter scolen geset » werd in St-Odulfusschool te Loon, voor 't onderricht in de Latijnsche taal die hij zoo grondig kende, zooals blijkt uit zijn vertaling der « Vita Sancti Servatii ». Wáár hij zijne studies voortzette, is ons evenmin bekend, want het is nog geenszins zonder eenigen twijfel bewezen dat Hendrik van Veldeke (zoo 't Daniëls giste) : « of door zijn ouders te Maastricht aan de school van St-Servaas' kerk werd toevertrouwd of door eigen trek en lust naar Maastricht ging om zijne opvoeding te verzorgen en er kennissen te vergaren » (2). Wel is waar, wijst Te Winkel er op hoe toentertijde ieder, die liefde voor de poëzie gevoelde, te Maastricht als vanzelf in aanraking werd gebracht met hetgeen wij wel de wereldliteratuur van die dagen mogen heeten, en onderstelt hij tevens, dat Veldeke waarschijnlijk een deel van zijn leven te Maastricht doorgebracht heeft (3), al gewaagt hij volstrekt niet van zijn schoolgaan aldaar.

---

(1) Daris, *Histoire de la bonne ville...*, I, p. 133.
Over het onderwijs in die tijden, raadplege men o. m. Stallaert et Vander Haegen, *op. cit.*, t. XXIII, p. 96 ; Pirenne, *Histoire de Belgique*, t. I, Bruxelles, 1909[2], pp. 155 et suiv. ; Daris, *Notices*, Liége, 1876, t. VII, pp. 183 et suiv., over de kapittel- en parochiale scholen ; Daris, *Histoire du diocèse*, I, pp. 655 et suiv. ; Van Neus, « Aperçu historique sur le Collège de St-Quentin à Hasselt », in *Bulletin des Mélophiles*, I, p. 33 ; Saint-Foix, *Essai sur Paris*, t. III, Paris, 1778, pp. 339 et suiv., evenals Te Winkel, *Maerlants werken...*, blz. 295.

(2) D. J. M. (Daniels), in *De Onafhankelijke*, 30 April 1911, 2e blad. « Hendrik van Veldeke », 2e vervolg.

(3) Te Winkel, *Rede uitgesproken op het XXXIe Congres te Maastricht*, 1910 ; overdruk blz. 4-5.

Zouden wij ons nochtans niet mogen afvragen of de latere vertaler van de St-Servatius-legende en van de Eneïde, de gevierde Minnezanger, *als zoon van een vermoedelijken leenhouder der abdij van St-Trudo*, niet te St-Truiden werd ontwikkeld, waar men, volgens den schrijver der aloude « Histoire littéraire de France » (1) « joignait, (au XIe siècle), la culture des beaux-arts à celle des sciences », en waar, gedurende Veldeke's leven, twee zijner tijdgenooten, wederzijds van 1107 tot 1136 en van 1136 tot 1180, werkten aan de door abt Rodulphus begonnen « Gesta abbatum Trudonensium? » In zijne bespreking der ridders van Veldeke als waarschijnlijke vazallen der St-Trudo-abdij, vermoedde overigens prof. Mone, reeds in 1830, dat de geestelijke stof zijner Servaaslegende evenals het klassieke onderwerp van zijne Eneïde, aan onzen dichter wel kon bezorgd geweest zijn door de monniken van St-Truiden : « Diese Vermuthung wird bestärkt durch den Umstand das Veldeke die Legende vom St-Servatius von Maestricht gedichtet hat, denn diese Stadt liegt nur 6 Stunden von St-Truyden, und solche geistliche stoffe, so wie den klassichen der Eneït konte der Dichter doch wol nur von Mönchen erhalten haben » (2).

Dit zou ons dan ook verklaren waarom, ondanks zijne ridderlijke afkomst, naar Behaghel's woord « seine Bildung und seine Stellung geistlicher Natur gewesen » (3). Daar, te St-Truiden, zou hij dan dit taal- en letterkundig onderwijs genoten hebben waarop gewezen werd door alwie het « Veldeke probleem » onderzocht hebben en zijne kennis van het Dietsch, het Fransch, het Latijn evenals van de Oud-Duitsche literatuur roemden (4). Zijne scholing te St-Truiden, zou ons mogelijk ook verklaren waarom hij, nog betrekkelijk jong, zijn vrome St-Servatiuslegende berijmde, dan wanneer, gewoonlijk, een dichter in zijne eerste periode minder stichtelijke onderwerpen aanvat ; zijn christelijke opvoeding en het bestudeeren der godsdienstige werken en der kerkelijke geschiedenis, zouden ons ook toelaten uit te leggen waarom, in

---

(1) Aangehaald door Daris, *Histoire du Diocèse*, I, p. 703.

(2) Mone, *Quellen und Forschungen*, I, S. 252 ff. (Maestricht ligt echter op iets meer dan 9 uren van St-Truiden).

(3) Behaghel, *op. cit.*, S. clix ; vgl. Martin, *Anzeiger*, I, S. 223 : Wackernagel, *Literatur-Geschichte*, 2, S. 125 ; Golther, *Die Deutsche Dichtung im Mittelalter*, Stuttgart, 1912, S. 173.

(4) Zie verder, laatste hfst., *Besluit*.

zijn Eneïde (vers 13465), Veldeke zich-zelf «*Meister*-Heinrich» noemt (1).

Dit zijn niettemin slechts onderstellingen, en evenmin als nopens zijn schoolloopen te Loon, Maastricht of St-Truiden weten wij iets bepaalds aangaande zijne studie van het « walske », te Luik, tijdens Veldeke's jeugd nog « cité célèbre entre toutes, par l'étude des lettres », naar Ekkehard d'Urauge getuigde (2), en Lambrecht Lambrechts bewees ook zijne bewering niet betreffende 's dichters volgen van de cursussen ter Parijsche Universiteit (3).

Weten wij niets stelligs over Veldeke's opvoeding en onderwijs, onze kennis van zijn *huiselijk en maatschappelijk leven* is al even gering.

Evenals op de overige burchten en versterkte huizen, in onze gouwen, werden ook op het ouderlijk erf te Veldeke gewis, naast het jachtvermaak, zang en spel in eere gehouden ; mogelijk bracht er af en toe een rondtrekkend minstreel zijn uitheemsche, waarschijnlijk Fransche liederen ten gehoore, tijdens Hendrik's jeugd, toen hij, « seriant, scone, amoureus ende achemant », misschien leerde « hovesc sijn », om later, aan 's graven hof, als hoveling zijn heer waardig te kunnen dienen (4).

Wat echter het maatschappelijk, huiselijk en individueel leven der bewoners van deze streken betreft (5), roept Kalff in zijn « Inleiding tot de Studie der Literatuurgeschiedenis (blz. 253) » uit : « hoe schamel is onze kennis ook van deze dingen ! »

---

(1) Zie verder, over de beteekenis van den titel « *Meister*. »

(2) Chronicon, ad. an. 1117. DARIS, *Histoire du Diocèse*, I, p. 655. Vgl. ook PIRENNE, *Histoire de Belgique*, I, blz. 155-156, over de belangrijkheid der Luiksche School, reeds in de X^e^ eeuw ; evenals CHAPEAUVILLE, *Gesta Pontificum Tungrensium, Trajectensium et Leodiensium*, (Leodii, 1611), t. I, pp. 218-219.

(3) L. LAMBRECHTS, « Hendrik van Veldeke », in *Muziekwarande*, 1 Jan. 1926, nr 1, blz. 6.

(4) Over het *Hervortreten der Persönlichkeit des Dichters*, voornamelijk in zijn *Eneïde*, cf. o. m. BEHAGHEL, *op. cit.*, blz. CLXXIV ; ROETTEKEN, *op. cit.*, blz. 195-197 ; FAIRLY, *op. cit.*, blz. 26-40.

(5) KALFF, *Geschied.*, I, blz. 66. Vgl. J. CALMETTE, *op. cit.*, pp. 146-148 ; J. TE WINKEL, *Het kasteel in de XIIIe eeuw, geschetst volgens de gedichten van dien tijd*, Groningen, 1879 (Bijlage tot het Programma van het Stedelijk Gymnasium te Groningen voor het jaar 1879-1880).

Wel is waar weten wij zeer weinig nopens de persoonlijkheid van « Meister Heinrich » ; aangaande het *openbaar leven* echter der van Veldeke's uit de XIIIe eeuw, hoogstwaarschijnlijk 's dichters bloedverwanten, zijn ons wel eenige bijzonderheden bekend, voornamelijk met betrekking op hunne verhouding tot de Graven van Loon, hunne leenheeren.

Indien reeds in de XIIe eeuw een « Robertus de Veldeca » als getuige optreedt in een charter van Graaf Lodewijk en in 1218 een Arnoldus de Weldeke (samen met den pastoor van Hasselt : « Wilhelmus persona de Hasselt ») in die hoedanigheid vermeld staat in een akte van Graaf Arnold (1), komt naderhand, in 1236, een « Henricus de Veldeke » voor als getuige in een oorkonde waarbij bepaald wordt dat de Graaf van Loon, aan de abdij van Orienten, 28 bunders onleenroerig land afstaat, gelegen te Schakebroek onder Wuest-Herck (2), terwijl ten jare 1239 eveneens een « Henricus de Veldeke » als « ministerialis » van den Graaf vernoemd wordt, in een document van Arnold, Graaf van Loon, en een « Henricus de Veldeke », «dapifer Comitis de Los », hofambtenaar van het graafschap Loon, de echtheid van eene overeenkomst uit het jaar 1247 (3) mede-garandeert.

En, waar ten stelligste blijkt uit andere bescheiden, door Graaf Arnold van Loon gegeven, dat telkenmale een Henricus de Veldeke aanwezig was : in 1248, toen de Graaf zekere goederen veranderde in vrij-erfleenen ten voordeele van de abdij van Herckenrode (4) ; in 1251, wanneer Arnold aan deze abdij een woud verkoopt gelegen te Bucksenrade onder Genck (5) ; in 1252, bij den verkoop, aan de abdij van Orienten van 78 bunders onbebouwden grond, « Wildert » geheeten, liggende te Rummen (6), en eindelijk in 1264, als de Graaf

---

(1) Cf. *Mantelius' Hasseletum*, blz. 10, evenals in diens *Historiae Lossensis*, blz. 126-127. Vgl. WOLTERS, *Codex*, p. 98 en *Notices*, pp. 66-68.

(2) WOLTERS, *Notice sur la commune de Rummen*, p. 277. Vgl. *Codex*, p. 111.

(3) DARIS, *Cartulaire*, p. 122.

(4) DARIS, *Cartulaire* p. 48 ; WOLTERS, *Notice sur l'Abbaye de Herckenrode*, p. 79 (n° 17). Vgl. *Codex*, p. 125.

(5) DARIS, *Idem*, pp. 52-53 ; REUSENS, *op. cit.*, p. 255.

(6) WOLTERS, *Codex diplom.*, p. 126 (n° 238) ; WOLTERS, *Notice, Rummen*, p. 281. Het heet daar : « H. de Veldebre, *militis fidelis nostri amici militis* de Here, et R. militis de Rulinghem... »

van Loon van alle leenrecht ontslaat de 30 bunders in het bezit van de abdij van Herckenrode, te Cortessem, de rente gemaakt op den molen, door Bolle van Nederheim en Constel van Schoonwinkel gehouden, op het gebied van Wintershoven (1), — mogen wij dan met Kempeneers besluiten : « Het feit dat de van Veldeke's als getuigen optreden in zoovele belangrijke acten, die door of voor de grafelijke familie werden opgemaakt, bewijst dat de familie van Veldeke in nauwe betrekking tot het graafschap en in hoog aanzien aan het hof moet gestaan hebben »

Zoo ook weten wij, door 's dichters eigen getuigenis, dat *hij-zelf* zijn St-Servaas geschreven heeft :

En ouch doer *der Gravinnen bede*
Van Loen, synre liever vrouwen,
Dies hoem bat mit trouwen,
Doer mynne, want des luste haer. (I, 3236-3239.)

of nog, zoo hij 't zegt aan 't slot van 't tweede boek :

Des maecte hij (*Heynrijck van Veldeke*) hem dit ter eeren
Doer ghenade ende doer mynne
Des hoem ouch *bat die Gravynne*
van Loen, die edel Agnes. (II, 2924-2927.)

En, indien hij betrekkingen aanknoopen kon, o. m. te Kleef met *de gravin* (Margaretha?) van Kleef (2) en te Thüringen met den paltsgraaf, mogen wij hieruit wel afleiden, dat Meister Heinrich van Veldeke hiertoe gewis niet weinig zal geholpen geweest zijn door zijne verhoudingen tot Graaf Geraard van Loon, zijn vermoedelijken leenheer, maar vooral dank zij de Gravin van wie de dichter bekent dat zij zijne « *Vrouwe* », zijne *beschermvrouwe* was :

.... die gravynne
van Loen, die edel Agnes.

Dit alles bewijst wel duidelijk dat Hendrik van Veldeke, evenals trouwens de van Veldeke's zijne nazaten uit de XIIIe eeuw, « personna grata » was aan het hof van Loon, zonder dat wij ook met Marie Koenen fantaseeren over 's dichters vriendschappelijke verhouding tot « die edel Agnes », noch over diens hopelooze liefde voor Agnes' dochter !

---

(1) Wolters, *Notice, Ab. Herck*, pp. 81-82, evenals Wolters, *Codex dipl.*, p. 144, (n° 261). Zie hierboven blz. 31. De opsomming der getuigen sluit met de woorden : « et alii quam plures homines vasalli *ac fideles nostri* ».

(2) Dat deze gravin, Margaretha heette, werd, nà Behaghel, vrij-algemeen nagezegd, alhoewel zulks geenszins bewezen is.

Wij zullen nu niet onderzoeken of Heynrijck, de Spalbeeksche ridder-dichter, tot een tamelijk machtige en vrij aanzienlijke adellijke familie behoorde, zooals 't Kempeneers vooruitzet of slechts tot den kleinen adel en niet den grooten, zoo 't Dr. Cosemans beweert (1). Al verklaart ook Daris dat men niet weet of hij van adellijke ouders geboren is ofwel hij-zelf door Graaf Lodewijk tot den adel verheven werd (2), zijn aristocratisch gevoelen echter blijkt uit menig vers van zijn Eneïde (3), vooral waar hij bijvoegt wat niet in zijn Fransch voorbeeld staat, zooals trouwens ook zijn *hoves sîn* vaak tot uiting komt, (4) en bijzonder de woorden ministerialis et nobilis sluiten elkander niet uit, d. i. « een ministerialis kan een nobilis zijn, en omgekeerd » (5).

Al meent ook Dr. Jonckbloet dat van Veldeke « *waarschijnlijk* van edelen bloede » was, dat hij een edelman was, zoowel als zijne bloedverwanten der XIIIe eeuw, daar valt niet aan te twijfelen. In de oude oorkonden, heeten de van Veldeke's « Miles », ridder, bijv. in een reeds aangehaald charter van 1253, waarin sprake is over een « Henricus de Veldeke » die tevens « comes et advocatus », « graaf en voogd » der Abdij was ; « Dominus de Velke » of « Dominus de Weldeke », *Heer van Veldeke,* luidt een document van 1264. In een akte van 1239, wordt een Hendrik van Veldeke « ministerialis », dienstman, officier, ambtenaar van den Graaf van Loon vermeld en in een ander, uit het jaar 1247, komt een naamgenoot van onzen eersten Nederlandschen dichter voor als « dapifer », waardigheidsbekleeder, intendent van den Graaf, die hem wel eens « fidelis noster », onze getrouwe noemt.

Gewis, waar een Hendrik van Veldeke in de oorkonden o. a. van 1250, 1251, 1253, 1256 en 1257, « ridder » — « miles » — wordt betiteld, dient daaronder niet verstaan, in algemeenen zin, de ridder die de gansche middeleeuwen door optreedt als de krijgsman bij uitnemendheid, de soldaat van beroep en voorzeker niet een eenvoudig soldaat, ook wel eens « miles » genaamd. Over 't verband van ridderwezen en adeldom — hetgeen dan ook wel eenigszins toepasselijk is op van Vel-

(1) Dr. A. Cosemans, « Hendrik van Veldeke », verhandeling verschenen in het maandschrift *Limburg,* jrg. VIII, nr 2, blz. 39.
(2) Daris, *Histoire du Diocèse,* I, p. 676.
(3) *Eneïde,* o. a. verzen 1292, 2856, 5300, 5325-5335.
(4) *Eneïde,* verzen 6060-6065, 8570-8573, 9130-9170.
(5) J. Lyna, *De oorsprong van den adel...,* blz. 27.

deke « miles », « dominus de Veldeke », — zegt Buckle : « In the first place, chivalry was so highly aristocratic, that no one could even receive knighthood unless he were of noble birth ». En getuigt Sismondi : « L'ordre de chevalerie n'était accordé qu'aux hommes d'un sang noble », Van der Essen verklaart nochtans : « Men kan ridder zijn zonder leenheer te zijn, ridder zijn zonder edel te zijn ».

Wat er ook van zij, volgens Lyna, was « la fonction des *ministeriales*... d'ordre aulique, administratif, militaire et domanial... Certains parmi eux sont des hauts fonctionnaires de cour. Les plus hautes dignités du pays leur sont réservées. Ce sont des sénéchaux, des camériers, des bouteilliers, des pannetiers, des châtelains, mais en même temps ils constituent le conseil du prince... ». Wat den titel van « dapifer » betreft, herhalen wij met Kempeneers : « Het waren immers vooral de leenhouders zelven van den Graaf welke de rol van beambte of waardigheidsbekleeder vervulden aan het hof ».

Ook begrijpen wij wat de geleerde Daris schreef aan dien anderen wel-onderlegden, onverpoosden zoeker in Limburgs archieven, den E. H. Daniëls : « Les Veldeke me paraissent avoir possédé une dignité à la Cour des Comtes de Looz et cette *dignité pourrait bien avoir été un fief héréditaire* dans leur famille », vermits — aldus Lyna — « tijdens *de* 11e *eeuw* de *ministeriales* reeds de *erfelijkheid van hun ambt* bevochten hadden » (1). Dit zou ons ten andere niet verwonderen, indien wij Calmette's oordeel gedenken nopens het vergelden van bewezen diensten : « De plus la consolidation du bénéfice a suivi un rythme analogue à celui du précaire ; sous sa forme définitive, il s'appellera couramment le fief » (2).

Wat overigens de erfelijkheid van zoo'n waardigheidspost aan het hof van 'n Graaf betreft, gaat Buckle t' akkoord met Hallam ; Dalrymple houdt er geene andere meening op na dan Klimrath, en Daris' zooeven aangehaalde onderstelling wordt m. i. gestaafd door Buckle's uitspraak : « by *the eleventh century* most of the great offices had become hereditary in the leading families » ; kortom — aldus Van der Essen – sedert de Xe eeuw zijn de afstammelingen van eenen edele edel en erven ze den vaderlijken titel over (3), dit

(1) J. Lyna, « De oorsprong van den adel in het graafschap Loon », in *Bulletin de la Société Scientif. et Littér. du Limbourg*, XXXVII, 1923, blz. 21, evenals, J. Lyna, *Eigenshof*..., blz. 248, 257.

(2) J. Calmette, *op. cit.*, p. 8.

(3) Buckle, *op. cit.*, p. 349. Vgl. Hallam's *Supplemental Notes to Europe during the Middle Ages*, London, 1848, pp. 97, 98 ; Dal-

althans ook nog voor de XIIe eeuw wellicht, dus Veldeke's eeuw.

Nopens den titel van « dapifer » en diens overerfbaarheid, zouden wij, voor onzen « *dominus de Veldeke,* » misschien deze verklaring uit Calmette's werk *La Société féodale*, kunnen herinneren, met betrekking op *la hiérarchie seigneuriale*: « Au-dessous du comte apparaît le vicomte, ancien subordonné du comte fonctionnaire des temps carolingiens. Le « châtelain » est le même que le « sire » ou « seigneur » (en latin « Dominicus »). Il peut descendre soit d'un ancien agent comtal ou vicomtal préposé à la garde d'un château, soit de quelque ancien alleutier, bâtisseur de son propre château et en ayant fait hommage. »

Alhoewel nochtans niet met stellige zekerheid bewezen wordt dat onze dichter — evenals zijne bloedverwanten — een ridder was, een waardigheidsbekleeder aan 't hof van Loon of Heer der heerlijkheid Veldeke, faalt Jonckbloet in alle geval waar hij (zelfs nog in den vierden druk zijner « Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde ») over « Meister Heinric » schrijft : « denkelijk was Veldeke geen ridder, daar hem de titel van *Heer* nergens gegeven wordt » ; dit bewijst o. m. het vers van Gottfried van Straszburg, in diens *Tristan und Isolde*, gedicht kort na Veldeke's dood :

> Von Veldeke *Herr Heinrich*
> Der sprach aus vollen sinne !
> Wie wohl er sang von minne ! (VV. 4724-4726.)

En noemt ook de grootste zanger der Duitsche Middeleeuwen, Wolfram von Eschenbach onzen Limburgschen ridder-zanger niet : « *hêr* Heinrîch von Veldeke » (Parsifal, 292, 18), terwijl in 't zeer geprezen poëem *Der jüngere Titurel*, omstreeks 1350, gewag gemaakt wordt van « von Veldeke meister *und herre* » (vers 4831), en deze « Meester » in 't Parijzer Handschrift eveneens als « her » vermeld staat.

Gewis, het is dikwijls moeilijk na te gaan, waar wij namen in de oorkonden ontmoeten, of zij al dan niet tot den adel moeten gerekend worden. Zelfs wordt door bevoegde vorschers vooruitgezet dat wij dan ook slechts zelden het praedicaat van Heer : « Har » of « Hêr », « Herr » ende « Herre » vóór

---

RYMPLE's *History of Feudal Property in Great Britain*, London, 1758, p. 21 ; H. KLIMRATH's *Travaux sur l'Histoire du droit français*, Paris, 1843, vol. I, p. 74 ; VAN DER ESSEN, *op. cit.*, blz. 146 ; J. LYNA, « Les « Liberi et les Nobiles », in *Leodium*, 1926, t. XIX, p. 96.

den naam, waarschijnlijk alleen vóór den oorspronkelijken leenadel vinden (1).

Waar wij dus zoo dikwerf de van Veldeke's — de vermoedelijke nazaten van den XII-eeuwschen dichter als «Heer» vermeld zien in de alleroudste akten, en meester Hendrik zelf in de gedichten van zijne volgelingen, kunnen wij hieruit toch ook wel zeker afleiden dat de Spalbeeksche zanger, mogelijk als hoveling der Graven van Loon, ten minste een aanzienlijk man, ja tot den adel, hoogstwaarschijnlijk zelfs tot den oorspronkelijken leenadel behoorend, « Here » mocht genoemd worden.

Prof. P. Piper, Karel Goedeke en Jan Ten Brink ontmoeten elkaar in dit opzicht, vermits de eerste oordeelt dat «der Titel «hêr» kam ihm (von Veldeke) zu, wegen seiner *ritterbürtigen* Herkunft », Karel Goedeke evenals Kœnig en von Leixner hem een afstammeling noemt « aus *ritterlichem* Geslechte », en Jan Ten Brink zoowel als Behaghel besluit : « *Dat zijn rang algemeen erkend werd*, blijkt uit den titel van « Here » waarmee de groote Beiersche minstreel Wolfram von Eschenbach hem vermeldt ». En neemt zelfs Jonckbloet aan, dat van Veldeke « wellicht tot het adellijk geslacht van dien naam behoorde... », dat hij « waarschijnlijk van edelen bloede » was, Prinsen en vooral Te Winkel zijn uitdrukkelijker : Prinsen noemt onzen eersten Limburgschen troubadour « een edelman en een die als dusdanig voelt », terwijl Te Winkel zegt dat onze oudste Nederlandsche zanger « gesproten is uit een adellijk geslacht ». Ook Prof. Kalff noemt hem een « Limburgsch edelman », en behandelt zelfs de vraag « of er te onzent, behalve Heinric van Veldeke, adellijke menestrelen geweest zijn ».

Trouwens, minstreel Heynrijck van Veldeke's wapen en helm, en vooral zijn portret dat, in miniatuur, in een vroeger te Parijs in de «Bibliothèque nationale», thans te Heidelberg berustend handschrift (het Manessische of Heidelberger Hs.) staat, bewijzen dat «Heynrijck—die van Veldeken geboren was », tot de klas der ridders behoorde, hetgeen eveneens blijkt uit het zegel van zijn nazaat, door Daniëls terug-

(1) Anderzijds wordt wel eens betwijfeld of de titel meer dan *epitheton* was, waarop ieder lid der hoofsche gemeenschap aanspraak maken kon, zelfs gedragen werd door menschen die niet eens van ridderlijken oorsprong waren. Cfr. o. m. Burdach, «W. von der Vogelweide», in *Philolog. und histor. Forschungen*, Leipzig, 1900, 1. Teil, SS. 4-5.

gevonden op het Staatsarchief te Hasselt (afdeeling «Chartes Herckenrode »).

Deze miniatuur (wat gelijkend op de afbeelding van Walter von der Vogelweide (1), Duitschland's geliefden minnezanger, eenige jaren na Veldeke overleden), stelt onzen Spalbeekschen zanger voor, gehuld in een langen mantel, tot over de voeten reikend en gezeten op een kleinen heuvel, waarop klaverkens wassen en — bezijden, vóór en achter den stillen droomer, — allerhande bloempjes bloeien. Het mijmerend hoofd is omkranst door met perelen versierde dikke haarlokken en de baardelooze wang rust in de linkerhand, wijl zijn linkerarm op de knie steunt; den wijsvinger der rechterhand houdt hij gericht op een perkamenten rol vóór hem gansch ontrold, in een grooten boog tusschen de bloemen: zijn minne- en natuurgedichten geïnspireerd in zoo'n poëtisch milieu ! ?. Blij-fantaseerend blikt hij naar de vele bloemen en klaverbladen en naar de vogeltjes van diverse pluimage die naast en vóór en boven hem fladderen, terwijl op zijn schouder een zwart eekhoorntje dartel-trippelvoet en achter hem een ooievaar filosofeert : schalksche levenslust en hooge ernst; lente-zangen en humoristisch hekeldichtje ; terzelfdertijd middeleeuwsch hoofsch minne-lied en vrome Servatiuslegende; ridder-verheerlijking, beschrijving van tornooien, monologen en tweespraken over de liefde alsmede stichtelijke, christelijke vermaningen in de ééne Eneïde ! — In de bovenruimte der miniatuur staan, rechts van hem, een wapenschild, links een helm met helmdekken en helmteeken. Het schild is schuins geplaatst en voert, schuins-gedeeld: boven, goud ; onder rood. De helm met oog- en neusgaten draagt als helmteeken een koker breed opgaand waarop de kleuren van het schild worden herhaald, en waaruit een bos van pauwenveeren opwaaiert.

Zóó staat daar afgebeeld de minnelijke zanger der natuur, ontwakend in de Lente ; de verheerlijker van de edelen, zijns gelijken : « *Her* Heinrich » zoo hem Wolfram von Eschenbach en Gottfried von Straszburg noemden in hun gedichten ; « *Meister* Heynrijck » zoo hij zichzelf noemde : de meesterzanger van de Minne en van de Mei !

---

(1) Zie een pracht-afdruk in kleuren der miniatuur van W. von der *Vogelweide* op de titelplaat van Otto von Leixner's *Geschichte der Deutschen Literatur*, Leipzig, 1916⁹. Vgl. R. Koenig, *op. cit.*, blz. 173. Het gezicht van Veldeke (volgens zijne miniatuur) gelijkt ook treffend op dit van Neidhart von Reuenthal, evenals op dit van Her Lentold von Seven, — volgens de afbeeldingen in Salzer's *Illustrierte Geschichte der Deutschen Literatur*, Nrs LXXXI en XLVIII.

Behalve in Kraus' uitgave der Miniaturen van het Manessische Handschrift en in Rob. Kœnig's Geschiedenis der Duitsche Literatuur (blz. 44), staat deze Veldeke-beeltenis o.a. in Lindemann's «Geschichte der deutschen Literatur» (I, blz. 216, tafel 5), in de « Geschichte der Deutsche Literatur » door H. Kurz (Ie deel, blz. 328) en in die van Dr. Salzer (I, blz. 222), alsmede in « Der Minnesang des 11. bis 14. Jahrhunderts », door Dr. Fr. Pfaff (blz. 27). In de rijk-geïllustreerde *Geschiedenis der Nederlandsche Literatuur* door J. Ten Brink (op bl. 31), evenals o. m. in *Vlaanderen door de Eeuwen heen*, (1e deel, blz. 244), in de bijdrage van Aug. Vermeylen over *De Vlaamsche letterkunde*, staat een afbeelding van Hendrik van Veldeke, naar een andere miniatuur, doch zonder wapen, n. l. deze uit het Weingartner Liederhandschrift der bijzondere bibliotheek van den Koning van Wurtemburg te Stuttgart (1). De bovenste rand draagt de melding : « *Maister Hainrich von Veldek* ». De fantaseerende hoveling is eveneens gezeten onder een boom, den linkerarm rustend op de linkerknie en het peinzend hoofd insgelijks steunend op de linkerhand, zooals in de voorstelling van het Manessische Handschrift. Vogelen fladderen rondom en doorheen het loof, en op den ondersten tak, links en rechts bezijden den boom, is een vogel gezeten. Vóór den dichter is een perkamenten rol, een phylacterium ontrold, zooals aangeduid wordt in het ander manuscript.

De miniatuur van den hoofschen zanger van Veldeke staat in kleurendruk in « Die Wappen... der Heidelberger Liederhandschrift » door Zangmeister, in 1892, uitgegeven. Von Schmind heeft Hendrik van Veldeke's portret, samen met dat van Wolfram von Eschenbach geschilderd in de voorstelling van een tornooi. Het schilderij prijkt in een der zalen van den beroemd geworden Wartburg, bij Neuenbürg.

Laat dan ook èn Veldeke's miniatuur in het Manessische evenals in het Weingartner Handschrift, èn zijn portret niet alleszins zijn getrouwe beeltenis weergeven, de aanduidingen van zijn alhoewel niet echte wapenschild en helm in het eerstvermelde HS. zijn gewis geen louter fantasie, hetgeen bewezen wordt door het ons bewaard gebleven zegel van een Hendrik van Veldeke, aan een akte van 1247 gehecht (2). Veldeke

---

(1) Zie verder, aan 't slot : *Iconographie, enz.*

(2) Het zegel wordt afgebeeld o. m. op het titelblad in KEMPENEERS, *op. cit.* Zie ook afbeelding in dit werk.

« voert daar, (aldus Daniëls die het terugvond) doorsneden met een St-Andrieskruis boven de verdeeling (coupé de... et de... au sautoir de... brochant sur le tout) ; de kleuren zijn natuurlijk niet aangeduid, maar voor de bovenste is het onderscheid gegeven door gekruiste schuine lijnen. Het randschrift ontbreekt. »

Na er op gewezen te hebben dat dit wapen zoo hemelsbreed niet verschilt met hetgeen de middeleeuwsche teekenaar aanbracht boven aan de miniatuur die Veldeke's liederen opluistert in het Manessische handschrift, mocht Kempeneers dus wel besluiten : « Wat er ook van zij, het wapen der miniatuur is geen werk der verbeelding maar berust op het werkelijk feit dat de van Veldeke's een wapenschild voerden, dus edellieden waren. Het mag dan ook niemand verwonderen dat de middeleeuwsche schilder onzen Hendrik van Veldeke als ridder-dichter voorstelt. »

Beweert immers Buckle niet, dat de wapens, zoowel als de kenteekenen tot de wapenkunde behoorend, «long nourished the conceit of the nobles, and were valued bij their descendants as marks of that superiority of birth to wich, during many ages, all other superiority was considered subordinate(1)?

Ten andere, afgezien van Veldeke's wapen, van diens titel en van zijn positie aan 't hof van Loon, mocht ons 's dichters eigen verklaring :

.... Heynrijck,
Die van Veldeken was geboren.
Hij hadde Sinte Servaes verkoren
Te patrone ende te heren, (II, 2920-2923)

mogelijk doen onderstellen dat hij een edelman was, « vermits het vooral de ridders en edelen waren die zich den eenen of anderen Heilige » (vaak uit de streek zelf), « tot patroon kozen » (2).

En ten slotte, ware hij geen edelman geweest, een die

(1) Buckle, *op. cit.*, p. 349. Alhoewel hun oorsprong opklimt tot in de X[e] eeuw misschien, kwamen de wapens, zoowel als de andere tot de wapenkunde behoorende kenteekenen der edelen slechts in de XIIe eeuw (van Veldeke's eeuw) in gebruik, zooals blijkt o. a. uit Hallam's *Middle Ages*, vol. I, p. 139 ; Ledwich's *Antiquities of Ireland*, Dublin, 1804, pp. 231-232 ; Michelet's *Origines du droit français*, Bruxelles, 1840, vol. II, p. 382 ; Lacroix et Seré, *Le Moyen Age et la Renaissance* (Hist. et Descript.), t. IV, Paris 1851, *Science héraldique,* fol. I, II, evenals *Patria Belgica*, III vol., chap. XXIX, *Art héraldique,* door Eug. Gens, o. m. blz. 734, 735, 738.

(2) Kempeneers, *op. cit.*, blz. 89.

leefde in de omgeving der hoven van Loon, Kleef en Thüringen, zou dan Agnes van Loon « sijnre liever vrouwen » hem gevraagd hebben den Servaas in 't Dietsch te vertalen ?...

...........der *gravinnen bede*
Van Loen, sijnre liever vrouwen,
Dies hoem bat mit trouwen,
Doer mijnne, want des luste haer. (*Serv.*, I, 3236-3239.)

Zou hij, de vreemdeling uit 't verre Loonsche, zijn halfvoltooide Eneïde aan gravin (Margaretha?) van Kleef ter lezing toevertrouwd hebben :

dat was die grâvin van Cleven,
die milde end die goede? (*En.*, 13448-13449)

Te Winkel gist zelfs dat hij zijne Eneïde « vermoedelijk voor Margaretha van Kleef » vertaalde! — Zou hij, waar zoovele ridders-minnezangers van den lande hoog in aanzien stonden, hij de vreemdeling uit 't graafschap Loon, zou Hendrik van Veldeke gevierd geweest zijn als een « Meister » op 't hoffeest te Mainz evenals aan 't hof van den Landgraaf van Thüringen die hem opdracht gaf voort te werken aan zijn Eneïde, ware hij niet een edelman, een ridder geweest.

Niet te verwonderen dus, dat ook de nazaten, de familieleden van onzen dichter na hem, evenals hij zelf wellicht, in de beste betrekking stonden tot het hof van Loon, en een naamgenoot van « *Meister* Heynrijck », ettelijke jaren na zijn dood, zoo vaak vernoemd werd als getuige in de meest onderscheidene akten door Graaf Arnold van Loon opgesteld, hetgeen Daniëls deed besluiten : « Ware Arnold (bedoeld wordt Arnold van Veldeke die, volgens bovenvermelde akte van 1218, de tiende van Zolder aan de abdij van Herckenrode vermaakt), ware Arnold ook maar een grondbezitter geweest, Hendrik (als Dominicus de Velke, in 1264) is ridder, en de *familie* telt wel onder de adellijke. »

Deze Hendrik, « Henricus de Veldeke », een nazaat... (er werd wel eens ondersteld : een zoon of kleinzoon van onzen Spalbeekschen ridder-zanger), erfde mogelijk zijne titels : « miles », « dominus », ridder en heer, evenals zijn leen nabij Spalbeek, « Veldeke apud Spalbeke », zooals hij misschien ook diens waardigheid, als « dapifer » overnam aan 't hof van Loon !...

Edoch, ook nopens dit punt zijn de meeningen nog al verdeeld. Sommige Duitsche geleerden, o. a. Golther, denken dat van Veldeke, vooral omdat hij de schrijver is van de St- Servatius-legende, waarschijnlijk een geestelijke moet

geweest zijn. Ook Jonckbloet, althans in de eerste uitgave zijner « Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde » ten jare 1868, oordeelde dat de dichter van St-Servatius een vroom persoon was... « die later in den geestelijken stand getreden, de schrijver der legende werd » ; reeds in 1860 schreef Franquinet : « ik vermoed zelfs dat hij clerk of geestelijk persoon van St-Servaaskerk moet geweest zijn. » Ook Lambrecht Lambrechts, in zijn onlangs verschenen studie over Hendrik van Veldeke, den *eersten toondichter* van de Nederlanden, schijnt eveneens deze gewaagde stelling niet ongenegen: «Een priester, die minneliederen schreef? zal de lezer opwerpen» aldus Lambrechts. « Waarom niet? Dat was geen zeldzaamheid in die eeuwen. M. Guesnon a réussi à reconstituer le cadre historique pour quelques-uns des plus anciens poètes chansonniers d'Arras. Il a montré que tous appartenaient à l'église, plusieurs même au chapitre d'Arras. » (P. Aubry) Hieraan kunnen wij toevoegen dat de betiteling « *Her* » die Wolfram von Eschenbach den Spalbeekschen dichter geeft, alsdan ook eigen was aan priesters.

Daniëls daarentegen zegt beslist : « Een leek was hij : een geestelijke zijn en het zwervend minnezangersleven leiden, dat vloekt. » « Wel noemt hij zich «Meister»,(aldus Ten Brink) maar toont toch in alles, niet het minst in zijn erotische liederen, dat hij een man van de wereld is. » En al neemt Dr. Kalff het nu niet stellig op, noch voor de eene noch voor de andere thesis, waar hij onderstelt « dat Veldeke op een of andere wijze in betrekking schijnt te hebben gestaan tot den geestelijken stand en het klooster van St-Servaas », Te Winkel na Behaghel, is uitdrukkelijker, want hij verklaart : « Tot het St-Servatiusklooster moet hij in nauwe nog niet opgehelderde betrekking hebben gestaan. Geestelijke was hij echter noch van karakter noch van stand... » Jonckbloet overigens, in de 4e uitgave zijner Literatuurgeschiedenis, in 1888, evenals Everts, in de 3e uitgave zijner *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren* », in 1886, kwamen op hun eerste getuigenis terug en namen insgelijks aan dat Hendrik van Veldeke een leek was.

Daniëls gaat echter veel verder, en z. i. zou de Loonsche hoveling denkelijk wel getrouwd geweest zijn en kon het wel mogelijk zijn dat hij nakomelingen achtergelaten heeft. Hij vestigt de aandacht op een akte van 1218 die Daris in het Cartularium van Herckenrode vond en waarbij Arnold van Veldeke de tienden van Zolder afstaat aan die vermaarde

abdij in 't land van Loon (niet ver van Spalbeek gelegen). Uit het door hem meegedeeld stuk maakt Daniëls een genealogische brok op, bij middel der namen van de personen die er in voorkomen, en besluit alsdan : « Iedereen die iet of wat t' huis is in de genealogieën der XIIe en XIIIe eeuw, weet dat toen, zoowel als later, de oudste zoon zijnen grootvader voor peter had en den naam kreeg van dien grootvader. Zoude het ons geoorloofd zijn den Hendrik van 1218 (bedoeld in de besprokene oorkonde) te aanzien voor den kleinzoon van den dichter Veldeke (geboren tusschen 1126-1128), en Floria (eveneens vernoemd in de akte van 1218) voor de achtergelatene weduwe van den beroemden minnezanger?»

Een soortgelijk oordeel nopens van Veldeke's huwelijk treft ons ook in prof. Mone's « Quellen und Forschungen », waar reeds ten jare 1830 ondersteld wordt dat de Heer van Veldeke die in 1253 (dus een halve eeuw nagenoeg na den dood van onzen dichter), van abt Wilhelmus van St-Truiden een goed te leen kreeg, dat gelegen was bij Spalbeek, mogelijk de zoon was van onzen Limburgschen minstreel, terwijl Bormans na von der Hagen insgelijks gewaagt van een zoon van den Spalbeekschen zanger, eveneens Henricus de Veldeke genaamd, die een leen ontving te Spalbeek : « Dans Wolters il y a en outre 4 diplômes concernant Herckenrode et Orienten signés par Heinrich von Veldeke, mais des années 1248, 1264 ; *donc par son fils, qui reçut, d'après un vieux manuscrit de l'abbaye de St-Trond, un fief situé à Spalbeke.* » Lyna, daarentegen, vestigde er onze aandacht op dat deze Hendrik vermoedelijk geen zoon was van onzen dichter, want in dit geval zou hij in het bezit van de heerlijkheid zijn getreden, zonder dat de abt van St-Truiden daarvoor een nieuwe *akte* opmaakte.

Kempeneers eindelijk, waar hij Daniëls' gissing aanhaalt nopens de mogelijke verhouding van Henricus de Veldeke en Floria tot den XII-eeuwschen Dietschen schrijver der Servatius-legende, verklaarde zijnerzijds dat hij het antwoord op Daniëls's vraag schuldig blijft. En, op zijne beurt, het belangrijk stuk van 1218 toelichtend, besluit hij, met het oog op de namen aangeduid in deze akte : « Immers naast *Arnoldus' zoon, Hendrik*, staat *Arnoldus' broeder, Hendrik*, en wie zegt ons dat deze de kleinzoon niet is van den dichter. Dit in verband brengend met de andere gegevens, zouden wij Robrecht tot man van Floria, en zoon van onzen eersten dichter uitroepen, een onderstelling die niet steviger gegrond is dan die van Daniëls, maar waarmede ik wil aantoonen

dat de ons bekende oorkonden ons niet tot zekere gevolgtrekkingen laten komen, zelfs niet betreffende het huwelijk van onzen Hendrik ; want we kunnen ook de vraag stellen : was Hendrik van Veldeke de broeder niet van Robrecht, man van Floria? Den broeder van Arnold vereenzelvigen met onzen dichter is onmogelijk : men neemt algemeen aan dat Veldeke om het keerpunt van de 12e eeuw niet meer leefde » (1), en het betwist stuk dagteekent uit 1218. Wat hier ook van zij, de acte waardoor de abt van St-Truiden het leengoed van Spalbeek aan een van Veldeke afstaat, bewijst dat we hier niet meer voor een afstammeling in rechte lijn staan, want deze zou heel eenvoudig het erf van zijn vader hebben overgenomen, een feit dat in dezen vorm hoop en al door den abt zou zijn bekrachtigd geworden, verklaarde ons Dr. J. Lyna, dien wij hierover spraken.

Met stellige zekerheid de verhouding bepalen in dewelke Hendrik van Veldeke, de berijmer der Servaas-legende, de verhaler van Eneas' lotgevallen en de zanger der minneliederen staat tot de andere van Veldeke's wier namen ons bekend zijn door de oude documenten, bleef tot nog toe onmogelijk. Evenmin zijn ons bijzonderheden bekend over zijn positie als dichter, als menestreel, beschouwd van maatschappelijk standpunt uit. Naar alle waarschijnlijkheid echter zal hij wel niet van zijn kunst geleefd hebben zoo 't wel deden de Grieksche rhapsoden, de Noorsche skalden, de Fransche jongleurs, de Duitsche fahrende leute en vaganten, — « die speleman end die varende diet », — heet het in Veldeke's Eneïte, vers 13107, — de Nederlandsche sprekers en zeggers, evenals de vertellers in dienst bij de Italiaansche groote heeren en later de reizende dichters en improvisatoren in Italië : zij allen leefden van het publiek, ontvingen loon voor hun werk in den vorm van kost en huisvesting, kleeren, een paard, ook wel eens geld. Wij dienen eerder Veldeke (wiens adeldom wij trachtten te verklaren) te rangschikken bij de troubadours en de minnezangers, waaronder immers verscheidene edelen geteld werden, en van dezen getuigt Dr. Kalff dat zij « onafhankelijk waren van het publiek, ten minste in materieel opzicht. »

Hendrik van Veldeke, de vertrouweling der Gravin van

---

(1) KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 90. Ook Daniëls schreef desaangaande : « Bormans denkt dat Arnold van 1218 zijn broeder was (n. l. van Hendrik den dichter) : 't is eene veronderstelling ; ernstig bewijs ontbreekt echter. » (*Onafhank*, nr 17, dd. 23 April 1911.)

Loon, de gunsteling der Gravin (Margaretha) van Kleef en van den Paltsgraaf van Thüringen, door de grootste Duitsche minstreelen geroemd als hun « Meester », zal wel niet dikwijls moeten klagen hebben, dat hij weinig dank of baat van zijn verzen genoot, zoo 't een eeuw nà hem Jacob van Maerlant weemoedig deed (maar al te waar, eilaas! ook nu nog, en op de allergrootsten zelfs toepasselijk, hier en elders) :

Van dichten komt mi cleine bate,
Die lieden raden mi dat ict late
Ende minen sin niet en vertare.

Edoch, van Maerlant, de lierdichter en zedenprediker nam een heel ander standpunt in dan onze Spalbeeksche hoofsche poëet !

Niet alleen was « Meister Heynrijck » mogelijk ook een « Dominicus et Miles », Heer ende Ridder, en in die hoedanigheid wellicht als hoveling van den Graaf, *gewis « persona grata » aan 't hof van Loon,* evengoed waarschijnlijk als deze Hendrik van Veldeke vermeld in de akte van 1218 ; denkelijk zal ook onze Spalbeeksche edelman in *betrekking gestaan hebben tot de abdij van het nabij-gelegen St-Truiden* (op 'n 20 Km. afstand van Spalbeek), zoowel als hij ook in kennis, mogelijk, geweest is met de kanunniken uit het klooster van Maastricht, althans minstens met kanunnik Hessel van St-Servaas.

Over den omgang van 's dichters nazaten met de St-Trudo-abdij, lichten ons sommige akten van 1243, 1250, 1253 en 1257 in. Zoo zagen wij reeds hoe in het boek van Abt Willem van Rykel vermeld wordt dat, ten jare 1253, « de abt Willem aan den leenhouder ridder Hendrik van Veldeke een onbebouwd stuk land afstaat gelegen bij Spalbeek dat een leen is der kerk van St-Trudo, alwaar dezelfde Hendrik ridder, voogd en advocaat is ». « Comes et advocatus », meent Bormans (1), gewis niet als « Advocatus Ecclesiæ St-Trudonis », dit was gewoonlijk de Graaf van Loon of die van Duras. Om de verdediger der rechten en bezittingen dezer rijke abdij te wezen, als « sous-avoué », « Veldeke n'était pas assez grand seigneur. Il ne peut donc être question que d'une avouerie ou sous-avouerie de quelques propriétés particulières. »

Niettemin dient de aandacht gevestigd op een oorkonde uit het jaar 1243, waarin Thomas, abt van Sint-Truiden

(1) Bormans, *op. cit.*, p. 20. Vgl. Daris, *Histoire de la bonne ville...*, I, p. 406 ; Pergameni, *L'Avouerie seclés. belge*, p. 146.

spreekt van « H(enrico) de Velleke », advocato nostro » (1) waaruit o. m. blijkt « dat de familie van Veldeke in 1253 (akte van abt Willem van Rykel) machtig genoeg was om voogd te zijn van de abdij van St-Truiden, wijl zij het reeds in '43 was, te meer daar wel nu en dan een naburig edelman met die waardigheid werd bekleed omwille der... diplomatie !

« Dat Veldeke hier voogd en niet ondervoogd genoemd wordt is in overeenstemming met de theorie van Piot, dat de ondervoogd als hij alleen in een stuk optrad voogd betiteld werd, omdat hij dan handelde zooals deze het zou gedaan hebben » (2).

De naam Henricus de Veldeke wordt nog driemaal vermeld in de « Manuale abbatis Wilhelmi ». Zoo wordt een «*Dominicus H. de Veldeke* », 's dichters bloedverwant waarschijnlijk, ten jare 1250 als getuige opgeroepen in een geding den molen van « Cursenbrul » betreffend (fol. 66 verso, blz. 188). In fol. 114, verso, lezen wij dat, « ten jare 1257 in de Julimaand, « Abbas Wilhelmus de hoogerbepaalde som van « *Dominico H. de Veldeke* » ontving voor de goederen van Spalbeek, zooals in een document van 1256, nopens een geschil tusschen de kerk van St-Truiden en den Graaf van Loon en Wilhelm, zoon van Geraard de Bucth, eveneens een « Dominus *Henricus de Veldeke* ex parte comitis » aangehaald wordt.

Herinneren wij, in verband met H. de Veldeke, voogd der abdij van St-Truiden, aan hetgeen J. Calmette betreffende het ambt van den middeleeuwschen « advocatus », getuigt : « Parallèlement (au seigneur, « dominicus ») se classent le « vidame » et « l'avoué », que nous retrouverons à propos de l'Église, car le vidame n'est que le lieutenant de l'évêque chargé de gérer le temporel, et l'avoué d'un établissement religieux joue auprès de cet établissement un rôle identique. »

In de Middeleeuwen immers gold als strenge regel : « Nemo militans deo implicat se negotiis saecularibus », zoo werd beduid dat, in den beginne, geen « clercke » voor een profaan gerechtshof mocht verschijnen. Om zijne belangen te vrijwaren, moest de geestelijke nochtans een middel vinden om de beginsel-kwestie overeen te brengen met de practische

---

(1) Piot, Ch., *Cartulaire de l'Abbaye de St-Trond*, Bruxelles, 1870, t. I, p. 210.

(2) Kempeneers, *op. cit.*, blz. 82-83. Vgl. ook Bormans, *op. cit.*, blz. 20 : « Etant seigneur de Veldeke et relevant, comme tel, tout au plus du Comte de Loz, il y a toute probabilité qu'il avait été en même temps investi de la charge de comte et d'avoué de l'abbé à Spalbeke, dont les terres... touchaient au domaine seigneurial de Veldeke. »

vereischten. « On imagina de charger des laïques de la défense de ces intérêts temporels. Ces procureurs de monastères, appelés d'abord défenseurs (defensores), prirent au IXe siècle le nom d'avoués (advocati). Ainsi se fonda «l'avouerie» du moyen-âge ».

Door hunne betrekkingen met de abdij van St-Trudo — als ondervoogd — kwamen de van Veldeke's mogelijk in aanraking met de stad St-Truiden zelve, waar een Hendrik van Veldeke, op aanvraag van het schepencollege, o. m. tweemaal als getuige optrad in een gerechtelijk onderzoek, n. l. betreffende de visscherij in den Willebampt, « *pratum Willonis* », ten jare 1256, en rakende den « *Mansus Nishem* » in 1257.

Over «Meester Heinrich van Veldeke's» omgang met het hof van Loon, met de Paters der abdij van St-Truiden en met het bestuur der St-Trudo-stad, werd niets met volstrekte zekerheid voorgestaan ; door bijna alle schrijvers die zich met den XII-eeuwschen dichter bezig gehouden hebben, werd echter gewezen op diens verhouding tot Maastricht en vooral tot de abdij van St-Servaas.

Bormans heeft de zoekers op het spoor gebracht wanneer hij van Veldeke's Servaas getuigt : « Le sujet et le manuscrit lui-même appartiennent aux antiquités Maestrichtoises ». Goedeke en Bartels volgden Behaghel, Wilhelm en Golther waar zij allen het opnamen voor de ligging van Veldeke's geboorteplaats « in der Nâhe von Maestricht », en Wilhelm zelfs gewaagde van de nauwe betrekkingen die onze dichter, volgens zijn eigen verklaringen, (Serv. I 3225 en vlg, evenals II, 2916 en vlg.), onderhield met het St-Servaasklooster te Maestricht. Ook Te Winkel, Ten Brink en Kalff zijn het hierover eens en Te Winkel heeft het zelfs over het adellijk geslacht der van Veldeke's « dat in de buurt van Maastricht zijne goederen bezat ».

En, nadat Daniëls in 1911, van uit Hasselt, zoo dicht bij Spalbeek, de onderstelling vleugelen had aangebonden, als zou Meister Heynrijck naar Maastricht gegaan zijn « om zijne opvoeding te verzorgen en er kennissen te vergaren », kon het geen verwondering baren dat Maastricht, met rechtmatige fierheid en met nog meer beslistheid, « *haar* » roemvollen inwoner opeischen ging. Dit gebeurde dan ook reeds het volgend jaar, in 1912, bij monde van Dr. Endepols die, als een uitgemaakte (alhoewel door hem volstrekt niet bewezen) zaak deed gelden, dat onze Spalbeeksche ridder « zich ± 1170 te Maestricht *vestigde* », en « na *zijn verblijf* te Maestricht

eenigen tijd (± 1175) leefde aan het hof te Kleef » (1).

Wie zal daarna nog verbaasd opkijken wen, uit Maastricht zelf, de dichteresse Marie Koenen geestdriftig aan 't fantaseeren gaat :

.... in Tricht de stad
Waar Heynrijck dichtte en Heynrijck bad,
Waar Heynrijck Sint Servaes vereerde,
Waar Sint Servaes de taal hem leerde
Die ieders harte raakte- en trof,
En bidden deed Servaes tot lof ! » (2)

Hierin nochtans werd Marie Koenen voorafgegaan o. a. door Behaghel en Braune, evenals in Nederland zelf, b. v. door Ten Brink en Leviticus die beweerden dat van Veldeke zijn werken schreef in Maastrichtschen tongval, althans (gedeeltelijk ten minste) in een met het Maastrichtsch nauw verwant dialect (3).

Voorzeker zal niemand ontkennen dat Hendrik van Veldeke wellicht meermaals te Maastricht geweest is, aldaar (4) zijn patroon St-Servaas vereerde, en, mogelijk, er bevriend was met de kanunniken, heel zeker toch met kanunnik-koster Hessel. En, indien hij zijn leenheer, Graaf Geraard van Loon vergezelde naar Thüringen (niet ver van *Rieneck* in Beieren, waar deze eveneens Graaf was), alsmede in 1184, bij 't Hoffeest, naar Mainz, waar de Graven van Loon slotvoogden

(1) Dr. Endepols, Inleiding tot *H. v. V.'s St-Servatius legende, bewerkt door Marie Koenen*, Bussum, 1912, blz. ix, x. Trouwens, een halve eeuw vóór Endepols, had Franquinet reeds geschreven : « Het is voor mij buiten allen twijfel dat Heynrijck van Veldeke, toen hij de legende dichtte, te Maastricht woonde ». (*Dietsche Waranda*, 1860, blz. 372, 1e noot). Te Winkel daarentegen durfde minder beslist te onderstellen dat Veldeke « waarschijnlijk een deel van zijn leven te Maastricht doorbracht ». (*Verhandel. van het XXXI Congres*, Maastricht, 1910,—overdruk zijner redevoering, blz. 5). Vgl. ook Ch. Mertz, over de nauwe betrekking tusschen Veldeke en Maastricht, in diens studie « Rond Hendrik van Veldeke », verschenen in *De Katholiek*, jrg. 1914, blz. 391 en vlg.

(2) Marie Koenen, *Hendrik van Veldeke's St-Servatius legende*, blz. 91. Men raadplege ook haar artikel in *Roeping* (1923, nrs van Februari, Maart) over « Heynrick 's Roeping ». Ook Daniëls aanziet het als eene natuurlijke gevolgtrekking dat de dichter zijn eerste pennevrucht, zijn *St-Servatiuslegende*, te Maastricht vervaardigde. » (*De Onafh.*, nr 18, dd. 30 April 1911). Vgl. ook Behaghel, *op. cit.*, S. clxix.

(3) Cf. in hoofdstuk III, over de taal van *Veldeke's St-Servatius legende*. Vgl. ook Franquinet, *op. cit.*, blz. 372 : « geheel en al het Maastrichtsche dialekt ».

(4) Salzer meent ten onrechte dat de St-Trudo-abdij van *St-Truiden* den H. Servatius toegewijd was (*op. cit.*, blz. 221).

waren (1), — dan verwondert het ons ook niet dat hij zijn heer wel eens vergezeld heeft naar Maastricht, waar ten andere een van diens zonen, met name Hendrik van Loon — in 1218 overleden — proost was. Dit bewijst echter nog geenszins dat hij aldaar studeerde, er verbleef en dichtte, naar 't o. a. Daniëls, Endepols en M. Koenen wilden vooruitzetten.

Hoogstens durven wij met Kempeneers te besluiten : « Dat een edelman, uit het graafschap Loon, Maastricht kende, tot 1204 een Keizerstad, welke aan een der hoeken van zijn graafschap de grafelijke zucht naar gebiedsvergrooting, om zoo te zeggen paal en perk stelde ; een stad waar de Keizer tot tweemaal toe, op het einde der 12e eeuw, een ongunstig vonnis had uitgesproken over den Graaf van Loon ; dat lijdt geen twijfel ; maar daaruit vloeit niet voort dat er een verhouding tusschen hem en die stad of de abdij van die stad moest bestaan. Niemand toch heeft over zulke betrekkingen ergens iets gevonden en de eenige oude bewijsgrond, door Wilhelm nogmaals als opgewarmde kost voorgezet, is *Hessel* » (2). Ook van Vloten is heel wat omzichtiger dan menig al te ijverig voorstander van Veldeke's verblijf te Maastricht : « Was hij als dienstman aan 't huis der Loons verbonden, of woonde hij in kerkelijken dienst te Maastricht ? » — vraagt hij... « *Men heeft het laatste uit enkele onzekere gegevens willen afleiden ; zijn verdere levensloop en omgeving zou meer voor 't eerste pleiten* » (3).

Wel vindt Lyna een doeltreffender bewijs, dan 't geval Hessel, voor Veldeke's verblijf van « ten minste eenigen tijd te Maastricht », in 't feit dat de dichter St-Servaas tot patroon heeft gekozen. In verband hiermede herinnert hij « dat Maastricht te dien tijde aan twee heeren, den keizer van Duitsch-

---

(1) De heer Dr. Lyna, Staatsarchivaris te Hasselt, die zich reeds zoo verdienstelijk maakte door zoo menige uitgegeven (zoo vele nog onuitgegeven) streng-wetenschappelijke studies op gebied van Limburgsche (Loonsche) geschiedenis, (en bovendien, niet het minst, door de vele inlichtingen, — vrucht van zijn ijverig zoeken, — die hij den anderen zoo bereidwillig mededeelt), — maakte ons hierop attent in een der vergaderingen van het Comité der van Veldeke-Herdenking.

(2) Kempeneers, *op. cit.*, blz. 103. Vgl. ook Bormans, *op. cit.*, blz., 13 evenals de studie van J. Notermans, verschenen in *Limburg*, IXe jaargang, nr 7, over « 'n Vriend van Heynrijck van Veldeken. » Cf. verder hoofdst. III, *Veldeke's St-Servatius-legende*.

(3) Van Vloten, « De Midden-nederlandsche dichter Hendrik van Veldeke », in *Publications de la Société Hist. et Arch.*, XIV, 1877, blz. 352. (Ik cursiveer.)

land en den prins-bisschop van Luik toebehoorde, en dat de burgers, om hunne nationaliteit vast te stellen, zich een patroon kozen. Met St-Servaas te kiezen, werd Veldeke een keizerlijk onderdaan; om daartoe over te gaan, moet hij ten minste *eenigen tijd* te Maastricht hebben vertoefd » (1).

De feudale organisatie in de middeleeuwen sluit echter eenigszins de onderstelling van een *lang verblijf* te Maastricht uit, zoo 't ons de heer Lyna terecht deed inzien. Een ministeriaal van een Graaf ging niet op een vreemd grondgebied wonen, althans niet voor langen tijd. De aandacht weze er eindelijk ook op gevestigd dat van Veldeke een *letterkundige* was en dat hij daarom zijne opvoeding ontving in een klooster waar de *letteren* in eere stonden, Dat was namelijk het geval voor *St-Truiden*, waar dan ook Veldeke hoogst-waarschijnlijk geruimen tijd kan verbleven hebben. Te Maastricht bestonden eveneens twee scholen, die van St-Servaas en van O. L. V., maar indien men zich op de geschiedkundige bevinding kan verlaten, was *Maastricht* eerst en vooral *een kunstmidden*, zoo 't hierboven reeds terloops werd aangeduid. Geen enkele kroniek werd ons door hare twee scholen geleverd, terwijl dit wel geschiedde voor St-Truiden, zooals reeds aangetoond.

In alle geval, buiten het vermelden van Hessel's vraag naar de St-Servatiusberijming « *te Dutschen* » :

.... Hessel, der Custenaer,
dies heme vliteliken bat, (I, 3240-3241)

en buiten 's dichters keuze van den Heiligen Servaas

te patrone ende te heren, (II, 2923),

treft ons, in de St-Servatius-legende, geen andere verwijzing naar Veldeke's vermoedelijk oponthoud te Maastricht.

Wel spreekt de vertaler (hierin eenigermate afwijkend van zijn Latijnsch model) van de straat vóór 't Servaasklooster te Maastricht :

daer noch die strâte voer gheyt, (I, 1001)

zooals hij ook gewaagt van den sleutel die nu nog aldaar bewaard blijft :

die noch es in sijnre kerken. (II, 839.)

Evenzoo roemt hij de vruchtbaarheid van den bodem

der bester coren eerden,

(1) Dr. J. L(YNA), in *Paginae,* II, 1927, n° 1, ter recensie van de bijdrage over H. van Veldeke, door A. Cosemans geschreven voor *Limburg*.

den rijkdom der watervlieten en bosschen aldaar,

in visschen ende in ghewilden,

en, in de vaak aangehaalde beschrijving (1), trekt Meester Hendrik onze bijzondere aandacht op de voortreffelijke ligging «van Triecht de Stadt» :

Es die stadt *wale gheleghen*
Ende te schepen in voele weghen
. . . .
Aen eynre ghemeynre straten. (I, 966, vgl.)

Benevens deze verzen, werden uit Veldeke's St-Servatius-legende echter ook wel eens sommige andere geciteerd, om te betoogen dat hij niet alleen te Maastricht vertoefd heeft, doch ook naar Italië reisde, wellicht Quidlenburg en Gosslar, mogelijk zelfs... Spanje bezocht ; in alle geval, dat hij, na het eerste boek van den Servaas voltooid te hebben, afreisde naar het Harz-gebied, misschien wel in gezelschap zijner bescherm-vrouwe, Gravin Agnes van Loon.

Aan al deze verzen mogen wij echter niet heel veel belang hechten ten bewijze van 's dichters verblijf op die plaatsen of van zijn persoonlijke kennis « de visu » van sommige bijzonderheden op geschiedkundig of geographisch gebied die niet in zijn voorbeeld, in de Latijnsche bron vermeld staan, maar die hem door Meesters, door vrienden best konden medegedeeld zijn, of door hen aan wie de discipel — mogelijk — zijn dank betoont waar hij, aan 't slot van 't eerste boek der legende, gedenkt allen die hem « hulpe daer toe daden » (I, 3248).

De volgende cursief gedrukte woorden door onzen Dietschen dichter met nog eenige andere ingelascht tusschen den tekst dien hij vertaalde, wat bewijzen ze, bijv. voor zijn verblijf in Quidlenburg, waar hij *het klooster, gelegen op een berg, dat men van verre ziet*, voorzeker heeft aanschouwd, naar 't Behaghel meent :

Men maecht *verre aenscouwen* ;
Want het staet alsoe
Op eynen berch hoe? (*St-Serv.*, II, 1147-1149.)

En bewijzen nu 'n paar woorden «*Tuscane*» en «*Lamparden*», — die niet in het Latijn staan, maar wel in de beschrijving die Veldeke geeft van Servaas' terugreis van Rome uit, — dat onze Spalbeeksche edelman alzóó niet zou kunnen geschreven hebben, als hij niet persoonlijk in Italië geweest was, gelijk Wilhelm beweert en Prof. Piper na hem, evenals Behaghel,

(1) Zie hierboven blz. 52.

Daris, Huysmans en Daniëls die allen voorstaan dat onze Loonsche ridder-zanger in den Harz op reis geweest is, hetgeen daarentegen Kempeneers sterk betwijfelt (1).

Terecht merkt Kempeneers op : « Op die wijze voortgaande, zou Veldeke ook nog in Spanje geweest zijn :

Te Sinte Jacobs voer hij sijne ghebiede,
Die heilighe Sinte Servacius,
In Galissien, te sijnen huys,
Ende soechte sijne ghenade da... (I, 435.)

Daar staat ook niets van in de *Vita* (2). »

Buiten Tongeren en Maastricht, door hem met voorliefde bezongen, en die hij gewis meer dan eens bezocht, weten wij, door zijn eigen getuigenis, dat onze hoveling o. m. te Kleef, in Thüringen en te Mainz geweest is.

Te Kleef immers liet hij zijn half-voltooide Eneïde « lesen ende skouwen », aan

...... die grâvin van *Cleven*
die milde ende die goede, (*En.*, 13448-13449),

en 't handschrift werd er hem ontstolen

doe wart dat boec te *Cleven* verstolen
einre joncfroun, *der sî 't hade bevolen*. (13455-13456.)

Slechts negen jaar nadien, kreeg « Meister Heinrich » zijn gedicht terug, toen hij op bezoek was in Thüringen (3) :

Went he quam te *Doringen* in dat lant,
dâ he den palenzgrâven vant
van Sassen, de'm dat boec liet
end et hen volmaken hiet. (13467-13470.)

---

(1) WILHELM, *Sanct Servatius oder wie das erste Reis in Deutscher Zunge geimpft wurde*, München, 1910, S. XLIV. Vgl. PIPER, *Höfische Epik*, I, S. 62 : « Er müsz daselbst gewesen sein », (in Quedlinburg und Goslar). HUYSMANS, in het *Limburgsch Jaarboek*, 1892-1893, bldz. 57, gewaagt insgelijks van Veldeke's reis « naar den Harz », — zoo 't eveneens deden BEHAGHEL, *op. cit.*, S. CLXXII,; DARIS, *Histoire du Diocèse*, I, p. 677 en DANIELS (D. J. M.), in *De Onafhank.*, nr 24, dd. 11 Juni 1911.

Salzer is voorzichtiger en houdt het voor Veldeke's *waarschijnlijke* reis naar den Harz, (*op. cit.*, I, S. 221).

Zie, daartegen, KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 99-100.

(2) KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 101. Deze twee plaatsen (aldus Lyna) zijn *rechterlijke pelgrimstochten*.

(3) Het huidige Saxen-Coburg-Gotha, de bakermat van onze koninklijke familie, is een deel van beaoeld gewest *Thüringen*.

Volgens Behaghel, had het huwelijk van gravin Margaretha (?) van Kleef — « und somit der Diebstahl », *hoogstwaarschijnlijk plaats in* 1174. « Es hat *denn grosse Wahrscheinlichkeit für sich* », vermits « im Jahre 1174 treffen wir Ludwig III. und seinen Bruder Heinrich

En te *Mainz*, waar Frederik Barbarossa in 1184 :

gaf twein sînen sonen swert,

was Veldeke aanwezig op het beroemde ridderfeest

die wir selve sâgen,

zegt hij, (En. 13227), wanneer hij de bruiloft beschrijft, aan Latinus' hof gehouden bij gelegenheid van het huwelijk van Eneas en Lavinia, ons alzoo aantoonend dat, ook in zijn tijd, soortgelijke feestelijkheden ook nog wel eens met veel en meer luister zelfs plaats grepen.

Over Veldeke's reizen naar andere plaatsen dan Maastricht, alsmede over zijn vermoedelijk verblijf elders dan in St-Servaasstede, is ons al even min bekend. Wel kunnen wij's dichters tegenwoordigheid aan 't Thuringsche hof evenals te Mainz thans met veel meer zekerheid verklaren, nu wij, dank zij de studies en opzoekingen o. a. van Hegel en van Hansay (1), weten, dat reeds van af 1107 tot 1124, Arnold I, Graaf van Loon, tevens vermeld wordt als slotvoogd van Mainz, nadat hij de eenige dochter huwde van Graaf Geraard, slotvoogd van Mainz van af 1084 tot 1106, en dat deze Arnold alsdan ook ongetwijfeld Graaf van Rieneck was, vermits ook zijn overleden schoonvader Geraard, Graaf was van Rieneck, bij Thuringen. Hetzelfde geldt voor diens opvolgers, Arnold II, Lodewijk I en Geraard I, allen graven van Loon en tevens slotvoogden van Mainz en graven van Rieneck, tijdens Veldeke's leven (2). Dit bleek ten andere uit een akte van 1222, door Reusens reeds in 1879 uitgegeven, en volgens welke « Ludovicus comes de *Los et de Rineggen* (Lodewijk graaf

---

am Rhein » (KNOCHENHAUER, S. 180, Anm. u. 184) »,— « dan würde Veldeke 1183 sein Manuscript wieder erhalten haben. *Gewissheit ist natürlich hier nicht vorhanden.* » (BEHAGHEL, *op. cit.*, S. CLXIV.)

(1) HEGEL, K., « Die Graven von Rieneck und Looz als Burggrafen von Mainz », in *Forschungen zur deutsche Gesch.*, XIX, 1879, SS. 571-587 ; HANSAY, « L'ancien Comté et les anciens Comtes de Looz », in *Mélanges H. Pirenne*, 1926, pp. 197-200.

(2) Na den dood van Geraard I, volgde hem zijn zoon Lodewijk II op, als « Graaf van Loon », (1195-1218), terwijl de 2e zoon, Geraard II, slotvoogd van Mainz en Graaf van Rieneck werd (van af 1213 tot 1216). Hendrik, broeder van Lodewijk II volgde dezen laatste op als Graaf van Loon, doch stierf drie dagen na hem; hij werd opgevolgd door Arnold III, die Graaf van Loon was van 1218 tot 1221 en zonder kinderen-erfgenamen stierf ; Lodewijk III, zoon van Geraard van Rieneck, volgde zijn vader op als slotvoogd van Mainz, (volgens een akte van 1221), en als Graaf van Rieneck. Edoch, — aldus Hansay : « Il n'est plus fait mention de la châtellerie de Mayence après 1221 ; d'autre part, à partir de 1227, les Comtes de Looz et de Rieneck ont une existence séparée. » (HANSAY, *op. cit.*, pp. 198-200.)

van Loon en *Rieneck*) de giften bevestigt van eigensgoed of vrij-erfleen van Herckenrode evenals van andere goederen, aan de abdij van Herckenrode vermaakt door Lodewijks grootvader Geraard en diens drie zonen : Lodewijk, Hendrik en Arnold, de oomen van voornoemden Graaf van Loon en Rieneck (1). Scherer was nog uitdrukkelijker, toen hij, aan de hand van Hegel's betoog uit het jaar 1879, in 1885 aantoonde, dat Hendrik van Veldeke in dienst was « der Grafen von Looz und Rineck, welche zugleich die Burggraffschaft von Mainz bekleideten » (2).

Daarentegen hadden Daris en Daniëls het mis voor, waar de eerste oordeelde dat de vrouw van Lodewijk I, Veldeke's beschermvrouw, « *die edel Agnes* » eene « dochter was van Otho, Graaf van *Reineck en erfgenaam van het graafschap van dien naam* (3) », waaraan Daniëls toevoegde dat Agnes' zoon, *Graaf Geraard, den naam van dit graafschap Reineck bij dien van Loon verbond* (4). — Bedoelde Otho immers is een Graaf van *Rheineck op den Ryn* die niets uitstaan heeft met de Graven van *Rieneck op de Sinn, in Beieren*, en de Graven van Loon waren reeds Graven van Rieneck sedert Arnold I, overgrootvader van dezen Graaf Geraard van Loon, de dochter van Geraard, Graaf van Rieneck huwde (5).

Deze stad Rieneck lag niet ver van Thuringen af, en was

---

(1) Reusens, *Annalectes*, p. 233, n° XIII. Vgl. Daris, *Hist. de la bonne ville...*, I, p. 423, waar sprake van een charter van 1176 waarin zich Geraard betitelt « Graaf van Loon en Reineck » (= Rieneck).

(2) Scherer, *Gesch. d. deutsch. Liter.*, S. 145. Vgl. Pierers' *Konv. Lex.*, VIII, S. 354. (En niet, zoo 't P. Schepens aanhaalt, in zijn onlangs verschenen verhandeling, dat « de graven van *Reineke* tevens Burggraven van Mainz waren », *op. cit.*, blz. 34.)

(3) Daris, *Hist. du Diocèse*, I, p. 676, evenals *Hist. de la bonne ville...*, I, p. 420.

(4) Daniels (D. J. M.), in *De Onafh.*, nr 20, dato 14 Mei 1911, evenals nr 24, dd. 11 Juni 1911. Bormans daarentegen aanziet Agnes als de dochter van Geraard van Reineck (*op. cit.*, p. 15, evenals in *Bull. Ac. Roy.*, 1857, p. 503). Zie hierover, volgend hfst.

(5) Steeds gewaagden allen, die dit punt aanraakten, van *Reineck* in plaats van *Rieneck*, alhoewel er hier geenszins sprake kon zijn van Reineck, ten Noorden van Coblentz gelegen, — doch slechts van Rieneck in Beieren, stad gelegen op de Sinn, bijrivier van de Main. — Trouwens, steeds werd wel Rieneck bedoeld, want o. a. Daris spreekt van « Reinecke *près de Würtzburg* » (*Hist. du Diocèse*, I, p. 676) ; Bormans van « Reinecke *près de Würtzburg en Franconie* » (*Bulletin Ac. Roy.*, 1857, p. 503) en Daniels verklaarde : « Reineck ligt *in Franconië tusschen Mainz, Wurtzburg en Fulda* » (*De Onafh.*, nr 20, dd. 14 Mei 1911, evenals nr 24, dd. 11 Juni 1911).

er slechts van gescheiden door het domein van Fulda, en de stad Mainz, waar de Graven van Loon slotvoogden waren, is gelegen op den Rijn in Hesse-Darmstad. Het zal dan ook niemand verwonderen dat Hendrik van Veldeke, in zijne Eneïde, spreekt van zijn bezoek in het land van Thuringen, evenals van zijne tegenwoordigheid op het « hôtîde », te Mainz. Immers, mogelijk als waardigheidsbekleeder : « ministerialis » of « dapifer », waarschijnlijk ten minste als hoveling, zal onze dichter, wellicht omstreeks de periode 1171-1195, zijn vermoedelijke leenheeren op hunne reizen vergezeld hebben zoowel naar Thuringen als naar Mainz, te meer daar Graaf Geraard van Loon, volgens een akte van 1187, tevens voogd was van Aschaffenburg, niet ver van Rieneck gelegen, en, na den dood zijner eerste gemalin Maria, dochter van Hendrik, Graaf van Gelder, Adelheid huwde, die afkomstig was uit Oberfranken.

Zonder nu ook met Ettmüller te onderstellen, dat Meister Heinrich van uit zijn geboorte-oord naar Mainz en van daar, samen met den Paltsgraaf, naar Thuringen getrokken is, ofwel dat hij reeds vroeger, omstreeks 1183, naar Thuringen gekomen is en van hieruit, met het gevolg van den Paltsgraaf naar Mainz en van daar wederom terug naar Thuringen gereisd heeft (1), zouden wij nochtans kunnen zeggen dat hij den Paltsgraaf te Thuringen bezocht, mogelijk als hoveling, in gezelschap van zijn waarschijnlijken leenheer Graaf Geraard van Loon tijdens eene reis naar Rieneck of Aschaffenburg, in de nabijheid van Thüringen ; tenzij Veldeke misschien, als gunsteling van de « guten und milden » gravin van Kleef, die gehuwd was met Paltsgraaf Lodewijk van Thuringen, deze-zijne tweede beschermvrouwe volgde naar 't verblijf van haar gemaal !...

Edoch, buiten zijn bezoek aan Kleef, Thuringen en Mainz (door den Loonschen ridder-zanger zelven vermeld, weliswaar zonder bepaling van den mogelijken duur van zijn vermoedelijk oponthoud aldaar), kunnen wij — ter motiveering van Veldeke's reizen naar Duitschland en van zijn roem aldaar — ons ook afvragen of onze achttien-jarige edelknaap, Kerstmis van 't jaar 1145, niet te Aken was, waar Keizer Koenraad II een rijksdag hield; in alle geval, zijn waarschijnlijke leenheer, Graaf Lodewijk van Loon, was er (2). Was

(1) Ettmüller, « Heinrich von Veldeke » (*Dichtungen des deutschen Mittelalters*, Bd. VIII), Leipzig, 1852, S. xv.
(2) Miraeus, *Opera diplomatica*, Brussel, 1723, I, p. 182.

hij op 30 Maart 1147 misschien ook aanwezig te Aken bij de kroning van Hendrik, 's keizers zoon, wijl de volgelingen van zijn leenheer aldaar verschenen evenals Hendrik, bisschop van Luik (1)? Vergezelde hij reeds den Graaf van Loon toen deze, den 21n. Oogst 1149, aan 't hof van Koenraad III, als getuige optrad in een vonnis door dezen Keizer geveld in zake de rechten der voogden (2)? Bevond hij zich aan 't keizerlijk hof te Wurtzburg (bij Rieneck), toen Lodewijk, Graaf van Loon er, in 1151, als slotvoogd van Mainz vernoemd werd in een keizerlijk charter (3)? Sprekende over de uitroeping van Frederik I tot Koning van Germanië, te Frankfort, op 4 Maart 1152, schrijft Daris : « Il est assez probable que la plupart des ducs et comtes de notre pays y assistèrent. Ils accompagnèrent le roi à Aix où il fut couronné le 9 du même mois » (4). Woonde ook ridder-dichter Hendrik die grootsche plechtigheid bij, met het gevolg van den Graaf van Loon die er mogelijk tegenwoordig was,... en zal de heugenis aan dit praal-vertoon den ridderlijken Eneïde-zanger later inspireeren?... Op 14 Juni 1153, nam Lodewijk deel aan den rijksdag te Worms (5), misschien wel vergezeld van den hoveling H. van Veldeke!

Als de St-Servatius-vereerder in zijne legende verhaalt over de kerk te Goslar (Caput LVII), denkt hij dan wellicht aan den landdag die aldaar plaats had tijdens den Vasten van 1165 en waar de aanwezige prinsen en bisschoppen zich aanhangers van den valschen paus verklaarden, zoo zij 't andermaal deden op den algemeenen rijksdag van den 23n Mei 1165 te Wurtzburg? Behoorde hij tot het gezelschap van Lodewijk, Graaf van Loon die, Kerstmis van datzelfde jaar, den derden landdag te Aken bijwoonde (6)?

Volgde onze Limburgsche edele bezinger van idealen en avonturen Graaf Lodewijk van Loon, die, naar 't Daris meent, hoogstwaarschijnlijk in 1160 naar 't Heilig Land trok (7)? « Ob Veldeke Friedrichs Romfahrt mitgemacht, lässt sich

(1) Ernst, *op. cit.*, VI, p. 139.
(2) *Mon. germ. hist.*, II, 564. Vgl. Ernst, *op. cit.*, p. 139 ; Daris, *Histoire de la bonne ville...*, I, p. 414.
(3) Miraeus, IV, 206.
(4) Daris, *Histoire du Diocèse*, I, p. 546.
(5) Lacomblet, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, (Dusseldorf), I, S. 260.
(6) Daris, *Histoire du Diocèse*, I, pp. 577-578.
(7) Daris, *Histoire de la bonne ville...*, I, p. 417.

aus Eneïde 8375 (1) nicht entscheiden. Indess scheint die Stelle eher *gegen* seine Teilnahme zu sprechen, denn wäre er dabei gewesen, so würde man eine Hervorhebung dieser Thatsache erwarten, ähnlich wie er 13227 sagt : « die wir selve sâgen » (voor het hoffeest te Mainz) (2).

Maakte onze Spalbeeksche ridder mogelijk deel uit van het gevolg van Graaf Lodewijk die op 31 Mei 1166 tegenwoordig was op den Rijksdag te Frankfort, en was hij onder de reismakkers van « die gravynne van Loen, die edel Agnes », Lodewijk's weduwe, toen deze in 1171, samen met haar zoon Geraard, naar Aken trok om er van den Keizer, die er alsdan een groote algemeene vergadering bijeengeroepen had, voldoening te bekomen voor al de verwoestingen door Gillis van Duras en de St-Truidenaren in 't graafschap aangericht ? (3)

Begaf zich Veldeke, na het eerste boek zijner Servatiuslegende voltooid te hebben, op reis naar den Hartz, en begeleidde hij misschien wel zijne beschermvrouw, Agnes van Loon, op haar tocht, nadat zij weduwe werd in 1171 (4)? Was hij met Graaf Geraard van Loon den 24n Maart 1174 te Aken, op den landdag dien er de Keizer gedurende de Paaschfeesten hield, en volgde hij hem misschien naar Maastricht waar de Keizer een vonnis velde tegen zijnen Graaf (5)?

In Mei 1182 bevond zich Graaf Geraard te Mainz, waar de Keizer een algemeenen rijksdag voorzat, mogelijk « diende » daar ook hoveling, « ministerialis » H. van Veldeke ! Misschien zal Eneas' verheerlijker het beroemde hof bijgewoond hebben door Keizer Frederik op Sinxen van 't jaar 1182 gehouden in de vlakte van Mainz : meer dan vijf-en-zestig duizend ridders waren er vergaderd (6).

Was hij, 't jaar nadien, met het gevolg van Geraard, op den landdag door Hendrik, Koning der Romeinen, 's keizers zoon, te Luik bijeengeroepen, en volgde ook de Loonsche hoveling misschien zijn heer die, evenals bijna al de edelen, den Koning

---

(1) Waar sprake is van het terugvinden van Pallas' graftombe, tijdens Frederiks reis naar Rome, « nâ sînre êrsten herevart » (verzen 8375-8386).

(2) BEHAGHEL, *op. cit.*, S. CLXXII.

(3) *Chron. Trud.*, II, IV, p. 20.

(4) Vgl. BEHAGHEL, *op. cit.*, blz. CLIX en CLXXI-CLXXIII, evenals (D. J. M.) Daniëls in *De Onafhankelijke*, nr 24, dd. 11 Juni 1911.

(5) BUTKENS, *Trophées tant sacrées que profanes du duché de Brabant*, La Haye, 1724, t. I, « preuves », p. 43.

(6) GISLEBERT, chancelier de Bauduin V, *Chronica Hannoniae*, Bruxelles, 1784, p. 125.

vergezelden tot Aken ?(1) In alle geval, het jaar daarop, in 1184, was hij te Mainz «wan die te Meginze was, *die wir selve sâgen»* (*Eneïde* 13226-7) en 't verwondert ons in geenen deele dat onze dichter aan dit « hôtîde » terugdenkt, wanneer hij ons de praal rondom Eneas' huwelijk zal verhalen. Immers, de geschiedschrijvers weten dit grootsche drie-daagsche feest niet schitterend genoeg te beschrijven ;... in de gansche Roomsche wereld werd het kenbaar gemaakt... Ook uitheemsche vorsten, ridders en zangers waren aldaar tegenwoordig. De poëten van de streek ondergingen er geweldige indrukken en wisselden er met de vreemden : liederen en gezangen, kunstvormen en kunstvaardigheid.

En, waar Uhland oordeelt dat « die prachtvollen Beschreibungen solcher Schwertleiten in manchen Rittergedichten, im Tristan u. a., ja slebst Siegfrieds Schwertnahme in den Nibelungen könnten als Nachglanz jenes groszes Festes betrachtet werden », dan mogen wij ook met Kœnig getuigen : « Jedenfalls hat dort Veldeke, der erste namhafte Bearbeiter wälscher Aventüren, eine dauernde Anregung empfangen (2) ».

Zou zijn Graaf hem in 1187 niet meegenomen hebben naar de bijeenkomst van Keizer Frederik en den Koning van Frankrijk die plaats vond tusschen Juvir en Mouzon (3) ! Bevond zich H. van Veldeke onder de 400 edelen en ridders die deelnamen aan den rijksdag, door Hendrik VI, Koning der Romeinen, in 1190, gehouden te Halle in Zwaben? Was hij tegenwoordig toen zijn vermoedelijke leenheer en kanselier Gislebert afscheid namen van den Keizer te Augsburg, op 29 September 1190 (4)? Weerhield zijn ouderdom den grijzen menestreel of was hij toch te Coblentz en te Worms, waar Geraard van Loon in Juni 1193 zich mocht verheugen in de verzoenende tusschenkomst van Hendrik VI, die — door vrijgevigheid en vergunningen — de tegen hem verbonden prinsen te zijnen gunste stemde? Was hij datzelfde jaar (25 November 1193) ook aanwezig te Werden, evenals zijn vermoedelijke leenheer die van Aken kwam (5)?...

Dit zijn slechts gissingen, niemand zal het betwijfelen ; doch, Jonckbloet bewijst evenmin wat hij schreef over 's dichters vertrek uit zijn vaderland, « na den dood zijner bescherm-

---

(1) Gislebert, *op. cit.*, p. 152 ; Ernst, *op. cit.*, VI, p. 158.
(2) Koenig, *op. cit.*, S. 43.
(3) Gislebert, *op. cit.*, p. 165.
(4) Gislebert, *op. cit.*, p. 207-214.
(5) Lacomblet, *op. cit.*, I, 377.

vrouw, de gravin Agnes van Loon... om aan het Kleefsche hof een nieuwen patroon te zoeken, in de plaats van haar die hem ontvallen was » (1). En fantaseert wellicht Marie Koenen, als zij verhaalt dat Veldeke, « na zijn hopelooze liefde voor de dochter van Agnes, Maastricht verlaat en naar Kleef trekt », Endepols verklaart evenmin zijne bevestiging van wat Te Winkel zei nopens 's dichters *verblijf, gedurende eenigen tijd* (± 1175), aan het hof te Kleef, van waar hij, in dienst van Graaf Lodewijk III van Thuringen, gehuwd met Margaretha (?), van Kleef, naar Thuringen trok (2)! Ook Vercoullie's meening betreffende het *verblijf* van onzen Loonschen dichter, *van* 1175 *tot* 1184 aan het hof van Kleef, en van 1184 *tot* 1190 aan het hof van Lodewijk, Graaf van Thuringen, kan niet met volle zekerheid gestaafd worden. (3) Wel kan gewezen op het feit, dat Graaf Lodewijk, in 1186, van zijne gemalin scheidde, zoodat Meester Hendrik van Veldeke gewis vóór dat jaar naar Thuringen moet gekomen zijn, zooniet had hij der gravinne lof weggelaten ; dat hij er, vóór 1190, toekwam, blijkt hieruit : de vertaler der Eneïde kent den landgraaf Hermann nog als *paltsgraaf van Sassen* « palenzgrâven... van Sassen », (verzen 13468-9), hetgeen hij reeds sedert 1180 was ; slechts nà Lodewijks dood, in 1190, was hij « landgrâven Lodewîges son », *landgraaf* van Thuringen, een der merkwaardigste vorsten van de Middeleeuwen, de neef van Frederik Barbarossa, de bloedverwant tevens van Koning Ottocar van Bohemen en verwant met de Huizen van Sassen, van Beieren en van Oostenrijk ; de bijzondere beschermeling van Paus Innocentius III, en de hooge beschermer der dichters.

Zoomin door Bormans, als door Kurz, Bossert, Kœnig, Golther en Prinsen, worden de bronnen aangeduid die hun toelaten te besluiten dat Veldeke *geruimen tijd* aan het hof van Herman van Thuringen, bij zijnen beschermheer leefde, in den kring van den adel en van de Thuringsche vorsten (4).

---

(1) JONCKBLOET, *op. cit.*, I, blz. 136. Vgl. TEN BRINK, *op. cit.*, blz. 33. Waar Jonckbloet schreef, dat gravin Agnes « even na 1171 stierf », beweerde Daris, dat dit « vóór het jaar 1187 » geschiedde. (JONCKBLOET, *op. cit.*, I, blz. 136 ; DARIS, *Hist. du Diocèse*, I, p. 67.)

(2) MARIE KOENEN, « Heynryck's Roeping », in *Roeping*, Febr.-Maart, 1923 ; TE WINKEL, *Rede op het XXXIe Congres*, blz. 5 ; ENDEPOLS, Inleiding, *op. cit.*, blz. x.

(3) VERCOULLIE, in *Vlaanderen door de Eeuwen Heen*, I, blz. 210. Vgl. WEBER, *op. cit.*, S. 745.

(4) BORMANS, *op. cit.*, p. 3 ; KURZ, *op. cit.*, I, S. 326 ; BOSSERT, *op. cit.*,

Zoomin door Daris, als door Endepols en Lambrechts wordt bewezen dat hij *er verschillende jaren* vertoefde, in het laatste kwart der twaalfde eeuw, noch dat hij het overige van zijn leven in Duitschland doorbracht en zich in Thuringen vestigde (1).

« *Gelukkig* » nochtans mogen wij Veldeke's oponthoud te Thuringen noemen (hoe beperkt dit ook geweest zij), want daar, in 't land van den Paltsgraaf van Sassen, kreeg hij zijn onvoltooide Eneïde terug en aldaar voleindigde hij zijn epos, — aan « der Nouwenborch bî d'Onstroet », (rivier die Thuringen doorloopt), — op verzoek van

der palenzgrâve Herman. (vv. 13466-13484.)

Niet alleen onze Loonsche zanger vond aan 't Thuringsch hof een beschermer die hem tot dichten noodde, doch, terwijl in en rondom Mainz, de gedichten « Moris von Crâûn », « Athis und Prophilïas » evenals Meister Otte's « Eraclius » ontstonden, zong « te Doringen in dat lant », Heinrich von Morungen; Herbort von Fritzlar schreef er zijn «Lied von Troye », Biteroff zijn « Alexandreis » en Albrecht von Halberstadt vertaalde te Thuringen, omstreeks 1200, Virgilius' Metamorphosen. Wel mocht dan ook Walther von der Vogelweide uitroepen : « Guten Tag ! ihr Bösen und ihr Guten !. » (hij bedoelde de genoodigden die aan het hof van landgraaf (den vroegeren paltsgraaf) Herman van Thüringen druk samenstroomden. Verwijderd van dit kunstcentrum, kloeg Wolfram von Eschenbach « uber dieselbe gemischte Gesellschaft », hetgeen ons niet verwondert wanneer wij gedenken dat de beoefenaars der « blide const » aldaar 's Graven kwistige rijkelijkheid en zijne vriendschap mochten ondervinden, zoodat zij diens roem en edele gaven vierden, als om strijd, o. m. in de gedichten « Titurel » en « Parsifal », wijl Walther von der Vogelweide het volgende van hem gezongen heeft : « De andere vorsten zijn allemaal zeer goedertieren, maar geen één is zoo edelmoedig als hij ; en zoo hij eertijds was, zoo bleef hij tot nog toe... Niemand en heeft te klagen over zijn grillen... De blom van Duringen blinkt door de sneeuw

---

p. 239 ; Koenig, *op. cit.*, S. 43 ; Golther, *op. cit.*, S. 174 ; Prinsen, *op. cit.*, blz. 25.

(1) Daris, *Histoire du Diocèse*, I, p. 677 ; Endepols, *op. cit.*, blz. x ; L. Lambrechts, *Muziekwaranda*, Jan. 1926, nr 1, blz. 6. Vgl. Guérin, *op. cit.*, p. 1020 ; Dezobry-Bachelet, *op. cit.*, p. 2718 ; L. Grégoire, *op. cit.*, p. 1971 ; *Grand Larousse Universel*, LVII, p. 832 ; *Zoeklicht*, VII, blz. 349.

henen ; Winter en Zomer bloeit haar roem lijk in haar prille jaren...»

Hoe druk het er ook toeging, zegt ons Walther eveneens : « Wer Ohrenkrank ist, der bleibe vom Thüringer Hof fern ! Eine Schaar zieht hinaus, die andere hinein, bei Tag wie bei Nacht : ein Wunder, dasz bei diesem Lärm noch jemand hören kann ! » Aan gul onthaal zal het wel geen een ontbroken hebben, want Walther roemt herhaaldelijk de gastvrijheid van dezen kunstzinnigen Mecenas, die geen perken, geen geldelijke berekening kent : « Wenn das Fuder guten Weines 1000 Pfund kostete, so stünde doch keines Ritters Becker leer bei ihm » (1).

Hoe begrijpen wij dan ook dat de gevierde Graaf Herman, « der Düringe Bluome » werd genoemd (2), en dat zoo'n heer met liefde werd gediend, zijn gebod een bede, zijn bede een gebod moest wezen, of, zoo 't Veldeke-zelf zegt, dat men zich verheugde hem bereidwillig en met genegenheid zooveel dienst te bewijzen als men maar eenigszins vermocht :

> want he'm *gerne al den dienest dede,*
> *den he mochte ende konde*
> end' es hem wale gonde, (*En.*, 13482-13484)

want

> den *diende gerne Heinrich* (13490).

Alle onderstellingen, alle niet streng bewezen bijzonderheden weglatend, kunnen wij Veldeke's leven als volgt samenvatten, aan de hand van zijn eigen getuigenis in St-Servaas en Eneïde, en van de verklaringen sommiger tijdgenooten en volgelingen, evenals met behulp der oude oorkonden : Meister Heynrijck werd, in 't begin der XIIe eeuw (hoogstwaarschijnlijk tusschen 1126 en 1128) in het graafschap Loon, (de huidige Provincie Belgisch-Limburg) geboren, n. l. te Veldeke, onder Kermpt, nabij Spalbeek ; heden nog staat er een molen, bekend onder den naam van « Velcker of Veldeker molen » op het grondgebied der gemeente Kermpt, dicht bij het dorp Spalbeek, 'n uur van Hasselt, de aloude hoofdstad van 't Graafschap Loon. Onze eerste Dietsche zanger behoorde tot de adellijke familie der van Veldeke's, die, van af het einde der XIIe eeuw in hoog aanzien stond aan het hof van Loon, zooals blijkt uit de oude oorkonden.

Eenige zijner vermoedelijke nazaten waren leenhouders, vazallen van den Graaf, soms betiteld met « miles » ridder,

(1) SCHERER, *op. cit.*, S. 195.
(2) WEBER, *op. cit.*, S. 746.

zelfs « ministerialis », ambtenaar. Een onder hen bracht het tot « dapifer », waardigheidsbekleeder aan het hof. Zij traden als getuigen op in menige belangrijke zaak, zoo 't de akten van sommige Graven van Loon, vooral uit de eerste helft van de XIIIe eeuw bewijzen.

Als «Comes et Advocatus», voogd en advocaat, stonden de van Veldeke's, waarschijnlijk Meister Heinrijck's aanverwanten, in nauwe verhouding tot de abdij van St-Truiden en tot deze stad zelve.

Hoogst-waarschijnlijk zal dichter Hendrik van Veldeke zijn jeugd (en ook zijn verder leven) grootendeels gesleten hebben in zijn geboortestreek en gedeeltelijk wellicht op het leen waar ook zijn familie in de XIIe en XIIIe eeuw verbleven heeft. En al kwam hij wel eens, meermaals misschien, te Maastricht, niets bewijst, tot nog toe, dat onze Spalbeeksche ridder school-liep bij de Kanunniken van St-Servaas, en evenmin kan met zekerheid verklaard dat hij de universiteit van Frankrijk's hoofdstad zou bezocht hebben, ofwel dat hij bijv. te St-Truiden of te Luik « totter scolen wart geset ».

Op verzoek van Agnes, gravin van Loon, die hem mogelijk tot dichten noodde, en van zekeren Hessel, kanunnik-koster te Maastricht, vertaalde hij uit de Latijnsche Vita het leven van St-Servaas dien hij, als ridder, tot Patroon gekozen had. Zijn onvoltooide Eneïde, die hij aan de gravin van Kleef ter lezing had gegeven, werd hem ontstolen en kreeg hij slechts negen jaar nadien terug, door tusschenkomst van den Paltsgraaf van Thuringen, op wiens bede hij het gedicht voleindigde, na het hoffeest te Mainz, ten jare 1184, te hebben bijgewoond, gelijk hij zelf zegt in zijn epos.

Zijn aanzien aan 't Hof van Loon, zijn faam bij de Duitsche Minnesinger, de titels die men hem gaf zoowel als zijn wapen, zijn helm en zijn portret, ons uit de middeleeuwen bewaard samen met het zegel van een zijner vermoedelijke bloedverwanten, laten ons toe te onderstellen dat hij denkelijk, meer dan waarschijnlijk zelfs een edelman, ja een adellijk menestreel, een ridder-dichter is geweest. Een leek, geen priester was hij, doch, of hij getrouwd was en nakomelingen nagelaten heeft weten wij niet beslist.

Uit het feit, dat slechts in 1250 een Heer van Veldeke als «*Dominicus de Veldeke*» vermeld wordt, benaming die behouden blijft tot 1264,— onderstelt Daniëls, dat vóór dien tijd, het eigenlijk leengoed aan Veldeke *niet zou toebehoord* hebben, wijl er toen sprake was niet van X. heer van Veldeke maar wel van Heer X. van Veldeke.

Wel dient nochtans hierbij aangestipt dat, ook nog ten jare 1264,

zoowel « *Dominus Henricus de Veldeke* » als « *Henricus dominus de Veldeke* » geschreven wordt in de akten, dus « Dominus » nu eens vóór dan achter den... voornaam aangegeven.

Trouwens, zoo lezen wij ook in Rudolf von Ems' *Alexander* : « von Eschenbach *her Wolfram* » (v. 64) ; « von Heimesfurt *her Cuonrât* » (v. 121) ; « *her* Wirnt von Gravenberc» (v. 122) ; «von Zezinchoven *her Uolrich* » (v. 129) ; « von Steinahe *her Bliker* » (v. 137), — dus het praedicaat van « Her » steeds vóór den voornaam geplaatst. Wel is waar, staat vóór Hendrik van Veldeke deze bepaling niet vermeld, waar von Ems hem eenvoudig « von Veldeke den wîsen man » (v. 39), of ook « den künsterîchen Heinrich » noemt (v. 41), gelijk hij, in zijn *Wilhelm von Orlens*, nogmaals gewaagt van « von Veldeke den wîsen » (v. 22).

Edoch ! zoo spreekt hij ook over Hartmann en Gottfried : « ... der wîse Hartman, der künstrîche Ouwaere » (vv. 56-57) ; « ... der wîse Gotfrit von Strâsburg... » (vv. 83-84).

Wel roemt de onsterfelijke Wolfram von Eschenbach, in zijn *Parsifal* (292, 18) : « *Hêr* Heinrîch von Veldeke ».

En beweert Kempeneers niet : « Ten andere, dat voorgaan of volgen van « Dominus » heeft niets te beteekenen, want in 1264 wordt zoowel « *dominus H.* d. V. » als « *H. dominus de V.* » geschreven?...

Zoo worden al de ridders en edelen vermeld, zelfs de Graaf van Loon wordt « Dominus Arnoldus de Los » genoemd.

Ook Lyna verklaarde ons in verband hiermee : « Dat het woord *Dominus* in het graafschap Loon, den naam van Hendrik van Veldeke niet steeds voorafging, heeft ons niet te verwonderen. Tot in het begin van de 13e eeuw, bleef het *domaniale* stelsel in het graafschap Loon in zwang. Van Veldeke was aldus eerst en vooral een « *ministeriaal* », *een dienstman van het grafelijk huis*, en in deze hoedanigheid werd hij opgenomen aan het hof. »

Nochtans verwijs ik hier naar wat Bormans schreef, rakende Dominus de Velke, vermeld in bedoelde oorkonde van 1264 : « Je fais remarquer que la signature constate ici formellement que ce *Henricus* était en possession de la *Seigneurie de Veldeke* et le chef de la maison, car *Henricus Dominus de Velke* était alors, comme il le serait encore de nos jours, tout autre chose que *Dominus Henricus de Velke*. Un simple chevalier n'aurait pas osé se servir de la première formule. »

Een bewijs te meer, in alle geval, dat de van Veldeke's van edelen bloede moesten wezen, hunne familie onder de adellijken telt, vinden wij in volgend feit waarop gewezen werd o. a. door Raymackers, Daris, Daniëls, evenals door Kempeneers (1). « In 1257 schonken de ridders Wauthelmus de Beckevoort en Joannes de Meerbeke aanzienlijke goederen aan de Begarden van Diest. Aan het stuk *hangt het zegel van*

---

(1) Raymackers, *Het kerkelijk en liefdadig Diest*, blz. 305, nota ; Daris, *Hist. du dioc.*, I, p. 678, 3e nota ; Daniels (D. J. M.), *De Onafh.*, nr 17, dd. 23 April 1911 ; Kempeneers, *op. cit.*, blz. 78, 2e nota.

« *Frater Arnoldus de Veldeke commendator ordinis Theutonicorum* ». Broeder Arnold van Veldeke commandeur der Theutonische Orde, namelijk te Beckevoort. ! !

Dit alles natuurlijk in den breedsten zin genomen, zonder uitzondering te willen maken, wat de Veldeke's betreft, op den algemeenen regel, n. l. volgens Lyna : « evenmin als een leenhof, bestond er vóór 1200 een adellijk geslacht in het graafschap (Loon) » !

Gewis kwam onze Loonsche ridder wel eens te Tongeren, evenals te Maastricht, maar niets bewijst dat hij zich te Maastricht zou gevestigd hebben. Ook reisde hij naar Kleef, Thuringen en Mainz, wellicht in gezelschap van zijn leenheer, den Graaf van Loon, die ongetwijfeld in die gewesten kwam, vermits de graven van Loon tevens graven van Rieneck, bij Thüringen, en slotvoogden van Mainz waren, hetgeen echter niet bewijst dat hij geruimen tijd zou verbleven hebben te Kleef of naderhand te Thuringen.

Het valt echter niet te betwijfelen dat « Meister Heynrijck », èn om zijn Eneïde èn om zijn Minneliederen (1) hoog geroemd werd bij de Duitsche Minnesinger, gehuldigd als de vader der Duitsche epische en lyrische poëzie, en vereerd als hun meester en als een « wîse man ».

Laat dan ook beweerd worden dat Hendrik van Veldeke zich-zelf « Meister Heinrich » betitelt, in verzen 13430 en 13465 van zijn Eneïde (2), dat hij een niet te hoogen dunk had over zijn eigen dichterschap, bewijzen ons de schrijvers van « Der Jünger Titurel » (vers 4831) en van « Moritz von Craûn » (vers 1156), die hem « *Meister* » noemen, zoowel als een zijner eerste volgelingen, Herbort von Fritzlar die spreekt van « *Meister Heinrich von Veldiche* » (Troja, vers 17371).

Zoowel Rudolf von Ems die hem als zijn « *Meister* » erkent, als Gottfried von Strassburg en de grootste zanger der Duitsche middeleeuwen, Wolfram von Eschenbach, die hem met kinderlijke genegenheid « *mînen Meister* » noemt, — allen

---

(1) Herinneren wij aan Prof. Kalff's oordeel over de chronologie van Veldeke's werken, waar hij beweert dat H. v. Veldeke « *begonnen* is met de bewerking van een heiligenleven, om zich *daarna* tot minnepoëzie en ridderverhaal te wenden. Zoolang deze voorstelling niet door nieuwe feiten aangetast is, zullen wij ons er aan houden » (*Gesch.*, I, blz. 35-36). Cf. ook BEHAGHEL, *op. cit.*, S. XXXVIII : St-Servatiuslegende vóór Eneïde gedicht.

(2) Zie hierboven, blz. 68, 69 en 80, over de benaming « Meister ».

getuigen van Veldeke's invloed op de Duitsche poëzie.

Von Veldich der wîse man,
der rechter rîme alrêrst began,
der künstrîche Heinrich,

looft hem Rudolf von Ems, in zijn « Alexander (v. v. 39-41), om zijn wijsheid en vooral om het zuivere rijm door hem ingevoerd, en hij vermeldt de drie bloemen « die uit den door hem geplanten stam, opbloeiden, de drie volgelingen van onzen Hendrik van Veldeke : Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach en Gottfried von Strassburg (v. v. 56-85). Gottfried von Strassburg, in zijn « Tristan », is niet minder uitdrukkelijk, wanneer hij van Meister Heinrich zingt :

Er impfte daz êrste Rîs, — in tiutescher zungen,
dâ von sît este ersprungen, — von den die bluomen kâmen
dâ sî die spache ûz nâmen — der meisterlîchen fünde (vv. 4736-41):

« Hij entte den eersten scheut (de eerste rijs) ; daarvan zijn takken opgewassen (ontsprongen) op welke de bloemen kwamen waaruit zij (de dichters, Veldeke's volgelingen) den sier putteden van meesterlijke vondsten. »

En niemand minder dan de groote Wolfram von Eschenbach, in zijn «Willehalm» (verzen 76,22) belijdt van zijnen meester:

sô müese ich *mînen meister* klagen — *von Veldeke* : der kundez baz,

dien hij, in zijn « Titurel », zijn « Herrn und Meister » noemt.

(*Titurel*, 33, 4936.)

Niet te verwonderen dus, dat deze dichter met ontroering uitriep in zijn « Parsival » (404,28) :

O wee, dat zoo vroeg wegstierf — van Veldeke, de wijze man !
O wê, daz sô fruo erstarp — von Veldeke der wîse man !

Edoch ! indien men, tot nog toe, — evenmin trouwens als bijv. voor Walther von der Vogelweide en voor Jacob van Maerlant, — niet met volstrekte zekerheid het juiste jaar van Veldeke's geboorte aanduiden kan : hoogst-waarschijnlijk zag hij het levenslicht tusschen 1126 en 1128 ; over het jaar van zijn afsterven heerscht nog meer onzekerheid : en wààr hij stierf : in Limburg of in Duitschland, dit blijft ook thans nog een open vraag.

Dat hij oud geworden is, zouden wij uit 'n paar feiten kunnen afleiden : zijn Eneïde voleindigde hij nà 't ridderfeest van 1184, waarschijnlijk tusschen 1184 en 1190, zoowat rond zijn 60e jaar, en in een zijner Minnezangen « Graues haar » klaagt hij er over dat de vrouwen grijs haar haten bij de mannen : « *Het ligt niet aan mij — dat ik grijs ben...* » (XII). Wààr hij zijn laatste jaren doorbracht, na zijn bezoek aan den Paltsgraaf te Thüringen en na 't hoffeest te Mainz, ten jare 1184, is moeilijk zeggen ; inlichtingen desaangaande

verstrekken ons noch 's dichters gekende werken noch 't getuigenis zijner tijdgenooten of volgelingen.

« Meister Heynryck » overleed op 't einde der XIIe ofwel in 't begin der XIIIe eeuw, dit althans wordt door niemand betwist.

Daniëls in zijne korte, doch voor dien tijd terecht opgemerkte studie uit het jaar 1886, onderstelde, dat « Veldeke vóór 1206 of 7 gestorven is » ; « in 1205 was hij reeds gestorven » beweert Jonckbloet. In een latere bijdrage van 1911, schreef Daniëls, dat wij met allen schijn van waarschijnlijkheid mogen veronderstellen dat onze groote Limburger overleed tusschen 1190 en 1200 (1) ; deze stelling wordt ook door Kempeneers bijgetreden waar hij oordeelt dat Veldeke waarschijnlijk vóór 1200 gestorven is ; vermoedelijk ± 1190 meent Endepols, « er scheint das Jahr 1190 nicht erlebt zu haben, weil weder von dem Kreuzzuge noch von dem Tode Kaiser Friedrich's irgend eine Andeutung bei ihm sich findet », meent Ettmüller.

Had Veldeke ten jare 1206 of 1207 nog geleefd, ware hij gewis tegenwoordig geweest bij den beroemden zangers-kamp op den Wartburg (2) ; zijn naam wordt niet vermeld, hetgeen minstens opvallend heeten mag, vermits op zoo'n tornooi alle dichters van naam, dus zeker «*Meister* Heinrich» aanwezig behoorden te zijn, tenzij hij ziek of op reis zijnde, of belet door andere omstandigheden, mogelijk niet op den Wartburg (3) verscheen, zonder nochtans gestorven te wezen.

---

(1) D. J. M. (DANIELS) in *De Onafh.*, n^r 20, dd. 14 Mei 1911. Een bewijs van Daniëls' belangstelling voor zijnen grooten gouwgenoot, sympathie die hij ook bij anderen wilde opwekken, vind ik in het herhaald optreden van den alleszins beslagen archivaris-bibliothecaris der stad Hasselt, en wel (was het opzet of bloot toeval) telken male er een nieuw tijdschrift verschijnt. In den *eersten jaargang* van het *Belfort* 1886, reeds in het 3^e nummer, verschijnt een eerste studie ; in 1890 verschijnt de *eerste Vlaamsche almanak* der uitgevers-firma Ceysens te Hasselt, met een bijdrage van den E. H. Daniëls over Veldeke ; en vier jaar later, op de *eerste bladzijde* van het *eerste* nummer van den *eersten jaargang* van *L'Ancien pays de Looz*, ten jare 1896, prijkt een korte schets over H. v. Veldeke. Eindelijk, in 1911, geeft hij, onder de beginletters. D. J. M., heel bescheiden, een rijk-gedocumenteerde verhandeling, waarin verscheidene belangrijke onuitgegeven stukken voor 't eerst worden afgedrukt, in verschillende nummers van het weekblad *De Onafhankelijke*, te Hasselt (n^rs 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 en 29).

(2) Guérin, in 1892, schreef nog dat Veldeke deelnam aan bedoelden zangerskamp (*Dictionnaire des dictionnaires*, blz. 1020). Hetzelfde staat ook vermeld in den *Grand Larousse Universel*, deel LVII, blz. 832.

(3) Of het beroemde zangtornooi op den Wartburg wel ooit in wer-

Evenals Wolfram von Eschenbach Veldeke's dood betreurt, (1) zinspeelt ook Gottfried von Strassburg op diens overlijden, waar hij, rond 1210, in zijn « Tristan », zijn laatste gedicht, zegt dat hij hem zelf niet gezien heeft :

Von Veldeke Heinrich
wie wol sanc er von minnen !
. . . .
i'ne hâne sîn selbe niht gesehen (v. 4731).

Beduidt Gottfried hiermee hem nooit gezien, hem niet persoonlijk gekend te hebben (wat H. Kurz deed vertalen, dat de dichter Veldeke « nicht persönlich gekannt » had), ofwel bedoelt hij hem niet te hebben aangetroffen, bijv. op vermeld zangtornooi, of heeft hij « von Veldeke Heinrich » vóór 1200, tusschen 1200 en 1210, of nog kort vóór 1210 « selbe nicht gesehen »?...

Zegt ten andere Kurz niet, sprekende over Gottfried von Strassburg : Heinrich von Veldeck, dien hij (Gottfried) eveneens noemt, was, zooals hij zegt, reeds gestorven, als hij zijn gedicht schreef, waaruit blijkt dat dit rond het jaar 1210 moet ontstaan zijn.

Daarenboven kan nog vermeld dat, in denzelfden «Tristan», Gottfried den minstreel Hartmann von Aue, rond het jaar 1210, nog als in leven zijnde beschouwt, terwijl, volgens het in 1220 gedichte « Krone », deze alsdan gestorven is. De naam van dien Hartmann, wordt door Rudolf von Ems, in zijn «Alexander» (geschreven rond 1250) aangehaald tusschen deze van Hendrik van Veldeke en die van Wolfram von Eschenbach. Deze dichters-kataloog, in Rudolf von Ems' «Alexander», wordt algemeen als chronologisch-geördend aanzien, en daar volgen elkaar op : Veldeke, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach, Gottfried von Strassburg en naderhand Konrad von Heimesfurt, Wirnt, Ulrich von Zazichhoven, enz.

In zijn «Wilhelm von Orlens», uit de jaren 1231-35,—dus niet zoo lang na Veldeke's dood, — bepaalt Rudolf van Ems

kelijkheid (en niet slechts in 's dichters fantasie) bestaan heeft, wordt thans meer en meer betwijfeld. A. Barthels' jongste uitgave zijner *Gesch. d. deutsche Literatur* maakt er zelfs geen gewag van. Cfr. Het gedicht der « Sängerstreit auf der Wartburg », in von der Hagen's *Minnesinger*, 2e deel. In R. Koenig, *op. cit.*, blz. 174-175, staat een afbeelding der desbetreffende miniatuur uit het Manessische Hs.

(1) Wolfram von Eschenbach, waar hij, in *Titurel*, Kap. 33, Strophe 4936, Hendrik van Veldeke zijn « Herrn und Meister » noemt, « *dien hij wel* 30 *mijlen ver zou willen opzoeken,... indien hij nog leefde,... om zekere onderwerpen met hem te bespreken.* »

deze chronologie eveneens als volgt : Veldeke, Hartmann, Wolfram, Gottfried enz...

Hieruit valt dus wel eenigszins af te leiden, dat Meister «Heynrijck, — die van Veldeke geboren was », overleed vóór de andere vernoemde minnezangers, en, wijl de twee eersten stierven : Hartmann, tusschen 1210 en 1220, en Wolfram rond 1220, zal onze Limburgsche berijmer der St-Servaaslegende en van Eneas' « Gesta heroïca », onze Spalbeeksche troubadour wel tusschen 1200 en 1210 gestorven zijn, waarschijnlijk zelfs vóór 1200 (1).

(1) Uit een te Hasselt, op het Staatsarchief berustend handschrift — thans nog slechts 10 bladen — (serie 6744, *Etablissements religieux*) : 'n fragment n. l. van een register « *feuda et vassalli* » der Abdij van St-Truiden, geschreven tusschen 1350 en 1360, — zou men kunnen afleiden, dat de familie der van Veldeke's, naar 't schijnt, reeds in de XIIIe eeuw, — de eeuw na 's dichters dood, — met die van het Huis van Duras versmolten was. Hetzelfde goed, gelegen *bij Spalbeek* : « terram incultam hactenus sitam *apud Spalbeke* », (waarvan sprake in de akte van 1253 nopens het afstaan van gezegd leen aan Hendrik van Veldeke, door abt Wilhelm van St-Truiden, en waarvoor deze abt, in 1257, eene somme gelds van dezen Veldeke ontvangt : « *de bonis de Spalbeke* »), wordt in bedoeld handschrift vermeld als liggende *bij Veldeke* : « *apud Veldeke* ». Op blz. 2 (vroegere pagineeringen XLIII evenals 78) luidt de bewuste tekst : « Johannes de Duras, primogenitus Domini Wellelmi quondam de Duras, militis, de bonis de Spalbeke, videlicet de XXXIIII. bonariis cum dimidio pratorum seu pascuarum *apud Veldeke*... » Zoo ook wordt deze bezitting, met dezelfde woorden, aangeduid in de tafel « *Feuda cum ferie Vassallorum, exempti et imperialis monasterii Sti. Trudonis* (*Ordi. Sti. Benedicti*), n. l. op blz. 579, onder bovenschrift « *Spalbeek* », evenals in het register « *E. T. Registrum Feudorum Exempti et Imperialis monrij Sti Trudonis ordi. Sti Benedicti* », insgelijks onder den titel « *de Spalbeek* », op blz. 402-403. (Bedoelde tafels berusten eveneens op het Staatsarchief te Hasselt, zelfde reeks ; het zijn prachtig-verzorgde handschriften van 730 en 493 bladzijden, in 1707 opgesteld.)

Waar, in het document der XVIIIe eeuw, vernoemd worden de bezitters : « Arnoldus de Ardingen, Arnoldus de Ardingen, filius Ai, en Joannes de Duras, primogenitus Guilhelmi de Duras » (met het jaartal 1350, « 12 Octobris, Arnoldus de Ardingen »), — bepaalt het fragment « *Feuda et vassalli* », dat ditzelfde leen Veldeke, reeds sedert drie geslachten in handen der heeren van Ardinghen was. Jan van Duras, oudste zoon van Wilhelm van Duras, — (wordt daar gezegd op blz. 2), — wordt de leenplichtige, onmiddellijk na den dood van den heer van Ardinghen (zijn oom), overleden zonder kinderen na te laten ; bij de deeling tusschen hem en zijne broeders, staat hij dit leen af aan Arnold, te zamen met de heerlijkheid Ardinghen. Eene nota echter, op blz. 15 (vroeger XLIX en daarna 91 genummerd) van dit « register der leengoederen en vazallen » van 1350-1360, rakende een ander leen, vernoemt dezen zelfden Arnold als « Arnoldus *de Duras alias de Velke* », waaruit wij zouden mogen besluiten wellicht, dat de heerlijk-

heid Veldeke, toentertijde reeds werkelijk overgegaan was tot het *Huis van Duras.*

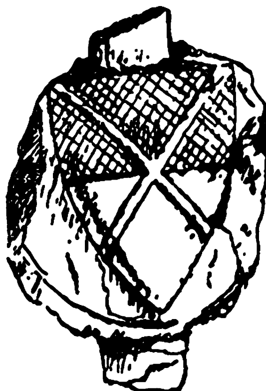
— Benevens in beide registers van 1707 worden de bovenbesproken 34 ½ bunders weide, 112 bunders bouwland, de cijnsen te Spalbeek en de acht en negentig « caponibus » insgelijks vermeld, wederzijds op blz. 236 en 229, in twee « *Registrum feudale inclyti et imperialis monii. Si. Ti., reformatum et recognitum juxta ordinem Alphabeticum* » (een groot en een klein handschrift, onderscheidenlijk van 326 en 316 beschreven bladzijden), beide gedagteekend : « *millesimo sexcentesimo quadragesimo primo-mensis januarii die prima.* » Hetzelfde geldt de vermelding dezer bezittingen in een ander « Registrum » uit het jaar 1692, namelijk op het 270e van de 410 beschreven bladzijden : alleen met dit verschil dat de 34 ½ bunders weide aangeduid staan als zijnde gelegen « *apud 't Veldeken* ».

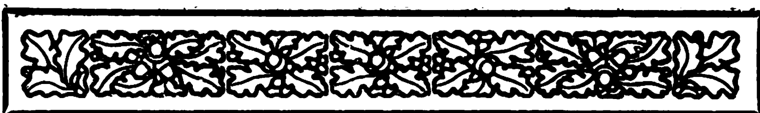
Al deze registers-handschriften berusten op het Staatsarchief te Hasselt : « série 6744, *Etablissements religieux* ».

Ten slotte weze de aandacht ook nog gevestigd op een met de hand geschreven stuk, liggend in een ook aldaar bewaarden bundel « *Pièces diverses* », 17e *et* 18e *siècles*, n° 6, *Baronnie de Spalbeek* », waarin verwezen wordt naar « *le registre de M. le prélat de St-Trond* », met betrekking op de bepaling der vier hierboven bedoelde soorten van bezittingen te Spalbeek. Dit fragment handelt over den « *recueil des biens appartenant à la cense de Duras à Spalbeek et autres* », dus het *huis van Veldeke-Duras* (« *de Duras alias de Velke* »)?

Het goed, *gelegen bij Spalbeek,* dat Hendrik van Veldeke bij akte van 1253 in leen krijgt van *Abt Wilhelm,* besloeg slechts « 23 *bonuaria et dimidium,* preter plateas et vias quas dimisimus ibidem, que habent 2 bonuaria cum eadem mensura et amplius ». (*Het Manuale van Abt Willem van Rijckel,* blz. 26, en bij PIRENNE, *Le livre de l'abbé Guillaume de Rijckel,* p. 34).

— Vermelden wij als *laatste eigenaars* van het goed Veldeke: *Senator, baron de Stockhem* ; (de naam van « den seer eerw. ende ed. heer de Stockhem », wordt voor 't eerst in 't jaar 1740 vermeld (wederzijds op blz. 403 en 585 van het «Registrum» en van het «Foeuda» — Hs.); nadien *Burggraaf Vilain XIIII,* en thans de *heer C. Smeets,* te Kermpt, die den in 1914 door de Duitschers afgebranden Velckermolen in 1917 nieuw opbouwde.

III.

HENDRIK VAN VELDEKE'S "SERVATIUS,,

In dutschen dichtede dit Heynrijck,
Die van Veldeken was geboren.
Hij hadde Sinte Servaes verkoren
Te patrone ende te heren;
Des maecte hij hem dit ter eeren

verklaart ons de dichter aan 't slot van het tweede boek zijner St-Servatiuslegende, (IIe boek, verzen 2920-2924), en hij voegt er bij (IIe boek, vv. 2929-2930) :

Dat hijt te dutschen keerde,
alse hoem *die vite* leerde.

Bedoelde Jacob van Maerlant, omstreeks 1283-1288, misschien deze Middel-nederlandsche levensbeschrijving toen hij, in zijn «Spieghel Historiael» (III, vb, XXII cap., vv. 77-81) getuigde :

Oec lesen wi van Sinte Servase
Dat hi voer te Tricht up de mase
End liet Tongren sine stat,
Daer hi lange bisscop sat
Also als sine vite seghet?

In alle geval, de Beiersche Jac. Pütterich von Reichertshausen, beoogde waarschijnlijk den Limburgschen verheerlijker van St-Servaas, toen hij, ten jare 1432, in de 114e stroof van den *Ehrenbrief* (1), gedenkt :

Sanndt Servatius legenndt
Ein Bischop zu Mastricht
Het wol unnd schon bekhent
Hainrich von Veldeke bracht zu heilichem ticht.

Waar, ten *Oosten van den Rijn* gebroken werd met de sedert Karel den Groote gevestigde traditie : de heiligenlevens in het Latijn te schrijven in « Gesta » en « Vitae », — en reeds de «Heliand» en het «Hildebrandslied» in Duitsche taal gedicht werden, evenals de in Germaanschen tongval gestelde «Joris»-

(1) Die *Ehrenbrief* was een soort poëtische catalogus van de riddergedichten en van andere stukken die J. Pütterich bezat.

en «Lodewijksliederen» alsook het Rijnlandsch «Annolied», de legenden «Sint-Sylvester» en «Sint-Albaan», mogen *wij* fier terugblikken op den *Loonschen zanger* van Veldeke die de eerste, in hetgeen wij heden België noemen, het Latijn versmaadde voor de volkstaal en de « Vita Sancti Servatii » van Jocundus vrij bewerkte tot zijn « St-Servaas ». Des koos hij tot onderwerp eene legende, die de bewoners dezer streek reeds van kort na 't jaar duizend bekoorde, eene van die talrijke « vitae » die geschreven werden sedert den dood van St-Servatius, ten jare 384; want, aldus Paquay, « er zijn bij honderden kronieken die ons de levensbeschrijvingen der bisschoppen van Tongeren voorstellen» (1), doorgaans klimmen zij op tot 't verhaal der lotgevallen van Cham, den vervloekten zoon van Noach (2). Zelfs vermeldt J. Ten Brink, in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, hoe vele, zeer vele dezer legenden nog lang bleven voortleven in de herinnering van het volk, en o. m. te Maastricht in 1860 nog verteld werden.

Deze Servatius-legende van Hendrik van Veldeke verdient onze bijzondere belangstelling, omdat dit werk de eersteling is der Nederlandsche letterkunde en de Spalbeeksche ridderdichter hierdoor — volgens Prof. Te Winckel — « meer dan van Maerlant, die een volle eeuw nà hem leefde, recht heeft op den eerenaam « vader der dietscen dichtren algader ».

Al bestond vroeger weleens twijfel, o. m. door Meyer (3) geöpperd, of Hendrik van Veldeke wel inderdaad de schrijver was der St-Servaas-legende, bij ons weten zijn eerste werk, thans is deze waan echter gansch verzwonden, sedert Bormans, in 1858, het tot nog toe eenig bekend volledig handschrift uit de XVe eeuw ontdekte (4), Scharpé, in 1899, de fragmenten

---

(1) Paquay, « Geschiedkundige kritiek van H. v. V's St-Servatius », blz. 57, in *Godsdienstige Week van 't bisdom Luik*, verschenen in 1920.

(2) Onze *St-Servatius legenden* zijn gewis veel talrijker dan de levensbeschrijvingen, bijv. van Saint Patrik van wien in Ledwich's *Antiquities of Ireland*, blz. 62, fier vermeld wordt : « That of saint Patrik alone there were sixty-six biographers before Joceline. » Over de oude levens van Sint Servatius, cf. Balau, *Les sources de l'histoire de Liége au Moyen Age*, Bruxelles, 1913. Zegt trouwens Guizot niet aangaande de Bollandisten-verzameling : « à en juger par approximation ils contiennent plus de 25.000 vies de saints. » (Guizot, *Histoire de la civilisation de France*, vol. II, p. 32.)

(3) Meyer, *Algemeine Deutsche Biographie*, B. XXXIX, S. 565-571.

(4) De ontdekking van 't handschrift werd, voor het eerst, openlijk door Bormans bekend gemaakt in het nummer van Jan. en Febr. der *Dietsche Waranda*, uit het jaar 1857 (dl. III, blz. 39-42, noot), nadat hij, op 13 Januari van dat jaar, met een licht te begrijpen vreugde, het blijde nieuws dezer ontdekking aan zijn vriend, advocaat Bellefroid

uitgaf der alleroudste handschriften (1), Leviticus, in 1892, zijn studie schreef over het Middelnederlandsch dialect dezer legende (2) en Kempeneers, in 1913, tot thesis koos : « Hendrik van Veldeke en de bron van zijn Servatius » (3). Ook is de letterkundige wereld overtuigd, dat de bakermat van den berijmer dezer « Vita » in 't graafschap Loon te zoeken is, wat trouwens ook werd bevestigd b. v. door Jonckbloet, Te Winkel en Ten Brink, en later eveneens door de jongere literatuurgeschiedschrijvers Kalff, Prinsen en Bastiaanse, om nu slechts de Nederlandsche te vermelden.

Ten andere, waar de dichter zelf, in 't eerste boek van zijn poëem om een gebed verzoekt bij St-Servaas

voer sijnen dyenaer *Heynrike* (I, 3228)

en, in het tweede, zonder meer gewag maakt van

Heynrick die dit berichtede (II, 2945),

doet hij zich allerduidelijkst kennen, in verzen 2920-2921 van het tweede deel : (4)

In *dutschen* dichtede dit *Heynrijck*
die van Veldeken was geboren.

---

te Hasselt, had medegedeeld in een brief welke thans in 't bezit is van den E. H. Daniels, archivaris-bibliothecaris der stad Hasselt, die hem te recht « een echt historisch document » noemt. Vgl. D. J. M. (Daniels), in *De Onafhankelijke*, nr 16, dd. 16 April 1911, waar bedoelde brief wordt afgedrukt. Cfr. *Ancien pays de Looz*, 1896, n° 1, evenals *Almanak van Ceysens*, te Hasselt, 1890. De *St-Servatius legende* werd voor het eerst door Bormans uitgegeven, te Maastricht, in 1858.

(1) Prof. Scharpé, « De Hss. van Veldeke's Servatius », in *Leuvensche Bijdragen*, 1899, blz. 10, vlg. Het mag op z'n minst verwonderlijk en meldenswaard genoemd worden, dat de jonge Leuvensche Hoogleeraar, in 1899, ter Müncher-bibliotheek, zoo ras verschillende onbekende fragmenten ontdekte, en wel in het exemplaar waarin de man van het vak, de Duitsche prof. er reeds eenige gevonden had, als vrucht van welk zoeken !... zonder het bestaan der andere, zoo dichtbij nochtans, te vermoeden.

(2) Leviticus, *De klank- en vormleer van het Middelnederlandsch dialect der St-Servatiuslegende*, Gent, 1892.

(3) A. Kempeneers, *Hendrik van Veldeke en de bron van zijn Servatius, (Studiën en Tekstuitgaven)*, Leuven, 1913.

(4) In het verwijzen naar de verzen, verschillen de aanhangen van Bormans en die van Kempeneers. Bormans duidt steeds een cijfer hooger aan, althans voor de verzen van 't eerste boek, omdat hij ook den eersten regel : « Dat prologus van St-Servaes legende », als het eerste vers telt, dan wanneer Kempeneers dit niet doet. Op blz. 279 zijner uitgaven wijst Bormans op dezen misslag. Daar slechts één volledige uitgave (die van Bormans) voorhanden is, werd naar deze dan ook telkens verwezen, en wel naar de door hem aangeduide versvermeldingen.

Hoe wij in bezit geraakten van dit alleszins merkwaardig handschrift (1) der *St-Servatius-legende*, thans berustend op de Universiteitsbibliotheek te Leiden (codex nr 1215), verdient gewis aangeteekend.

Naar ons de heer Cam. Huysmans vertelt, in 't «Limburgsch Jaarboek » voor 1895-96 (2), hebben wij het behoud van 't volledig jonge handschrift van Veldeke's *Servatius* aan een toeval te danken, even zeldzaam als dat wat Prof. Bormans vroeger het manuscript van « Ste-Christina » in handen had gespeeld, toen « een brave burger juist lijm met het handschrift wou koken ».

In zijn mededeeling aan de Koninklijke Academie, in de zitting van den 6n April 1857, had Bormans enkel gezegd dat het Servatius-document afkomstig was uit de bibliotheek van den heer Aussens, notaris te Aubel, zijn oud-studiemakker op de hoogeschool, en dat deze het hem door den heer Gillet, ex-leeraar in de geschiedenis aan het Atheneum te Tongeren, agregaat-professor en secretaris der Luiker « Ecole-Normale pour les humanités » had laten aanbieden. Huysmans echter treedt in meer bijzonderheden : « Wie de plaats wil weten waar Veldeke's Servatius gevonden werd, werpe een oogopslag op het getalnummer dezer bladzijde », vertelt hij op *blz.* **100** van 't Jaarboek. Dààr, op die plaats (en met welke bestemming, lieve hemel!) zou de heer Gillet het aangetroffen hebben, toen hij « in de jaren 60 (lees 50, nl. 1857) zijn vriend den notaris te Aubel een bezoek bracht. Hij had het mogen meenemen, en te Luik had hij het aan vader Bormans toevertrouwd, die 't uitgaf (meent Huysmans) zonder verlof daartoe te vragen... wat een specialiteit is van geleerde lui», schreef de vorige Minister van Kunsten en Wetenschappen,—«en zonder 't weer te geven, eene hoedanigheid welke de eene Belg den anderen niet kan verwijten », zoo herhaalde hij schalks wat hij reeds vroeger naar aanleiding van het door hem ontdekte mysteriespel *De Menschwordingh* had gezegd : « dat wie in België iets uitleent, dit kwijt is... »

Bormans verhaalt ons hoe hij van Veldeke's gedicht in een manuscript der XVe eeuw vond, een boekdeel van 404 folios waarvan de 108 eerste, zijnde 216 bladzijden, besteed zijn aan de legende, terwijl de overige ook een afschrift van

---

(1) Zie verder, *Iconografie*, aan 't slot van 't werk, met verwijzingen naar afbeeldingen van sommige fragmenten.

(2) *Limburgsch Jaarboek* voor 1895-1896, blz. 100. Vgl. SCHARPÉ, *op. cit.*, blz. 5.

de *Latijnsche* vita bevatten (1), naast een tractaat in Latijnsch proza, met als titel : « *De praerogativis Sacerdotum* », en eene legende van Ste-Genoveva, in twee boeken, eveneens in Latijnsch proza.

Het eerste blad (in « fac-simile » verschenen in Bormans' uitgave) is losgeraakt, en het Handschrift heeft noch op de vóór- noch op de rugzijde een omslag. « Il est entièrement écrit sur un gros papier dont la qualité et le format sont les mêmes d'un bout à l'autre... » Het geschrift schijnt uit het midden der XVe eeuw te zijn. Groot, regelmatig, is het ook zeer leesbaar... De tekst is met zorg geschreven, zoo 't de woorden bewijzen die van tijd tot tijd doorgehaald en dadelijk door andere vervangen werden op den regel zelven, vóór deze voleind was. Hij werd ook herzien, beweert Bormans.

« Het oorspronkelijk gewrocht van Veldeke uit de XIIe eeuw bezitten wij dus niet meer, aldus Daniëls, maar een afschrift uit de XVe eeuw. Geeft dit afschrift ons het gedicht zooals het uit de pen van den dichter kwam? Op vele plaatsen, ja ; maar de afschrijver heeft zich zelf dikwijls verraden door woorden uit zijn persoonlijk dialect te gebruiken. « Reeds in 1890 schreef Daniëls, dat men gerust zeggen mag « dat wij hier voor een oorspronkelijk Limburgsch of Loonsch werk staan... alhoewel de afschrijver van de XVe eeuw misschien wel hier en daar van het zijne er bij zal gedaan hebben... »

Waar Huysmans meent dat « dit gedicht door een latere hand in taal en trant bedorven moet geweest zijn : de keurigheid der Eneïde blijft daar borg voor » (2) en waar Jonckbloet, in verband met de wijzigingen en aanvullingen, z. i. aan het manuscript in Limburgsch-oorspronkelijken tekst toegebracht,

(1) Bormans, *op. cit.*, blz. 28, vlg. Het bestaan eener Latijnsche vita naast de dietsche berijming in bedoeld Hs. afgeschreven, die tot de minste bijzonderheden woordelijk overeenkomt met de *Vita van Jocundus*, de bron van Veldeke's Sint Servaes, sterkte bij Kempeneers het vermoeden « dat het jonge Hs. (van Bormans) waarin men tegelijk de Latijnsche vita en den Nederlandschen rijmtekst bijeentreft het afschrift zal zijn van een ouder Hs. dat insgelijks beide werken, de Vita en den rijmtekst bevatte ; Veldeke's eigen tekst en de bron zelf die hij benuttigd had?... » (Kempeneers, *op. cit.*, blz. 64, nota.)

(2) Huysmans, in het *Limb. Jaarboek*, voor 1892-93, blz. 57. Wat gewerd er van prof. Kurth's belofte, volgens welke hij, bij middel van het door hem teruggevonden oorspronkelijk Latijnsche werk, op tijd en stond zou bewijzen dat het Nederlandsch gedicht er slechts een mislukte vertaling van is? De Heer Huysmans stipte deze belofte van den Luikschen hoogleeraar aan, in zijn vermelde studie over « Limburgsche Letterkunde », verschenen in het *Limb. Jaarboek* voor 1892-93.

beweert dat de eerste 140 verzen van den aanhef blijkbaar van den omwerker zijn, die ook in het slot van het tweede boek de hand zou gehad hebben, oordeelt Kempeneers dat we dit Leidensch handschrift als een vrij-getrouw afschrift van Veldeke's werk mogen beschouwen, zooals blijkt uit de vergelijking van bedoelden tekst met de oude fragmenten. Steunende op den inhoud, verklaart hij « dat we uit de fragmenten wel degelijk den indruk krijgen dat in het Leidensche Handschrift Veldeke's St-Servaas ons bewaard bleef zonder wijzigingen van belang. »

Dit was ook Bormans'meening, toen hij aan Bellefroid schreef « le langage peut avoir subi quelques modifications par la main des copistes.» Jammer maar, dat ons Bormans het XVe eeuwsche handschrift niet in een nauwkeurig-getrouwer uitgave bezorgde !

Prof. Scharpé bewees reeds ten jare 1899, in zijn studie over «de handschriften van Veldeke's Servatius», opgenomen in de «Leuvensche Bijdragen», dat Bormans veel minder zorg aan de uitgave besteed heeft dan hij ons zoekt diets te maken. De uitgave zelve geschiedde blijkbaar overhaast, al besluit Bormans eene reeks « verbeteringen en bijvoegsels » met de woorden : « Om den lezer te overtuigen dat hij zich thans volkomen op de nauwkeurigheid van den tekst kan betrouwen, heb ik zelfs de geringste misstellingen aangewezen, men zal het mij, denk ik, ten beste duiden. » Prof. Scharpé heeft met zeer veel nauwgezetheid, alle afwijkingen tusschen Bormans' tekst en dien van het handschrift aangehaald in eene opsomming van onnauwkeurige lezingen uit Bormans' uitgave.

Hoeft het gezegd dat de ontdekking van het XVe eeuwsch handschrift der St-Servatiuslegende door Bormans,— hij ook een Limburger,—niet weinig opschudding verwekte in Duitschland, waar van Veldeke, « *Meister Heinrich von Veldeke* », sedert eeuwen, en bij al de groote literatuurkenners, philologen, critici en dichters, en in alle boeken over Letterkunde, zoowel als in de « Konversation Lexicons » en handboeken voor studenten en doctorandi, als een « Duitsch » dichter : «*Deutscher Dichter des* 12. *Jahrhundert*» geboekt stond en dat het moeite heeft gekost eer de Duitsche geleerden zoowel als de dilletanten er toe konden besluiten hem ons weer af te staan (1) !

---

(1) Een tiental jaren vóór Bormans bedoeld Hs. ontdekte, schreef nog GERVINUS, in het *Haupt's Zeitschrift*, (ten jare 1845) : « Ware zijn

Door Bormans' ontdekking was dan niet slechts de oudheid onzer eigen letterkunde vastgesteld, maar tevens bewezen dat ook in de middeleeuwen, evenals in de XVIIe eeuw, Nederland den stoot aan Duitschland gegeven had (naar Jonckbloet schreef). Indien deze laatste oordeelde dat daarmede voor de studie van Veldeke eene nieuwe bron geöpend was, die belangrijke wijzigingen heeft gebracht in vroeger meeningen, mocht Bormans dan ook geestdriftig uitroepen « La découverte d'une œuvre originale de Veldeke ouvre un nouveau champ aux recherches, et l'on peut voir par ce qui précède qu'elle éclaircira bien des doutes et dissipera plus d'une erreur. » Edoch, reeds vroeger had hij aan zijn vriend Bellefroid geschreven : « Et, bien, j'ai la preuve en main qu'il (H. v. V.) était non seulement « ein niederdeutscher », mais qu'il a écrit dans la langue de notre pays... plus important est que je leur enlèverai (aan de Duitschers) le maître de leurs poêtes du moyen-âge. Il y a plus : notre poésie thioise ne connaissait ici avant Maerlant, qui écrivait entre 1250-1300, que les noms de quelques poètes dont les œuvres sont perdues ou considérées comme telles, avec Veldeke je la fais commencer tout un siècle plus tôt, vers 1160. »

Dit belet nochtans niet dat, in 1877 nog, Heinrich Kurz, in zijn *Geschichte der Deutsche Litteratur*, Hendrik van Veldeke « Ein Niederdeutscher » noemt, en in *Brockhause's* evenals in *Meyers' Konversation Lexicon*, uit de jaren 1902 en 1905, onze Loonsche ridderzanger nog steeds vermeld staat als «*deutscher* Dichter des 12. Jahrhundert», een halve eeuw nadat Bormans den Duitschers ontnam « le maître de leurs poètes du moyen-âge. »

Dat het handschrift van *Veldeke's Servaas* ons pas in 1857 werd teruggeschonken, geldt niet als een unicum, een alleenstaand buitengewoon feit ; dit is geen bewijs zijner minder waarde bijv. Immers, al werd nu ook het handschrift der *Eddas* door Brynoff Sweinson, bisschop van Skalholt, omtrent 1645 ontdekt op IJsland, dus zes eeuwen nadat het werd gedicht, het eenig handschrift van het X^e eeuwsch Angelsaksische epos *Béowulf* werd slechts vóór een eeuw te Londen, in 't Britisch Museum, teruggevonden door den geleerden

---

Servatius maar bewaard ! » En Ettmüller voorzegde reeds in 1852 (vijf jaar vooraleer Bormans' uitgave zijn oordeel kwam bevestigen) : « Wâre diese Legende noch vorhanden und müste sie als Heinrich's Werk anerkannt werden, so würde sie *ebenso gut für seine niederrheinische Heimat zeugen.* » (Ettmuller, *op. cit.*, S. xiii.)

IJslander Torkelin ; en het IXe eeuwsch *Lodewijkslied*, ter huldiging van Lodewijk, Koning der Franken, werd in 1837 gevonden in 't St-Amandusklooster te Valencijn, in Noord Frankrijk, door den Duitscher Hoffmann von Fallersleben, vergezeld van Prof. Heremans uit Gent ; het *Walcharilied*, een Latijnsch gedicht uit de X^e eeuw, werd in 1780 aangetroffen, terwijl men bezig was een tekstuitgave van het Nevelingenlied te bereiden, bijna 600 jaren nadat eveneens deze « *Nibelungen* » werd gedicht. Vond men *Goedroen*, uit de jaren 1210, niet pas in 1819 op het slot Ambras bij Innsbruck? En werden eveneens de *Gotische Bijbel van Ulfilas*, het oudste stuk dat wij bezitten, in eene Germaansche taal geschreven ; de *Heliand*, een oud-Saksisch poëem uit de IXe eeuw ; het *Hildebrandslied*, (zeker een der oudste Germaansche heldendichten, waarvan het eenig manuscript dagteekent uit de VIIIe eeuw), werden zij niet pas vóór ettelijke tientallen van jaren opgespoord, onderscheidenlijk in de boekerij van het klooster te Wenden aan den Ruhr, in de Bibliotheek van het Vaticaan en in het klooster te Fulda? En werd, vóór eenige maanden, niet zoo'n pracht-muziek uit de XVe en XVIe eeuw ontdekt te Turijn, evenals te Brussel, ter Koninklijke Bibliotheek !

Een zelfde lot is ten andere bijna alle handschriften van werken vóór Veldeke's tijd beschoren... En, lacy ! hoeveel zijn er niet vernield geworden, evenals bijvoorbeeld, hoogst waarschijnlijk, ook Veldeke's oorspronkelijke gewrochten, alsmede de handschriften niet alleen van het verloren gegane gedicht « *Van Salômone ende der Minne* », maar tevens van zijn *Eneïde* en *Minneliederen* in Limburgsch dialect ! Trof niet een zelfde lot de oudere manuscripten van zijn Servaas, ten bewijze o. m. de strooken, vóór eenige jaren teruggevonden te Leipzig en te München..., over wier onschatbare ontdekking wij ons dus terecht mogen verheugen, evenals over deze van Bormans, ten jare 1857, vier eeuwen nadat dit kostbaar werk afgeschreven werd, nagenoeg zeven eeuwen nadat van Veldeke deze-zijne St-Servatius-legende schreef !

Want, dat onze Loonsche dichter, « Meister Heynrich », de dichter van de *Eneïde*, hetgeen niet betwijfeld werd, ook de schrijver is der *St-Servaas-legende*, bewezen o. a. Braune, Kraus, Schröder, Wilhelm, Martin en Otto Behaghel, evenals Bormans, Daris en Kempeneers, tegen de stelling in van Richard Meyer, Conrad Hofmann en Weinhold die, in Duitschland, het voor *twee verschillende Veldeke's* hielden, gelijk

te onzent Serrure (1). En moest men aannemen dat van Veldeke zijn episch gedicht niet in een Limburgsch dialekt zou geschreven hebben, (waaruit het dan naderhand, voor zijn lezers en toehoorders aan gene zijde van den Rijn, zou vertaald geweest zijn,—hierover verder) doch in een oorspronkelijk Hoogduitschen tekst, dan zou men met Dr. Cosemans kunnen besluiten, dat feitelijk het problema van het bestaan van een Nederfrankischen Servaas en een Hoogduitsche Eneïde, beide als het werk van éénzelfden schrijver, niet zoo moeilijk op te lossen is, vermits het heel goed mogelijk geweest is, dat eerst Veldeke zijn Servaas in 't Loonsche, voor de bewoners van 't graafschap schreef, en daarna zijn leenheer en zijn leenvrouw naar Kleef, Mainz, zelfs naar Thuringen volgde, en aldaar aan de vertaling van den « *Roman d'Eneas* » werkte en zijn Minneliederen zong (2).

Edoch, hiermee rijst dan ook weer de vraag op : Wanneer ontstond de Servatiuslegende ? Vóór Veldeke's vertrek naar Duitschland of daarna? Als jeugdwerk, of als 't vrome bidden-werken van een berouwhebbenden grijsaard die « dicke hadde misdaen? » (II, 2964)?

Zonder tot in bijzonderheden af te dalen en zonder al de argumenten « pro et contra » te onderzoeken, (een werk voor specialisten en een studie op zich zelf die niet past in 't kader van deze schets), moge het volstaan, als samenvatting, de aandacht der liefhebbers van grondiger bespreking te vestigen op Otto Behaghel's *Einleitung* tot zijn *Heinrichs von Veldeke Eneïde* ; Braune's *Untersuchungen über Heinrich von Veldeke* ; Meyer's *Allgemeine Deutsche Biographie* ; Bormans' *Introduction* tot de door hem uitgegeven *St-Servaaslegende* ; Serrure 's verhandeling in *Bulletin d'Archéologie et de Numismatique* en Daniëls' mededeeling over Veldeke in het *Belfort*. Deze geleerden en ook o. a. de literatuur-geschiedschrijvers : Jonckbloet, Te Winkel, Kalff in Nederland, evenals R. Kœnig in Duitschland trachten te bewijzen dat Hendrik van Veldeke zijn Servaas schreef nà zijn terugkeer uit Duitschland, of althans op gevorderden, anderen meenen op zeer hoogen ouderdom (3).

Wellicht vonden zij het eigenaardig, opvallend zelfs, dat

(1) Zie verder, hfst. IV.
(2) Dr. A. Cosemans, « Hendrik van Veldeke », in het maandschrift *Limburg*, jaargang VIII, (October 1926), nr 4, blz. 70 (nota 3).
(3) Cfr. in de *Bibliographie*, III, « van Veldeke's St-Servatiuslegende ».

een schrijver met een heiligen-leven begint, dan een ridder-roman laat volgen, en eindigt met liederen en minnezangen, dan wanneer het gewoonlijk andersom gebeurt, en men van liefde zingt in de blij-juichende, feest-vierende en onbekommerde illusie-volle jeugd, om later, als ouderdom, levenservaring en bezadigdheid komen, tot ernstige ascetische beschouwingen en vrome legenden over te gaan (1).

Zij die voorstaan dat onze Loonsche edelman zijn St-Servaas op gevorderden leeftijd schreef, diepen hun argumenten op uit Veldeke's werk zelf, uit sommige door hen, op hun manier, toegelichte verzen, nopens 's dichters rouwmoedig beweenen zijner vroegere zonden :

Want hi dicke hadde misdaen (II, 2964),

getuigt hij, of nog :

Want ich eyn sondich mensche ben (I, 184, evenals II, 2965).

Zij vinden eveneens een bewijs voor hunne stelling in hetgeen Hendrik van Veldeke zegt over zijne keuze van Servaas tot patroon, (menig jaar?) « menghen dach » vóór hij zijn leven beschreef : « Menghen dach daer bevoren », (I, 3234) evenals in eenige fragmenten wier verband met de Geschiedenis zij verklaren, o. m. met betrekking tot sommige historische personen wier namen in zijn werk voorkomen, zooals deze van Agnes, Gravin van Loon en Hessel, Kanunnik-Coster te Maastricht, al verschillen dan ook de meeningen zeer wat deze Agnes van Loon betreft.

Kempeneers, in zijn thesis over de bron van Veldeke's Servatius, en Te Winckel, in zijn « Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde », nemen niet aan dat onze Loonsche hoveling zijn Servaas op hoogen leeftijd schreef : volgens hen zou de dichter, te Veldeke geboren, zijn jeugd in Limburg (bedoeld wordt : Loon), doorgebracht hebben, en op middelmatigen leeftijd Servaas geschreven hebben, en daarna naar Duitschland vertrokken zijn. Tot staving van hun betoog verklaren zij de... lichtbrengende verzen op hùn manier ; trachten de historische feiten in het kader van hun pleidooi toe te lichten, en Kempeneers bizonder zet vooruit dat de legende door van Veldeke vertaald, omstreeks

---

(1) Kan Hendrik van Veldeke, aangezet tot *dienen*, in zijn jongelingsjaren, zijn *St-Servatius-legende* niet als een *daad* bedoeld hebben, in verband mogelijk met Sint Bernardus'kruistocht-prediking, in 1147, o. m. te Luik en te Maastricht, toen, ook uit het Loonsche, talrijke ridders, in *dienst* van den Heer, naar 't Heilig Land togen? Zie hierboven blz. 34.

zijn 45e à 50e jaar, « als letterkundig werk lager staat dan de roman », nl. de naderhand, minstens 10 à 15 jaar *later* geschreven Eneïde : « die vertaling (der St-Servatiuslegende) was de oefening, waardoor hij tot de vaardigheid kwam, die hij in het bewerken van den Franschen roman aan den dag legde ». Ook F. Wilhelm, in de inleiding tot zijn *Sanct Servatius* spreekt als zijn persoonlijke meening uit, dat hij liefst Veldeke's Servaas in de jaren 1167-1168, de periode van Frederik's I vierden Italiaanschen Oorlog, dus rond zijn 40e jaar plaatst. — In dat geval ('n onderstelling maar !) zouden wij mogelijk, in verband met Veldeke's vrome poëzie uit de jaren 40-50 van zijn leven, 'n reageeren mogen zien van een *man* tegen de verlokkende omgeving aan de verschillende hoven, een gebed-in-wake-en-werk om verlost te blijven « a demonio meridiano »?!... (Psalm 90, v. 6).

Zijnerzijds concludeerde Dr. Cosemans, in zijn onlangs verschenen samenvattende studie over onzen Loonschen dichter : « We moeten echter erkennen dat de verduitschte taal van de legende een argument zou zijn ten voordeele van de prioriteit van de Eneïde, zoo niet andere mogelijke uitleggingen : Duitsch voorbeeld, tekstveranderingen, enz. een definitief besluit onmogelijk maakten. »

Beslist luidt Prof. Kalff's oordeel dat Veldeke « begonnen is met de bewerking van een heiligenleven, om zich *daarna* tot minnepoëzie en ridderverhaal te wenden. *Zoolang deze voorstelling niet door nieuwe feiten aangetast is, zullen we ons eraan moeten houden* ».

Wel zijn wij nochtans genegen Kempeneers' zienswijze te onderschrijven en kunnen goed gelooven, dat de Servaas niet het àllereerste werk van « Meister Heynrick » is ; maar dat het zijn eerste omvangrijk gedicht is, mogen wij wel aannemen. « De grootere onbeholpenheid van den stijl wijst erop dat de dichter toen nog de vaardigheid niet verworven had waarover hij beschikte bij het bewerken van den Eneït » (1).

Overigens, en dit argument van Kempeneers geldt ook voor alle gelegenheidspoëten... wier namen en gezangen door de Geschiedenis der Letterkunde, uit verschillende tijden en van alle landen, het bewaren, het vereeuwigen waard

(1) KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 99. Volgens Daniëls daarentegen schijnt het wel een uitgemaakte zaak dat de *Servatiuslegende* de *eerste* pennevrucht van Veldeke is, en hij voegt er bij « en dat hij die te Maastricht vervaardigde is eene natuurlijke gevolgtrekking ». (D. J. M.) in *De Onafhandelijke*, nr 18, dd. 30 April 1911. Vgl. ook BEHAGHEL, *op. cit.*, S. CLXIX.

bevonden werden : als Veldeke zich niet als dichter had doen kennen, hoe zouden de Gravin en Hessel eraan gedacht hebben zich juist tot hèm te wenden, om nu juist onzen Spalbeekschen ridder tot dichten te nopen.

Indien niet een poëtische vertaling door een ervaren berijmer werd verwacht, zou de Gravin aan « haar » hof wellicht, en zeker onder haar getrouwe vrienden aan de hoven harer aanverwanten en bekenden van Over-Rijn en zou Kanunnik-Koster Hessel onder de clercken, onder de geleerden van 't Servatiusklooster te Maastricht, wel een geschikt persoon aangetroffen hebben, in staat het leven van den heilige te verhalen, door vertaling « *Als hoem die vite leerde* ». (II. 2930).

Het is immers wel gewaagd, om niet te zeggen in strijd met de waarheid, te beweren, zoo 't in Duitschland Frederik Wilhelm in 1910 gedaan heeft, dat van Veldeke, naast en bóven zijn dichten-uit-plicht, of althans om te believen aan zijn verzoekers, alsmede om den Heiligen Servaas te vereeren en zijn lezers ofte toehoorders te stichten, zoo't verder wordt aangetoond, ook nog, en vóóral een *politieke* bijbedoeling had, n. l. de Hohenstaufen te verdedigen tegen de aanmatigingen van Paus Gregorius VII. In een tijd dat de strijd tusschen Paus en Keizer nog woedde, zou onze Loonsche edelman, overtuigd van het ongelijk door Rome's stedehouder Keizer Hendrik IV aangedaan, de *Vita* vertaald hebben om zijn mistevredenheid over het pauselijk gedrag uit te drukken, ja « an mehreren Stellen seines Servatius Spitzen gegen die päpstliche Schlüsselgewalt und somit gegen den Primat des apostolischen Stuhles selbst angebracht » hebben, verzekert Wilhelm (1).

Zijn heele bewijsvoering steunend, uitsluitend haast, op hetgeen betrekking heeft op « die päpstliche Schlüsselgewalt », staat Wilhelm vrijwel alleen om te betoogen dat « Meister Heinrich » niet slechts zijne tegenwoordigheid bij het feest te Mainz in 1184, maar ook zijn roem als dichter in Duitschland, (zijn aanzien aan de hoven van Kleef en Thüringen), dankt aan zijn partij-kiezen voor de regeerende Hohenstaufen, hetgeen z. i. blijkt uit de sleutelmacht die St-Servaas van St-Petrus verkreeg met den sleutel, dien nacht dat de eerste Paus der H. Kerk hem in visioen verscheen

(1) Fr. Wilhelm, *Sanct Servatius oder wie das erste Reis in Deutscher Zunge Geimpft würde*, München, 1910, S. xxxiv.

in Sint Pieter's te Rome, tijdens zijn bezoek aldaar aan 't Graf van Christus' eersten Stedehouder :

Eynen slotel gaf hi hem in die hant
Van sulver, die seltsem was (I, 1738-1739)

In dit feit : dat Servaas van Petrus den sleutel en de sleutelmacht verkreeg, ziet Wilhelm, vooral echter voor het door hem uitgegeven leven van Sint Servatius, een bewijs dat de schrijver dezer « Gesta » daardoor wilde bedoelen, dat St-Pieter dezen sleutel en de sleutelmacht, over den toenmaals regeerenden Paus heen, rechtstreeks aan Servaas overhandigde als een eigendom waarover hij naar goeddunken beschikte. Zoodoende, (aldus de Duitsche tekstverklaarder), ontkende de gestaschrijver aan Paus Gregorius VII de sleutelmacht, waarmee deze zijne politiek, in den strijd tegen Hendrik IV, als met een zedelijken mantel wilde bedekken (1).

Dit is hem een teeken ook, dat de verhaler van St-Servaas' leven in deze Gesta den Paus ongelijk gaf in zijnen strijd tegen den Keizer, dus : deze Gesta is een tendenzwerk, een partijschrift voor de politiek der Hohenstaufen, en de gestaschrijver schetste die legende met het doel de diocesanen van het bisdom Luik voor 's Keizers politiek te winnen !...

Zeer gevat besluit Kempeneers zijne weerlegging van Wilhelm's stelling met deze woorden : « Wilhelm's betoog, alsof de Gesta een partijschrift tegen Paus Gregorius VII zoude wezen, mist volstrekt bewijskracht. En zelfs indien de Gesta een dusdanig tendenzwerk mocht zijn, dan is de Servaas van Veldeke, daarom toch nog geen tendenzwerk » (2).

Het is bovendien een bewezen feit, zooals verder aangeduid wordt, dat Hendrik van Veldeke evenmin de door Wilhelm aangehaalde *Gesta* als de door hem eveneens uitgegeven *Vita* benuttigde, doch zijne legende vertaalde, met weglatingen, wijzigingen, bijvoegingen enz., naar de Latijnsche Vita door Jocundus, een handschrift waarin van geen Hendrik IV sprake is.

Ten andere, tot in 1910 aanzagen al de geleerden de Servaaslegende geenszins als tendenzwerk, maar eenvoudig als een vertaling van de Latijnsche Vita, gemaakt op aanvraag van Gravin Agnes van Loon en van Kanunnik-Koster Hessel uit Maastricht, en geschreven met de vrome bedoeling het

(1) Wilhelm, *op. cit.*, SS. xiv ff.
(2) Kempeneers, *op. cit.*, blz. 137. Cfr. blz. 134-141 de weerlegging van Wilhelm's betoog. Vgl. ook Mertz, « Rond Hendrik van Veldeke », in *De Katholiek*, jrg. 1914, blz. 319 vlg.

leven van den Heiligen Servatius voor de ongeleerde lieden (ze waren het haast alle in de XIIe eeuw, althans zij die niet lezen konden) te vertolken, zooals ons de dichter zelf zegt in zijn proloog :

Dat ich Sinte Servaes leven
Alsoe moet beduden,
Den ongheleerden luden,
Alst God ende Sinte Servaes beteme,
Ende hijt ghenadelike verneme (I, 179-183).

Waarschijnlijk betrachtte de dichter nochtans ook zich de voorspraak te verwerven van den Heiligen Servatius, dien hij had « verkoren te patrone ende te heren » (II, 2922-2923), met van hem 't stichtelijk leven te vertellen : «Dat hi mijn voerspreke sy te Gode » (I, 190). Of wilde hij misschien ook de anderen : zijne lezers en toehoorders overtuigen van Servaas' macht en «voerspreke», het oog op de oude les: «exempla trahunt » en de spreuk : « onbekend maakt onbemind »? Wilde hij daarom « de goede lude », ook « den ongheleerden » aansporen hunnen toevlucht te nemen tot « Die grote heer van Triecht? » (II. 2972). Zou Veldeke mogelijk, omdat hij zich wist « ... eyn sondich mensche... sonder macht en sonder sen », (I, 184-185) eenigszins nog onder den indruk kunnen geweest zijn van al de verschrikkingen die de vrees voor het jongste gericht, dat men in het jaar 1000 te gemoet gezien had, na zich sleepte? Zou de herinnering aan dat schrikwekkend jaar nog nageleefd hebben in de verbeelding zijner tijdgenooten, althans gedurende zijne jeugd, al had het zoo zeer geduchte Wereld-einde in het bisdom Luik niet een zoo verlammenden invloed geöefend, en al was dan ook die onzalige periode reeds een eeuw verloopen toen onze dichter geboren werd !... Een onderstelling maar, dat hij tevens zijn lezers en toehoorders tot boete-doen mocht aangewakkerd hebben, tot navolging der hooge deugden van vrome beschermheiligen en tot gebed om voorspraak voor een « armen sondere » (I. 197) — wijl hij, misschien, overtuigd was dat ook anderen hem konden nazeggen, dat zij « dicke hadde misdaen » (II,2964). (1)

(1) 'n Heilzame invloed zal gewis op de vrome toehoorders ingewerkt hebben, wanneer zij vernamen hoe Sint Servaes den ketterschen bisschop van Keulen van zijn zetel ontzette (cfr. verder,), als zij zich dan mogelijk herinnerden hoe, ook het bisdom Luik, ten jare 1119-1120, rouwde om het ook hier woekerende schisma veroorzaakt door het optreden van keizer Hendrik V die, in 1118, tegen den Paus Gelaas II den valschen Paus Bourdin stelde, evenals later keizer Frederik I er velen ontrouw aan de R. K. Kerk deed worden, ook in 't Loonsche wellicht, nadat hij achtereenvolgens drie valsche pausen

En, waar te dien tijde bijna alle verhalen, zoowel stichtelijke heiligenlevens als avonturen-romans en minnezangen, vooral deze bestemd voor den ridderstand en den « gemeynen man », (behoorende tot twee « van de drierehande staet der werelt »), doorgaans voorgedragen werden, deze in de kerk, gene aan de hoven en op de burchten, kan Veldeke's Servatius ook wel bestemd geweest zijn om tot stichting ende exempele, in de kerk, mogelijk door een priester, voorgelezen te worden, zooals wij uit deze twee verzen zouden kunnen afleiden :

Goede lude alle te samen,
Die dit boeck *hoeren leesen* (II, 2958-2959) (1).

Ongetwijfeld beoogde onze Spalbeeksche ridder-dichter, benevens zijn uitgesproken of verzwegen verheven doel, een trouw, want gehoorzaam onderdaan en een bereidwillige vriend te zijn. Als *ridderlijk* dichter, trachtte van Veldeke, mogelijk een « miles » en « ministerialis », gewis « hoveling » aan 't hof van Loon), den wensch te volbrengen van Gravin Agnes « van Loen, sijnre liever vrouwen », die 't hem vroeg, en hij vertaalde de legende uit de « vite » :

Des hoem ouch bat die Gravynne
Van Loen, die edel Agnes (II, 2926-2927).

Bevriend met een Kanunnik, koster Hessel, van St-Servaas te Maastricht, die waarschijnlijk te waken had over den

---

had aangesteld : Victor IV, in 1159, Pascal III, in 1164 en Callixte III, in 1168. Ook bisschop Henri II de Leyn, van Luik, was betrokken in bedoeld schisma dat duurde van 1159 tot 1179, dus tijdens Veldeke's leven.

(1) Over Veldeke's *bron* zegt Daniëls o. m. dat « de *Vita Sti Servatii* godvruchtig bewaard werd door de geestelijken aan St-Servatiuskerk gehecht en voorzeker niet alleen tot *lectio* diende (van daar het woord *legenda*) bij geestelijke oefeningen ofwel bij maaltijden, maar ook wel tot schoolboek voor de jeugd die geestes- en zielsopleiding kwam zoeken in de *Schola Monasterii*. Wij opperden het gedacht (aldus Daniëls) dat Veldeken die opleiding genoot bij den alouden tempel ; voorzeker was het leven van Maastrichts heiligen patroon een dagelijksche lectuur voor dengenen die, zooals hij zelf het zegt, zich aan Sint Servaas had toegewijd en den bisschop had « verkoren... te patrone ende te heren »; meer nog, (en dit heeft betrekking tevens op Veldeke's *doel*), hij wilde het zijne bijdragen tot verspreiding en verheerlijking der wondere daden van zijn patroon ; hij die in de kerkelijke taal het leven kon genieten van zijnen heer, hij wilde het in handen geven van het volk, opdat ook de menigte zou weten van de glorie van Sint Servaes, van den machtigen bijstand dien hij zijnen getrouwen schonk, en alzoo de devotie tot den « Bewaker » (Servatius, a *servare*) en het betrouwen op zijne tusschenkomst zou vermeeren bij het christen volk. » (D. J. M. (DANIELS), in *De Onafhankelijke*, nr 22, dd. 28 Mei 1911.)

gewijden schat, dus ook over de relikwieën van St-Servaas, wijl hij — als « custos » — met de zorg der kerk belast was en

... Sinte Servaes houft stat
Zyerde ende eernsteliken eerde (I, 3242-3243),

— bewijst de tegemoetkomende dichter hem graag een *vrienden* dienst, en ... berijmt de Servatius-legende omwille ook van den « custenaer » die zoo schoon, zoo vroom te vertellen wist over het heilig leven, over de wondere daden van zijn patroon.

Dat hij eraan hield aan des *vrienden*-verzoek te voldoen, bewijst de vrome edelman met tot slot van zijn werk nogmaals de aandacht er op te vestigen dat, benevens de Gravin van Loon, insgelijks

Des bat hem Hessel oich (II, 2942).

Buiten hetgeen ons « Meister Heynrijck » zelf zegt, dat zijn vriend kanunnik-koster was, wijl in dien tijd het ambt van koster slechts door kanunniken kon bekleed worden, weten wij maar weinig over dezen Hessel. De geleerde archivaris der stad Maastricht, advocaat Franquinet, beweert zelfs « qu'il n'existe aucune trace de ce nom dans tous les anciens documents qu'il a pu consulter », zegt ons Bormans in zijn inleiding tot de uitgave der Sint Servatius-legende (1).

Mogelijk, heel waarschijnlijk zelfs, kan de zanger uit 't nabijgelegen Loonsche, die St-Servaas tot patroon gekozen had, ook wel meer dan eens, op bedevaart getrokken zijn naar het graf van dien patroon, te Maastricht, waar zooveel wonderen geschiedden, « Dat lanck te segghen waer ». (II, 2888). Op die reis, zal hij denkelijk met Hessel kennis gemaakt hebben en, mogelijk aangespoord tot inniger vereering van zijn « patrone ende heren » :

Des maecte hij hem dit ter eeren (II, 2923-2924)

en verhaalde van St-Servaes het voorbeeldig leven en de

---

(1) BORMANS, *op. cit.*, p. 13. Vgl. P. DANIELS, *Belfort*, 1886, blz. 188, vlg. ; ID. (J. D. M.), in de *Onafhankelijke*, nr 18, 30 April 1911 ; KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 104, evenals de onlangs verschenen bijdrage in *Limburg*, IX, 1928, nr 7 : « 'n Vriend van Heynrijck van Veldeken », door J. NOTERMANS, waarin deze, aan de hand van op 't Rijksarchief te Maastricht berustende documenten bewijst, dat « Her Hessel », te Tricht aan de St-Servaaskerk verbonden was, en dus Veldeke door « Sinte-Servaes houft stat » wel feitelijk » Maastricht « bedoelt en niet « 'n curtis » of pachthoeve te Niel-St-Servaes bij Borgloon, zooals Kempeneers, in eene onderstelling vooruitzette (blz. 104).

Tegen de bewering van Bormans-Franquinet in, citeert J. Notermans tal van oorkonden en bronnen waarin wèl naamgenooten (« zoo contemporaine als antérieure ») van Hessel voorkomen.

groote mirakelen, op aandringen van « her Hessel, der Custenaer, dies heme vliteliken bat » (I, 3241).

Over Agnes, Gravin van Loon, zijn ons meer bijzonderheden bekend, dan over Hessel, al zijn niet allen die het « Veldeke-Probleem bestudeerden het eens over den persoon dezer gravin.

Vrij algemeen wordt thans echter aangenomen, dat Veldeke zijn Servatius-legende opdroeg aan *de moeder van Graaf Geraard van Loon, de weduwe dus van Lodewijk I van Loon*, die minstens tot in 1176 haren man (gestorven in 1171) overleefd heeft : *zij* was « die gravijnne van Loen, die edel Agnes », zoo oordeelen o. a. Braune, Behaghel en von Muth in Duitschland ; Jonckbloet, Te Winkel en Ten Brink in Nederland, evenals te onzent : Bormans, Daris, ridder de Borman en Kempeneers.

Daarentegen beweerde Daniëls, althans in 1886 : « dat die Agnes geene andere zijn kon als Agnes van Loon die met Otto van Beieren trouwde, de dochter dus van de vorigen : Lodewijk I en Agnes van Reineck. » In 1896, tien jaar later, kwam hij hierop nogmaals terug, niet zoo beslist wel is waar, hij stelde alsdan de vraag of « niet deze Agnes die trouwde met voornoemden Otto V, Graaf van Sceyern en Wittelsbach zou bedoeld zijn? » In 1911 echter, neemt ook Daniëls aan dat « wij gerust mogen zeggen dat de St-Servatius-legende gedicht werd op bede van Agnes van Reineck, Gravin van Loon, *als gade van Lodewijk I.* »

Blijft dan nog alleen Serrure die, in tegenstelling met de hierboven vernoemden, oordeelde dat Veldeke's poëem opgedragen werd aan Agnes, *dochter van Geraard*, Graaf van Loon, die te Herckenrode begraven ligt tusschen de dochters van dezen Graaf (1).

Hier dient tevens herinnerd, hoe Mantelius de allereerste, en na hem Bormans, verklaarde dat Agnes, de gemalin van Lodewijk I, Graaf van Loon, de dochter was van Geraard van Reineck. Ook in zijne mededeeling, verschenen in het *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, voortgaande gewis op de Kroniek van Albericus, schreef hij : « Agnes, fille unique de Gérard de Reinecke, près de Wurtzbourg, en Franconie et de Hedwige de Casteh. » Waarschijnlijk verwisselde hij deze — Veldeke's bescherm-vrouwe — met de echtgenoote van Arnold II (grootvader van Lodewijk I) die de eenige dochter was van een graaf Geraard, Graaf van *Rieneck* en slotvoogd van Mainz.

(1) Zie, aan 't slot, de *Bibliographie*.

Reeds wezen wij er terloops op, hoe Otto von Reineck, vader van Agnes van Loon, een Graaf van *Rheineck* is, door Daris verward met den Graaf van *Rieneck* (Reinecke *près de Wurtzbourg*), zoo 't ook Daniëls deed waar hij meende te mogen bevestigen dat Graaf Geraard, zoon dezer Agnes, «erfgename van dit graafschap Reineck, den naam er van bij dien van Loon zal voegen (1).

Agnes, de gemalin van Lodewijk I is dezelfde die Albéric des Trois Fontaines « *Ermesendis* » noemt (M. G. ss. XXIII, 581, 19), «... was sicher unrichtig ist », bewijzen Behaghel en Hegel. Van daar dat ook Mantelius haar Ermelinde noemt.

Over Agnes, weten wij niets met stellige zekerheid, tenzij dat zij de *gemalin was van Lodewijk I, en de moeder van Geraard I*, beiden Graven van Loon.

Ten tijde dat Chrestien de Troyes, omstreeks 1180, te Wijnendale-bij-Beveren, nabij Roeselaere, voor een Gravin van Vlaanderen, de Fransche « poésie courtoise et galante » inluidde, verkondigde Hendrik van Veldeke in het Loonsche den lof van zijn Patroon, St-Servaas, in de Dietsche tale « *des hoem ouch bat die gravijnne van Loen, die edel Agnes* ».

De aanleiding tot Agnes' verzoek aan Veldeke gedaan, opdat hij de Sint-Servatius-legende in 't Dietsch zou vertalen, tracht Kempeneers, aan de hand wellicht van wat Daris daarover schreef in zijn «*Histoire des Comtes de Looz*» (2) aldus te verklaren : « Tweemaal gedurende het leven van de Gravin miskende de Graaf van Loon, eerst haar gemaal, later haar oudste zoon, de rechten van St-Servaas : Lodewijk, haar man, immers had de onafhankelijkheid niet geëerbiedigd van het dorp Vlijtingen dat van de kerk van Maastricht afhing, en 28 jaar nadien, in 1174, velde de Keizer, bij het hofding te Aken, een vonnis tegen Graaf Geraard van Loon, nl. : de inwoners van Rosmeer, Sluys en Hees werden vrij verklaard van alle slag van heerendiensten en grondcijns tegenover den Graaf van Loon, omdat deze dorpen toebehoorden aan de abdij van Sint-Servaas.

« Zouden wij niet mogen onderstellen », vraagt Kempeneers, « dat de Gravin dat ongelijk op de een of ander manier heeft trachten te vergelden, en daarom Veldeke, die misschien ook in 1174 met zijn heer te Maastricht was, verzocht om het gedicht? »

(1) Zelfde missing bij P. Schepens, *op. cit.*, blz. 16 en 34.
(2) Daris, *Histoire des Comtes de Los*, pp. 413, 422 ; vgl. Miraeus, IV, 203 ; Behaghel, *op. cit.*, S. clxxi ; Kempeneers, *op. cit.*, blz. 97-98.

In die veronderstelling, zoo gaat hij verder : « zou dan de legende vervaardigd zijn tusschen 1174 en '76 », standpunt dat in 1911 reeds door Daniëls werd verdedigd, wen hij in de bepaling der identiteit van Agnes, Gravin van Loon als gade van Lodewijk I, een nieuw bewijs vindt « voor de stelling dat de legende, althans haar eerste deel, het eerste werk is van Veldeke, zooals het trouwens ook bewezen wordt door de philologie. »

Zouden wij, na dit alles, Agnes van Loon durven rangschikken « dans cette catégorie supérieure du sexe féminin qu'on peut désigner sous le nom d'inspiratrices », naar 't woord van Eduard Schuré (1)? Gewis, zij was den Loonschen hoveling niet wat Beatrice was voor Dante, Laura voor Petrarca, Eleonora voor Tasso, Lotte voor Goethe of Elvire voor Lamartine, al getuigt Veldeke dat hij zijn St-Servaas berijmde op verzoek van Agnes van Loon, «zijn lieve vrouw» (2), en al wordt ook wel eens ondersteld dat onze Spalbeeksche ridderdichter, wellicht eenige zijner (verloren) liedjes aan « der gravinne van Loen » opdroeg en dat hij, bij 't bezingen der minne,—«Von minne kumet uns allez guot», — mogelijk door de herinnering aan zijn beschermvrouw, « die edel Agnes » werd geïnspireerd! Was onze minnezanger misschien haar schoonheid en goedheid indachtig :

Si ist sô gût und auch sô schone
die ich nu kange hân gelovet (W. 29),

wen hij

... singe met trueben muoten
der schoenen vrouwen und der guoten (W. 43);

denkt hij wellicht aan haar, wanneer hij God looft, omdat hij, op vreemden bodem, toch blijmoedig wezen kan :

Got êre si, die mir dat dût
al uber den Rîn? (W. 32).

In alle geval, Agnes van Loon danken wij, ten minste eenigszins, al ware 't ook slechts als aanleiding, de St-Servatius-

---

(1) Ed. Schuré, *Femmes inspiratrices et poètes annonciateurs*, Paris, 1912[5], p. v.

(2) Zonder nu ook, zooals naderhand M. Koenen deed, te gewagen van Veldeke's hopelooze liefde voor Agnes' dochter (*Roeping*) spreekt ook Bormans van « une mission qui, eu égard au temps, fait supposer une grande confiance et *même une certaine familiarité* » (Bormans, *op. cit.*, p. 12).

Evenals Veldeke dichtte op verzoek der edele gravin van Loon, zal Lodewijk van Velthem, — nagenoeg anderhalve eeuw later, — den *Spieghel Historiael* van Maerlant voortzetten, op last van een Brabantsche edelvrouw, « die nu (1315) bi Antwerpen woont ».

legende die van Veldeke, op der Gravinne bede (1), verdietschte uit het Latijn: «Dat hijt te dutschen keerde, alse hoem die vite leerde». (II, 2929-30).

Dat we niet voor een oorspronkelijk werk staan, weten wij uit den tekst zelven; de dichter getuigt immers dat hij 't leven van den Heilige « alsoe moet beduden, den ongheleerden luden », (I, 181) « *alse hoem die vite leerde* ». en hij zinspeelt met die woorden op zijn bewerken van een Latijnsche bron, nl. de *Latijnsche vita* of *de Vita van Jocundus*.

Tot nog toe werden drie thesissen nopens bedoelde bron voorgestaan : Greifeld, in zijn studie « *Servatius, eine oberdeutsche Legende des XII. Jahrhundert* », beweert dat de dichter van den Hoogduitschen Servaas en onze Veldeke één en dezelfde bron hadden, eene omwerking van Jocundus' Vita. Wilhelm daarentegen, in zijn « *Sanct Servatius* », tracht aan te toonen dat Jocundus later dan de twee vermelde dichters geleefd en geschreven heeft, en dat de « *Gesta Sancti Servatii* », door hem gevonden en uitgegeven, de grondslag is niet alleen van den Nederlandschen en van den Hoogduitschen Servaas, maar ook van Jocundus' Vita.

Tegenover beider opvatting, bewijst Kempeneers, in zijn alleszins knappe studie *Hendrik van Veldeke en de Bron van zijn Servatius*, dat onze Limburgsche dichter en de Hoogduitsche niet dezelfde Vita als bron benuttigd hebben, en dat *Veldeke's Servatius-legende* een vrije vertaling is van de door hem in den oorspronkelijken Latijnschen tekst uitgegeven Vita van Jocundus (2).

Volgens Köpke in zijn *Monumenta germaniae historica scriptores* (XII, blz. 58) zou er, twee eeuwen na den dood van den H. Servaas († 384) reeds eene alleenstaande levensbeschrijving van den Heilige geciteerd zijn. Deze legende is echter verloren geraakt (3). Paquay in zijn *Geschiedkundige*

---

(1) « Een levendig blijk, hoe vrouw Agnes, als andere adellijke schoonen van haren en wat later tijd, voor de edele rijmkunst blaakte en 't oor aan de dietsche gewrochten daarin leende. » (J. VAN VLOTEN, « De Midden- Nederlandsche dichter Hendrik van Veldeke, in *Public. de la Soc. d'Hist. et d'Archéol. dans le duché de Limbourg*, XIV, 1877, blz. 352).

(2) KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 56 vlg. Zelfs SALZER meende nog dat Veldeke en de Hoogduitsche vertaler één bron gehad hebben (*op.cit.*, I, blz. 221).

(3) « On peut conjecturer qu'un clerc de la cathédrale a écrit la vie de Saint Servais et que Saint Grégoire de Tours a eu son travail sous les yeux quand il parle de Saint Servais dans deux de ses ouvrages. *Ce travail primitif est perdu.* » (DARIS, *Histoire du diocèse*, I, p. 661.)

kritiek der Sint-Servatius legende, zegt dat « al de bestaande levensbeschrijvingen van den H. Servatius voortkomen uit eene gemeenzame historische bron : twee hoofdstukken door Gregorius van Tours (op het einde der VIe eeuw) aan den heiligen Servatius gewijd in zijne *Historia ecclesiastica Francorum* (II, 4e en 5e hfst.) (1). Bij middel van die uittreksels uit Gregorius van Tours werd in den loop der VIIIe eeuw (door een geestelijke van Maastricht? gist Kempeneers,) een leven van Maastrichts schutsheilige opgesteld dat te vinden is o. a. in een handschrift afkomstig van de abdij van Saint-Germain des Prés bij Parijs (oorspronkelijk leven door Professor Kurth in 1881 uitgegeven in *Deux biographies de Saint-Servais*). In de IXe eeuw werd die tekst nog vermeerderd door een fragment uit het werk *De gloria confessorum* van Gregorius van Tours, en in de Xe eeuw werd de Servatius-legende andermaal verhaald in de *Gesta pontificum Tungrensum*, *Trajectensum et Leodiensum*, door den abt Hariger, terwijl, rond de jaren 1088, op het einde der XIe eeuw dus, het leven van den H. Servatius in Latijnsch proza opgesteld werd door Jocundus: zoo luidt het oordeel van bijna al de specialisten welke over dezen schrijver hebben gehandeld. Die Jocundus was een Francogallus priester in het bisdom Luik, waarschijnlijk te Tongeren, meent Kempeneers ; «zoo niet te Tongeren, ten minste in 't bisdom Luik», volgens Daris ; een Maastrichtsche priester, beweert Paquay (2). Deze *Vita Sancti Servatii* van Jocundus was de bron van Veldeke's Servaasberijming. « ... Die hij dichtede — alse hoem *die vite leerde*, » zegt hij in het 2e deel, vers 2930.

Edoch, uit de vergelijking van de Vita van Jocundus en dezer verdietsching, blijkt dat *Heynrijck's Servaas-legende* geen slaafsche vertaling is : de schrijver staat vrij tegenover het oorspronkelijke. Buiten de inleiding, die moet beschouwd worden als het oorspronkelijk werk van onzen dichter, dient vermeld dat hij de Latijnsche vita op zijn manier wijzigt, veranderingen toebrengt die den Latijnschen tekst in vele opzichten verbeterd en den gang van het verhaal losser,

---

(1) Paquay, « Geschiedkundige kritiek der Sint-Servatius-legende », in *De godsdienstige week van het bisdom Luik*, 1920, blz. 93. Vgl. Daris, *Histoire du diocèse*, I, p. 661 : « Le récit de Saint Grégoire de Tours est la source que les écrivains postérieurs ont suivie. » Paquay, « Les Évêques de Tongres », in *Bull. de la Soc. Scient. et Litt. du Limbourg*, XLI, 1927, p. 21.

(2) Paquay, *op. cit.*, blz. 57. Vgl. Daris, *Histoire du diocèse*, I. pp. 675-676 : « sinon à Tongres, du moins au diocèse de Liége ».

levendiger en natuurlijker gemaakt hebben, bijv. in 't relaas van de uitdrijving van Servaas, zijn wedervaren bij de Hunnen evenals te Keulen, — zijn aankomst en ontvangst te Tongeren, enz. (1).

Daarenboven treft ons vooral Veldeke's genegenheid tot het behandelen van lange tweespraken en redevoeringen, bijvoorbeeld waar Servatius aan de geloovigen vertelt wat hij te Rome vernomen heeft, of vroeger nog : waar Servaas aan het volk verklaart welk geloof hij belijdt (vv. 1868-1881).

Tot afwisseling in den verhaaltrant, valt bizonder op, hoe de Loonsche ridder de feiten tracht te verwerken tot een tooneeltje, bijv. waar Servatius het vooruitdringende volk te Metz tegenhoudt en den wonderbaar-herstelden steen eerst nà de H. Mis laat zien (I, 1459-1472); de processie bij de ontvangst van Servaas te Tongeren (I, 2569-2647), alsook het relaas van menig mirakel door hem gewrocht.

De verhaler beschrijft de plaats van de handeling — bijvoorbeeld de stad Tongeren (I, 843-872) ; — hij ontleedt het karakter van de hoofdpersonen — bijv. der Tongenaren bij Servaas' vertrek (I, 2782-2822), en geeft aan het verhaal op die wijze iets dramatisch. Hij weet alzoo insgelijks vaak de aandacht van zijne lezers te boeien, o. a. met Servaas' leven in gevaar te brengen, bijv. in de kerk te Metz (I, 1411-1454) en bij zijn gevangenneming door de Hunnen die hem voor een bespieder namen (I, 1805-1812) ; zoo boeit hij eveneens der lezers aandacht met het verwonderd en nieuwsgierig volk naar het altaar te laten dringen na het wonder in de kerk te Metz ; door de beschrijving der stad Tongeren en 't verhaal der Processie aldaar enz., alsmede door het bezingen van Servatius als de bewerker van honderden mirakelen. Om die reden ook plaatst de Spalbeeksche zanger zijn held op den voorgrond, bijv. bij de kerkvergadering te Keulen, waar hij Servatius boven al de daar aanwezige groote bisschoppen doet uitschijnen (I, 1288-1289), vooral door zijne redevoering (I, 1312-1364). « De verdienste van Veldeke ligt hierin », (zegt Kalff, in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*), « dat hij een dichterlijk onderdeel van zijn voorbeeld (uit de Latijnsche Vita) op zelfstandige wijze weet te ontwikkelen ». Ik verwijs slechts naar de vertelling van het mirakel tijdens Servatius' reis naar Maastricht (I, 2965-3074), of nog naar 't verhaal van het bouwen der kerk

(1) Over de weglatingen in Veldeke's Sint Servatius, cf. Kempeneers *op. cit.*, blz. 107 vlg.

te Luik, naar welke stad later de bisschopszetel was overgebracht (II, 507-553).

Dit in zooverre Veldeke's Servaas een vertaling is der Latijnsche Vita, — want op de vraag of hij, buiten de Vita, nog andere werken benuttigd heeft, werd nog geen beslissend antwoord gegeven. Wel werd gewezen op fragmentarischen invloed,—(in eenige verzen),—bijv. van 't *Annolied* (I, 267-269 ; I, 768-771 ; I, 2226-2227 ; II, 15-17) ; op herinneringen aan den *Veni Creator* (vv. 5, 6 en 11-12 uit het 1e Boek) en aan sommige van Jezus' woorden uit het *Evangelie* (I, 44-45).

Indien wij afzien van de bijkomende invloeden, door sommige gedichten mogelijk uitgeoefend, en enkel de hoofdbron, (de *twee* verschillende bronnen, volgens Kempeneers, tegen Greifeld en Wilhelm, volhoudt) in acht nemen, mogen wij met Kempeneers herhalen, dat de Nederlandsche legende van Meester Heynrijck hooger reikt dan de Hoogduitsche, de rond hetzelfde tijdstip vervaardigde « *oberdeutsche Legende* » (1), waar weinig of niets oorspronkelijks in staat, « die een slaafsche vertaling naar den Latijnschen tekst is, dikwijls met verkortingen, maar nooit met wijzigingen ».

Daarentegen mag van Veldeke's Servaas gezegd worden, hetgeen Behaghel van diens *Eneïde* getuigde : « dass die Umarbeitung wesentlich gegenüber dem Original gewonnen hat », en dat de zwier, de natuurlijkheid in het verhaal bij den XII-eeuwschen dichter, diens voorliefde tot den dialoog, een kenmerk van de oudgermaansche epiek, met de daaruit voortvloeiende levendigheid, de Nederlandsche meer dan de Hoogduitsche legende tot een kunstwerk maken, naar Kempeneers' meening.

Wat de vergelijking van deze Dietsche legende met de oorspronkelijke *Vita Sancti Servatii episcopi* van Jocundus betreft, heeft Kempeneers den Limburgschen Servaas nauwkeurig getoetst aan de bron (2), zoo 't Behaghel deed voor de *Eneïde*. Zorgvuldig heeft hij o. m., als een van de meest in het oog springende kenmerken, aangetoond hoe Veldeke de volgorde van het oorspronkelijke dikwijls wijzigt om de feiten volgens de chronologie te vertellen ; hoe hij de plaats van

(1) Oskar Greifeld, *Servatius, eine oberdeutsche Legende des XII. Jahrhundert*, 1887 (cf. ook Haupt's *Zeitschrift*, 1845, Bd. V, S. 75-192).

(2) Op blz. 1 tot 46, van zijne studie, bezorgde Kempeneers een volledige uitgave van de *Latijnsche vita*, de bron van Veldeke's Servaas, naar drie handschriften berustend op de bibliotheek der E.E. P. P. Bollandisten te Brussel.

sommige bijzonderheden in zijn verhaal verandert, dikwijls reeds besprokene détails weglaat zoowel als kleine episoden en overtollige beschrijvingen, alsmede de aanmerkingen van den schrijver der Vita. Die weglatingen en wijzigingen storen echter den gang van de vertelling niet, de geschiedenis sluit evenzeer aan met wat voorafgaat of volgt, omdat de vertaler eveneens op dezelfde manier wijzigt hetgeen daarmee in verband staat ; daartoe was de oud-discipel der St-Trudo-abdij best in staat, dank zij een grondige kennis van het Latijn waarin zijne bron opgesteld was. Menig voorbeeld toont ons dat de geleerde Limburger de juiste beteekenis van de woorden wist te vatten, zoowel waar hij eenige verzen woordelijk vertaalt, als waar hij een Lati nschen tekst gepast lascht in zijn Dietsche legende, of soms een of ander woord wijzigt. Na, ten slotte, nog op 'n paar kenmerken van Veldeke's Servatius gewezen te hebben, nl. : de manier waarop hij de titels weergeeft, evenals zijn standpunt ten opzichte der getallen, die hij dan eens juist vertaalt, soms vermindert of vermeerdert, ook wel eens weglaat, zelfs wel 'n keer vertaalt zonder het getal juist weer te geven of nog getallen plaatst waar er in 't oorspronkelijk geen te vinden zijn, besluit Kempeneers terecht : « Uit dit vergelijkend onderzoek blijkt dus dat de Servaas geen slaafsche vertaling is, maar dat de schrijver van dat werk vrij tegenover zijn origineel staat, dat hij dat origineel wijzigt, ja zelfs tegenspreekt, waar hij zulks noodig acht, omdat de lezing met zijn denkwijze niet strookt. »

Hiernavolgende samenvatting *van Veldeke's St-Servatius-legende* moge den lezers (althans bij benadering) een bewijs geven van wat Jonckbloet mogelijk de grootste verdienste van dit rijmwerk noemde, nl. « dat het verhaal eenvoudig is ». De *oorspronkelijke* Middelnederlandsche, Limburgsche tekst, naar het in 1858 door Bormans uitgegeven XVe eeuwsche handschrift ,moge de aandacht inroepen op de taal van den « Vader der dietscen dichtren algader » die, naar Prinsen's oordeel, « door (zijn) haar oudheid en eenvoud de charme der naïveteit krijgt ».

De overige aanhalingen, uit Marie Koenen's *vrije bewerking* der *Sint-Servatius-legende*, mogen de voor *Oud-Vlaamsch* (!) beduchte XXe eeuwers overtuigen van al het treffende, in verhaal en beschrijving, waardoor ook wij, nu nog, onder de bekoring dezer legende kunnen geraken.

Na een verhandeling over Jezus' woord : « waakt en bidt

opdat gij niet valt in bekoring », — n' prologus van 199 verzen, (persoonlijk werk van Veldeke), — begint de eigenlijke *St-Servaas-legende*, in twee boeken verdeeld, n. l. : Boek I bestaande uit 71 hoofdstukken : het leven van den Heiligen Servatius, van af vers 199 tot 3254 ; en Boek II onderverdeeld in 74 capittels : de verheerlijking van den Heiligen Servaas, van vers 1 tot 1007 ; — de mirakelen na diens dood, van vers 1008 tot 2882, — en een sluitrede, van vers 2896 tot 2974.

Servaas, een bloedverwant der Heilige Maagd : « ende was van Onser Vrouwen Gheslechte-gheboren», — (vers 252 ; vgl. vv. 163 en 303) – bracht kinder- en jongelingsjaren door in zijn geboorteland : « In den lande van Ermenyen » (vers 257) :

Wie der heilighe jonghelinck
Op wies in sijnre ioechde
mit mengherhande doechde (vers 281 vlgg.).

Als pelgrim trok hij naar Jerusalem, het land zijns hemelschen Aanverwants : « Te Jherusalem, sijn bedevaert — Daer God ghemartielijt waert » (316-317).

Na lang aandringen van den Patriarch, die de vroomheid zag van dezen vreemdeling, liet Servaas zich priester wijden, en werd weldra door de stem eens Engels opgeroepen : « Dattu salt varen in Gallia, - Du salt Busscop werden dae » (398-399).

Gehoorzaam (420), begeeft hij zich op reis :

Soe hieff hij sich ane die vaert.
Der enghel sijn gheleyde waert,
Die hem wel goet gheleyde dede (v. 432, vlg.).

Na het heiligdom « te Sinte Jacobs in Galissiën » bezocht te hebben, «... voer hi te Gallia, – Dat nu is Lutteringhen » (v. 439-440) en, na Luik, eindelijk, « Te Tongheren in die stat. – Daer quam die goede Sinte Servaes » (445-446), te Tongeren, welks bisschoppelijke stoel reeds zeven jaren ledig stond (vers 450, vlg.).

Nu mercket rechte wie dat quam,
Des suldi sonder twijvel sijn (vv. 469-470)

Sinte Valentijn, « die des busscopsdoms daer te voren plach », oud geworden, had zijnen bisschopsstaf op het altaar van Onze Lieve Vrouw neergelegd :

.........ende seechde
Voer den luden openbaer,
Dat hi verbannen waer,
Diene daer aff neeme (verzen 479-482).

Alleen hij, die door algemeene keuze en door openbaring Gods als een bekwaam herder der zielen zou bevonden worden :

Des en doersten nyemant ave
Nemen vanden altaer, daer hi lach.
Des stont dat busdom menghen dach
Sonder busdom heerdeloes (verzen 491-494).

In capittel VIII, vernemen wij dat Sint Servatius te Tongeren aankomt, den dag zelf dat «Grote concilie dae was» (503) (1),

Toen Sint Servaas de stad Tongeren intrad :

Doen waren daer comen wijden,
Vanden lande in allen sijden,
Busscoppen ende canoncken,
Abden ende monicken ;
Marckgreven ende hertoghen
Waren tsamen daer ghetoghen,
Greven ende vrijen,
In dat monster Sinte Marijen ;
Burgher ende dienstman,
Ende dat ghemeyne volk nochtan,
Des was daer voele te samen comen (vv. 512-522).

Geen één onder al die hoogwaardigheden durfde den staf van den vroegeren Bisschop Sint-Valentijn op te nemen ; onophoudelijk klonk de bede dat God hun « ...eynen busscop daer sende » (v. 549).

Terwijl het volk daarom bad en in grooten nood verkeerde,

Doen quam die goede Sinte Servaes
Inden Monster, als eyn pelgrijn (vv. 557-558).

Hoofdstuk IX toont ons hoe Sint Servaas den bisschopsstaf ontving uit de handen van een Engel, en, in capittel X, verheugt zich het volk om zijn nieuwen herder Servaas :

Vroliken sij songhen
Doen sij te heme dronghen.
Sij vielen heme te voeten ;
Guetlijcken sij hem grueten ;
Alle oer sij hoem daden (vv. 616-620).

In hoofdstuk XI, wordt Sint Servaas door de aanwezige prelaten tot bisschop gewijd :

Te Busscop sij heme wijeden
Den Gods ghebenedieden (vv. 634-635)
. . . .
Hem en doerste nyemant gheven
Dat busscopdom noch den staff,
Dan alsen hoem der enghel gaff (vv. 639-641).

Het mirakel der talen herhaalt zich, bij 't prediken van Sint Servaas, zoo 't ons capittel XII leert :

---

(1) Zou dichter Hendrik van Veldeke, toen hij verhaalde over 't «grote concilie» te Tongeren waar zoo geestelijke als wereldlijke hoogste waardigheidsdekleeders vergaderd waren, misschien wel kunnen gedacht hebben aan wat hij mogelijk in zijn jeugd vernomen had over 't oponthoud te Luik van Paus Innocentius II, uit Rome weggevlucht voor den valschen paus Anaclet? Ook te Luik werd alsdan een concilie gehouden, waaraan meer dan dertig bisschoppen en 53 abten deelnamen, nadat de Paus er (22 Maart 1131) toegekomen was, vergezeld van zijne kardinalen, van den H. Bernardus en van verschillende Fransche bisschoppen. Koning Lotharius' wachtte hem daar op, alsmede de bisschoppen en edelen uit Duitschland. Cfr. Daris, *Histoire de la bonne ville*, I, p. 408.

Sint Servaas' intrede, zijn wijding tot Bisschop en zijn aanspraak tot het volk, « in dat monster Sinte Maryen » wordt ons als volgt verhaald door Marie Koenen (1), naar Veldeke's St-Servaas :

De stad, de pleinen en de straten
Ze liggen in dat licht verlaten,
En ledig staan er huis aan huis.
Niets leeft er...
. . . . (2)
De pelgrims gaan met zachter schreên
De rijen door, en waar ze gaan
Ze staag dezelfde klacht verstaan :
« Dat God dien bisschop lang verbeid
» Toch te ons-waart naar zijn staf geleid ! »
Geen van die klagers ziet of hoort
Hen beiden, die door de open poort
In 't munster komen.
. . . .
Den pelgrims biedt dit klagend lied
Droef welkom . . . .
. . . .
(*Plots treed Servaas*) naar voren,
Zoo licht of hij op wolken schrijdt.
De pij hem van de schouders glijdt.
Een schijn gaat op of de uchtend blinkt.
Men staart dat aan. Een stilte zinkt.
Men hoort daar : « Sanctus, sanctus », zingen
Of Hemels hoven opengingen.
Men hoort daar harpen en cimbalen,
Ziet stroomen licht, en ziet daar stralen
En schijnen als de zonne klaar
Gods Engel op het hoogaltaar,
Die buigt zich diep en neemt den staf,
Daalt dan van de altaartreden af,
En tot den pelgrim, die daar ligt,
Neigt hij het schijnend aangezicht
En spreekt : « Servaes gebenedijd,
» Rijs op, dat ik U bisschop wijd.
» Ziehier uw staf ! Ge zult hem dragen
» Tot 't einde van uw levensdagen, »
En reikt den staf . . . .
. . . .
Servaes is naar zijn troon gegaan.

---

(1) De *St-Servaes-legende* werd vrij-bewerkt, in moderne verzen, door Marie Koenen, de gunstig-bekende katholieke romanschrijfster: *Hendrik van Veldeke's Sint-Servatius-legende*, bewerkt door Marie Koenen, bij Paul Brand, te Bussum, 1912. — Marie Koenen moge hier de betuiging vinden van mijn oprechten dank omdat zij me, op mijn vermetel verzoek, zoo welwillend toegelaten heeft zoo menig passage uit haar zeer gewaardeerde bewerking te citeeren.

(2) Marie Koenen, *Hendrik van Veldeke's Sint-Servatius-legende*, blz. 12 en vlg.

Met staf en mijter hij daar staat
Als een die bidt en spreken gaat.
En hij, de vreemde op vreemden grond,
Hij, die slechts de eigen taal verstond,
Geen spraak ooit sprak dan 't ééne Grieksch,
Hij spreekt : en 't Grieksch is Walsch, 't is Dietsch,
Hebreeuwsch en Friesch, 't is altegaar
De taal van Sakser en Hongaar.
't Zij Brit, Bohemer of Romein :
Wie in den dom vergaderd zijn
En dringen om den Bisschop aan,
Hun spraak in zijne spraak verstaan,
Hun eigen taal ! Het groot mirakel
Herhaalt zich hier, dat in 't cenakel
Eens aan de Apostlen werd voltogen.
. . . .

(KOENEN, blz. 12-19).

In de hoofdstukken XIII en XIV verhaalt ons van Veldeke het apostolisch leven van Sint Servatius, zijn arbeid, zijn deugden, zijn christen omgang met het volk :

Zijn roem werd wijd en zijd vernomen,
En groote toeloop is gekomen
Naar Sint Servaes, den vromen Griek.

(KOENEN, blz. 21.)

Edoch...

Ze waren velen in die tijden,
Die al wat heilig was ontwijdden,
Of de allerzoetste Maget hoonden.
Zijns harten moed hij zulken toonde,
Hij heeft ze rusteloos bestreden
Met sterke daad en felle reden.

(KOENEN, blz. 22.)

Dan volgt, in het XVI en XVII capittel, de beschrijving der stad Tongeren, waar St-Servaas, als bisschop voor zijn kudde leed en streed :

Tongheren was in derre tijt
Groot, lanck ende wijt,
Voele meerder eñ voele rijker,
Ende stont vele bredeliker (vv. 844, vlg.)
. . . .
Sinds lange Tongeren de stad
Zeer groote macht en eer bezat,
Ze droeg den naam Octavia,
Was sterk en rijk in Gallia
Toen Sint Servaes haar kerk beheerde.
De koning die de stad regeerde,
Die er zijn hof had en zijn woon,
Hij droeg in Rome keizers kroon.
Een oud verhaal ons konde doet
Van eene zee met eb en vloed,
Met wateren die schepen droegen,

Van schepen die haar anker sloegen
Rondom der stede wallen heen.
Die wijde waterzee verdween,
Haar vloed is nimmer weergekomen.
. . . .
Zeer groot was Tongeren en schoon,
Had Bisschops troon, had Konings woon,
En had paleizen en kasteelen,
Wallen met poorten en toreelen,
Driehonderd kerken en kapellen,
Haar kloosters waren niet te tellen,
En toren — rees naast torentop
Met kruis naast kruis ten hemel op,
En baden met hun stem van brons,
Wat ieder bad : « God zegen ons, »
En luidden 't nog en luidden 't weder,
En zegen daalde en gunsten neder
Op kerken en op kloosterlingen,
Op pelgrims en op stedelingen. (KOENEN, blz. 23-24)(1).

Maar 't mocht niet duren : opgehitst door den Booze, mort het volk tegen zijnen Bisschop :

Die onser spraken nyet en kan ; (cfr. vv. 905 vlg.)
« « Zoo'n zwerveling uit vreemde streken
« Die onze taal niet eens kon spreken ! » »
« Wat kan hij wel? » — « Hij schuilt in 't duister,
» Schuwt allen roem en allen luister. » »
« Hij kon een prachtig slot hier stichten. »
« Hij kon hier als een heerscher richten. » »
« « Hij kon hier als een prins regeeren,
» Hoog op zijn troon in glans en eere,
» Hofhouden ook zooals 't betaamt,
» Wij allen om zijn troon verzaamd. » (KOENEN, blz. 26.)
« *Wij willenten verdrijven uuter stat* :
» *dat en doen wij nommer te vroe* » (925-926).
« Weg met dien man, 't is nooit te vroeg ! »
Zoo was 't beslist. Zoo zou 't geschieden.
(KOENEN, blz. 27.)

God echter zond een Engel naar Servatius die hem noodde naar Maastricht te gaan, en hem leidde :

... . te Triecht,
In eynen dall scoen ende liecht,
Effen ende wael ghedaen,
Daer twee water tsamen gaen,
Eyn groot eñ eyn cleyne,
Claer, scoen ende reyne :
Dats die Jeker ende die Mase (vv. 958, vlg.).

(1) Niet de minste melding van de vernieling der stad Tongeren noch van 't in brand-steken der O.-L.-V.-kerk door Graaf Geraard in 1180, tijdens zijn oorlog tegen Raoul, prins-bisschop van Luik. Ook wel eenigszins een bewijs misschien dat Veldeke de *St-Servatius-legende* vóór dien tijd vertaalde. (Zie hierboven, blz. 116 vlg.)

In hoofdstukken XVIII en XIX, beschrijft Veldeke « con amore » de stad Maastricht, » daer was hij (Servatius) alsoe gherne. »

In 't wijde dal, dat schoon en licht
Zich opent voor de beide stroomen
Die rein en klaar daar samen komen.
De Jeker, klein en speelsch, zich spoedt
Naar d'anderen, den breeden vloed,
Dat is de Maas. Voor graan en gras
De stad zeer welgelegen was,
Voor schepen ook, die rijke vrachten
Van allerwegen herwaart brachten.
Veel visch daar zwom. Veel wild daar dook.
Veel goede bouwgrond lag daar ook,
En korenaarde, 't best van al!
(KOENEN, blz. 28-29.)

In den oorspronkelijken tekst, van het door Bormans uitgegeven handschrift uit de XVe eeuw luidt het :

Beide te korne ende te grase
Es die stadt wale gheleghen.
Ende te schepen in voele weghen » (vv. 965-968).

. . . .
Zoo was de stad in 't welig dal, (*aldus Marie Koenen*)
In 't vredig licht zeer schoon gelegen,
Ten viersprong van der wereld wegen.
Uit Engeland naar Hongarijen,
Van 't strand, door Vlaanderens kontreien,
En dan van Tongeren, langs Tricht
Naar Keulen, de eene weg zich richt.
Uit Saksenland de tweede kwam,
Die met de Maas zijn bochten nam,
En liep langs Tricht naar Frankrijk heen.
Ook uit de zee kwam Noor en Deen
Met vlot en schip langs Tricht gegaan,
De Maas was werelds open baan.
De wegen, die er zich vereenden,
Reeds vroeg de stad haar naam verleenden :
Trajectum, Tricht, bij weg en Maas.
Daar zond Gods Engel Sint Servaes.
(KOENEN, blz. 29.)

. . . .
Te Maestricht, « daer was hi alsoe gherne,
Doen buwede Sinte Servacius
Bi dat ghewijede Gods huys
Herberghe, ende eyne celle,
Ende eyne cleyne capelle,
Ende eyne cluse, daer hij in lach,
Daer hij nacht ende dach,
Gode diende mit trouwen,
Ende Sinte Marien Onser Vrouwen
Inden selver eynode. » (vv. 1024-1032.)

Intusschen (Hoofdstuk XIII) kwam Attila, de geesel Gods, Gallië bedreigen, en nu zond de sidderende geestelijkheid Servaas naar Rome :

Dat sij te Romen eynen bode
Tot Sinte Peter wouden seynden, (vv. 1157-1158)

opdat Sint Pieter Gods gramschap mocht afweren :

Off hij mochte weder wenden
Gods gramscap ende sijnen toren. (vv. 1159-60.)

Vóór zijn vertrek, ontzette Servatius nog den ketterschen bisschop, « eyn boese Busscop » (v. 1214) van Keulen, van zijn zetel, zonder zijne verdediging te willen hooren. Zoo dit velen tegen de borst stuitte, het was omdat zij niet zuiver waren in den geloove. Nadat Sint Severijn in des afgezetten plaats gesteld was, (Hoofdstuk XXVI) trok Sint Servaas naar Rome. Onderweg deed hij allerlei wonderen (cap. XXVII-XXVIII-XXIX enz.), waarvan ik slechts dit vermeld, dat hij te Metz een gebroken steenen altaartafel met zijn speeksel weer aaneenhechtte :

Sijnen vingher stack hi in sijnen mont ;
Mit sijnen speykelter hijne natte ;
Den steyn hi te samen satte. (vv. 1478, vlg.)

Ofschoon hij te Rome de voorspraak van alle Heiligen, inzonderheid voor zijne bisschopsstad inriep, verkondigde Sint Pieter hem in een visioen dat alles te vergeefs was (XXXV) Opdat zijne reis echter niet geheel vruchteloos mocht zijn, gaf hij hem, van Godswege, een zilveren sleutel, « eynen slotel... van sylver » (1738) en daarmede de macht om op aarde te binden en te ontbinden (cap. XXXVI) (1).

Op zijne terugreis ondervond Servaas herhaaldelijk Gods bijzonderen bijstand. Als hij onderweg in slaap viel, zweefde er een adelaar boven zijn hoofd, die met den eenen vleugel zijn schedel tegen de brandende zonnestralen beschermde, terwijl hij hem met den anderen een verfrisschend koeltje toewaaide (Cap. XLI) :

Hij bleyff daer sweyvende neder
Over den bode reyne. (v. 1906-1907.)

Had hij dorst, hij behoefde slechts een kruis op een steen te maken en het wonder van Mozes herhaalde zich :

Voer sijne voeten hij doe schreyff
Eyn cruce in dat dorre lant. (vv. 2064-2065.)
. . . .
En God, die mededoogen had,

(1) « Die sleutel, waarover de legende spreekt, wordt nog in de kerk van St-Servaas te Maastricht onder de heilige reliquieën bewaard. » (Franquinet, *op. cit.*, blz. 374.)

Liet daar een bronne bij dat teeken
Ontspringen en een kleine beke
Zoo zuiver, alzoo klaar en rein
Als nergens bron of beke zijn. (KOENEN, blz. 57.)

Toen hij, na zijne reis uit Rome over Spiers, Worms, Keulen, Trier en Metz, in de nabijheid van Tongeren kwam, (Hoofdstukken LIII-LIV), en de inwoners vernamen dat zij door een inval der Hunnen (1) zouden worden gestraft, kregen zij berouw dat zij Servaas verdreven hadden :

Ghenade sij doen baden
Van allen haren misdaden,
Servacius den reynen. (vv. 2467 vlg.)

Zij trokken hem in processie tegemoet en riepen : Hosanna!

Heerlijck was dat ontfanck,
Ende die scare die was lanck,
Daer sy den heer ontfinghen. (vv. 2589 vlg.)

Maar hij weigerde te blijven en keerde naar Maastricht terug :

« God en wilt mich hier nyet laten
Ich moet varen mijnre straten, »
Sprack die goede Sinte Servaes. (vv. 2765 vlg.)

De Heilige Bisschop trekt naar « Tricht die stat » waarheen hij de relikwieën medenam, opdat zij niet in handen der Hunnen mochten vallen :

Mit orlove hij dat mit hem nam (v. 2896).

Ook op dien tocht deed God, hem ter eer, nog eenige mirakelen, (zoo bijvoorbeeld, 't wonder op den weg, (v.v. 2965-3074) die vervolgens op zijn graf vermeerderd werden, toen hij, kort daarna, overleden was (Cap. LXV tot en met LXXI) :

Stoeten en scharen kwamen aan,
Kwamen van dagen ver gegaan,
Hebben om heul en troost gebeden
Op 't heilig graf van Tricht de stede.
In de oude boeken staat geschreven,
Hoe Sint Servaes, ook na dit leven,
Voor wie hem riepen trouw bleef zorgen,
(KOENEN, blz. 88.)

Na een aanwakkering tot zijn lezers en toehoorders (verzen 3202-3225) :

Bidden wij God, dat hij ons gheven
Sulcke gracie ende sulke lere,

(1) « Les Huns n'ont jamais passé à Tongres mais, en vertu du transfert épique, l'esprit populaire a qualifié de ce nom toutes les hordes barbares qui ruinèrent, au Ve siècle, la civilisation chrétienne en nos contrées. » (J. PAQUAY, « Les Évêques de Tongres », in *Bull. de la Soc. Scient. et Litt. du Limb.*, XLI, 1927, p. 23.)

eindigt Veldeke het 1e boek zijner Sint Servatiuslegende met een gebed voor den dichter zelven (verzen 3225-3254):

Voer synen (Servatius) dyenaer Heynrike,
Die sijn leven in rijmen dichte
Ende den sen alsoe verlichte,
Ende den leeken luden leerde (vv. 3228-31) (1).

Het Tweede Boek van deze legende schetst ons de verheerlijking van Sint-Servaas (Boek II, v. v. 1-1007), en verhaalt ons de mirakelen, na den dood van den Heilige. (Boek II, v. v. 1008-2882.)

Het eerste hoofdstuk zet in met den tocht der Hunnen (v. v. 1-218), waaraan door Veldeke toegevoegd wordt het verhaal van den inval der Hunnen te Keulen en de melding van den marteldood van de elf duizend maagden (v. v. 11-19).

Tot slot van het relaas der verwoestingen door Attila's horden, toont ons de dichter, als zedeles van der Hunnen nederlaag, dat alwie zich verheft zal vernederd worden (verzen 205-218).

Wij vernemen tevens eenige bijzonderheden rakende het bisdom Maastricht en de bisschoppen tot Sint Huibrecht (v. v. 219-553) en verder wordt ons getoond hoe, bij gelegenheid der zegepraal van Karel op de heidenen (v. v. 554-697), Sint Servaas' lichaam verheerlijkt wordt (v. v. 698-947), met het gevolg, dat Karel een hofdag houdt te Maastricht (v. v. 948-1007).

In het laatste deel van dit tweede boek, wordt ons vooral des Heiligen geschiedenis nà zijn dood verhaald en gewezen

(1) Karl Bartsch houdt deze 29 verzen, den epiloog van het eerste boek, voor onecht. (K. BARTSCH, *Ueber Veldekes Servatius*, (*Germania*), V, 1860, blz. 409.)

Daniëls, zijnerzijds, vermeldt het volgende in verband met 's dichters slotgebed aan 't einde van dit eerste boek : « Dit is wel een einde in alle opzichten en er is ook twijfel geöpperd of het in Veldekens plan lag een tweede boek te schrijven. Wij denken wel van ja, omdat de dichter die tot nu toe zijne legendarische bron, n. l. Jocundus, volgde, ook dezen schrijver tot op het einde wilde benuttigen om zijnen heiligen patroon zoo gunstig mogelijk voor te doen. Hij nam dan wederom de pen op waarschijnlijk, zooals Behaghel het ook zegt, na zeker tijdverloop. » (D. J. M. (DANIELS), in *De Onafhankelijke*, nr 24, dd. 11 Juni 1911.)

Over Veldeke's reis naar den Harz, na zijn eerste boek voltooid te hebben, zie hierboven, blz. 90, nota 1.

Behaghel oordeelde dat « die Bearbeitung des zweiten Theilen lag wohl gar nicht von vornherein in der Absicht des Dichters » (BEHAGHEL, *op. cit.*, S. CLXXI).

op de vele mirakelen door tusschenkomst van Tricht's schutsheilige gewrocht (Boek II, v. v. 1008-2882).

Zoo blijft Sint-Servaas' kerk te Maastricht behouden, tijdens den inval der Denen (v. v. 1008-1052), en al worden, nadien, onder de regeering van Keizer Otto, zijne relikwieën overgebracht naar de abdij door Hertog Hendrik te Quiddelingen gebouwd (v.v. 1053-1271),— de schatkist wordt, met de hulp van den H. Servatius, door de Maastrichtenaren terug in hunne stad gebracht (v. v. 1272-1536).

Wee den onverlaten die 's Heiligen nagedachtenis krenken! De heeren van Coblentz, die zich op onrechtvaardige wijze een van St-Servaas' goederen hadden toegeëigend, worden gestraft (v. v. 1537-1650) :

Doen Sinte Servaes daer was comen,
Die hem sijn goet hadden benomen
Sij verloren voele meer,
Siele, lijff, goet ende eer. (vv. 1585-1588.)
. . . .
Die boese gheyst daer quam,
Die somighen mit lijve eñ ziele nam,
Ende voer dese inder hellen. (vv. 1593-1595.)

Met lamheid slaat de Heilige de dieven die zijnen wijngaard te Golse plunderden (v. v. 1651-1799) en Graaf Ghijsebrecht verbiedt hij eenen muur te bouwen rond zijne kerk (v. v. 1760-1842), terwijl 's graven vrouw gestraft wordt om haren diefstal in de schatkamer van Sint-Servatius' tempel (v. v. 1843-2002), en Cendebold met lamheid wordt geslagen omdat hij den cijns niet wilde betalen aan Servaas' kerk (v. v. 2003-2048)

Edoch, niet louter straffen worden vermeld,

Van Sinte Servaes is by ons bleven
Menghe goede dinck bescreven. (vv. 2049-2050.)

Een zondig Brabantsch ridder die, schielijk gestorven was, bekomt, door toedoen van Sint-Servatius, eene levensverlenging van zeven jaar (v. v. 2325-2587), en Zuster Ode's broeder wordt door hem uit de hel verlost (v. v. 2588-2882) :

Dat hij vander hellen waer verloost
Overmids die hulpe van Sinte Servaes. (vv. 2880-81.)

De vrome Loonsche dichter besluit het relaas van eenige mirakelen met te zeggen dat nog veel wonderen zouden kunnen aangehaald worden :

Dat lanck te segghen waer ;
Dat goet dat all van hoem gheschiet,
Men mochtes all vertellen nyet. (vv. 2888-90.)

of, zoo wij 't Marie Koenen nazeggen, aan 't slot harer vrije bewerking van Hendrik van Veldeke's Sint-Servatiuslegende :

Wie tot Servaes zijn toevlucht nam,
Van alle leed en pijn genas.
Servaes der droeven trooster was.
Servaes behoedde kerk en stad.
Servaes wees doolaards 't goede pad,
Bestraffend met alwijze vonden
De groote schuld, de kleine zonden.
Ach, dichter Heynrijcks schoon verhaal
Vermeldt het, in veel vromer taal
Dan ooit onze arme kunst kan dichten. » (blz. 89-90.)

Gewis zullen vele van Veldeke's lezers en toehoorders, het slot-gebed van den godvruchtigen poëet hebben nagezegd, innig vroom, want gesticht (v. v. 2896-2974)

... Des bidt Heynrijck
In des waren Gods namen
Goede lude alle te samen,
Die dit boeck hoeren leesen,
Dat hij in haer ghedynghe moet wesen
Te Gode van hiemelrike,
Dat Hij ghenadelike
Sijne ziele moete ontfaen ;
. . . .
Dat hem der goede Sinte Servaes
Sijne ziele moete verloessen
Vanden duvelen den boesen,
. . . .
Die grote heer van Triecht
Dat hij sijne ziele make vrij
Inden name Goids. Amen, dat sij ! (vv. 2956-2974.)

Hiertoe biedt gewis deze herdenking van het achtste eeuwfeest van den grooten Limburger, een eenige gelegenheid : een indachtig-zijn van 's dichters ziel en tevens een huldiging van 's dichters persoon.

Laat dan Dr. Prinsen's algemeen oordeel ook hier, eenigszins gelden : « Kunst van groote beteekenis vinden we bij de Heiligenlevens niet », toch is ook op Veldeke's St-Servaas toepasselijk wat hij verder schrijft over « alle min of meer (eerder meer dan min) *verdienstelijke* vertalingen of omwerkingen naar het Latijn » (1).

---

(1) Prinsen, *op. cit.*, blz. 111.
Ook begrijpen wij Daniëls waar hij zegt van gevoelen te zijn «dat zij die de *Legende* lazen in haren berijmden vorm een dubbel genot moesten genieten als het beschaafder lezers waren, en dat ook het volk dat den oorspronkelijken Latijnschen tekst niet kon begrijpen, er een zeer licht begrijpelijk behagen moest in scheppen in zijne spraak, en in berijmde spraak nog wel, het leven van den heiligen patroon van Maastricht te lezen of te hooren lezen. Want moeilijk aan te nemen is het wat Ten Brink nog zegt : dat « het geheele werk alleen kon dienen voor de beschaafde en geestelijke kringen te Maas-

Ongetwijfeld, critisch-aangelegde lezers en fijn-aanvoelende verzenproevers zullen wel ontstemd worden door sommige anachronismen, onnauwkeurigheden op geschiedkundig gebied en naïve bekentenissen; door 't langdradige en eentonige van den verhaaltrant, alsmede door vers- en rijmherhalingen, stoplappen, hinkende verzen, zwakke techniek, verkeerde en onjuiste uitdrukkingen !... Storen die soms niet bij alleszins geprezen... levende modernen ?... Veldeke is onze *allereerste* Nederlandsche poëet, en wel uit de XIIe eeuw, bij den aanvang onzer Letterkunde, vergeten wij het niet. En dan, wij kennen slechts één volledig handschrift der legende, en nog uit de XVe eeuw, dat de gesteldheid van het oude, het oorspronkelijke gedicht nog niet volkomen kan belichten.

Waar wel eens, met Meyer, gewezen wordt op deze legende als « 'n eentonig, armzalig verhaal », beweert Dr. Jonckbloet echter dat de langdradige verhaaltrant in de St-Servaas, die zoo tegen dien van de Eneïde afsteekt, alleen op rekening van den lateren afschrijver moet worden gebracht. En al oordeelt Jonckbloet niettemin dat deze legende geene aanwinst is voor onze Letterkunde en al heeft ook Kalff gesproken van de geringe letterkundige waarde dezer bewerking, nochtans toont deze laatste terecht aan dat « de gebrekkige uitdrukking, de afgebroken zinbouw, de stootende verzen met hun drietal heffingen ons denken doen aan de oude volkspoëzie. » Al vindt Dr. Kalff de « beelden en vergelijkingen schaarsch en over het algemeen onbeduidend », hij geeft evenwel toe, dat « in een paar dier vergelijkingen wij eenige aandoening bespeuren » (b. v. verzen 3023-3044). Doch, volgens hem bestaat Veldeke's verdienste (vooral) hierin : « dat hij een dichterlijk onderdeel van zijn voorbeeld op zelfstandige wijze heeft uitgebreid », terwijl Jonckbloet als de grootste verdienste aanstipt « dat het verhaal eenvoudig is, » en Franquinet het het een « schoon gedicht » roemt.

Daarenboven, naast de reeds aangehaalde kenmerkende eigenschappen der legende en de prijzenswaardige vertaling, op wier vele hoedanigheden werd gewezen o. m. door Franquinet, Kempeneers en Mertz, dient ook nadruk gelegd op de vloeiende verzen, de zuivere rijmen die den aandachtigen

---

tricht. » — Veldeke zegt immers zelf dat hij schreef ook voor « den ongheleerden luden ». Zijn doel ten andere, dat een geestelijk doel was, stond zoowel tusschen het volk als tusschen de hoogere kringen. » (D. J. M. (Daniels), in *De Onafhankelijke*, nr 24, dd. 11 Juni, 1911.)

lezer gewis zullen getroffen hebben in hiervorengeplaatste uittreksels, al worden deze ook nog wel eens ontsierd door slordigheid en onregelmatigheid, door Ten Brink gewraakt. Een eerste lezing der legende zal reeds eenieder sommige bladzijden laten ontdekken met dramatisch gebeuren, andere soms realistisch-objectief, wel eens een niet gefantaseerde natuurbeschrijving, een rake typeering van personen, toestanden en steden, en menig vroom-naïf, pakkend verhaal.

Enkel nog op één kenmerk der Servaaslegende moet gewezen, de *taal* nl. van Veldeke's eerste werk, de taal van dit allereerste Middelnederlandsch gedicht, waarmede « het vroegste letterkundig leven in Limburg (zegge: Loon) ontstond. »

Wat die taal betreft, volgens Dr. Prinsen : « met de charme der naïveteit », herinneren wij terloops, dat uit het Oud-Friesch en het Oud-Saksisch en vooral uit het Oud-Neder-Frankisch zich in de XIIe eeuw (ten tijde van Veldeke) het Middel-Nederlandsch vormde, dat tot op het einde der Middeleeuwen, in onze gewesten bloeide : eene taal die gesproken werd in de streken, welke deel uitmaken van het tegenwoordig Nederland en België, en waarvan Vercoullie mocht getuigen : « De oudste Middelnederlandsche schriften die we bezitten zijn de werken van Hendrik van Veldeke. »

Het Middelnederlandsch onderscheidt zich van het Oud-Nederlandsch, vooral door het afslijten der uitgangen : de lange klinkers der uitgangen worden (ook reeds bij Veldeke) tot een stomme e : morgon, wordt morgen, tellon, tellen, enz.

Men noemt het ook het Dietsch, (afleiding van het Middelnederlandsch diet, Nieuwnederlandsch died = volk) d.i. de taal van het diet (« van Jan Alleman », zegt Kalff), de taal van het volk. in tegenstelling met het Latijn, de taal der geleerden, de taal der Kerk.

Ende omdat ic Vlaminc ben,
Met goeder herte biddic hen,
Die dit *Dietsche* sullen lesen,
Dat si mijns genadich wesen, — zegt Maerlant in zijn *Leven van St-Franciscus* (v. v. 125-128), nadat Hendrik van Veldeke, een eeuw vóór hem, verklaard had, dat hij zijn Servatius legende,

. . . . berichtede
ende in *dutschen* dichtede (II, 2946),

gelijk hij ook het verhaal van Eneas' lotgevallen

...ût der welske kêrde,
te *dûtske* het ons lêrde. (*En.*, 13431-13432.)

Middelnederlandsch (Diets, Dietsc ofte Dietsche, in de toen-

malige spelling) is de taal van H. van Veldeke, Maerlant, Boendale, Ruusbroec evenals deze van den «*Reinaert de Vos*». Taal is echter nog geen algemeene, eenvormige schrijftaal, vooral niet ten tijde van Meister Heinrich ; al de schrijvers stonden te veel onder den invloed van hun tongval. Maerlant, al verklaart hij dat zijn bedoeling is algemeen Dietsch te schrijven, verwittigt ons dat hij, « om de rime », wel eens een dialectwoord zal gebruiken :

Men moet om de rime souken
Misselike tonghe in bouken :
Duuts, Brabants, Vlaemsch, Zeeus
Walsch, Latijn, Griex ende Hebreeus (1).

Wanneer men een Middeleeuwsch gedicht leest, in 't Middelnederlandsch, onderscheidt men gemakkelijk de gewestspraak, het dialect, den tongval van den dichter. Zoo weten wij dat Maerlant, een Westvlaming, Boendale en Ruusbroec, Brabanders waren en dat Hendrik van Veldeke, hun aller voorlooper, die het oudste Middeleeuwsch gewrocht in Dietsche taal dichtte, een zoon was uit het oude graafschap Loon ; heden zouden wij zeggen, een Limburger die zijn werken schreef in het «*Limburgsch*», naar 't woord van Vercoullie: « een tongval, die tusschen het Nederrijnsch en het Middelnederlandsch inligt en aan den tongval van de Wachtendonksche Psalmen paalde ». « Hij schreef zijn Limburgsch dialect, nogal Middelfrankisch gekleurd (terwijl het Middelnederlandsch zich vooral uit het Westnederfrankisch ontwikkelde)» zegt Vermeylen, en Te Winkel noemt de taal van Veldeke's Servaaslegende «geen zuiver Dietsch, maar veeleer een onder Nederrijnschen invloed gewijzigd Limburgsch dialect.»

Leviticus,— bij de inleiding tot zijn studie over «De Klank- en Vormleer van het Middelnederlandsch dialect der St-Servatiuslegende van Heynryck van Veldeke », licht dit taalprobleem als volgt toe : « Wanneer men het dialect der Servatiuslegende vergelijkt met de groote massa der Middelnederlandsche werken uit den zelfden tijd, dan zal men verschillende afwijkingen aantreffen ; afwijking zoowel in den vocalismus als den consonantismus. » En, na verschillende dezer afwijkingen van of overeenkomsten in den Servatiustekst met het Middelhoogduitsch en het Hoogduitsch vermeld te hebben, mocht Leviticus zijn stelling vooruitzetten, bij

(1) Maerlant, *Leven van Sint Franciscus*, vv. 131-134.—In 1553 gewaagt Jan van de Werve nog van de « Duytsche tael ».

den aanvang van zijn werk : « Dit alles bewijst, dat de taal der Servatius-legende behoort tot die dialectengroep van het Nederfrankisch, welke als Oostelijk Middelnederlandsch of Oostelijk Middelnederfrankisch tegenover het Westelijk Middelnederlandsch of Westelijk Middelfrankisch (Brabantsch, Vlaamsch en Hollandsch) staat. Het dialect, welks invloed de hooger genoemde afwijkingen veroorzaakte, is het Middelfrankisch, ook wel *Nederrijnsch genaamd, dat gesproken wordt in het gebied begrensd door Aken en Keulen in het Noorden, Trier en Coblenz in het Zuiden.*

« *Het Oostelijk Middelnederlandsch, Oostelijk Middelnederfrankisch*, wordt ook genoemd *Limburgsch* wijl het zich met uitzondering van het Oostelijk deel van Brabant, *tot Limburg bepaalt. In Limburg derhalve en wel in de omstreken van Maastricht is de bakermat te zoeken van den afschrijver onzer legende*(1)

Wel namen o. a. Ten Brink en Jonkbloet, evenals Vercoullie en Vermeylen, na Braune en Behaghel, het sedert jaren op voor Veldeke's Limburgsch dialect, hierin t' akkoord met Bormans die, reeds in een brief in 1857 aan advocaat Bellefroid gericht, verklaarde dat de taal van onzen vereerder van den Heiligen Servaas « a un caractère d'entre 's Hertogenbosch et Aix-la-Chapelle ; c'est un mezzo termine entre notre thiois et le platdeutsch ; c'est bien, je crois l'ancien langage de notre Limbourg, plus le « *sich* » qui se rapproche du Rhin. » Met in acht-neming van wat bovenvernoemde schrijvers die zich met de Veldeke-studie bezig hielden, achterhalen konden over de taal der St-Servatius-legende, begrijp ik dan ook dat Van Dam, in zijn alleszins merkwaardige studie over « Das Veldeke-Problem » beweerde dat het Limburgsch dialect, in Veldeke's eeuw, een grooter uitbreiding gehad heeft dan nu, zoodat ook de Servaas een breeder lezerskring zal gevonden hebben, hetgeen onmogelijk was indien hij in een bepaald Maastrichtsch dialect had geschreven, zooals destijds wel meer (b. v. door Braune Franquinet, Van Vloten en Ten Brink) werd beweerd, en laatst ook nog werd voorgestaan door Endepols die oordeelt dat de legende « geschreven is in het Maastrichts Limburgse dialekt van die(n) tijd ». In 1888 nochtans, wees Jonckbloet er op, hoe Cosijn nader bepaalde dat de « oorspronkelijke tekst der legende evenmin als de Eneït in het Maastrichtsche dialect geschreven is, maar in een taaleigen, dat « tusschen het zuivere Duitsch

(1) Cfr. *Bibliographie : Over de taal van H. van Veldeke.*

en ons Limburgsch in ligt ». Een zelfde stelling verdedigde Leviticus, in zijn vermelde studie over de klank- en vormleer van het dialect der St-Servaaslegende : « Niet Maastricht zelf komt daar voor in aanmerking, gelijk Braune meent, die het door Bormans' uitgegeven handschrift beschouwt als een copie van Veldeke's tekst in zuiver Maastrichtsch dialect van omstreeks het midden der vijftiende eeuw. Het is Behaghel in zijn uitgave der Eneïde, die Braune hierin heeft tegengesproken » (1).

Gaf Prof. Scharpé niet als zijne opvatting te kennen, (als raad den liefhebbers-specialisten gegeven met het oog op een grondig onderzoek der taal van den Servaas), dat vooral in het Tongersche dialect menige oplossing schuilt ter verklaring van den tekst dezer legende !

Welke ook de specifieke, hier en daar doorschemerende tongval van het eenig-bestaande volledige handschrift der Servatius-legende weze, wij mogen niet uit het oog verliezen dat wij niet voor Veldeke's oorspronkelijk, twaalfde-eeuwsch werk staan, maar voor dit van een afschrijver uit de XVe eeuw. En, zegt ons Vercoullie, « hoe groot de invloed was die hun tongval op al de schrijvers oefende, blijkt uit de wijze waarop de afschrijvers, ook nog in latere tijden, te werk gingen; zij veranderden willekeurig en gaven ook geheel natuurlijk aan hun afschrift hun dialectische tint». Met betrekking op het ons bekend handschrift der XVe eeuw, zeggen wij 't Leviticus na (al heeft Scharpé er hem een verwijt van gemaakt, nagelaten te hebben eerst de uitgave van Bormans met het handschrift te vergelijken, bij het bewerken van zijn klank- en vormleer der Servatius legende) ... « Ofschoon er verschil bestaat tusschen deze twee dialecten (deze nl. van Heynryck van Veldeke en van den XV-eeuwschen copist) daar de afschrijver onder den in zijn tijd machtigen invloed van het Hollandsch (Westelijk Middelnederlandsch) stond, toch kan dit verschil niet zoo groot zijn dat een studie van Veldeke's dialect niet ook veel zou ophelderen omtrent dat des afschrijvers. En bovendien is het voor een groot gedeelte de taal van Bormans' uitgave, van welke men is uitgegaan bij de Germanistische studiën over Veldeke zelf. »

Dat voor zulke studiën slechts de rijmwoorden geschikt waren, hebben Bartsch, Braune, Behaghel, Lichtenstein en

(1) F. LEVITICUS, *De klank- en vormleer van het Middelnederlandsch dialect der Servatius-legende van Heynrijck van Veldeken*, Gent, 1892, blz. 3-4.

Leviticus best begrepen in hunne verhandelingen, wederzijds in « *Germania* » (V. 4e, S. 406) ; in 't *Zeitschrift für deutsche Philologie* » (4 Bd., S. 249) ; in de uitgave der Eneïde, *Einleitung* S. XXXVII ; in « *Anzeiger für deutscher Alterthum* », (9 Bd., S. 8), en in Leviticus' studie over « *De Vorm- en Klankleer van het dialect der St-Servatiuslegende* ».

Ten slotte, weze de aandacht der liefhebbers van ruimer inzicht in Veldeke's dialect gewezen op het gebrek aan genoegzame overblijfselen van het Oostelijk Oudnederfrankisch, zoodat ook zij, evenals Leviticus bij 't onderzoek van de klank- en vormleer der in Oostelijk Middelnederlandsch dialect geschreven Servatius-legende, hun toevlucht dienen te nemen tot het verwante Oudsaksisch en ook, blijkens de nauwe verwantschap van het dialect der legende met het Middelfrankisch (Nederrijnsch), dikwijls ophelderingen zoeken bij het Gotisch, het Oudhoogduitsch en het Middelhoogduitsch.

« Dit is het uitgangspunt voor de beschrijving van elk Limburgsch dialect,— besluit Leviticus — daar het in hoofdzaak is Nederlandsch, dat onder min of meer sterken invloed staat van het Middelfrankisch, zijnde het overgangsdialect tusschen Nederfrankisch en Opperfrankisch, welk laatste een Hoogduitsch dialect is. »

Wanneer wij bedenken dat hier te lande, in Veldeke's tijd en later nog, de kronieken, de oorkonden, de keuren en de stadsrekeningen zoowel als de heiligenlevens, de avonturenverhalen en liederen in het *Latijn* opgesteld waren, op ettelijke uitzonderingen na, zooals bij de graven van Vlaanderen (waar de officiëele documenten en reeds eenige zangen, zooals Frankrijks «*Chansons de toile*» (1100-1150), eenige verhalen als « *Le Charroi de Nîmes* » evenals « *Li Roman d'Enéas* » (1100-1150) en de *Roman de Troie* (± 1160), alsmede 'n drietal heiligenlevens : *Vie de Saint Léger* (Xe eeuw), *Vie de Saint Alexis* (± 1040) en *Vie de Saint Thomas* (1173) in het *Fransch* gelezen werden) — dan hebben wij redenen te over om met fierheid op het *Limburgsch dialect* der Servatius-legende terug te blikken.

En roemen de andere gouwen op de bewaard gebleven overblijfsels der schriften uit de periode dat, naast het Latijn, de volkstaal opkwam : op het oudste Dietsche document, dagteekenend van den 1n Mei 1249 en uitgaande van de schepenen van Bochoute, thans een gehucht van Dickelvenne (in Oost-Vlaanderen), evenals op het diploma van Margareta, Gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en haar zoon Guido,

uit het jaar 1251, gevolgd door een overeenkomst in 1252 gesloten tusschen de abdij van St-Baaf te Gent en den schout; (de oudste Dietsche oorkonde in Holland, de keure van Middelburg, dagteekent van 1254); — dan mag gewis met rechtmatige fierheid gewezen worden op Veldeke's werken « *de oudste Middelnederlandsche schriften die we bezitten.* »

En zonder afbreuk te doen aan de gansch uitzonderlijke verdienste van den Westvlaming, Jacob van Maerlant die, in de tweede helft der *XIII*e eeuw tot de vorming van het gemeenlandsche Dietsch ongetwijfeld veel bijgedragen heeft, vergeten wij nochtans niet dat, met de Servaas-legende, omstreeks 1170, in de tweede helft der *XII*e eeuw, het vroegste letterkundig leven in 't graafschap Loon ontstond en de Loonsche zanger Hendrik van Veldeke, een eeuw vóór Maerlant dichtte wiens eerste werk slechts « tusschen 1257 en 1260 vervaardigd schijnt ». De huidige provincie Limburg is de bakermat onzer nationale literatuur en, in chronologische volgorde, na Limburg slechts, ontluikt onze letterkunde in Vlaanderen, en later nog in Brabant en in Holland, zoodat bijgevolg ook het Limburgsch als schrijftaal werd gebruikt vóór het Vlaamsch en het Brabantsch te boek gesteld werden.

Daarom ook zeggen wij 't Prof. Te Winkel na: « Veldeke heeft bestaan wat vóór hem niemand had bedacht of gedurfd, hij heeft het eerst (in zijn Servaas) geschreven in eene taal die nog niet in schriftvormen bestond. Alleen in vreemde talen had hij voorbeelden, maar de toepassing op zijn eigene taal moest hij zelf uitdenken en uitvoeren: grammatisch, stilistisch, metrisch » (1).

Om die reden alleen verdient « Meister Heinrich » geboren te Veldeke bij Spalbeek, in de buurt van Hasselt, de aloude hoofdstad van 't Graafschap Loon, ruimschoots ons aller, al zij het ook late (eilaas al te late) hulde, want, Lacy! te weinig werd Veldeke tot nog toe in Nederland en in Vlaanderen gewaardeerd, dan wanneer hij in Duitschland bewonderd werd en nagevolgd, opgeëischt zelfs als «ein deutscher Dichter»,

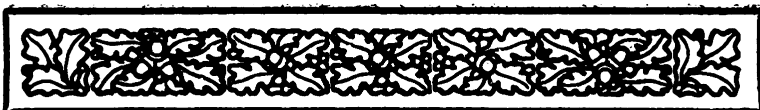
(1) Hier mag wel vermeld wat Lacroix en Seré schreven in hun werk over *Le Moyen Age et la Renaissance*, II, « Roman », fol. I, II: « Après l'épreuve de la première croisade et quand tous les membres de la grande république chrétienne se furent mesurés en Orient, *la nécessité de communiquer avec les personnes aimées* qui n'avaient pu quitter les rivages européens *contraignit ces hommes*, jusque là convaincus de l'invincible difficulté d'écrire dans une autre langue que la langue latine, les contraignit, dis-je, à tenter de tracer des mots et des phrases dans l'idiome qu'ils parlaient d'habitude et le seul qu'entendaient les femmes et les vieillards. »

hij Nederlander (het is Prof. Kalff's woord) : « die de Duitschers is voorgegaan », « die den stoot gegeven, de nieuwe richting aangewezen had», naar 't Dr. Jonckbloet verklaarde. Terwijl Prof. Koch « Heinrich von Veldeke der Begründer der höfische Epik » noemt, evenals Prof. Piper, wordt hij gehuldigd als « der Vater der höfischen Poësie» o.a. door Kluge, Scherer en Kurz.

Wanneer Prof. Kalff getuigt dat « Veldeke's Eneïde het vroegste epische vertaalwerk is dat wij met zekerheid kunnen aanwijzen », « eene dagteekening voor een nieuw tijdvak in de geschiedenis der Middelnederlandsche letteren », naar 't oordeel van Prof. Ten Brink ; wanneer, ten slotte, niemand minder dan de groote Grimm beweert dat Meister Heinrich's Eneïde hem « die Hauptquelle mittelhochdeutscher Sprache scheint », dan is het hoog tijd dat Vlaanderen, ook Holland, omwille der *Dietsche St-Servatius-legende* zijn onvergeeflijke onrechtvaardigheid herstelle en, met waardigheid en geestdrift, zijne erkentelijkheid en sympathie betoone aan den dichter wiens naam, omwille der oorspronkelijke gedichten in Limburgsch dialect, prijkt op de eerste bladzijde der geschiedenis van onze Nederlandsche Letterkunde ! Heil dan den Loonschen zanger van wien prof. Te Winkel mocht getuigen : « Op een tongval van die taalgroep, waaruit ons Nederlandsch zou voortkomen, heeft hij inderdaad de eerste loot der poëzie geënt en in meer letterlijken zin dan Maerlant mag hij « de vader der dietscen dichtren algader », mag hij onze oudste poëet worden genoemd. »

» Aan Veldeke verblijft dan de eer, dat hij niet alleen was een voortreffelijk en beroemd dichter, maar ook dat zijne meesterstukken tevens de proefstukken, de eerstelingen onzer letterkunde zijn. Hij voor het eerst heeft het gewaagd, de Fransche modetaal, door anderen in zijne omgeving gebruikt, te vervangen door zijne eigene taal. »

IV.

HENDRIK VAN VELDEKE'S "ENEIDE,,.

Terloops werd er reeds op gewezen, dat het werk van Hendrik van Veldeke, met name *Eneïde* en *Minneliederen*, naar 't woord van Bastiaanse, « in Hoogduitsche overzetting tot ons gekomen is », « in verduitschten vorm bewaard », zegt Te Winkel.

Prof. Kalff oordeelt dat het epos vertaald werd in Veldeke's moederspraak en daaruit weer in het Middelhoogduitsch,en Jonckbloet beweert dat « de overgebleven handschriften in het Hoogduitsch geschreven zijn, (doch) blijkbaar is een Nederlandsch oorspronkelijk werk door afschrijvers, zoo goed en zoo kwaad als dit ging, in het Middelhoogduitsch overgebracht ».

Voorloopig afgezien van de bespreking der oorspronkelijke werken : *Eneïde* en *Minnezangen*, die door den Spalbeekschen dichter in het Limburgsch geschreven werden, doch verloren geraakten, — waarover verder, — kunnen wij dan ook best begrijpen, dat de epische en de lyrische poëzie van « Meister Heynrijck » gewichtiger geweest is voor de Duitsche dan voor de Nederlandsche Letteren, in zooverre Te Winkel mocht verklaren dat «de *Minneliederen* en de *Eneïde* een nieuwe periode openen in Duitschland. » Wij weten immers dat, ondanks zijne afkomst, ondanks de taal, die hij bezigde, de omstandigheden Veldeke tot een Hoogduitschen dichter hebben gemaakt, « van wien de Duitschers zeggen wat de Franschen schrijven van Malherbe : « Enfin Malherbe vint », aldus Daniëls.

Alhoewel van minder belang voor onze literatuur dan Veldeke's « dutsche » *St-Servatius-legende*, het eenig werk tot nog toe in 't oorspronkelijk Limburgsch dat ons van den edelman bekend is, — dient nochtans met ettelijke woorden op de beteekenis gewezen van zijn *Eneïde* en ± drie en dertig ons overgebleven *Minnezangen*, want dank zij beide werken is de naam *van Veldeke* onsterfelijk in de Duitsche Letterkunde.

Reeds zinspeelde ik op het twistpunt, of al dan niet Hendrik van Veldeke, schrijver van den Sint Servaas, dezelfde persoon is als « Meister Heinrich » die de *Eneïde* vertaalde en minnezangen dichtte. Menig voorstander van twee verschillende personen zal wel met Jonckbloet kunnen herhalen, hetgeen hij in 1888 schreef : « Zoo redeneerde ik vóór vijftig jaren, en vermoedde toen niet, dat de geheele reeks dezer stellingen het gevolg was van een onjuist uitgangspunt. Thans weet men, dat wij toen nog, zoowel omtrent den tekst der Eneit als van den Sint Servaas, op een dwaalspoor waren. »

De overeenstemming in klanken en vormen, in metrum, syntaxis en stijleigenaardigheden voor beide poëmen, dezelfde wijze van behandelen en verwerken der bronnen van *Eneïde* en *Servaas*, de gelijkenis in woorden en taal, tot zelfs in de gesterëotypeerde uitdrukkingen, woordelijk - eensluidende zinnen en voortdurend herhaalde zelfde rijmen, — evenals de gelijkenis tusschen den epiloog der *Eneïde* en dezen van 't eerste boek der *St-Servatius-legende*, — door von Muth, Braune, Martin, Otto Behaghel en Kempeneers grondig onderzocht (1), bewijzen, o. a. tegen Jonckbloet, Serrure, Conrad Hofmann en Weinhold, vooral tegen R. Meyer in, dat Heinrich van wien onze Loonsche zanger getuigt in zijn Servatius :

In dutschen dichtede dit *Heynrich*,
Die van Veldeken was geboren (II, 2920-2921),

dezelfde is als de vertaler van de *Eneïde*, van wien Veldeke zelf verklaart, in verzen 13505 en volgende van zijn epos :

dat es genoech kontlîch,
als et dâ dichte Heinrîch,

of zooals hij 't elders nog uitdrukkelijker zegt :

te dûtske he 't ons lêrde
dat was van Veldeke Heinrîch. (*En.*, 13432-13433) (2).

De volgende eenvoudige aanduiding der bron, door den schrijver zelven, moge volstaan :

...... dâ dichte Heinrîch,
de 't ût den welsken boeken las,
dat et ût Lâtîn gedichtet was (vv. 13506-13508).

(1) Otto Behaghel, *op. cit.*, S. clxv, ff. Vgl. Kempeneers, *op. cit.*, blz. 65-73 : Beide schrijvers halen tal van voorbeelden aan van de hierboven vermelde punten van overeenstemming tusschen V's *Eneïde* en *Sint-Servaas*. Hierop werd reeds in 1880 gewezen door Behaghel, in *Germania*, XXV, blz. 118, en vóór hem nog door R. von Muth, evenals door J. Van Vloten, in *Publ. de la Soc. Hist. et Archéol.*, 1877, blz. 353-356.

(2) De citaten uit V's *Eneïde*, tekst en aanduiding der verzen, volgens Behaghel's uitgave, door alle specialisten als de beste aanzien.

Als algemeen-aangenomen stelling geldt, dat Veldeke Eneas' lotgevallen verhaalde, niet naar 'n Italiaansch model gelijk Müller vroeger meende, maar naar 'n Fransch poëem, naar « den *welsken boeken* », « *li Roman d'Eneas* ».

Toen Behaghel, in 1882, de *Eneïde* van den edelman-dichter opnieuw uitgaf en, in eene degelijke *Einleitung* met menigvuldige *Anmerkungen*, zorgvuldig bestudeerde op welke wijze Veldeke het Fransche ridderepos vertaald heeft, bestond er nog geen critische uitgave van « den welsken boeken ». In 1891 bezorgde de geleerde Amsterdamsche hoogleeraar Salverda de Grave eene *Edition critique du Roman d'Eneas*, die, volgens hem, omstreeks 1150, als eerste Fransche roman, rechtstreeks op den *Aeneis* van Virgilius werd nagevolgd (1).

> Die boec heiten Eneide,
> di Virgîlius dâ vane skreif (13510-13511)

zegt de Nederlandsche eerste epische zanger van het « welsken boeken » dat hem tot voorbeeld strekte (2).

Sedert het verschijnen van Salverda de Grave's degelijk betoog, in 1891, werd die *Roman d'Eneas* niet meer zoo algemeen toegeschreven aan Benoît de Sainte-Maure, van wien wij nauwelijks meer weten, dan dat hij waarschijnlijk uit Sainte-Maure bij Tours stamt, en omstreeks 1160, aldus Lanson (Bédier-Hazard beweren : rond 1165), zijn *Roman de Troie* geschreven heeft.

Waar Piper, evenals laatst nog Otto von Leixner, in 1916, (mogelijk bij vergissing), zelfs verklaarde dat « Heinrich von Veldekes Quelle war der *Roman de Troie* des Benoît de Sainte More », wat nu zoowat door hen alléén wordt voor-

---

(1) JACQUES SALVERDA DE GRAVE, *Introduction à une étude critique du Roman d'Eneas*, 's Gravenhage, 1888, en in 1891, *Eneas, Texte critique* (Bibliotheca Normannica, IV), Halle, 1891. Vgl. PETIT DE JULLEVILLE, *Histoire de la langue et de la litt. franç.*, t. I, p. 220 ; BÉDIER-HAZARD, *op. cit.*, t. I, p. 17 ; LANSON, *op. cit.*, pp. 48-49 en p. 1202.

(2) Wat Veldeke zelf betreft, als zijne bron citeert hij « dat boech », « den boeken » of « die boech », — waaruit hij las, b. v. in verzen 177, 2701, 3233, 5015, 5037, 5101, 5117, 5199, 8103, 9293, 9435 en 9532 ; elders heet het dat hij verhaalt « als ich die rede hân vernomen », bijv. in vv. 6929 en 11604, ofwel « alsus seget ons dat liet », b. v. vv. 256, 3740, 7914, 10392 en 13306 tenzij waar hij ons bericht, dat hij vertelt « alsô van her es geskreven », o. m. vers 793, of alleen maar naar wat « men seget », vv. 374, 686 en 5764. — Daarenboven vermeldt Veldeke tot zesmaal toe Virgilius' naam (vv. 41, 165, 357, 2706, 4581 en 13511), dan wanneer zulks niet één maal geschiedt in den *Franschen Eneas* ; wel een bewijs dat Veldeke ook de *Eneïde* in 't Latijn kende.

uitgezet, — meent Bastiaanse nog wel dat de Fransche *Roman d'Eneas* « *wellicht* door Benoît de Sainte More geschreven werd », terwijl echter na Koenig, Salzer en Scherer, ook Kalff verwees naar een *onbekend* Fransch dichter van omstreeks 1170-1175. Zoo lezen wij ook in Bédier-Hazard, over de vertalingen uit Virgilius in den *Roman d'Enéas* : « Vers 1160, un *autre* poète traita Virgile comme Stace venait d'être traité par un *auteur dont le nom est inconnu également* », en onmiddellijk daarna : « Vers 1165, Benoît de Sainte-Maure composa son *Roman de Troie* ». Lanson vermeldt evenmin Benoît's naam waar hij spreekt over den *Roman d'Enéas*, en in de *Tableaux chronologiques des principales œuvres de la littérature française*, aan 't slot zijner Geschiedenis van de Fransche Letterkunde, geeft hij op blz. 1202, den ridderroman aan, als vertaald zijnde tusschen 1100-1150, zonder naam des schrijvers, dan wanneer hij Benoît de Sainte-More opgeeft als « l'auteur du *Roman de Troie* », omstreeks 1160.

Veldeke geeft ons evenmin bepaalde aanduidingen nopens den ontwerper zijner bron, zoowel in de hooger aangehaalde verzen als aan 't slot van zijn *Eneïde* :

Nu sole wir enden dit boech.
Es docht den meister genoech,
De 't ût *der walske kêrde* (13429-13431).

Buiten deze hoofdbron, waaruit hij zijn *Eneïde* op zeer oorspronkelijke wijze omzette, — (zooals naderhand wordt aangetoond) — heeft onze Loonsche hoveling gewis, in minder mate en tot wijziging van zijn model, ook den invloed ondergaan van menig Duitsch gedicht uit de XIe en XIIe eeuw, gelijk hij ook, door eenige passages uit zijn *Eneïde*, bewijst dat hij met *Virgilius' Aeneas* (1) en *Ovidius' Metamorphosen* (2) bekend is geweest, en in de *Fransche Literatuur* over de degens « Haltecleir » en « Durendart » gelezen had (3), evenals in de *Duitsche Sagen* over de beroemde zwaarden Eggesas, Mimminc en Nagelrinc (4).

Prof. Van Dam heeft ongetwijfeld zijn doel bereikt, in het derde en laatste hoofdstuk van zijn alleszins belangwekkende studie *Zur Vorgeschichte des Höfischen Epik*, nl. : « das Ver-

(1) Vgl. Virgilius' *Aeneas*, I, 242 met Veldeke's *Eneïde*, 3326, evenals *A.*, 715 met *E.*, 3159, en *A.*, II, 262 met *E.*, 3327. Zie ook Veldeke's *Eneïde*, vers 7738.
(2) Vgl. Ovidius; *Metamorphosen*, X, 3 met Veldeke's *Eneïde*, 3107 ; *M.*, IV, 420 met V's *En.*, 3327 (den ontleenden naam *Athamas*).
(3) *Eneïde*, vers 5731 : « noch Haltecleir noch Durendart ».
(4) *Eneïde*, verzen 5728-5730.

hältenis der *Eneïde*, der Dichtung, die für die deutsche Literatur so auszerordentlich wichtig wurde, zu den vorhöfischen Epen des zwölften Jahrhunderts *neu zu behandeln* », vooral met te bewijzen wat hij als besluit mocht doen gelden : « Ueberraschend deutlich stellt sich heraus, wie viel Veldeke seinen Vorgängern (o.a. Lamprecht en Eilhart von Oberge) verdankt. Damit is nichts Ehrenrühriges für den Dichter gesagt : nur rücht es die Figur Veldekes in neues Licht ». Door tal van bizonderheden heeft hij aangetoond, hoe en in hoeverre de Spalbeeksche ridder-zanger « von der gesamten deutschen Dichtung beeinfluszt worden ist» (1).

Reeds in de St-Servatius- berijming van onzen eersten Dietschen poëet, hebben wij, terloops, aangestipt dat van Veldeke het *Annolied* (± 1080) kende en wel eens door hetzelve geïnspireerd wordt. Ook in zijn *Eneïde* heeft Van Dam, na Behaghel, eene overeenstemming met bedoeld lied opgespoord, en wel in verzen 924-927, vergeleken met het *Annolied*, verzen 147-149, nl. in de beschrijving van

Troïe die was vele grôt :
drîre dageweide lanc
al bî des meren ganc
end einre dageweide wît.

Eveneens wijzen Behaghel en Van Dam op den invloed van het *Roelandslied*, verzen 7092 vlg., b. v. op Veldeke's beschrijving van *Eneas'* vaart naar de onderwereld (vv. 2954-2959), en Van Dam ziet insgelijks een « direktes Entlehnungsverhältnis » in verband met de *Kaiserchronik* uit de jaren ± 1147 nl. in verzen 13397-13400 ; 13404-13409 en 13412-13417 van zijn *Eneïde*, betreffende o. m. de geboorte van « godes son toe Bethlehêm » (13412) :

do erslagen wart Jûljus,
te keiser wart Augustus... (*En.*, 13397-13398) (2).

Weinig aanneembaar nochtans vindt hij Behaghel's standpunt nopens een gebeurlijk verband tusschen Veldeke's *Eneïde* en het gedicht *Graf Rudolf*, alsmede tusschen Veldeke's epos en de gedichten van Heinrich von Mölk. Daarentegen betoogt hij uitvoerig welke invloed op de *Eneïde* geoefend werd door Lamprecht en Eilhart von Oberge : « vielleicht weil sie moderner waren, vielleicht auch, weil sie einem Stoff

---

(1) J. Van Dam, *op. cit.*, S. 73, ff. Vgl. Behaghel, *op. cit.*, blz. clxxviii vlg.

(2) Behaghel, daarentegen, vindt « die Benutzung der Kaiserchronik... zweifelhaft » (*op. cit.*, blz. clxxviii).

behandelten, der in manchen Punkten den seinigen verwandt war », en uitdrukkelijker nog dan Scherer, Lichtenstein, Kinzel, Behaghel, Ottmann, Vorstius, Wackernagel en Wilmann, toont hij aan in hoeverre de Loonsche edelman Lamprecht's *Alexanderlied* navolgde, — en wel « in der besten, in der Strassburger Fassung » zoo 't ook Behaghel betuigde. Niet minder dan 109 « Parallelstellen zwischen der Eneide und dem Alexander » vermeldt Van Dam aan 't slot zijner studie (1), en hij bewijst dat Veldeke op geen enkele plaats woordelijk vertaalde. De Fransche bron bood hem slechts een begrip, dat hem een bekend en bruikbaar uittreksel uit het *Alexanderlied* weder te binnen bracht. Zoo kwam deze passage als omwerking van den Franschen tekst in de *Eneïde* terecht, ofwel nog zocht en vond ook hij gelegenheid vaak een gepaste aanhaling uit den Alexander in zijn epos te lasschen. Als voorbeelden haalt Van Dam alzoo aan, — (buiten ettelijke alleenstaande verzen ook door Behaghel aangeduid) : de beschrijving der zerk waarin de assche van Dido's verbrande lichaam gelegd wordt (vv. 2503 vlg. der *Eneïde*, vergeleken met vv. 2134 van *li Roman d'Eneas* en vv. 3565 ff. van het *Alexanderlied*) ; het relaas van den brief dien koning *Latinus*' vrouw aan Turnus schrijft :

ê danne sî sich op gerichte,
einen brief sî selve dichte
end skreif hen met herre hant
(*En.*, vv. 4349, ff. ; *Alex.*, 3422, ff.),

alsmede Evander's klagen bij den dood van zijn zoon Pallas (*Eneïde*, vv. 8136 ff., vergeleken met *li Roman d'Eneas*, vv. 6301, suiv., en *Alex.*, 3795 ff.).

Dat het gansche *Alexanderlied* aan onzen dichter bekend was, en hij zich steeds te gelegener tijd de geschikte parallelen herinnerde, zelfs merkelijke hoofdstukken van buiten gekend had, liet Van Dam toe te verklaren dat : « der Strassburger Alexander war für Veldeke ein Vorbild, an dem er sich schulte, dessen Vorzüge vor den andern ihm bekanten Dichtungen er erkante... » En hij besluit dan ook : « dasz der Strassburger Alexander ein notwendiges Bindeglied zwischen den ältern

(1) Van Dam, *op. cit.*, S. 129, ff. Ook Kalff, in zijne *Geschiedenis der Ned. Let.* (I, blz. 35) geeft op : « Annolied, Alexander en Rolandslied »,— terwijl b. v. Otto von Leixner terloops als bijkomende bronnen aanduidt : « Annolied, Kaiserchronik und Alexanderlied » (*op. cit.*, S. 35).

Reeds in 1882 trouwens had Behaghel hierop uitvoerig gewezen (*op. cit.*, blz. CLXXVIII-CLXXXV).

Epen des 12. Jahrhunderts und dem höfischen Epos darstellt. Der Aufstieg in der epischen Kunst fängt also nicht bei Veldeke, sondern schon bei den Anonymus der Strassburger Handschrift an ».

Al zouden wij met Lachmann, von der Hagen, Lichtenstein, Pfeiffer en Van Dam aannemen, tegen de beweringen van Behaghel en Gierach in, dat de *Tristrant* van Eilhart von Oberge eveneens ouder is dan « Meister Heynrijck's » *Eneïde*, — zoowel als de bewerking van Lamprechts' *Alexander* ons bewaard in het Strassburger handschrift, — niettemin bewonderen wij met Van Dam, in de *Eneïde* « die vollendeten Reime und der ruhigen, fast einschläfernden Bau der Verse », vergeleken met « der mangelhaften Reim- und Verstechnik und der häufig recht ungeschickten Ausdruckweise » van Eilharts gedicht.

Waar Behaghel trachtte te bewijzen dat Eilhart leentjebuur speelde bij onzen Dietschen voorvader, verdedigde Van Dam de tegenovergestelde thesis. Als voorbeeld van overeenstemming tusschen Veldeke's *Eneïde* en Eilhart's *Tristrant*, verwezen beiden bizonder naar de vergelijking tusschen Lavinia's liefdesmonoloog bij onzen Loonschen vertaler (*Eneïde*, vv. 10064-10435) en die van Oberge's Isolde (*Tristrant*, vv. 2395-2598). Ongetwijfeld « es besteht also wohl ein Abhängigkeitsverhältnis zwischen Eilhart und Veldeke », doch, volgens Van Dam « Heinrichs Text stellt sich für diese Partie als eine Kombination des französischen und des Tristrant Textes dar ».

Nochtans valt Van Dam's eindoordeel in geenen deele ongunstig uit ten opzichte van Hendrik van Veldeke-epischzanger, vermits hij hem, wel is waar niet meer als uitgangspunt eener nieuwe periode aanziet, — zoo 't bijv. Behaghel, Roetteken, Piper, Kalff,Te Winkel,Daniëls e.a. deden,—doch hem beschouwt als « Abschlusz einer andern literarischen Strömung», hetgeen nochtans 's dichters positie uit litterairhistorisch oogpunt nog verstevigt. Immers, aldus Van Dam, « in Veldeke verbinden sich die ausgeartete, farblosgewordene Technik des *vorhöfischen* und die neue, auf glatte Form gerichtete des *höfischen Epos* ».

Een bewijs dat de gunsteling van Gravin Agnes niet alleen « le goût du temps », de in-de-mode-zijnde werken kende, maar tevens zijn onderwerp, zijn voorbeeld bij de tijdsen plaats-omstandigheden wist aan te passen, te acclimateeren aan de hoven der XIIe eeuwsche graven, baroenen en her-

togen, zoowel van deze lage landen als van de gouwen aan gene zijde van de Maas, toonen ons èn zijne keuze van den *Roman d'Eneas* als model voor zijn epos, èn de eigenaardige wijze (1) waarop hij, met inachtneming van de verwerkte citaten uit gelijkaardige gedichten, dit ridderverhaal in 't Noorden zóó populair maakte dat hem 't halfvoltooide handschrift wordt ontstolen en zoo menig Duitsch navolger met lof gewaagt van de *Eneïde* van « Meister Heynrijck » !

Wanneer wij ons inleven in Veldeke's tijd, den tijd der ridders, der hoofsche minne en vrouwenvereering, den tijd der kruistochten, tornooien en hoffeesten, den tijd der troubadours in 't Zuiden en der trouvères in 't Noorden van Frankrijk, dan begrijpen wij best dat Daniëls, Braune en Jonckbloet gewagen van den « ongemeenen bijval dien de *Roman d'Eneas* verwierf, vooral bij de beschaafde en de geletterde wereld. Heldendaden, avonturen, gevechten, feestpartijen, hoffelijkheden en liefdesgeschiedenissen — daarvan leefde de hoogere Fransche maatschappij ; en die ingenomenheid voor dat « ridderlijk » leven deelden ook de Noorder groote families welke, door de omstandigheden gediend, reeds fier waren op hunnen adel voortspruitend uit oude frankische afkomst en zich Pepijn en Karel-den-Groote's heldendaden herinnerden. Veldeke behoorde tot dien gepriviligieerden stand ; hij leefde in die adellijke machtige wereld ; door beschaving en kundigheden muntte hij uit onder zijne stamgenooten ; hij kon in zijne onmiddellijke omgeving van Landgraven en Graven en Baroenen den zucht naar avontuurlijk ridderlijk leven onderhouden en aanvuren ; hij kon dichten om zijn woord nog meer kracht bij te zetten ; — is het dan te verwonderen dat hij den *Roman d'Eneas* in zijne eigene taal verdietschte ? »

Dat de vertrouweling van 't Loonsche hof zijn *Eneïde* in Limburgsch dialect schreef, « dit kan sedert het onderzoek van Braune niet meer betwist worden », zegt de beste kenner van Veldeke's epos, Otto Behaghel, hetgeen ook Jonckbloet

(1) Over den vorm, de taaleigenaardigheden, o. m. over de zelfstandige nw., de vw., de voegw., werkw., alsmede over den zinsbouw in Veldeke's *Epos*, cf. ROETTEKEN, *op. cit.*, SS. 5-53 ; over den « Zuzammenhang und Ordnung der Erzählung », SS. 54-75 ; « Schmuck und Nachdruck der Rede : Aesthetische Figuren,... Phonetische... Noetische Figuren », SS. 75-128. Vgl. BEHAGHEL, *op. cit.*, Die Sprache, Hülfsmittel ; Laut-Flexionslehre ; Wortbildung und Wortschatz ; Syntax ; Metrik, Stilistische Eigenthümlichkeiten », SS. XXXVII-CXLI, — evenals FAIRLEY, *op. cit.*, SS. 17-26, over Veldeke's techniek, en blz. 26-28 over het hoofsche element in zijn *Eneïde*.

besluiten deed : « Het jongste onderzoek nu heeft op onomstootelijke gronden uitgemaakt dat de *Eneïde* oorspronkelijk *niet* in het Hoogduitsch is geschreven, maar in een dialect, dat tusschen Nederrijnsch en Middelnederlandsch inligt, m. a. w., in den Limburgschen tongval in ruimer zin, al is het niet zooals Braune (en Salzer na hem) meende, in den Maastrichtschen ». Braune noemt die taal « Maastrichter dialect », een « Limburgsch-Maastrichtsch » volgens Ten Brink ; zekerlijk komen er uitdrukkingen in voor, die te Maastricht nu nog gangbaar zijn, maar de taal der *Eneïde* is eerder een Limburgsche tongval, door de aanraking met de Duitschers sterk verduitscht », en Van Vloten meent dat de taal van Veldeke's *Eneïde* gewijzigd werd naar die van hem, die ze afschreef, en van hen, voor wie hij dat deed. Zoo verklaart zich ook het Nederduitsch van Maerlants *Merlijn* in 't afschrift te Steinfort.

Reeds in 1852 nam Ettmüller het op voor een « niederrheinischer Sprache, ... einer der Mittelniederländischen nahe verwandten Mundart », van waar het naderhand nagevolgd werd « in die Thüringische Mundart jener Zeit... ohne Zweifel mit des Dichters Bewilligung und vielleicht gar unter seinen Augen », (misschien wel door Veldeke-zelven, giste Grimm),... « aber mit Beibehaltung einer ziemlichen Menge niederrheinischer Wörter und Wörtformen », zoo 't Gervinus Ettmüller nazei. Lambrecht Lambrechts zijnerzijds beweerde onlangs nog dat de Spalbeeksche edelman mogelijk zijn *Eneas* en zijn fijne liederen gezongen heeft in een Rijnlandschen tongval, en deze vervolgens omgedicht werden in een « Oberdeutsche Mundart ». Wat zeker is, de Nederduitsche woorden, laat ons zeggen : de Limburgsche zijn vrij talrijk in zijn poëzie (1).

Zou hiermee volgende uitspraak van Ten Brink niet kunnen in verband gebracht : « het gebruik van Vlaamsche uitdrukkingen in de Middelhoogduitsche spreektaal gold tot in Oostenrijk toe voor een bewijs van beschaving en ridderlijkheid», hetgeen ook Scherer schrijven deed met betrekking op Veldeke's « Mundart seiner Heimat, vielleicht um ein weniges gemildert,. . . dasz bis nach Oesterreich hin die Leute, die sich einen vornehmen Anstrich geben wollten, vlämische Phrasen in ihre Rede mischten? » Hierop wees reeds in 't begin der XIIIe eeuw, de Middelhoogduitsche minstreel Neidhart von Reuenthal, een van Veldeke's volgelingen, als hij ons mededeelt hoe, aan de Beiersche en Oostenrijksche hoven,

(1) Over de taal van Veldeke's *Eneïde*, cf. hierachter *Bibliographie*.

sommige edellieden Vlaamsche uitdrukkingen bezigden om zich een schijn van voornaamheid te geven. Verklaarde Te Winkel overigens niet dat « binnen het Duitsche taalgebied de tongvalgrenzen vervloeiden en het Limburgsch zonder merkbare afscheiding in het Thüringsch voor wie het hoorden en spraken geleidelijk overging ? »

De Duitsche literatuur-kenner, Ed. Engel daarentegen oordeelt dat Veldeke, wiens moedertaal het Middelnederlandsch was, zich in de voor Duitsche lezers bestemde werken bediend heeft van « der Schwäbischen Dichtersprache ». Deze werd door alle poëzie-minnende lezers verstaan, al werd zij ook maar door een deel gesproken » (1).

Doelt Prof. Kalff niet op een soortgelijk verschijnsel, wanneer hij onderstelt « dat zoowel Duitsche als Nederlandsche sprekers den tekst hunner sproken en andere gedichten wel gewijzigd zullen hebben met het oog op hunne toehoorders ? » (2)

Volgens Kraus heeft zich Veldeke echter in *Eneïde* en *Sint Servaas* niet gehouden aan het Nederrijnsch dialect, maar ook is er een streven in waar te nemen om rijmwoorden te gebruiken die in het Hoogduitsch een zuiver rijm geven ; dit deed gewis ook Vermeylen verklaren dat Veldeke « zelfs zijn best deed (althans in de *Eneïde* en de liederen) om zich bij de Middelhoogduitsche dichterlijke taal aan te sluiten, — bijv. door een geschikte keus van rijmwoorden, zoo dat zijn werk gemakkelijk in het Middelhoogduitsch kon vertaald worden ». — Slechts in zoo'n vertalingen is ons Veldeke's *Eneïde* bewaard gebleven en wel in vier onvolledige, nl. : *Meraner-*, *Pfeiffers-*, *Regensburger-* en *Wolfenbütteler Bruchstücke* en in zeven volledige handschriften, waarvan de bijzonderste zijn : 1° dat van Berlijn, op perkament — (Ms. germ. F. 282) — dagteekenend van rond het begin der XIIIe eeuw (« von etwa 1200 », volgens Piper, I, 241) ; het is

---

(1) Reeds in 1882 schreef J. Grimm : « Ik kan tot geen bevredigend besluit komen. Heeft Veldeke willen Hoogduitsch schrijven en daarbij zijne landtaal niet kunnen vergeten ? Of is na hem zijn Nederduitsch in 't Hoogduitsch overgeschreven ? »

In 1854, opperde Gervinus reeds eenzelfden twijfel in zijn *Geschichte der Deut. Dichtung*, nadat reeds vóór 1830 Wachler (in zijn *Handbuche der Geschichte der Literatur*, II. Theil, S. 182, Zweite Auflage) verklaard had : « Er schrieb in einem aus hoch- und niederdeutsch gemischten Dialekte ». Volgens Golther, echter was « Heinrichs Muttersprache niederländisch, aber seine *Eneide* und die Lieder sind auf hochdeutsche Leser berechnet » (*op. cit.*, S. 174).

(2) Kalff, *Het lied in de Middeleeuwen*, blz. 257.

opgeluisterd met miniaturen, — (77 blz. tekst en 71 blz. miniaturen), — en berust in de Koninklijke Bibliotheek aldaar ; 2° dit uit de XIVe eeuw, van den Graaf van Degenfeld te Eibach in Wurtemberg, — op papier ; 3° dat van de Bibliotheek te Gotha (Chart. A, n° 584), — op papier, uit de XVe eeuw ; (een afschrift ervan bestaat te Dresden (n° 46, folio) ; 4° dat van Heidelberg, — op perkament, dagteekenend uit de XIVe eeuw, — (Cod. Palat. germ. 386) — een afschrift (Cod. Palat. germ. 403), met gekleurde prenten, tot vers 12598, berust daar neffens het volledig handschrift ; 5° dat van München, op perkament — (Cod. germ. 67, 4°) — van rond de XIVe eeuw, met penteekeningen ; 6° dat van Weenen, op papier, in 1474 geschreven door zekeren Jorg von Elrbach (met penteekeningen) (1).

Van al deze volledige handschriften, worden als de twee beste aanzien dat van Heidelberg en dat van Gotha, beide uit de XIVe eeuw, uitgegeven door Müller en door Ettmüller onderscheidenlijk in 1784 en in 1852. Doch vooral de reeds vaak vermelde uitgave van Behaghel : *Heinrichs von Veldeke Eneïde*, vestigde in Duitschland de stellige overtuiging dat Veldeke een nederduitsche edelman is die *in de volksspraak van zijn geboorteland schreef*, dus nog niet in zuiver Hoogduitsch (2).

Evenmin als in het vergelijken dezer handschriften (3) zullen wij hunne uitgevers, de filologen en commentators volgen in hun onderstellingen en bewijsvoeringen nopens den

---

(1) *Over de verschillende Middelhoogduitsche Handschriften der Eneïde*, cf. *Bibliographie*.

(2) Betreffende de uitgave van V's *Eneïde*, herhalen wij wat geschreven werd, naar aanleiding van Behaghel's standaardwerk : *Lachman* beproefde reeds eene uitgave van de *Eneïde*... « aber die Schwierigkeiten schreckten ihn af. Nicht anders ging es *Oskar Schade*. Was *Ettmüller* bot, war nur ein Nothbehelf, wenig mehr werth als der Handschriftenabdruck in der *Müller*'schen Sammlung » (*Literarisches Centralblat für Deutschland*, Nr 20, 13 mai 1882, S. 677). — Over de verdiensten van Behaghel's uitgaven zijn het allen eens. — Met-in-achtneming dezer verschillende uitgaven, mogen wij het Van Vloten nazeggen : « Het ware een wenschelijke zaak, naar bedoelde handschriften eens, zoo juist doenlijk, den nederlandschen tekst van Veldeke's eigen hand te herstellen. Het voorbereidend werk daartoe is door den beroemden jongen Duitscher (Wilhelm Braune) uitnemend gedaan... » (*op. cit.*, blz. 354-355).

(3) Men raadplege vooral Behaghel, *op. cit.*, blz. xi-xxxvii : « *Der Stammbaum der Handschriften* », evenals Fairley's studie over de vergelijkenis tusschen *Die Eneïde Hs. v. Veldeke und der Roman d'Eneas*, blz. 5-12 : « *Das Handschriftsverhlätnis* ».

datum van aanvang en van voltooiing der *Eneïde*. De aandacht der liefhebbers van grondiger besprekingen weze gevestigd op de argumentatie der hierna vernoemde critici, wier besluiten hier bondig worden saamgevat.

De datum van aanvang wordt gesteld nà 1170 — aldus P. Piper en Scherer; rond het jaar 1175 — ten tijde der Gravin van Kleef — volgens Veldeke's eigen verklaring: verzen 13445 en vlgn.; zoo ook oordeelt Prof. Hense, — wiens bewering door P. Daniëls aangehaald werd in 1886. Het epos werd begonnen (± 1175), vermoedt Dr. Endepols, evenals Van Dam, terwijl Kempeneers na Jonckbloet, uit Veldeke's woorden in verband met de geschiedenis, meent te kunnen afleiden, dat hij er mee begonnen is ± 1180.

Reeds zagen wij, dat Veldeke het grootendeels afgewerkte gedicht, — (ongeveer 10930 van de 13528 verzen),— dat hij, ter lezing gegeven had aan de Gravin (Margaretha?) van Kleef, waarschijnlijk in 1174, ter gelegenheid van haar huwelijk met Landgraaf Lodewijk III, — eerst negen jaar naderhand, (± 1183), van Paltsgraaf Herman van Thüringen terugkreeg, dien hij, tijdens eene reis in dat landgraafschap, een bezoek bracht.

En vermits wij, door Veldeke's eigen getuigenis weten, dat hij zijne *Eneïde* slechts voltooide nà het feest door Keizer Frederik I, Sinxen 1184 te Mainz gegeven, waarbij hij aanwezig was (1) « die wir selve sagen », (zooals hij zegt), — wordt vrij-algemeen aangenomen, dat de *Eneïde* geschreven werd tusschen ± 1174 en ± 1190 : in de jaren 1170, 1180, schrijft Kurz; Daniëls gist tusschen 1170 en 1190. Hij voleindigde zijn epos kort na bovenvermelden hofdag van 1184, volgens Dr. Endepols; vóór 1190, zeggen Te Winkel en Ten Brink; waarschijnlijk kort vóór 1190, naar Dr. Kalff. Veldeke « vollendete wahrscheinlich zwischen 1186-1188 zu Neuenburg an der Unstrut », aldus K. Goedeke; vóór 1190, waarschijnlijk reeds in 1184, gissen Scherer en L. Lambrechts; « etwa 1186 », volgens Dr. P. Piper; het werd vervaardigd tusschen ± 1180 en 1190, beweert Dr. Kempeneers; « zwischen 1184 und 1190 », oordeelen Koenig en Van Dam. Uitdrukkelijker nog : « vóór 24 December 1190 (aldus Daniëls), want na dezen datum, dag der begrafenis van Lodewijks opvolger Herman, kan hij Herman niet meer betitelen als

(1) Hoogstwaarschijnlijk zal de dichter daar opgetreden zijn om er een brok zijner *Eneïde* voor te dragen en ook wel om een zijner liederen te zingen (*Eneïde*, vv. 13221-13252).

Paltsgraaf, — zooals de dichter nochtans deed, sprekend als over een levenden persoon.»— Dit deed hij overigens eveneens voor Frederik Barbarossa, die in de Junimaand van datzelfde jaar 1190 verdronken is, en dien Veldeke, in de beschrijving van het hoffeest te Mainz, 32 verzen toewijdt, zonder ook maar eenigszins van z'n dood te gewagen.

« Veldekens erst halbvollendete *Eneïde* fand einen gewaltdatigen Liebhaber, der dem Dichter neun Jahre sein Werk vorenthielt », — zegt Prof. Dr. Koch, in zijn *Geschichte der Deutschen Literatur* (1). Die « gewelddadige liefhebber », die Heynrijck's *Eneïde* aan een der hofdames van Gravin (Margaretha) van Kleef ontvreemdde, was zekere Hendrik « den grâven Heinrîch », waarschijnlijk Raspe III (2) :

doe wart dat boec te Cleven verstolen,
einre joncfroun, der sî 't hade bevolen.
des wart die grâvinne gram
den grâven Heinrîch, de et nam
ende et dannen sande
te Doringen heim te lande (13455-13460).

Deze Graaf Heinrîch stelde gewis de waarde van het heldendicht meer op prijs dan de groote Keizer Frederik die het *Niebelungenlied*, het epos van zijn eigen volk, « geen schot pulver waardig achtte », tenzij, nu ja ... deze Hendrik poëzie kon genieten ofte... reeds voorzag dat ook dit mogelijk ver-

---

(1) Prof. Koch, *op. cit.*, S. 28. Over 't jaar van den diefstal (waarschijnlijk 1174), zie hierboven, blz. 90, 3e nota.

(2) « Zekere Graaf Heinrich, waarschijnlijk in 1174 », beweert Jonckbloet (*op. cit.*, I, blz. 133-134 ; « Hendrik van Thuringen », zegt Daniels (D. J. M.) in *De Onafh.*, nr 20, dd. 14 Mei 1911 ; « Graaf Heinrich von Thûringen, broeder van den bruidegom (van Margaretha van Kleef) », bepaalt Ten Brink (*op. cit.*, blz. 35). — En waar Prof. Hense spreekt over « een zekeren Graaf Hendrik von Schwarsburg », oordeelt Goedeke dat het « ein Graf Heinrich, nicht von Schwarsburg, sondern Raspe III », betreft (*Grundrisz*, I, S. 81). Trouwens, « durch eine Glossierung ist in einigen Handschriften der Name von Schwarzburg gekommen. Dieser starb 1184 zu Erfurt ». (Ettmuller, *op. cit.*, S. xiv, xv, xvii) ; Behaghel. *op. cit.*, S. clxiv, *Anmerkung*, 1, en von Muth, *op. cit.*, S. 628). — Volgens Van Dam, gold het « Heinrich Raspe », *op. cit.*, S. 123, waarschijnlijk Raspe III, † 1180, aldus Kempeneers (*op. cit.*, blz. 91), evenals Scholt, in het *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek*, Leiden, 1918, IV, Kolom 1363 ; « wahrscheinlich Heinrich Raspe III († 1180), den zweiten Sohn Ludwigs II und Bruder Ludwigs III », schrijft P. Piper (*op. cit.*, I, S. 61). Vgl. Van Vloten, blz. 353 ; Bossert, blz. 238 ; Kluge, blz. 43 ; Salzer, blz. 222 ; Te Winkel, I, blz. 97 ; Pierers, VIII, blz. 354.

luchte handschrift het « lesen ende skouwen », dus ook het stelen waard was en later opgeld doen zou ! (1).

« Die diefstal is een zegen geweest », zegt L. Lambrechts het Ettmüller evenals Te Winkel na, die 't een « gunstig toeval » noemen, terwijl Ten Brink, na Scherer, er een bewijs in vindt van « de ongemeene belangstelling van den Duitschen adel in epische verhalen ». Bewijzen zulks misschien die vele kopiëen en navolgingen, waarop — na Ettmüller — Prof. Piper doelt, wanneer hij verklaart dat Veldeke's *Eneïde* « hat ja, das Schickſal gehalt, schon vor seiner Vollendung in anderem Dialekte, als dem des Dichters, verbreitet zu werden? » Heeft de dichter zelf hier op gezinspeeld, waar hij schreef, (in verzen 13461-13462), dat zijn werk naar Thüringen werd meegenomen, waar het werd

.. geskreven
anders dann of 't hem wâre bleven?

Behaghel nochtans betwijfelt zulks en oordeelt dat hier geen « Abschriften » bedoeld worden, doch slechts een te Thüringer aan Veldeke's onvoltooide *Eneïde* « angeflickten Schlusse » (2). Dat nochtans Meister Heinrich beroemd werd in Duitschland, dank zij grootendeels de faam die er zijn onvoltooide *Eneïde* verwierf, staat vast. Hoe te verklaren anders, dat te Mainz, waar de roemrijkste Duitsche ridderschap gevierd werd, waar optraden wellicht, als bij zulke gelegenheid immer geschiedde, de meest geliefde « Minstreels », hoe te verklaren dat de Loonsche adellijke troubadour aldaar onder die vele ridders en zangers opgemerkt wordt door de edelen uit Thüringen die hem meetroonden naar hunne gouw, alwaar hij zijn *Epos* rustig kon afwerken en tevens « eine eigentliche Schule gegründet hat? » (3).

---

(1) Men gedenke hoe zorgvuldig de « Jongleur » zijn handschrift bewaarde, bevreesd dat het in de handen van een mededinger viel, want het was soms een middel om fortuin te maken. Was misschien V's handschrift met miniaturen, althans met teekeningen versierd, vermits bij het aan de gravin van Kleef liet « lesen *ende skouwen* »?

(2) « Oder wie es in G(othaer Hs.) lautet : « dâ wart mê von gescreben dan obz dem meister wâre bleben : das will sagen (-volgens ETTMULLER) dass von dem Gedichte bereits umschreibungen in die thüringische Mundart waren gemacht worden, ehe der Dichter nach Thüringen kam » (ETTMULLER, *op. cit.*, S. XVII). Volgens Behaghel echter, « die Verse 13461-13462... reden nicht von Abschriften, sondern von einem angeflickten Schlusse » (BEHAGHEL, *op. cit.*, S. CLXII). Terwijl Braune schreef : «Ich kann daher nur die ausicht für glaubhaft und richtig halten, welche die *Eneïde* in Mastrichter dialect verfasst und *im Thüringen umgeschrieben werden lässt* » (BRAUNE, *Untersuchungen*, S. 301).

(3) Van *wereldlijke* letterkunde vinden wij geen spoor in de XIe en XIIe eeuw en Jonckbloet heet het zeer opmerkelijk, dat Veldeke,

Daar, aan het *Thüringer* hof, telde hij onder zijne onmiddellijke navolgers. Heinrich von Morungen, Herbort von Fritzlar en Albrecht von Halberstadt, zooals, in *Allemanniën* Hartmann von Aue en Gottfried von Straszburg en, in *Beieren*, Wolfram von Eschenbach. En denkt ook Friedrich von Hausen wellicht aan Veldeke's helden terug, waar hij schrijft met recht en rede niet blij te zijn, « sinds me gezegd de liefste mijn :

Eneas kon mijn name zijn
Doch zeker mocht ik gelooven ook
Zij werd me nooit een Dido? (Ms. F., 42, 1.)

Von Fritzlar getuigt uitdrukkelijk onzen Limburgschen dichter te kennen, wanneer hij, in vers 17371 van zijn Troja-sage zegt, dat « Eneas fuhr nach Lamparten, *wie Meister Heinrich von Veldiche gelehrt hat.* »

Dat o. a. Hartmann, Gottfried en Wolfram het werk van den hoveling der Graven van Loon en Rieneck in Duitschland wisten te waardeeren, bewezen zij door hem in hunne zangen als een meester te huldigen, zoo 't reeds hooger werd aangetoond. Ook wordt thans niet meer getwijfeld aan den invloed door Veldeke's *Eneïde* uitgeoefend te Mainz evenals in Thüringen, Allemanniën en Beieren, b. v. op Albrecht von Halberstadt's vertalingen van *Ovidius' Metamorphosen*, op Meister Otte's *Eraclius*, misschien ook wel eenigszins op Hartmann von Aue's *Erec* en diens *Iwein*, alsmede op Herbort von Fritzlar's *Liet von Troye*, nadat, geruimen tijd voordien, het poëem *Moriz von Cràun* van een van 's dichters onbekende volgelingen, te Mainz ontstond, « als erste Frucht von Veldekes Einflusz ». Bewezen werd eveneens hoe Ulrich von Zazickhoven de *Eneïde* benutte voor zijn *Lanzelot* en Wirnt von Gravenberc voor zijn *Wigalois*, zoo 't nog andere *dii minores* waarschijnlijk deden: Konrad Flecke, Ulrich von Lichtenstein, Wernher von Niederrhein, Reinbot von Turn en Ottokar von Steier, evenals de schrijvers van *Karel Meinet*, *Von dem übelen Wîbe*, *Von dem Wilden Manne* en *Von der minne kraft*, terwijl zelfs — tegen Scherer en Van Dam in — o. a. Behaghel meent dat ook Eilhart von Oberge Hendrik's epos gebruikte voor zijn *Tristrant*. Kortom, met Salzer mogen wij herhalen : « De *Eneïde* maakte aldra school, en alle dichters die iets wilden worden, moesten de door Veldeke ingeslagen richting volgen. »

---

toen hij zich met *romantische* poëzie ging bezighouden, aan een buitenlandsch hof naar een beschermer moest omzien. (*Op. cit.*, I, blz. 140). Vgl. Scherer, *op. cit.*, S. 146.

Een afgemeene karakteriseering van Veldeke's invloed, als schepper van de *Eneïde-epopee*, in Duitschland, geeft ons Salzer, in zijn Geschiedenis der Duitsche Literatuur, met volgende woorden : De literarische invloed der *Eneïde* strekte zich breed uit in Duitschland. Die verbazende werking laat zich verklaren deels door den vorm, deels door de behandeling der stof van het gedicht. In formeel opzicht wordt de zuiverheid van het rijm geroemd dat voor de eerste maal de assonanties wegcijfert. De verzen zijn voor het grootste getal regelmatig gebouwd, meestendeels zijn vier lettergrepen getoond, de val van het vers is één-lettergrepig en kan ook gansch toonloos zijn. De poëtische stijl is nog wel zwaar en overrijk aan epische formulen, het opstel is nog eenvoudig; maar overal schijnt het streven door naar verbetering en volmaking van kunstvorm. Het gedialogiseerd gedeelte is somtijds dramatisch en levendig, dat is : vers op vers wisselen elkander in rede en tegenrede af ; door opeenstapeling van rijmen- en woordenspel oefent zich Veldeke reeds in verfijning van meter en stijl en zet daardoor de dichters die na hem zullen komen tot verdere oefening aan. En in dat aanzetten tot nieuw en krachtiger streven naar volmaaktheid van vorm en inhoud, dat van Veldeke uitging, ligt de hooge en richtende « epoche-machende » beteekenis der *Eneïde*. Veldeke heeft waarlijk den stam der oude epische kunst met zijn volksch of legendarisch karakter den eersten tak der ridderlijke romantiek ingeënt en de antieke poëzie volstandig in den geest der moderne tijden omgewerkt, daar bij de vorige dichters de gedachte daaraan te beginnen nog niet eens op kwam.

Wanneer wij nu, met kennis van zaken, ons terugdenken eenigszins in Veldeke's tijd en ons herinneren dat hij zijn *epos* : het verhaal der lotgevallen van Eneas, den stichter van Rome, zijne « gesta heroïca » in den smaak van zijn toehoorders moest doen vallen, dus de aandacht en de belangstelling wekken van de XIIe eeuwsche *ridders*, zoowel in 't Thüringsche als in 't Loonsche, hij de edelman van bij Spalbeek, een zoon van deze stille gewesten, dan zeggen wij : invloed van ras, midden en oogenblik... « l'influence de l'impulsion permanente de la race, celle du milieu et du moment », op Veldeke's *Eneïde*, dat was nu eens een studie waar een Taine genoegen aan beleefd had, en Brunetière zou hier een dankbaar onderwerp gevonden hebben ter demonstratie zijner thesis over wat hij noemt « les modificateurs des genres ». Ik verwijs b. v. naar den tijdgeest, vooral naar

de ridderschap met haar hoofsche liefde, haar vrouwendienst, haar roemvolle hofdagen, haar tornooien, haar heerlijke jachten, haar oorlogszucht, als zoovele bronnen van inspiratie van dit *Epos* ; immers, « l'habitude du regard fait celle de la pensée », aldus Mechior de Voguë !...

Waar in de Britsche, Klassieke en Oostersche romans de Adel geschetst wordt zooals hij, trouw aan zijn verbintenis eigenlijk moest zijn en in theorie heette te wezen (en feitelijk vóór zijn verval, ook wezenlijk was) verdediger van geloof recht en ridderschap, beschermer van zwakken en onschuldigen, strijder voor God en Keizer, — zal het niemand verwonderen dat het klassieke in Meester Heynryck's *Eneïde* geöfferd wordt aan... ja, laat ik het nu eens de « mode van den dag » noemen. Evenals *li roman d'Eneas* niets overneemt dan het geraamte, den gang van het verhaal, om het antieke heldendicht te herscheppen tot een *roman d'aventure*, naar den smaak en it letterkundig gebruik van zijn tijd, (aldus Salverda de Grave, 'n zijn *Texte critique*), zoo werd het *epos* der Latijnen door onzen Spalbeekschen ridder omgewerkt in den smaak der edellieden en jonkvrouwen uit de XIIe eeuw, tot een roman in verzen waarin veel gehandeld wordt over de Minne ; tot « ein beliebter Lesebuch der damaligen feinen Welt, namentlich der Damen », volgens R. Koenig, tot het meest nagevolgde poëem uit die periode, omdat de vertrouweling der Gravinnen van Loon en Kleef, de gunsteling der Graven van Loon en Thüringen hierin het meest geliefde thema van de geheele poëzie zijner tijdgenooten voor oogen had : lief en leed der over alle landen heerschende Minne.

Virgilius' meesterwerk, de bron van « li roman d'Eneas » en, langs dezen om, van Veldeke's *Eneïde*, (1) althans in zijn groote trekken, en bizonder de hoofdmomenten ofte classieke hoofdstukken, wie is er niet mee vertrouwd gemaakt op de schoolbanken, al bestond dan ook, hier en daar, vóór ettelijke jaren nog, die manie (reeds door Hugo Verriest, een halve eeuw geleden, zoo gehekeld) : het verwateren van den eenig-mooien tekst door een vloed-golf van woorden-uitleg en -af-

(1) Zie *Eneïde*, verzen 41, 165, 357 en 2706, waar Veldeke telkens *Virgilius*' naam vermeldt.

Voor de vergelijking van Veldeke's *Eneïde* met het epos van *Virgilius*, cf. A. DECKER, *Beiträge zum vergleich der Aeneide Vergils mit der von Veldeke*, Programm, Treptau, 1884. Vgl. FAIRLEY, *op. cit.*, Cap. III, *Veldeke und das Altertum*, SS. 12-15.

leiding, spraakkundige regels, mythologische verklaringen en veel commentaar en wat dies meer zij !...

Behoudens aanpassing aan den geest der eeuw, aan hoofsche Minne, vrouwendienst en ridderstand, volgt de Loonsche zanger voor zijne *Eneïde* (1) den loop van het verhaal van Virgilius' *Epos* ter huldiging van Rome's stichter.

Een bondige samenvatting van Veldeke's *Eneïde* (13528 verzen, elkaar volgend zonder verdeeling in hoofdstukken ; alleen een hoofdletter duidt aan waar eene nieuwe episode begint) moge den Lezer, wanneer hij dit *Epos* met Virgilius' onsterfelijk heldendicht vergelijkt, eene toelichting wezen van wat Salverda de Grave over de middeleeuwsche schrijvers zegt : « Ils n'éprouvaient pas le besoin de couleur locale et de fidélité historique que veulent toujours le plus fort les peuples qui doutent de leurs propres forces créatrices dans l'art ». (2) Hierbij moge tevens blijken hoe, voor onzen Loonschen hoveling, de hoofsche Minne de spil vormt waarrond zijn poëem wentelt ; hoe de minne (aldus Kurz) « ist bei ihm die Triebfeder, die alles bestimmt : Personen, Verhältnisse und Entwickelung der Begebenheiten ; » hoe (naar Behaghel aantoonde) « der Dichter schaute mit offenem gut beobachtendem Blick auf das Leben und auf die Menschen », en hoe ook van Hendrik van Veldeke's *Eneïde* mag gezegd worden, hetgeen onlangs Pierre de Nolhac getuigde van de *Chanson de Roland* : « Elle révèle pleinement l'idéal héroïque et chevaleresque *du temps où son auteur l'a composée* » (3). Immers, — volgens Gervinus — « Keine der Dichtungen, die das Mittelalter aus dem Alterthum verpflanzt hat, kann dies mehr verantschaulichen, als Veldeke's Aeneide », vermits *Eneas* daarin niet optreedt als een Romein, uit vroeger, lang vervlogen tijden, doch als een middeleeuwsch, ridderlijk karakter, heeft Kluge beweerd, in zooverre (aldus Weber), « die Helden führen antike Namen, *handelen und reden aber wie « deutsche » Ritter* ».

Hiernavolgend kort-relaas van Eneas' lotgevallen, aan de hand van « Meister Heinrich's » *Eneïde*, moge den lezer

(1) Cf. *Heinrich von Veldeke*, herausgegeben von LUDWIG ETTMULLER, Leipzig, 1852, maar vooral den definitieven tekst in *Heinrichs von Veldeke Eneide*. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von OTTO BEHAGHEL, Heilbronn, 1882.

(2) SALVERDA DE GRAVE, *Eneas, Texte critique*, p. XXXI.

(3) *Préface*, door Pierre de Nolhac, de l'Académie française, voor de in 1927 door CARLO RAIMONDO uitgegeven Italiaansche vertaling der *Chansons de Rolland*. — Vgl. ook ROETTEKEN, *op. cit.*, S. 129.

eenigermate verklaren, waarom onze Limburger hoogstwaarschijnlijk zelfs aan 's keizershof zeer gevierd werd, waarom althans door Herman, Paltsgraaf van Thüringen zijn vermiddeleeuwscht epos bizonder werd op prijs gesteld, en reeds zijn onvoltooide epopee aan eene der hofdames van de gravin te Kleef door den bewonderenden « Grâven Heinrich » werd ontstolen; waarom zijne hoofsche poëzie, met haar zuivere rijmen hoogst-gewaardeerd werd door de allergrootsten der Duitsche «Minnesinger», Wolfram von Eschenbach aan hun hoofd die onzen Loonschen zanger « Minen Meister » noemt, nagenoeg zooals de onsterfelijke Dante, een eeuw nadien, Virgilius, den schepper van de eerste *Eneïde*, vereerde als « il mio maëstro ! »

Hendrik van Veldeke veronderstelt dat de lezer — of toehoorder — de geschiedenis van Menelas en ook van Troye's inname door Paris kent. Hij verhaalt van Priam's dood en hoe « Elenam » aan Menelas werd weergegeven (verzen 1-31).

In Troye's burcht woonde Eneas, die 's Konings dochter gehuwd had ; zoon van godin Venus, « he wâre — van der gode geslechte », (vers 44) en Cupido was zijn broeder.

Naar 't orakel wil, moet Eneas naar Italië en hij overlegt met zijne vrienden wat de goden hem toevertrouwd hebben, (v.v. 67-104). Zijn hoogbejaarden vader laat Hertog Eneas uit Troye wegdragen (v. 133), «sînen son leid er an sînre hant» (v. 137), doch zijne vrouw verliest hij op zijn tocht naar het schip (vers 140). Zoo verlaat hij dan zijn vaderland, na den val van Troye, met eenige getrouwen en eenige onvervaarde ridders : 3000 schilden en evenveel edelen, « drî dûsont skilde ende ridder alsô vele » (v. 146-147) en landt, na zeven jaar van omzwervingen en tegenslag, gevaren en kommer (vv. 169-212) te Carthago, omringd door « rechte seven hondert torne » (vers 375) ; nog zeven van de 20 schepen resten hem: «sevene ende nirvet mê, — der dâ twentich wâren ê ». (vv. 255-256).

Zijne boden, twintig ridders met aan hun hoofd « Ilionix der wîse », (vers 270), worden hartelijk ontvangen door de aldaar heerschende koningin Dido : « do ontfienc sî goedlîke — frou Dîdô die rîke ». (vv. 455-456).

Alionix verhaalt hun wedervaren, verzoekt om goed onthaal en zegt der Koningin dat zij te haren dienst zullen staan (466-516). Meelijdend, belooft zij Eneas « dienstes doen alsô vele » en verheugt zich over zijne komst (vv. 518-572) : « ich wele es danken den goden — die hen here sanden. » (554-5)

Naar het de boden aan Eneas verhalen :

» Si (Dido) ontvienc ons met minnen
end wel ûch des brengen innen,
dat ir het willekomen sît» (vv. 621-623).

Dit vriendelijk aanbod laat zich Eneas welgevallen, hij gaat en « toe hem nam — ridder vîf hondert » (672-673); doch onder allen, hoe kon het anders, vermits hij « wâre — van der gode geslechte », is onze held de schoonste,

.... ein skône man,
de ich û vollen niet geseggen kan,
wie rechte minnelîch he was (695-697).

Niet te verwonderen dus (hiertoe hielpen Eneas' moeder Venus en zijn broeder Cupido, zoo zij beiden later eveneens zullen doen om Lavinia in liefde te ontsteken voor Eneas):

dat hen frouwe Dîdô
sô starke minnen began,
dat nie wîf einen man
harder mocht geminnen (vv. 744-747).

Door zijn zoon Askanius, doet Eneas Dido kostbare geschenken aanbieden (760-797). Zoo groeit Dido's liefde, vooral nadat, bij den uitzonderlijken disch (880-898), Eneas in 'n pracht van 'n verhaal, zijn lotgevallen heeft verteld tijdens de belegering, inneming en verwoesting van Troye (v.v. 910-1230). Troost vanwege hare edelvrouwen kan slechts Dido's pijn nog verscherpen en wanhopig zucht zij : « er es mir te skône end te goet » (1556).

Haar zuster Anna aan wie zij haar leed klaagt, roemt insgelijks Eneas' schoonheid en moed ! (vv. 1450-1606).

Alles zal de koningin in 't werk stellen om zijn hart te veroveren, en eene heerlijke jacht biedt aan Dido de gelegenheid om al hare schoonheid ten toon te stellen (1) en Eneas' liefde te winnen, wijl zij aan Veldeke toelaat die Romeinsche jacht, als een XII-eeuwsche breedvoerig te beschrijven, (1678-1875) met een weelde van details, als daar zijn, bijvoorbeeld, die tientallen verzen ter analyseering van alle kostbaarheden, de kleinste erbij begrepen, van Dido's gewaad, in verzen 1687-1729 :

Dîdô die rîke
sî was hêrlîke
gesieret met gewande,
dat sî in den lande
wale gewinnen mochte,
sô her selver dochte,

(1) Vgl. Virgilius' *Eneïde*, cap. IV, vv. 160-173 ; Boccaccio's *Decamerone*, « Theodoro e Vialante », 7e vertelling van den vijfden dag ; evenals *le Jars Lucelle* (1600).

dat her alre beste getam
ende her vele rechte quam,
met golde end met gesteine.
her hemede dat was kleine,
wît ende wale genât.
dar ane was menich goltdrât;
et was gedwenget an hern lîf (1).

Eneas alleen leeft nog in Dido's gedachten en de koningin verwekt opspraak door haar al te uitbundige verliefdheid. Edoch, ook bij de Romeinen wikten vaak zelfs de helden, doch de goden beschikten en, zijn lot en roeping indachtig, overwint hij zijne liefde welke, sedert die luisterlijke jacht, in zijn hart voor Dido blaakt, en Eneas vertrekt naar Italië waar hem zijn bestemming : de stichting van Rome, wacht. (v.v. 1958-1969).

Het behoeft geen breedvoerig betoog (Veldeke wijdt hieraan niettemin een lang tooneel (v.v. 2001-2292) — dat Dido, in wanhoop, de sterke macht harer liefde beproeft... ende mislukt tegen de nog machtiger goden die Eneas dwingen te vertrekken. Na bitter weeklagen, levensmoe en verblind door wanhoop, pleegt de koningin zelfmoord (v. 2355) : « Ich moet dorchsteken — dat herte, dat mich verriet », (2406-2407), klonk haar gejammer, wijl zij zich-zelve overtuigt met ettelijke woorden (2), dat omwille der schande en uit vrees voor grooter schande zij *niet genezen wil.*

Wie verwondert dan dit besluit van den dichter :

Doe sî dat allet gesprac,
met den swerde sî sich stac
in dat herte dorch den lîf? (2423-2425)

Zijn christelijke opvoeding, de geest der eeuw, de invloed van den godsdienst verklaren gewis eenigermate Veldeke's al zij het ook niet streng besliste afkeuring van dezen zelfmoord :

Al wâre sî ein wîse wîf,
sî was doe vele sinnelôs,
dat sî den dôt alsô kôs.
dat quam van onsinne.
et was onrechte minne
die sî dar toe dwanc. (2426-31).

Eneas steekt in volle zee en de wind drijft hem naar 't land

(1) Niet alleen geeft Veldeke's ver-twaalfd-eeuwsche *Eneïde* nauwkeurige aanduidingen over de toenmalige kleederdracht, doch zijne menigvuldige beschrijvingen geven ons een trouwe afbeelding van het gansche leven in dien tijd : hoe men at en dronk, hoe men zich kleedde en wapende, hoe men reisde en gehuisvest was, hoe men streed en zich onderhield over leven en dood, vriendschap, haat, liefde enz...

(2) Slechts 5 verzen, dan wanneer, in Veldeke's model, *li Roman d'Enéas*, Dido, met het zwaard in de borst, een klaagrede van 30 verzen houdt.

« dâ sîn vader begraven lach » (2541). Hij zal den geest van zijn vader Anchises in de onderwereld opzoeken daartoe door diens verschijning uitgenoodigd (2548-2629). De Sibylle, (1) « sî was freislîke gedân » (2693), vergemakkelijkt hem den toegang naar Caro's Rijk : « ich wele met dir hene varen » (2767), verduidelijkt zij hem hare tusschenkomst en, aangeland bij den veerman van de hel,

Doe sprac Sibille :
« Cârô, swîch stille !
lâ dîn ovel rede stân !
he moet wal in dat skep gân :
et es der hêre Enêas (vv. 3117-3121).»

Op Caro's schip vaart hij verder 't duistere rijk in, voorbij den hellehond Cerberus (3196 vlgn), waar hij, na vooreerst vergiffenis gevraagd te hebben aan Dido, (vers 3300), vele edele dooden, ook de gesneuvelde Trojaansche helden ontwaart (3310-3351), daarna in « die rechte helle » geraakt (3384) en van de Sibylle al het wee der gefolterden verneemt (3382-3552). Beiden verlaten zij de hel (3554) en komen « an eine stat — dâ et vele skône was » (3577), waar Eneas zijn vader treft (3579) die hem de toekomst openbaart en hem bezweert zijne bestemming te voltrekken (3592-3728). (De beschrijving van de onderwereld gaat van vers 2687 tot 3728).

Gehoorzaam, vertrekt Eneas naar den Tiber-mond in Italië, (3741 vlgn), waar zijne boden door Koning Latinus, dank zij vele geschenken, goed onthaald worden (3909), en hij van 's konings gezanten verneemt dat « ... te hem geven wolde — sîn dochter end sîn rîke » (4122-4123).

Thans vangt een hevige strijd aan. Omstandig worden de voorbereiding, de strategische machts-ontplooïingen, de gevechten en verwoestingen verhaald. Turnus, de koning der Rotullen, de vroegere verloofde van Lavinia, Latinus' dochter, die de hoop koesterde met medehulp der koningin-moeder zoo op den troon van Italië te geraken, verneemt dat de Troyaan door de prinses uitverkoren wordt en, «casus belli», verklaart dadelijk den oorlog aan de indringers ; hij wordt geholpen door wakkere bondgenooten waaronder ook 500 jonkvrouwen van het amazonen leger van Camilla, «frou Kamille — die koningin van Volcâne ». (5144-5145). Hoe de Loonsche

(1) G. KALFF, *op. cit.*, I, blz. 39-40, over de beschrijving der Sibylle, geeft een litterair commentaar, en heet belangwekkend «de worsteling van den naïeven kunstenaar met zijne stof ». Cf. ook ROETTEKEN, *op. cit.*, blz. 148.

ridder deze Camilla, boven allen uitblinkend door hare schoonheid, met welgevallen beschrijft in meer dan 70 verzen! Want

Sî was 't einen wîve
wale gewassen genoech,
sô nie wîf gedroech
skônre dochter, dan sî was (5152-5154).

. . . .
anderre koninginnen
gelîkde her neheine ! ! !
(5184-5185).

De bevriende legeraanvoerders bespreken den toestand met Turnus (5351-5513) en de voorbereiding evenals het verloop der vele elkaar-opvolgende echt epische gevechten, zoowel de aanspraken der opperhoofden en de onversaagde plannen der menigvuldige koene strijders als de onvolprezen heldendaden, de koelbloedigheid en tevens de bloed-dorstigheid der kampers uit beide legers, worden beschreven van vers 5534 tot v. 9730. In een dezer verwoede aanvallen, wordt Pallas, Eneas'bondgenoot, door Turnus zelven verslagen (7525-7570) en Camilla, harerzijds, door « der Troiâre Arras » (9116-9117). Eneas echter blijft steeds ongedeerd, omdat Venus, zijne moeder, door haren echtgenoot Vulkaan (den helle-smid), « den smedegode heren man » (5603), hem eene wapenrusting had doen vervaardigen die tegen alle geweld bestand was : harnas, helm, zwaard, scheede en banier, een echt ridderlijk motief, zeker voor Veldeke's toehoorders uit de XIIe eeuw, zooals insgelijks het vertoon van wapengeweld, strategie, heldenroem, ook wel 'n keer innig-broederlijke vriendschap tot in den dood onder wapenbroeders (b. v. Nisus en Eurialus, verzen 6540-6792) ; geweeklaag over gevallen krijgers, o. m. Eneas', Evander's en der koninginne treuren bij den dood van Pallas, hun makker en haar zoon (wederzijds vv. 8021-8077, 8136-8169 en 8179-8234) ; opsomming eindelijk van alle mogelijke sieraden der graftomben van gesneuvelden (nl. voor Pallas en Camilla, onderscheidenlijk in verzen 8273-8373 en vv. 9398-9574).

Met welk een genoegen beschrijft de dichter b. v. Eneas' wonderlijke wapenrusting tot in haar kleinste onderdeeltjes, (meer dan 150 verzen : 5671-5824), o. a. zijn zwaard :

dâ mede sande er heme ein swert,
dat skarper ende harder was
dan der dûre Eggesas
noch der mâre Mimminc
noch der goede Nagelrinc
noch Haltecleir noch Durendart (5726-5731) (1).

Hoe ook Lavinia's moeder zich beijvert Turnus op te

(1) De zwaarden wier lof bezongen wordt in de *Karel- en Ridderromans* ; 'n inlassching van onzen vertaler.

hemelen en zich inspant Eneas te bezwadderen (vv. 4158-4256, evenals 9754-9788 en vv. 10632-10673), Lavinia zal den Troyaan beminnen ; Venus, Eneas' moeder, en Cupido, zijn broeder, willen het zoo (vv. 10156-10159, evenals vv. 10242-10245 en vv. 10710-10713) :

Amor end Cupîdô
end die godinne Vênus.
ven heren skulden quele ich sus
end van heren wonden (10242-10245).

Hoogst kenschetsend vooral is 't gesprek tusschen Lavinia en hare moeder over de macht der minne (v.v. 9749 tot 9985), meer dan 200 verzen lang :

» dorch got, wat es minne? »
« sî es van anegenge
geweldich over die werelt al
end iemer mêre wesen sal (9799-9802).

Lavinia twijfelt echter of ook Eneas haar wel mint, en ondervindt in deze onzekerheid de bitterheid der liefde, waarvan haar werd verteld door de koningin-moeder. Sinds « der hêre Amor hât mich geskoten — met den guldînen gêre » (10110-11), gevoelt zij wat liefde is en maakt het zich zelf diets in 'n breedsprakigen monoloog (van zoo wat over de 300 verzen : vv. 10064-10388), met o.m. ook de aanroeping der Minne (v.v. 10246-70) en, naderhand nogmaals, het gejammer over der minne « ongemac » (10476-96).

Turnus moet nochtans voor Eneas wijken, hij kon de vergelijking niet doorstaan (10308 vlg, evenals 10679 vlgn), doch de minne beneemt Lavinia eetlust en slaap : (10271-99, evenals 10520-49). Om in betrekking te komen met Eneas, in de tusschenpoos dat « te Laurente was der frede-gestâdeget end gesworen » (9993), zal Lavinia hem een geschreven liefdesverklaring zenden « gevoechlîke an einen brief » (10755) « in skônen Lâtîne » (10793) en wel... bij middel van een pijl, waaraan zij den brief hecht. Zoodra de Trojaan 't slot van haar vader, Koning Latinus, nadert, doet zij dien pijl afschieten door « einen jonchêren » (10846), dien zij tot haar plan gewonnen heeft (10794-10912). Hoogst verheugd vindt Eneas den pijl, Lavinia bemerkt het van uit 't venster, en zij groeten elkaar (10913-10940). De liefde-pijl treft zijn doel : Lavinia 's minnebrief ontvlamt Eneas' hart dat... opflakkert van klachten en verzuchtingen, eerste liefdesontboezemingen, alleenspraken van bijna driehonderd verzen (vv. 11043-11338).

Vonkt de smeulende twijfel weleens in Lavinia's hart, aldra dooft ook de laatste genster uit, want Eneas bezoekt

haar... van verre, « end sach vel fruntlîke engegen den venster, dâ sî lach. » (vv. 11503-11563).

De volkrenstrijd tusschen Eneas' Trojanen en Turnus' leger kan 't pleit echter niet beslechten ; reeds vroeger deed Drances 't Latinus opmerken (8604-25) ; dan maar een tweegevecht aangegaan en, dien God de eer der overwinning gunt, « der hebbe 't rîke end die maget » (8615-17). Tegen « der stolte Turnus » treedt in 't strijdperk « Eneas der koene » (11615) ; overigens, Eneas vreest Turnus niet, want hij is « tienstont starker... end koenre, danne (he) ê was, » sinds hij Lavinia's brief gelezen heeft (11324-38).

« Doe worden sî beide — Turnus ende Enêas — gewâpent als hen nôt was... her beider wâpen wâren goet » (12306-12312). De Trojaan is op zijn prachtig ros gezeten :

Enêâs der Troiân
de sat op ein kastelân,
dat hen ridderlîke droech,
....
Turnus sat op ein ravît (12313-12316).

Van op de tinne van 't paleis, zal Lavinia, vol vrees en hoop te zamen – haar alleenspraak bewijst zulks (12216-12301) – den beslissenden kamp aanschouwen, die door Veldeke eens recht ridderlijk, echt middeleeuwsch wordt beschreven, (verzen 12313-12525) zoo dat de *XIIe eeuwsche* toehoorders er danig genoegen aan beleven mochten.

Na 'n homerischen kamp, zegge : 'n XIIe eeuwsche tornooi, verhaald in zoo wat 210 verzen (12321-12532), 'n nobel lijf aan lijf, ridder tegen ridder, in het aanschijn der alleen op 't spel staande Lavinia, en na menigen geduchten slag wederzijds gegeven, moet Turnus het onderspit delven (12533-58). Alhoewel tot edelmoedigheid genegen, na Turnus zwaar gewond te hebben (12559-73) ontvlamt Eneas' hart in wraak, wen hij aan Turnus' vinger den ring ziet die eens toehoorde aan zijn wapenbroeder, den gesneuvelden Pallas, (12575 vlgn.) en hij slaat zijn tegenstrever het hoofd af (v. 12606).

Na dezen beslissenden strijd en zijne overwinning op den Koning der Rotullen, zijn « mededinger naar de kroon », herinnert Eneas Koning Latinus, de hem gedane belofte :

Doe dat alsô komen was,
doe mande Enêas
den koninc sînes eides.
....
Er iesc hem Lâvîne,
die hem lief was als der lîf,
he wolt sî maken sîn wîf
(12635-12642).

De toebereidselen tot het huwelijk geschieden op z'n middeleeuwsch. Ziet, Eneas

Sîne boden he sande
met brieven achter lande
t' allen den rîken,
die man mochte erstrîken
met skepen oft berîden
. . . . (12759-12763).

Aan den anderen kant :

selve der koninc Lâtîn
sande ouch die boden sîn (12775-12776).

Eindelijk, vergezeld van vijfhonderd ridders « ût tien dûsonden erkoren » (12816), en met muziek : « met pîpen end met gesange — met tromben end met seitspele », (12848-12849) doet hij zijne intrede « te Laurente, alse em lief was ». (12846) De Koningin sterft van spijt en gramschap (13022-88); Eneas wordt tot Koning gekroond en Lavinia tot Koningin. (13120-13129)

Om aan zijn lezers ofte toehoorders een idee te geven van de schitterende bruiloft, herinnert hij het ridderfeest van Mainz in 1184 « die wir selve sâgen » (13227); dit hoffeest alleen overtrof het prachtig feest aan Latinus' hof (1).

Dâ vane sprac man doe wîden.
ich envernam van hôtîde
in alre wîlen mâre,
die alsô grôt wâre,
als doe hadde Enêas,
wan die te Meginze was,
die wir selve sâgen (13221-13227).

Koning Latinus doet afstand van den troon, ten bate van zijn schoonzoon : « he gaf hem allen sînen gwalt » (13290) en Eneas' getrouwe gade Lavinia, die hem « brachte... goeder trouwen ende minnen », schenkt hem een zoon, Silvius Eneas, die het geslacht voortzet en waarvan Rêmus en Rômulus en later Julius Caesar en Augustus afstammen. Onder Augustus' regeering wordt Gods Zoon te Bethlehem geboren, die door Zijn lijden Adam's zonden uitboet (13421-28).

Zoo 't voorbestemd was, legt Eneas de grondvesting waarop later het Romeinsche rijk zou ontstaan.

En de Loonsche zanger besluit zijn epos met nogmaals de

---

(1) Benevens dit vergelijken van een lang verleden gebeurtenis met een bepaald voorval uit Veldeke's tijd, kunnen wij nog aanstippen vers 3746 : Eneas landde aan « dâ *noch* Montalbâne stêt » ; verzen 8375-8386 : *Tijdens Keizer Frederiks reis naar Rome*, « werd het lijk van Pallas gevonden ». (Vgl. Ettmuller, *op. cit.*, blz. xvi, — die aan bedoelde gebeurtenis twijfelt).

Zoo zegt Veldeke ook, sprekende over Pallas « ... dat man hen lovet *noch* » (vers 7592).

Over soortgelijk herinneren, cf. ook *St-Servatius-legende* : I, 1001, 3062, evenals II, 839, 1143, 1567 en 2077. Vgl. ook Behaghel, *op. cit.*, blz. cxli.

bron en de geschiedenis zijner Eneïde te vermelden, gelijk hij ons als waarheidslievend verdietscher reeds vroeger had gezegd, dat hij, Hendrik van Veldeke, dit boek uit 't Fransch in 't Dietsch vertaalde : « te dûtske he't ons lêrde — *dat was van Veldeke Heinrîch* » (13432-33).

Heel bescheiden, eindigt de dichter zijn verhaal met den zin : « *hie sî der reden ein ende* » (vers 13.528).

Zoowel als zijn St-Servatiusberijming, werd ook Veldeke's Eneïde zeer verschillend beoordeeld. Door eenigen, als vertaling, met uiterste gestrengheid gecritiseerd, door Gervinus en Firmery o. a., — werd zij, om verscheidene redenen en van uit menig oogpunt opgehemeld door Behaghel, Golther, Olga Gogola di Leesthal, Ten Brink, Salzer, Daniëls en Kempeneers, terwijl b. v. Roetteken, Pëy, Kalff, Fairley en Van Dam, naast storende fouten, evenwel ernstige hoedanigheden ontwaarden.

Gaarne echter onderschrijven wij Firmery's besluit, waar hij, tegen de al te lovende bespreking van Behaghel in, verklaart : « Mais pourquoi poser sans cesse cette question de la *supériorité* du traducteur ou de l'imitateur sur l'original? La véritable et la seule question importante dans des comparaisons de ce genre, est la suivante : jusqu'à quel point l'écrivain allemand (*sic* !) est-il sous la dépendance de l'écrivain français, et quelle est la part d'originalité, soit dans les idées, soit dans la forme, qu'il a apportée dans son travail. » (1).

Reeds in 1890 schreef Daniëls over de *Eneïde* : « alles is eenvoudig voorgedragen, levendig, zeer levendig verteld, maar geen spoor van classiek » ; en 36 jaren later, sluit L. Lambrechts zich aan bij de uitspraak van den E. H. Daniëls : « bijwijlen verheft het werk zich, eilaas, niet boven den trant der *gewone rijmkroniek* », aldus Lambrechts ;... « hier en daar zelfs helt het verhaal naar de Rijmchronijk over », luidde Daniëls' oordeel in den 1n Vlaamschen Ceysens-Almanak van 1890.

Waar Virgilius' doel bij 't bezingen van Eneas' lotgevallen, drievoudig was : « à la fois littéraire, national et dramatique », naar 't woord van René Pichon, nl. : « rivaliser avec Homère ; chanter la gloire de son pays ; célébrer l'avènement de cette monarchie féconde et réparatrice, en consacrant par son poème le culte indivisible de Rome et d'Auguste » (2), daar kon Veldeke in zijn onmiddellijke omgeving van Landgraven en Graven

(1) Firmery, *op. cit.*, pp. 13-55.
(2) René Pichon, *Histoire de la Littérature Latine*, Paris, 1924[9], pp. 341-342.

en Baroenen, de zucht naar avontuurlijk ruiterlijk leven onderhouden en aanvuren,

De lezing van ettelijke beschrijvingen in Veldeke's Eneïde, laat ons toe met Dr. Ten Brink te bevinden, dat onze Loonsche Zanger « poogt naar het voorbeeld van zijn Franschen gids zooveel doenlijk de *pracht van het ridderlijk leven*, de schitterende wapenrustingen, de rossen en hunne veelkleurige dekkleeden, de paleizen en kasteelen, de fraaie meubelen, de volksfeesten, de bonte optochten en alles wat het leven van den adel destijds glans en glorie schonk, te schilderen. »

Een tweede karakteristiek geeft Daniëls met deze woorden : « Daarbij speelt hij ridderlijk met dat menschelijk gevoel dat *liefde* heet en zoo'n groote rol speelt in de adellijke maatschappij van zijnen tijd ; ridderlijke en kiesche hoffelijkheid waren immers de groote drijfveeren van het gedrag der menschen die hij wilde behagen eerst, maar ook tot edele daden opwekken. Wat de « heer » Hendrik in de *Servatius-Legende* niet kon leveren van ridderlijk leven en minnehandel, dat geeft hij ruimschoots in de *Eneïde*: de stof en het doel gaven hem de gelegenheid er toe en hij kon en moest ze te baat nemen. » Al verwijt ook K. Goedeke « den Vader der hoofsche kunst », in Duitschland « romaneske beuzelarijen » ingevoerd te hebben, Scherer daarentegen getuigt dat « door Veldeke allereerst de echt Fransche eigenaardigheid : het verwerken, bijwerken en uitbreiden van klassieke onderwerpen naar den aard en den smaak der tijdgenooten, in de middelnederlandsche en middelhoogduitsche epische poëzie overgebracht werd.» De beschaafde Europeesche adel had er behoefte aan, zijn eigen (XII-eeuwsch) stoffelijk leven, zijn weelde- en kleurenpracht (van tornooien, optochten en uiterlijk praal-vertoon) geschilderd te zien in de gedichten die men voor hem zou zingen, en de liefde bezingt hij in één-klank met de zeden, gebruiken en opvattingen van 't ridderwezen, aldus Firmery.

De minne immers en hare verheerlijking vormt in 's dichters opzet de Alpha en de Omega; dit toont hij ons allerduidelijkst vooral bij het beschrijven van Eneas' en Dido's liefdesverklaringen, minnepijn en vreugd, van bij hun eerste ontmoeting tot aan Dido's zelfmoord bij Eneas' vertrek, waaraan nagenoeg 2000 verzen worden gewijd (vv. 739-2425). Zoo geraakt hij dààr slechts weer goed in stemming waar hij, naderhand, opnieuw gelegenheid vindt om over minne en krijgskunde te spreken; bijvoorbeeld, als Eneas, in Latinus' land, 's konings

dochter Lavinia van liefde haast wegkwijnen doet, « voor den koenen, den schoonen Trojaan Eneas, » (vv. 10031-10941 evenals 11368-11563 en 12208-12301) (1). Ook begrijp ik Kurz' oordeel best : « Die Minne erscheint bei Heinrich vielmehr als wahres, natürliches, bis zur Leidenschaft gesteigertes Gefühl, das der Dichter mit lievenswürdiger Anmuth darzustellen weisz ». En aanziet Kurz het gesprek van Lavinia met haar moeder niet « als die Grundlage der Minnepoësie..., wie sie denn vielen andern Darstellungen, vielleicht sogar der im Wolframs *Titurel* zum Grunde liegen mag?» — in zooverre deze literatuurgeschiedschrijver zelfs beweert dat in deze samenspraak over de Minne « schon Alles enthalten ist, was spätere Dichter in lyrischen und epischen Gedichten über diesen Lieblingsgegenstand der Zeit sagten? » (2).

Waar Veldeke met voorliefde uitweidt over al wat in den smaak zijner toehoorders vallen moest en dus met veel omhaal van woorden, beelden, gelijkenissen en... analyse met hoofsche breedsprakigheid over « Minne » en « Minnehandel » fantaseert en tevens met ronkende frazen ridderlijkheid, kamp, heldendood en glorierijke zege bezingt, kort hij elders ook zijn verhaal in en laat merkelijke deelen der beschrijvingen van zijn fransch model onvertaald, waarvoor hij door Behaghel, Golther, Gogola di Leesthal, Ten Brink en Kempeneers ten zeerste geprezen wordt, terwijl Roetteken, Pëy, Kalff, Van Dam en Fairley deze inkortingen nu eens nuchter beschouwen, doch ook wel eens waardeeren, en o. a.

(1) Dat die verhalen van gevechten, die beschrijvingen van wapenrustingen, zoowel als die liefdes-monologen enz., in den smaak vielen van Veldeke's tijdgenooten, lijdt geen twijfel. Niet alleen Lodewijk I, die Graaf was van Loon van af 1145 tot 1171, maar ook diens zoon Geraard, die regeerde van 1171 tot 1195, sleet zijn leven in den dienst der wapens, en Lodewijk II (1195-1218) muntte eveneens uit door zijn dappere daden. Van den eerste getuigt Daris : « Aussi passa-t-il la majeure partie de sa vie dans les guerres et le brigandage » ; en van den tweede : « La vie de Gérard, comme celle de son père, se passa dans le métier des armes », terwijl hij van Lodewijk II zegt : « C'est le plus célèbre des comtes de Looz, *tant par ses exploits militaires et sa bravoure* que par sa bonté et par sa grandeur d'âme » (*Hist. de la bonne ville*, I, pp. 413, 421, 433, evenals Daris, *Hist. du diocèse*, I, pp. 587, 596-598). Indien men daarenboven nog gedenkt, dat vele edelen, ridderlijke volgelingen van zoo 'n meesters, ook ter kruisvaart togen, dezen in 1147-1148, genen in 1189, — zal men gemakkelijk beseffen welk een indruk Veldeke's ridder-epos op zoo 'n toehoorders maken moest. Zie hierboven blz. 34.

(2) Kurz, *op. cit.*, S. 327. Vgl. daarentegen Golther, *op. cit.*, S. 175 : « Wat den ritterlichen Poeten vor allem andern fesselte, war der *Liebesroman* von Eneas und Dido. »

Gervinus en Firmery deze meestal afkeuren, althans streng beoordeelen (1).

Naast talrijke weglatingen van bijzonderheden, kleine episoden, overtollige beschrijvingen, evenals van aanmerkingen door den romeinschen schrijver gemaakt en die voor Romeinen zeer belangrijk konden zijn, doch geenszins Veldeke's XIIe eeuwsche lezers... of toehoorders vermochten te boeien, vallen ook zekere wijzigingen in de *Eneïde* op, zekere inkrimpingen en toevoegsels omwille der juistheid van de uitdrukking en de verduidelijking van den gang des verhaals, ook wel eens om de eischen van eigen kieschheid of eigen smaak te bevredigen. Zoo ook treffen ons zekere veranderingen hetzij in de opsomming der gebeurtenissen volgens de chronologie, hetzij in het vooropzetten van door Virgilius elders geplaatste bijzonderheden. Doch vooral dienen twee eigenaardige kenmerken van het heldendicht van onzen Spalbeekschen ridder-dichter vermeld.

Indien René Pichon van Virgilius mocht getuigen : « Il saisit très bien le fond de l'esprit latin, et il en exprime avec bonheur les deux traits dominants, la piété religieuse et la gravité morale, l'*Eneïde* est un poème religieux, même liturgique», mogen wij gerust zeggen dat dit oordeel Veldeke's Epos nog beter past, waar, tot stichting zijner tijdgenooten, de dichter bijvoorbeeld zijn helden de volgende Evangelische vermaningen in den mond legt :

God gebiede û, dat ir wale doet (5963),
sô moete sî mir got verbieden (9862)

of nog, in v. 11086 :

Sal ich vasten ende waken
beide nach ende dach,

evenals in v. 11541 :

dat ich mich mocht bekêren.

Het merkwaardigste van al echter, wat deze... kerstening der Romeinsche heidenen, door Veldeke, betreft: bij Virgilius, in v. 2466, voert Caro die zielen over den stroom, wier lijk begraven is ; maar bij den vroegeren Servatius-verheerlijker zulke, welke genoeg *geboet* hebben om hunne zonden : « die hân her boete gedân » (3040).

---

(1) Behaghel, cl-clviii ; Golther, 173 ; Ten Brink, 38-39 ; Kempeneers, 114-119 ; Roetteken, 54-127 ; Kalff, I, 38-41 ; Van Dam, 100, vlg. ; cfr. Fairley, 16-20, maar vooral 40-91, 'n omstandige « Vergleichung der *Eneïde* mit dem *Roman d'Eneas* » ; Firmery, 21-22, 52.

Ten slotte springt vooral in 't oog — als tweede eigenaardigheid — dat, ondanks weglatingen en bekortingen, onze Limburger zijne *Eneïde* tot 13528 verzen brengt, dus over de 3000 verzen meer dan het fransch voorbeeld. Zoo zien wij (naast reeds hooger-vermelde hoofdstukken), dat bijv. Dido's verliefdheid, in het Fransch slechts in een paar regels vermeld, bij Veldeke in 32 verzen beschreven wordt ; dat haar slapelooze nacht uitgesponnen wordt van vers 1342 tot 1432, en die van Eneas in 319 verzen (11019-11338), in plaats der 159 van den oorspronkelijken « *li roman d'Eneas* », zoodat Eneas' weeklagen over zijn geliefde Lavinia, den Loonschen edelman een gansch zelfstandig lyrisch poëem inspireerde (verzen 11098-11116, en 11149-11164). Zoo ook gaven 13 fransche verzen onzen hoofschen zanger de gelegenheid om 1085 verzen aan Lavinia's monoloog te besteden (12216-13301) en, aan 't slot der *Eneïde* vooral, worden de voorbereiding van Eneas' huwelijk, het feest zelf en Eneas' vertrek (47 verzen in 't origineel), door den edelen minstreel in 551 verzen beschreven (12759-13310). Doch het meest treft ons hoe, in zijn *Eneïde* (evenals in zijn *Servaas-legende*), de Dietsche vertaler gansche passages inlascht, waartoe in zijn voorbeeld niets aanleiding gaf (bijv. de inleiding tot St-Servatius), ofwel waarvoor hij slechts een vage aanduiding, een enkel detail aantrof. Alzoo Virgilius' twee woorden : « *horrenda Sibylla* », in *li roman d'Eneas* in vier verzen omschreven, breidt hij van twee woorden tot 34 versregels uit, met volgenden aanhef :

Grôt ende grâ was her dat hâr
end harde verworren —
dat wir wale spreken dorren —
alse eines perdes mane.
die frouwe hadde ane
vele onfrouwelîch gewant (vv. 2708-2713).

Daarentegen laat «Meister Heinrich» weg of kort tot het allerminste in, wat hij, voor zijn lezers ende toehoorders, minder belangrijk acht. Zoo bijv. verhaalt hij in slechts ettelijke verzen de verwoesting van Troja, waaraan Virgilius een ganschen zang wijdde.

Dat onze dichter zijn *epos* op oorspronkelijke wijze opvat, zijn doel voor oogen: de minne en dezer verheerlijking, bewijst hij ons door bijna 2000 verzen noodig te achten tot 't bezingen van Dido's en Eneas' liefdesverklaring, dan wanneer hij het verhaal van Eneas' vlucht uit het verwoeste Troja, en diens

avonturen op zee (1), evenals het relaas nopens de stichting van Carthago en nopens Dido's vroeger wedervaren samenvat in vier à vijf honderd regels.

Wanneer (ondanks de menigvuldige weglatingen « weil es episodenhaft oder geringfügig, oder weil es überflüssig oder störend oder weil es ihm fremdartig oder unverständlich ist») Veldeke's poëem langer is dan het oorspronkelijke, «so liegt das teils am umständlichen Stile des Dichters, teils aber auch ist es sachlich begründet», aldus Piper, « in den Veränderungen ... in den Ubergängen, in der Anordnung, in Rücksicht auf die ihm selbst geläufigen Anschauungen. Auch der Mannigfaltigkeit der Darstellung beabsichtigt er öfter zu dienen. Damit hat der Dichter bereits die Bahnen der besten Mittelalterlichen Erzähler betreten und wurde selbst bahnbrechend für andre ».

Gewis, dit is een bewijs te meer dat het hier geen woordelijke, al ware het ook zin-getrouwe vertaling betreft, maar dat hier eerder oorspronkelijk werk gepresteerd wordt, en zeker het algemeen verwijt : «traduttore, traditore» Veldeke niet raakt.

Evenals Fairley heeft ook Olga Gogola di Leesthal de vergelijking tusschen Heynrijck's *Eneïde* en zijne bron, den *Roman d'Eneas* tot in de bijzonderheden doorgevoerd, « und an manchen Beispielen nachzuweisen versucht, dasz Veldeke den ihm von dem *Roman d'Eneas* gebotenen Stoff in viel stärkerm Masze zu seinem *innern Eigentum* gemacht habe als man bei der Arbeit eines Neueres zu erwarten brauchte » (2).

Als voorbeeld wijst di Leesthal er op hoe de hoveling van Gravin Agnes van Loon « bringt auch die kulturellen Dingen vielfach in freier Weise an, ja er ist hierin noch *höfischer als sein original*... und zeigt... dasz ihm diese Dinge schon ganz geläufig waren », in zooverre zelfs Firmery als een eigenaardigheid vermeldde « l'insistance sur la courtoisie et l'exagération même des mœurs courtoises. »

Waren er onder de menigvuldige vertalingen onzer Middelnederlandsche Letteren meer « soortgelijke » omwerkingen geweest, dan zou mogelijk Busken Huet het niet « bijna »

(1) Over Veldeke's (schamele) natuurbeschrijvingen, in zijne *Eneïde*, vgl. Behaghel, *op. cit.*, blz. cxxxix, evenals Roetteken *op. cit.*, blz. 133-134, bizonder als kritiek nopens V's vergelijkingen uit de natuur « kurz und ohne Interesse für den verglichenen Gegenstand ».

(2) Olga Gogola di Leesthal, « Studien über Veldeke's Eneïde », *Acta Germanica*, Heft 3, Berlin, 1914, SS. 161, ff.

onmogelijk geacht hebben, naar de eischen die onze tijd aan historische studiën stelt, eene geschiedenis der Middelnederlandsche Letterkunde te schrijven bij gebrek aan oorspronkelijke werken (1).

Met het oog op Veldeke's *Eneïde*, mogen wij met Dr. Kalff de vraag stellen die hij, in zijn « Inleiding tot de Studie der Literatuurgeschiedenis » behandelde : « In hoever vertalingen behooren tot de geschiedenis eener nationale letterkunde? » Gezaghebbend, antwoordt hij : « Vooral van middeleeuwsche vertalingen geldt wat een der oudere Belgische philologen eens heeft gezegd : « Vertalen was navolgen » ; men besnoeide, voegde toe, verplaatste en wijzigde op alle manier. » — Wat deed de Spalbeeksche dichter anders... zooals voor zijn *Servaas* en zijne *Eneïde* werd aangetoond? Dr. Kalff zegt dan voorts : « Waar men met vertalingen van zulk een karakter te doen heeft, daar zal men moeten trachten den *geest der vertaling* te leeren kennen, uit de gevallen waar *gesnoeid*, *toegevoegd*, *verplaatst* en *gewijzigd* is. Ook al is een vertaling vrij getrouw of letterlijk, dan nog zal zij, door een nauwkeurige vergelijking met het oorspronkelijke, bouwstof kunnen leveren voor de geschiedenis eener nationale literatuur ; doch men komt daarmede in vraagstukken van taal-vergelijking en volks-psychologie die nog maar pas aan de orde gesteld is. »

En dat onze Eerste Dietsche dichter snoeide, toevoegde, verplaatste en wijzigde, ja, zelfs van uit een heel ander standpunt zijn held en diens omgeving beschouwde en op zijn toehoorders-lezers wilde reageeren, kortom, dat hij *li roman d'Eneas* geenszins slaafs navolgde (2), maar steeds vrijstond tegenover zijne bron, dit zal den aandachtigen lezer wellicht ook opgevallen zijn. Het verwondert mij dan ook niet dat Behaghel, tot conclusie zijner studie schreef : « Besluiten wij nu uit onze vergelijkenis tusschen het oud Fransch en het verduitscht Epos, dan moeten wij bekennen dat deze vertaling wezenlijk gewonnen heeft ten opzichte van het origineel ; en Veldeke bewijst dat hij een behendige kunstenaar is en een fijn waarnemer », wijl zelfs Firmery toegeeft dat, ondanks

---

(1) Busken Huet, *Het Land van Rembrandt*, I dl., blz. 567.

(2) Sprekende over Hendrik van Veldeke en andere *Virgiles du Moyen Age*, — getuigt Bossert, in zijne door de Fransche Academie bekroonde *Littérature allemande au Moyen Age* : « Ils transformèrent tellement le sujet, que leurs imitations sont *en réalité des œuvres nouvelles*. Le poème de Henri de Veldeke est un long hymne en l'honneur de la *Minne* » (*op. cit.*, p. 243). Vgl. Fairley, *op. cit.*, blz. 15-40 over « Veldeke's Selbständigkeit ».

de weinig gelukkige vertaling, «il n'en est pas moins incontestable que cette traduction a dans l'histoire de la poésie allemande au moyen-âge une importance de tout premier ordre ».

Ook Daniëls legt nadruk op 's dichters aanpassingsvermogen « bij de geestesverlangens en noodwendigheden dergenen waarvoor hij dichtte, dit zal men wel den naam mogen geven van bewijs van menschenkennis », en Ten Brink noemt hem « een smaakvol vertolker » van den *Roman d'Eneas*. Tegen dezer opvatting in houdt Firmery de vertaalde *Eneïde* voor « une traduction misérable », en Gervinus aanziet het epos als een « elendes Machwerk » dat slechts geprezen werd door 'n Gottfried von Strassburg, 'n Wolfram von Eschenbach, 'n Rudolf von Ems, omdat... Veldeke (de schrijver) dood was, en het gemakkelijker valt een doode te loven dan een levende, en ook... omdat deze vertaling oud, dus eenigszins « eerbiedwaardig » was en vooral baan-brekend, — wat nochtans geen geringe verdienste is, bizonder wanneer wij rekening houden met tijd en midden waarin onze Limburger leefde.

Ongetwijfeld, wij vinden in Veldeke's œuvre niet de « diepte waarvoor men huivert, de hoogten waarop men duizelt en dreigt te bezwijmen van de schoonheids-ontroering, die ons overweldigt ». Edoch, hoeveel werken uit alle tijden en uit alle landen hebben door die eigenschappen de onsterfelijkheid voor zich gewonnen ! En dan... vergeten wij niet dat de Loonsche ridder schreef in de *XII*e eeuw en slechts... over zeer beperkte middelen : stilistisch, grammatisch en metrisch beschikte.

Dit geldt trouwens niet enkel onzen Eersten Dietschen Dichter, want Bastiaanse, in zijn « Overzicht van de Ontwikkeling der Nederlandsche Letterkunde », typeert als volgt het overgroote deel van de Middeleeuwsche Letterkunde, van *onze* middeleeuwsche letterkunde : « Zielkundige diepte, fijnere ontleding van menschelijke hartstochten, het doen samenpakken en zich ontladen van tragische conflicten in gruwzame noodlottigheid, het fijnere gevoel voor de Natuur, sommigen Renaissance-mannen, velen modernen dichters eigen, men zal het er al te vaak vergeefs zoeken ».

Laat dan ook Veldeke's *Eneïde* tengevolge eenerzijds van « un style naturellement lâche et traînant », en daarenboven, van « la poursuite de la rime », al eens langdradig zijn, weleens eentonig, niettemin vaak doorweven met behendige, naïve en tevens spitsvondige ontledingen die zoo dikwijls nagevolgd werden, laat dan menige beschrijving wat al te zeer ronkend-

opgezwollen in tientallen verzen uitgesponnen wezen, wij weten dat hoe langer het verhaal duurde, hoe liever het de burchtbewoners hadden, vooral in het gure jaargetijde; en hoe vaker daarin toestanden werden beschreven, die der toehoorders smaak streelden, hoe aangenamer dit dezen moest zijn (1).

Al valt Veldeke's zeer fragmentarisch beschrijven der natuur op en al storen ons meer dan eens min-welluidende, hortende melodieën, hiatussen, stoplappen, wel eens zwakke rijmen en hinkende verzen, zeer dikwijls herhalingen van gestereotypeerde formulen, vergelijkingen en parenthesissen, zelfs hier en daar 'n gebrek aan smaak, en ook af en toe een wat al te gewaagde bizonderheid op 't onkiesche af (2),... welken Frankischen, Britschen, Klassieken of Oosterschen roman treffen niet diezelfde verwijten, en... « passons mortels, n'appuyons pas », waar 't zoovele werken raakt, uit latere eeuwen, de XVIIIe, XIXe en, « horribile dictu », de XXe niet uitgezonderd!

Al deze gebreken echter, evenmin als de... middeleeuwsche langdradigheid kunnen niet opwegen tegen de vele hoedanigheden : hoedanigheden van stijl, van vers, van rijm en melodie, van verhaaltrant, beeldenrijkdom, oorspronkelijke zeggingskracht, fijne humor en menschenkennis. Met Te Winkel mogen wij besluiten : « Zijne fouten echter... zijn niet in 't oog vallend en bij die van anderen vergeleken zoo weinig hinderlijk, dat wij hem den lof mogen toekennen, als eerste Nederlandsche dichter de rij zijner volgers waardig te hebben geopend » (3).

Menig modern roman, zelfs menig modern zoogezegde avonturen-roman vermag niet te boeien als onze XIIe eeuwsche *Eneïde*. Dit zou ten volle blijken, durfde maar iemand 't voor-

---

(1) Vooral wanneer hun af en toe een loflied wordt gezongen, een verzoek wordt toegestuurd tot « sich freuen », tot « frô sein ». Cf. *Eneïde*, verzen 155, 230, 518, 573, 593, 651, 993, 1877, 4040, 4137, 4755, 6193, 6231, 6309, — of nog gesproken wordt van « frôlîke », verzen 3761, 4129, of « froude sich », 640, 3799, 3832, 5846, 6232. Zie hierboven, blz. 45, nota.

(2) Bijv. verzen 1832-1856; 5642-5645; 8970-9004; 10643-10649, minder echter in verzen 10688; 10692; 11446 en 13022, waar hij zoo wat uit... den hoofschen toon valt.

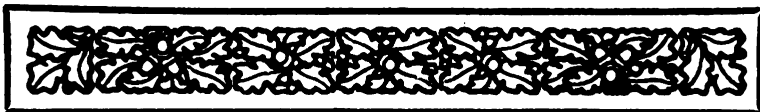
(3) TE WINKEL, *Gesch.*, I, blz. 100-101. Vgl. ROETTEKEN, *op. cit.*, o. m. « Drittes Kapitel » : « Schmuck und Nachdruck der Rede : Aesthetische, Phonetische und Noetische Figuren », SS. 75-128; alsmede BEHAGHEL, *op. cit.*, « Die Sprache », SS. XXXVII-CXI : « Wortbildung und Wortschatz », SS. XCVII-CII ; « Syntax », SS. CIII-CXI ; — « Metrik », SS. CXI-CXXI ; « Stilistische Eigenthümlichkeiten », SS. CXXI-CXLI.

beeld van Marie Koenen volgen en ons, na haar moderne bewerking van Veldeke's *St-Servaas*, ook een dito-verdietsching van zijn epos schenken, zoo 't geschiedde reeds b. v. voor *Marieke van Nijmwegen*, alsmede, zoo menigwerf, voor *Van den Vos Reinaerde*, om nu niet te gewagen van werken van jongeren datum en geringer beteekenis.

Dan ook mocht wat meer belangstelling vanwege 't Nederlandsch sprekend volk de gedachtenis huldigen van onzen allereersten dichter, van *onzen* dichter, « den die mittelhochdeutsche Dichter selbst als den Gründer ihrer Meisterschaft ansehen », naar Grimm's oordeel ; die door Dr. P. Piper na Ettmüller « dem Vater höfischer Epik » wordt genoemd en op wiens invloed, vooral door het innoveeren van het zuivere rijm *dat voor het eerst de assonanties wegcijfert*, gewezen werd o. a. door Ten Brink, Te Winkel, Van Dam, Kurz, Engel, Salzer, Firmery, Gervinus, Golther en Scherer. Dan moge, ook *voor Vlaanderen*, gelden, wat Bormans eertijds schreef over Veldeke's invloed in Duitschland : « L'Allemagne doit à Veldeke le plus beau fleuron de sa couronne poétique. A une époque d'un progrès social extraordinaire, quand l'art des vers semblait seul encore rester en arrière, Veldeke lui apporta les lois et les règles d'une versification en harmonie avec le perfectionnement de l'art en général, des formes rythmiques appropriées à une langue déjà dépouillée de son ancienne rudesse, une poésie digne enfin d'attirer l'attention et d'occuper les loisirs d'une noblesse spirituelle, parfois instruite, élégante et surtout magnifique... L'influence de Veldeke fut d'autant plus grande, qu'il s'exerça et fournit des modèles dans tous les genres de composition qui devaient occuper presqu'exclusivement *les poètes des deux âges suivants* : dans sa poésie religieuse, par son *Saint Servais* ; dans la poésie épique, par son *Eneïde* ; dans sa poésie lyrique, sentimentale ou galante, par ses chansons, qui occupent encore aujourd'hui une place si distinguée dans la collection des *Minnesinger*. »

Mocht nu eindelijk, in begrijpende waardeering, ook Vlaanderen beseffen dat « de *Eneïde* Nederland niet is ontnomen,... doch een *Dietsch Limburgsch* gedicht blijft. » (Ten Brink).

V.

HENDRIK VAN VELDEKE'S
" MINNELIEDEREN ,,.

Von Veldeke (Herr) Heinrîch,
der sprach ûz vollen sinnen :
wie wol sang er von Minnen !

roept de onsterfelijke Gottfried von Strassburg uit, wanneer hij den Loonschen minstreel huldigt om zijn kunst en ook om zijn wijsheid die hij wellicht

ûz Pegases urspringe nam,
von dem diu Wîsheit all ist kommen.

Al heeft hij-zelf Veldeke niet gezien, weet Gottfried door 't getuigenis der besten die ten tijde van den Spalbeekschen ridder-dichter evenals nadien « Meester » waren, dat *hij* den eersten scheut entte wiens latere bottende twijgjes de bloemen droegen waaruit de zangers, zijne volgelingen, den sier putten van meesterlijke vondsten :

Die besten aber gesteh'n
Die da in seinem Jahren
Und seither noch Meister waren,
Die geben all ihm einen Preis.
Er impfte das erste Reis
In unsre deutschen Zungen ;
Davon sind Ast' entsprungen,
Von welchen Bluten kamen,
Denen sie die Zier entnahmen
Zu jedem meisterlichen Funde (1).

(1) Gottfried von Strassburg, *Tristan*, v. 4721 ...4741. Vgl. ook wat van hem getuigt de meest-geroemde Duitsche zanger der Middeleeuwen, Wolfram von Eschenbach, nl., in zijn *Willehalm*, 76, 22 : « Sold ich gar in allen wîs — Von ir zimierde sagen, — Sô müese ich *mînen meister* klagen — Von Veldeke : der kundez baz. — *Der waere der witze ouch nicht sô laz*, — Er nand in baz denne al mîn sin, — Wie des iewedern friwendin — Mit spaecheit an si leite kost.

Aan het Middeleeuwsche Latijn is « Minstreel » of « Meistreel » ontleend, eigenlijk « dienstman » (ministerialis) beteekenend en oorspronkelijk een benaming voor een muziekant uit het gevolg van vorsten en edelen.

Wanneer wij ons herinneren dat onze Loonsche edelman zijn Servatiuslegende vertaalde « op verzoek der Gravin van Loon », — *synre liever vrouwen* — zouden wij ons misschien wel mogen afvragen of hij, als hoveling, een *ministerialis* was van zijn grafelijken leenheer, op wiens verlangen hij wellicht al eens als minne-*zanger* zal opgetreden zijn. Want, oordeelde Te Winkel « dat Veldeke de componist was der zangwijzen, waarop hij zelf zijne liederen zong of ze door jongleurs (speellieden) liet voordragen », ook L. Lambrechts meent dat onze dichter-musicus misschien zijn eerste hoofsche liederen voorgelezen, neen, voorgezongen heeft op het kasteel te Loon dat prachtig moet geweest zijn, en dat in de Limburgsche folklore is blijven voortleven. « Vooral op Veldeke zijn de bekende verzen toepasselijk, gelijk op de meeste minnezangers van dien tijd :

Les vers sont enfants de la lyre :
Il faut les chanter, non les dire !

» Was Agnes de uitverkoren dame van Veldeke's dichterlijke vereering, hetgeen wij niet weten, dan zal hij misschien een knaapje van Spalbeek afgericht hebben, om haar af en toe, gelijk dat in Parijs gedaan werd, waar hij waarschijnlijk gestudeerd had, (aldus Lambrechts) met het voordragen van een nieuw lied te gaan verrassen. Door de Duitschers van die dagen werd zoo'n kind « ein Singerlein » genoemd. Hij kan ook een jongleur of speelman gebruikt hebben zoo hij niet zelf optrad. Daar de minnezangers van slot tot slot reisden, zal Veldeke ook wel elders in onze gewesten toegejuicht zijn geworden ». Lambrechts' onderstelling desaangaande als zou de adellijke troubadour ook wel elders in onze gouwen opgetreden zijn, kan ik mij nog al tamelijk wel verklaren wen ik mij een aantal Middeleeuwsche menschen voorstel, verzameld om een poëet of declamator; «aller oog is gericht op hem, het levend middenpunt van waar de kracht uitgaat, die door stem en gebaar aantrekt, boeit, meevoert ; elks aandacht wordt door die der overigen verhoogd ; licht ontroerbaar, geraken zulke hoorders ras onder den invloed van het voorgedragene ; de aandoeningen van den een werken aanstekelijk op die van den ander ; tot nadenken, overwegen hebben zij

geen tijd ; de stroom der poëzie voert hen mede ; de stem der critiek zwijgt of wordt nauwelijks gehoord (1).

Liet ook Felix Timmermans zich niet door een zelfde idee inspireeren, toen hij voor het omslag der jongste uitgave van den « *Vlaamsche Zanger* », een echt Timmermansiaansche voorstelling ontwierp van *Veldeke zijn gedichten voorlezend op 't kasteel te Loon*?

Edoch, niet binnen de enge grenzen van het Graafschap Loon bleef zijn roem beperkt, hij reikte ver daarbuiten, tot in Kleef, Mainz en Thüringen. Het moet ons dan ook niet verwonderen indien, onder de allergrootste Duitsche minnezangers, onze landgenoot steeds in één adem wordt genoemd met de meesters uit die periode : Walther von der Vogelweide, den fijnen lierdichter, Wolfram von Eschenbach, den onsterfelijken verheerlijker van *Parzival*, en Gottfried von Strassburg, die ons het thans nog hooggeprezen lied van *Tristan und Isolde* zong. Hen allen is hij voorgegaan als de grondlegger der hoofsche kunst, vermits hij, de eerste, de Provençaalsche poëzie in Duitschland acclimateerde. en er in zijn minneliederen een tot dus ver onbekende opvatting van de minne huldigde.

Alle geschiedschrijvers der verschillende Europeesche literaturen zijn het immers eens om te verklaren, dat Provence de bakermat was der hoofsche lyriek. Slaat er maar op na, b. v. voor Frankrijk : Bédier-Hazard, Gaston Paris, Léon Gautier, Lanson, Faguet ; voor Duitschland : Schlegel, Koch, Kœnig, Meyer, Scherer, Baumgartner en voor de Nederlandsche Letteren : Busken Huet, Jonckbloet, Te Winkel, Ten Brink, Kalff, Dr. Prinsen, Bastiaanse...

Schrijft Baumgartner niet in het eerste hoofdstuk zijner *Italienische Literatur* : « Eerst op 't einde der XIe eeuw treedt met Hertog Wilhelm IX van Aquitanië (1087-1127) de eerste troubadour op, en met hem een bloei der kunstlyriek die,

---

(1) KALFF, *Inleid.*, blz. 197. Vgl. KALFF, *Geschied.*, I, blz. 276. Men raadplege vooral A. W. AMBROS, *Geschichte der Musik*, II, Breslau, 1864, SS. 216-258 ; J. C. BOERS, *De ontwikkeling der Toonkunst van den vroegsten tijd af tot op heden*, 's Gravenhagen, 1882-1886, blz. 229 vlg.

Reeds in zijne *Eneïde* gewaagt ook Veldeke van zoo 'n *zeggers* die, insgelijks in zijn tijd, bij feest en « hôtîte », het volk verblijdden, zoo zij 't deden bij Eneas' huwelijk : « Die speleman end die varende diet, — sî versûmden sich niet, — die werltlîken lûde. — *dat dâden sî noch hûde, — dô solîch hôtît wâre.* » (*En.*, 13107-13111.)

Zei ook Goethe niet : « Jedes epische Gedicht sollte rezitiert werden, *jedes lyrische gesungen* und jedes Drama gespielt » ?

eenig in haar soort, gansch alleen vóóraan staat; gedurende 'n paar eeuwen, de geheele Europeesche letterkunde beheerscht en zelfs een Dante, een Petrarca nog tot hare leerlingen telt... » Ook Schlegel, in zijn Geschiedenis der oude en moderne Literatuur wijst er op, hoe, na Provence, de poëzie der troubadours in Italië, Duitschland en naderhand in Spanje bloeide.

En al wordt ook weleens verwezen nog naar andere dan overwegende Fransche invloeden op de Middeleeuwsche lyriek in deze gewesten en, van hier uit, ook in Duitschland, niettemin mogen wij met Koch herhalen: « Immer is er *gezongen* van liefdelust en liefdeleed, van wandelen en zonneschijn, van jacht en kamp, bij dans en feest, bij rouw en leed... Maar liederen worden eerst *geschreven* na het midden der XIIe eeuw, toen de minnedienst een tak werd van de hoofsche opleiding van het riddervolk. In Frankrijk bestond het lied en Veldeke verplaatste de Noordfrankische lyriek en de Noordfrankische verhaalkunst naar Duitschland ». Ook Te Winkel en Ten Brink, zoowel als Scherer en Piper gaan hierover t' akkoord met Kalff die verklaart, dat « de Loonsche hoveling zijn minneliederen onder den invloed der Fransche hoofsche lyriek gedicht heeft », — alhoewel nochtans zijn vaardige verstechniek en zijn ideale kunstopvatting bewijzen dat ook hier te lande Veldeke voorloopers heeft gehad; dit blijkt reeds uit de taal van zijn *Servatius*.

Nog uitdrukkelijker luidt het getuigenis van Bastiaanse: « Veldeke vond zijn voorbeelden in Frankrijk. Voor de epiek was daar het Noord-Westen, voor de minnelyriek het Zuid-Oosten, Provence het centrum. Daar toch, in Provence, was, na het voortduren der Romeinsche cultuur, vroegtijdig, met Hertog Willem van Aquitanië, de Provençaalsche poëzie begonnen, die door Bernard van Ventadour op haar hoogtepunt gebracht werd. Sinds diens optreden nam het aantal troubadours zoodanig toe, dat alleen reeds uit den bloeitijd der Provençaalsche poëzie (12-13^{e} eeuw) een 400-tal dichters bekend zijn. »

Ook Emile Faguet gewaagt van 350 troubadours van de XIe tot de XIIIe eeuw, en volgens Baumgartner, zijn van 412 « Minnesinger » gedichten bewaard, en van 70 andere zijn minstens de namen bekend; over 104 treft men nadere bijzonderheden aan in provençaalsche levensbeschrijvingen.— Jeanroy-Félix oordeelt eveneens: « Quant aux troubadours, on en compte environ cinq cents », terwijl volgens Gaston Paris, van 1200 tot 1314, er niet minder dan « deux cent vingt

rimeurs de gais couplets ou de gracieuses mélodies » geteld worden, waaronder zelfs 127 wier namen bekend zijn, zegt Augius in zijn « Discours préliminaires ». Henri Hallam mocht dan ook het aantal der Menestreelen wel vergelijken met de zwermen vliegensvlugge insecten die in de Lente ontpoppen; — talrijk als de vogelen... « *der nachtegalen der ist vil*, » zegt Gottfried von Strassburg in zijn *Tristan*...

Edoch, aldus Bastiaanse, deze dichters « bleven niet uitsluitend in Frankrijk maar brachten vooral onder invloed van politieke gebeurtenissen die voor het land noodlottig waren (de Albigenzenoorlog), hunne vers-cultuur over naar het Zuiden (Italië) en het Noorden; (zij) legden aldus den grond voor de Provençaalsche richting in de Italiaansche Letterkunde en deden ook in Noord-Frankrijk, Duitschland en deze landen den kunstvollen liedvorm overnemen (Veldeke, Jan van Brabant). »

Sprekende over den oorsprong der epische poëzie, deed dit Prof. Koch besluiten : « In de Nederrijnsche landen waar 't Duitsche en 't Frankische spraakgebied onmerkbaar in elkaar versmolten, was de natuurlijke brug voor het indringen van de Fransche literatuur geslagen, en van daar stamden dan ook de eerste hoofsche dichters Eilhart von Oberge en *Hendrik van Veldeke.* »

En ook voor de bevolking van het Loonsche, evenals van de Nederrijnsche streken en van Duitschland geldt wat Lanson vooruitzet in zijn « Histoire de la littérature française »: « Nos hommes du Nord, quand ils connurent la poésie provençale, furent étonnés, éblouis, charmés : fond et forme, tout était pour eux une révélation. » Vergeten wij daarbij niet « dat de grootste invloed der Provençaalsche lyriek op de overige Europeesche literatuur niet ligt in hare innerlijke waarde, maar, volgens Baumgartner, in de buitengewone verfijning van den kunstvorm, die als een voorbeeld bewonderd werd door de later-komende Catalanen en Italianen, zoowel als door de Noordfranschen, Engelschen, Castilianen en Portugeezen en eindelijk ook de Duitschers ter navolging wekte. »

De Duitsche « Minnesinger » van dit bij uitstek vruchtbare tijdvak waren niet minder talrijk dan deze uit Noord-Frankrijk en Provence. Van af Hendrik van Veldeke, in de 2e helft der XIIe eeuw, dien de Duitschers als hun eersten waren troubadour bewonderen, tot aan den laatsten minstreel, korten tijd na het begin der XIVe eeuw, kennen wij er zoo maar 200 met naam en toenaam. Reeds waren gedichten van 140 zangers opgenomen in een verzameling die, naar

dichter « Meister Johan Hadloub » beweert (ten onrechte wordt wel eens gezegd), in de XIVe eeuw bijeengegaard werd door Rudiger von Manasse uit Zurich, in het Manessische handschrift nl., en de moderne uitgevers, critici en verzamelaars hebben nog heel wat namen bij deze lijst gevoegd.

Reeds vóór jaren werd gewezen op het groot verschil tusschen Veldeke's minneliederen en de oude Duitsche zangen, waaruit afgeleid werd dat Agnes' vertrouweling nochtans, naast eenige nog onbekende *Dietsche* voorloopers, ook aldaar enkele voorgangers heeft gehad, wier stijl en rijmkunst nog niet zoo verfijnd waren o. a. Dietmar von Aist, Der von Kürenberc, Ritter Albrecht von Johansdorf, Her Meinloh von Sevelingen, Spervogel, Heinrich von Hausen, de Burggraven von Regensburg en Rietenburg... Dit belet echter niet, dat wij, Vlamingen, met Prof. Kalff, fier herhalen : « een Nederlander is de Duitschers voorgegaan », vooral wat de lyrische, « de kunst-poëzie » betreft.

De gunsteling van Paltsgraaf Herman van Thüringen, bij Rieneck, vormt immers den overgang van de primitieve Duitsche epiek naar het gestileerd, hoofsch verhaal, al staat hij in zijne liederen nog op den bodem der volkstraditie. Bondig situeert Van Dam zijne positie : « Veldeke bildet die Brücke zwischen dem vorhöfischen Epos und den epischen Dichtung der Blütezeit ».

Noemen wij slechts onder Veldeke's volgelingen in Duitschland (naast Jan den I, hier te onzent) de groote « Minnesinger »: von Morungen, Friedrich von Hausen uit de Palts, Reimar (den oude), den genialen Walther von der Vogelweide, Ulrich von Lichtenstein, Neithart von Reuenthal, Tannhäuser, Wolfram von Eschenbach, Gottfried von Strassburg, Heinrich von Meiszen en verscheidene Duitsche prinsen, want, aldus Ginguené, deze liefde tot de poëzie, « une espèce d'épidémie poétique, (était) si générale qu'elle atteignit jusqu'aux plus grands seigneurs et jusqu'aux rois. »

Niet alleen als lyrisch *dichter* was hij baanbreker, doch ook als *zanger* ; schreef L. Lambrechts verleden jaar, geen durvende studie tot staving zijner stelling : « Hendrik van Veldeke, onze oudste dichter, is tevens (Hucbald daargelaten) de *eerste toondichter* der Nederlanden ! » Deze stelling schijnt mij niet overdreven, vermits ook de *liederen* van den Loonschen edelman, zoowel als zijn *Servaas*, gewis bestemd waren voor hen die ze « *hoerden* lesen », te meer daar de middeleeuwsche poëzie voorgedragen werd onder muzikale begeleiding, in zooverre Léon Gautier, zelfs in verband met

de epiek, verklaren mocht : « Même quand nous lisons *La Chanson de Roland*, nous sentons qu'elle fut faite pour être chantée, — œuvre destinée à la voix plutôt qu'aux yeux de l'homme ». « Vroeger waren dichter, musicus en zanger in elk dikwijls een », oordeelt Kalff en ook de musicologen Riemann, Auby en Beck getuigen eenparig dat de middeleeuwsche troubadours hun melodieën zelven vonden... (1).

Wel is waar, bevatten de bekende manuscripten van Erfurt en Nidarth geen muzieknoteeringen van den Spalbeekschen minstreel, wel van zijn tijdgenoot Spervogel,— en L. Lambrechts bevestigt met zekerheid dat ook elders geen noten bij de zorgvuldig bewaarde verzen voorkomen, — aldus kon hij besluiten « na schriftelijke bevragingen gedaan te hebben bij talrijke geleerden uit Holland, Frankrijk, Duitschland, Amerika enz. Wat Jan Ten Brink vertelt over zangwijzen, die de gedichten van den Limburgschen troubadour zouden vergezellen, is dus een praatje. Laat ons zeggen : het is mogelijk, zelfs waarschijnlijk naar de laatste theorieën, dat Veldeke zijn eigen vooizen geschapen heeft, doch zekerheid hebben wij tot nog toe niet. »

Wie spoort op, in hoeverre, naar Lambrechts beweert, Hendrik van Veldeke eenigszins baanbreker, voorlooper was van Haendel en Bach, evenals van Schubert, Schumann en Brahms ; wie bepaalt de verplichtingen die Wagner aan onzen Eersten Dietschen Dichter, b. v. voor zijn Lohengrin, zou kunnen gehad hebben? En al kennen wij van « Meister Heinrich » nog niet woorden en muziek, zooals van eenige zijner Duitsche en van veel Fransche tijdgenooten, ons rest de hoop dat de musicologen, vroeg óf laat, de versjes van Veldeke op de reeds gekende Minnesängers-melodieën van dien tijd aanpassen zullen of ontdekken zelfs, zoo 't onlangs gebeurde met Vlaamsche religieuse muziek uit de XVe eeuw. Mochten zij ons de zangwijzen aantoonen waarop hij zijn liederen in Thüringen heeft voorgedragen, ons bewijzen misschien dat verscheidene van die melodieën of alle, door hem zelf gevonden werden ; *bewijzen* — na Te Winkel — wat Dr. Endepols zoo maar boudweg schreef : « Veldeke komponeerde ook de zangwijzen voor zijn minneliederen. »

---

(1) L. GAUTIER, *Epopées françaises*, I², p. 150 ; KALFF, *Het Lied in de Middeleeuwen*, blz. 585-586 ; KALFF, *Inl.*, blz. 196 ; KALFF, *Gesch.*, I, blz. 278 vlg. ; JONCKBLOET, *op. cit.*, I, blz. 94 ; R. KOENIG, *op. cit.*, S. 163 ; SCHERER, *op. cit.*, S. 210 ; L. LAMBRECHTS, *op. cit.*, blz. 76-77.

En nochtans, hoort ook gij den *zanger* niet, (al ontbreekt het muzikaal thema nog) wen U *dichter* van Veldeke tot neuriën noodt : « In de Aprilmaand, als de bloemen hun kelken openen, de linden hun loofkleed nemen, en de beuken groenen, dan zingen de vogelen van vreugde, want ze vinden overal liefde waar ze ze zoeken » (1).

Luister dan naar 't stil preludeeren van dit « adagio sans musique » :

Sît diu sunne ir liehten schîn	Sinds de zon haar lichten schijn
gegen der kelte hât geneiget	Voor de koude heeft gebogen
und diu kleinen vogellîn	En de kleine vogels
ires sanges sint gesweiget,	Zijn gebracht tot zwijgen
trûric ist daz herze mîn :	Is mijn harte treurig,
wan ez wil nu winter sîn,	Want nu komt de winter aan
der uns sîne Kraft erzeiget	Die zijn kracht ons merken doet
an den bluomen, die man siht	Aan de bloemen, waarvan men ziet
lichter varwe	De lichtende kleur
erbleichet garwe ;	Spoedig verbleekt.
dâ von mir geschiht	Daardoor werd mij bescheiden
leidt, und liebes niht.	Leed, en geen liefs (3).
(W., 11 ; P., 11 ; Et., IV, 6) (2).	

Gewis treft ons in menig *minnelied*, zoowel der Provençalen als der Duitschers, een hekeldicht op de grooten, de machtigen van dien tijd, een lovende of smalende ballade ; meer dan eens ook ontroert ons een oproep ter kruisvaart, en zeer dikwijls een godsdienstige ode. Wie zei dan ook weer : « La poésie provençale était née sous les arceaux des monastères ou dans les cryptes des églises ; les religieux et les prêtres mêlèrent aux hymnes latines des cantiques écrits dans la langue populaire », — en dat de middeleeuwsche minne en de uit haar opbloeiende « Courtoisie » ontkiemen in *de op godsdienst gesteunde hoogachting der vrouw* ? (4) Niet te verwonderen dus dat, ook voor Veldeke, « toute vertu est enclose en l'amour courtois » :

Swer ze der minne sît so vruot,	Wie door de minnewet zoo vroed is,
daz er der minne *dienen kan* (5),	dat hij de *minne dienen kan*,

(1) Vertaling van TE WINKEL, *Gesch.*, I, blz. 291 en vlg.

(2) W(*eingartner Handschrift*), 28 ; P(ARIJZER), 26 en E(TTMULLER), X, 9, M(*innesangs*), F(RUHLING), Voor de uitgaven van Veldeke's Minnezangen, zie de *Bibliographie*.

(3) Vertaling van BASTIAANSE, *op. cit.*, I, blz. 21.

(4) JEANROY-FÉLIX, *Histoire abrégée de la littérature française, depuis ses origines jusqu'à Malherbe*, Paris, s. a., p. 48 ; BAUMGARTNER, *op. cit.*, S. 13.

(5) Wanneer Veldeke over de liefde spreekt, gewaagt hij steeds van den *dienst* der minne. Vgl. *Eneide*, 10251-10252, 10278-10279 en 11150-11152.

und er durch minne pine tuot,	en hij door liefde pijn lijdt,
wol im, derst ein saelik man.	wel hem, hij is een zalig man.
Von minne kumet uns allez guot,	*Van minne komt ons alle goed,*
diu minne machet reinen muot ;	*de minne veredelt het hart :*
waz solt ich sunder minne dan?	wat zou ik zonder haar?

(W., 21 ; P., 21 ; M. F., 62 ; Et., VIII, 8.)

Dat de Duitsche « Minnesinger » met van Veldeke aan hun hoofd, diezelfde edele vrouwenliefde en den *dienst der minne* bezingen, is gemakkelijk te verklaren, vermits in geen enkele literatuur der wereld de Vrouwe zulke ideale rol speelt als in de Germaansche, zooals het Tacitus reeds in zijn *Germania* opmerkte, en zoo 't ons bizonder duidelijk wordt uit de *Edda*, het *Nevelingenlied* en *Goedroen*. « Er waren weinig dingen die Tacitus in de Germania sterker troffen dan juist die achting voor de vrouwen », zegt Kalff ; « hun eerbied voor het huwelijk, dat kuischheid bij hen in eere was en dat de vrouw in het huwelijk stond als een gelijke tegenover den man. Door de opkomst van het ridderwezen, eene Germaansche instelling, was dit gevoel van eerbied jegens de vrouw nog sterker geworden en had het zich, vooral in Zuid-Frankrijk, onder den invloed der galanterie verfijnd. » Laat dan ook Prinsen en Kurz e. a. voorstaan dat, bij de middeleeuwsche edelen « die verfijnde vrouwendienst de meest brutale passies verborg » en het « den Rittern mit ihrem Frauencultus eben so wenig Ernst war, als den Pegniozschöfern mit ihren idyllischen Welt », dit kan wel toepasselijk wezen op den decadenten minnezang, en ook wel op een of ander ridder, op de roofridders vooral en op diegenen die als mensch al zeer laag stonden, doch niet op 't ridderwezen over 't algemeen.

Laat Taine, in zijn *Pholosophie de l'Art* dan ook schrijven : « On subordonna l'amour calme et raisonable, qui convient au mariage, à l'amour extatique et désordonné, qui se rencontre hors du mariage... on cessa de considérer la femme comme une créature de chair semblable à l'homme. On fit d'elle une divinité. » Laat Taine « de ridderlijke en mystieke liefde der middeleeuwen noemen : « une passion inconnue à la grave et mâle antiquité, une passion avec une exagération énorme », Te Winkel, daarentegen, in zijn *Ontwikkelingsgang* oordeelt dat er uit die reine, onbaatzuchtige vereering der geïdealiseerde vrouw zeker een zielzucht naar het hoogere, het onstoffelijke spreekt. Wel geeft ook hij toe, dat men « een eeuw nà Veldeke aan de oprechtheid der poëtische liefdesbetuiging, althans hier te lande, niet meer gelooft », doch in zijn studie over *Maerlant's werken* looft hij het ridderwezen,

vóór zijn verval, « met zijne onkreukbare trouw... zijne hoffelijke vereering der vrouw ».

Dit zien wij ook in Veldeke's ontboezemingen, mogelijk geïnspireerd door den christelijken «Charitas» -- dienst waaraan zij hun eigenaardige motieven ontleend hebben: de liefde niet opgevat als een slavernij in den vasten greep der passie, maar «daz er der minne *dienen kan* ». (W. en P. 21; E., VIII, 8).

Geen afgodisch, zondig bezingen van de wulpsche vrouw, geen Venus-lied, geen Aphrodite-zang, geen Cyrcé-verheerlijking, doch, aldus de St-Servatius-vereerder : « Ich singe met *trueben muoeten* der schoenen vrouwen *und der guoeten.* » Geen hartstochtelijke jubelzang der liefde-*passie*, doch een stil bezingen der reine minne : « *De minne waarvan ons alle goed komt*», gelijk het in 't Provençaalsche liedje heet: «D'amors vient joie et honor ausiment », en zoo de mystieken, in extatische vervoering het lied van de goddelijke Charitas zingen, met het christelijk symbolisme over de loutering in afwachting dat men wederliefde waardig wordt.

Het verwondert ons dan ook niet, dat de opvatting nopens de verwantschap tusschen den hoofschen minnezang, *la chanson courtoise,* en de liefde-mystiek, *la théorie chrétienne de l'amour que l'on doit à Dieu,* onlangs zoo treffend gehuldigd werd door J. Bédier en P. Hazard, in hun *Histoire de la Littérature Française* (1). Geen lyrische poëzie, heet het daar, « dont les allures soient plus graves, plus mesurées, plus concentrées ». Zij bezingen voorzeker den hartstocht, onze dichters der XIIe en XIIIe eeuw, « mais la passion disciplinée, et ils ne la chantent qu'autant que la raison l'avoue. »

Vooral Veldeke's minnezangen geldt wat daar gezegd wordt, met betrekking op « Provençaux et Français, formant une seule et même école poétique », nl. dat alleen een *waardig* voorwerp recht heeft op vereering, de « vruote » vrouw, en niet « une exaltation conventionnelle de la femme ». Dikwijls werd beweerd, dat deze poëzie vooral ongeoorloofde liefdesbetrekkingen bezongen. « C'est très contestable... La vérité est que nos poètes... chantent la beauté, la « valeur », et laissent dans une obscurité voulue tout ce qui risquerait d'individualiser trop particulièrement leur passion. Qui est la dame? Elle est la Dame. » Roept ook Agnes' vertrouweling niet in

(1) BÉDIER-HAZARD, *op. cit.*, I, pp. 45-46. Vgl. BAUMGARTNER, *op. cit.*, S. 13, evenals J. VAN MIERLO, JR., *Hadewyk, Mengeldichten*, Brussel-Leuven 1912, blz. 10, 11 en 135.

een zijner minne-dichten uit : « Vraagt iemand mij wie mijne uitverkorene is,... hem antwoord ik : *es ist diu wol getane*?

Niet alleen herinnert ons deze leer aan die gevoelens van loyalisme en verknochtheid, waarop ook de theorie der feudale dienstbaarheid gesteund werd ; niet alleen vergelijkt de minnaar zijn innige genegenheid voor zijne « Vrouwe » met de gehechtheid van den vazal aan zijn leenheer, maar bovenal verwereldlijkt de ideale ridder-minne de christelijke beschouwing der Gode-gewijde liefde : zoowel voor den hoofschen zanger als voor den christen, betracht de liefde slechts het goede... Van daar, dat in deze lyriek geen plaats is voor zinnelijke liefde, en in de Middelhoogduitsche Lieder-Handschriften, waarin ook Veldeke's minnezangen opgenomen werden, steeds gesproken wordt van « *reinen wip* », gelijk van « *reine minne* » in de Middelnederlandsche liederen. Kortom, met Kalff besluiten wij : « Een voorname karaktertrek van de poëzie der « Minnesinger » is, dat de liefde daarin geheel als een eeredienst wordt opgevat ». Dit is ook het oordeel van Calmette, Ach. Luclaire, J. Anglade e. a., vermits Calmette de « courtoisie » der middeleeuwsche zangers noemt « cette échappée d'idéal, oasis de poésie dans le désert moral de la barbarie tenace... qui représente le goût du délicat, le respect de la femme, le souci raffiné de l'amour », en Luchaire gewaagt van « le raffinement de l'amour chevaleresque », terwijl de geschiedschrijver der troubadours, J. Anglade zoo raak zegt, hetgeen naderhand ook bij Bédier-Hazard werd voorgestaan : « Dans la poésie courtoise des troubadours, l'amour est conçu de très bonne heure comme un culte, presque comme une religion ».

« Vrouwen*dienst* » heet terecht het groot gedicht (vv. 28-397) dat Ulrich von Lichtenstein in 1255 zong ter eere « Frowe schoene, frowe reine, — frowe saelic, frowe guot », en Veldeke bezingt « der schuonen vrouwen unt der guoten » en belijdt : « Von minne kumet uns allez guot. » Ook mocht Lambrechts getuigen : « Trouwens, tusschen vrome liederen van dien tijd ter eere van de H. Maagd b. v. en minnezangen, voor de uitverkoren dame van den dichter, was er, naar de edele opvatting der trouvères, geen merkelijk verschil. Zinnelijk of hartstochtelijk waren die liederen nooit. Voor heel die vrouwenvereering, die een der schoonste episoden uit de literatuurgeschiedenis van het Westen dient te heeten, kan er maar één bron aangewezen worden : het Christendom, het Evangelie ! » En verder nog : « De bloei van de minne-

zangers-kunst heeft geen anderhalve eeuw geduurd — van 1180 tot 1300 — zij ging uit van de Kerk en is er weer naar teruggekeerd. »

Bij onzen Loonschen hoveling, treft ons juist wat als algemeene karakteristiek geldt der Duitsche « Minnesinger », uit de periode vóór het verval, nl. een teeder en kiesch gevoel als uitstraling van deze vrouwenvereering, vooral onder den invloed van het christendom en diens zeden-verzachtende, strenge maar reine moraal. Vergeleken met de gekunstelde provençaalsche troubadours die het liefdeproblema weleens met metaphysische spitsvondigheid ontsponnen, en vergeleken met de hel-schitterende verbeelding van 'n Petrarca of van de Spaansche zangers, is Veldeke's hoofsche lyriek meer sentimenteel en verheerlijkt, naast de minne, ook de levensvreugd en den stillen weemoed, de eeuwig-wisselende natuur, met haar Lente-, Zomer-, Herfst- en Winterstemmingen, met vaak een tikje humor, 'n schalkschen lach.

« In dem aberellen, » zoo schettert Veldeke's lied, « sô die bluomen springen, — sô louben die linden, — und gruonen die buochen, — sô haben ir willen, — vogele singen, — wan si minne vinden, — aldâ si si suochen » (1).

Elf der drie en dertig Minneliederen van den bezinger der stille Spalbeeksche omgeving beginnen met een klein natuurschetsje of een trek uit het natuurleven ; hetzij om overeenstemming, hetzij om tegenstelling tusschen natuurleven en gemoedsleven te doen uitkomen. Alzoo preludeert b. v. het vijftiende lied in deze frissche stemming : « In den tijd als de rozen, zoo menig schoon blad ontplooien (W. 15 ; P. 15 ; E. VI, 7) ; en elders klinkt de aanhef : «De schoone zomer vangt aan, dan zijn vele vogels blijde» (W. en P. 39, Et. XVIII, 12) ; « Et sint goede nûwe mâre - dat due vogel openbare» (W. en P. 1 ; E. I,3); «Ich bin frô, sît uns die dage, lûchten ende werden lanc » (W. 5, P. 5, E. II, 4, H. 13). « In den tiden van den jare, dat die dage siên lanc » (W. 12 ; P. 13, Et. V, 6) ; « In dem aberellen, sô die bluomen springen» (W. 28, P. 26, E. X, 9); «Et doen die vogel skin, daz si die bôme scheut gebloet » (W. en P. 32, E. XIV, 11); « It hânt diu kalden nehte gedân—daz die lôver an der linden » (W. en P. 33, Et. XV, 11) ; « Sît diu sunne ir lichten schîn—gegen der kelde hât geneiget » (H. 2 ; W. en P. 11, Et. IV, 6) « Sô wenn die tid alsô gestât, dat uns kômt bluomen

(1) Zie hierboven blz. 194.

gras» (W. en P. 46, E. XXIII, 13) « Als die vogele vrôliche unde singende den sumer entpfân» (W. en P. 38, E. VIII, 8.)

Met de natuur : het korten en lengen der dagen, leeft de dichter mee ; hij jubelt om den Zomer, die hem al het wee doet vergeten, hij treurt om den Winter, die zijn hart droevig stemt. « Als de Lente allerwegen bot en priemt, dan mocht zich keeren al het leed waaraan mijn hart lijdt», klinkt zijn lied:

Des vreweten sich die vogelkîn
wurde iemer sumer als ê.
lôt die werlt mîn eigen sîn
min taete iedoch der winter wê.
(W. en P., 46 ; Et., 13.)

« Dat zou de vogeltjes verlustigen, werd het maar immer Zomer als voorheen. Laat ook de wereld mijn eigen wezen... mij deed de Winter toch wee. »

Geenszins opvallend, dat de «Minnesinger» zich als de boden der Lente aanzien, hun zangen vergelijken bij die der vogels, en de bloemen hunner gedichten bij die der weiden en der Meimaand ! Voor hen is de Winter niet alleen de slaap, de doodslaap der natuur, maar tevens de dood der poëzie. « Kon ik den Winter toch doorbrengen in een langdurenden slaap », zucht Walter von der Vogelweide : « Möhte ich versläfen des winters gezît ». Ook Walter, evenals « Meister Heinrich », hoopt op den dag, « dat de Meimaand het veld aan den Winter zal betwisten, en de dichter dan weer op den grond de bloemen plukken zal die de vorst verstijfde ».

Ook Veldeke's liederen past dit vers : « Sie singen von Lenz und Liebe, von sel'ger goldner Zeit», en ook onze dichter kan het dien andere nazeggen: «Wo nun Lieb' bei Liebe geht, da gibt Maie sützen Rath», wijl ook zijn weeklagen met den Winter begint : «Winter, was hat dir gethan,—die minnigliche Blüte — und der kleinen Vöglein sützes singen? »

Al klinkt ons vaak 'n optimistisch scherzo tegen, 'n opwekking tot levensvreugd en het middel tot geluk : « die blijdschap zonder rouw heeft, is rijk ; edel en kloek is 't in eer genot te smaken, zijn blijdschap wordt dan een deugd » (W. en P.16, E. VII, 7), — dikwerf nochtans zingt hij ook met droef gemoed :

Schoeniu wort mit suezem sange
diu troestent dikke swaeren muot,
diu mak man gerne halten lange,
wan si sint alzoges guot.
Ich singe mit trueben muoten
der schoenen vrouwen unt der guoten ;

uf ir, trost ich wilent sank.
si hat mich missetroestet, des ist lank :
(W. en P., 43 ; Et., 13.)

« Schoone woorden met zoete zangen die vertroosten dikwijls zwaar gemoed, ook wou men ze gaarne lang bij zich houden, want ze zijn altijd goed.— Ik zing met een droef gemoed voor die schoone, goede vrouw ; tot haar troost en welbehagen zong ik voorheen — maar nu, sinds lang, heeft zij me niet getroost. »

Doch boven-al zijn Veldeke's liederen, evenals zijne Eneïde een hymne aan de Minne, die hij reeds door Eneas, in treurnis om zijn geliefde Lavinia, zoo smachtend deed aanroepen :

« Genade », sprac he, « Minne,
sint dat ich des beginne,
dat ich û sal dienen, Minne,
sô bedarf ich goeder sinne.
der helpet mir, Minne. » (11149-11153) (1).

Zoo treft ons eveneens de invloed der Provençaalsche troubadours en hunner hoofsche lyriek in meester Heynrich's loflied der liefde, waar hij, in zijn *Eneïde* het onderhoud verhaalt dat Koningin Amata met hare dochter Lavinia heeft over de Minne.

Overigens, zoo Salomo niet weerstond, hij « de allerwijste man, die 'n koningskroon droeg, wie zal dan aan de minne wel weerstaan », wijl zij regeert « geweldich over die werelt al », — zoo hij 't in zijne *Eneïde* beleed :

Diu minne dwanc ê Salomône
der was der aller wisest man,
der ie gedroege koninges krône,
wie mochte ich mich erweren dan,
si dwonge ouch mich gewaldichlîke,
sint si solhen man verwan,
der sô wîse was end ouch sô rîke :
den sold hân ich van her te lône,
(W. en P., 42 ; E., XX, 12)

— « hoe zal ik, van liefde-smachtend minnezanger, mij dan wel weren tegen de liefde, heerscheres, dwingelandster... » ; ja, wat zou ik zonder liefde toch beginnen : « wasz sold ich sunder minne dan? »

Trof u een ander « leitmotiv » bij onze meest-gevierde « chantres de l'amour », van af de verheerlijkers van Beatrice, Laura, Lotte en Elvire, tot den « pauvre Lélian » in Frankrijk, Shelley in Engeland of den in « Weltsmerz » treurenden Heine

(1) Vgl. ook *Eneïde*, vv. 10246-10255, vooral 10256-10268. Zeer opmerkenswaard hoe Veldeke hier zestien verzen (11149-11164), en elders twaalf, eindigt met dit éêne rijm « *inne* ».

in Duitschland ; Perk van den Mathilde-cyclus, en onze tijdgenooten Rainer Maria Rilke, Paul Valéry en gravin de Noailles niet uitgesloten !

Zijn vrouwendienst omschrijft hij ende verklaart hem, met deze twee versregels (in tegenstelling wellicht met Dido's « *onrechte* minne », in de *Eneïde*, vers 2430) :

Do man der « *rehten minne* » pflach
do pflach man ouch der eren
(W. en P., 19 ; Et., VIII, 8),

(toen men nog de ware minne onderhield, toen betrachtte men ook de eer), en toen men de vrouw met 'n rein hart minde, beoefende men ook de deugd.

Eilaas ! Veldeke beleefde reeds den tijd dat de minne, waarvan ons « allez guot... kumet », ontaardde in loutere galanterie, louter vorm en mooidoenerij en erger nog, want « nu kan men nacht en dag de booze zeden leeren :

Nu mak man naht unde dach
die bôsen site lêren. (W. en P., 19 ; Et., VIII, 8.)

Opvallend mag het nochtans heeten dat, in contrast met eenige zijner tijdgenooten en vooral met vele zijner volgelingen, de Spalbeeksche edelman steeds deftig blijft en kuisch in zijne « minneliederen » ; ook hij, zoowel als Gottfried von Strassburg die trouwens zelf vermijdt al wat niet « des hoves sî », al wat niet voornaam is, verklaarde : « ich wânde dat hi hovesch wâre ». (W. en P. 6, Et. II, 4).

Herinnert zich de vrome legende-berijmer hoe hij, weleer, « den ongeleerden luden » voorhield dat :

Beide nacht ende dach
Enns goeden seden hij plach
der edel Sinte Servaes... (Ser., I, 364-366.)

en treurt hij daarom misschien, wijl in zijnen tijd, « die bôse site » bij velen dienden gelaakt? Hij, die de lezers der *St-Servatiuslegende* aanwakkerde, die zijn toehoorders te midden 't verhaal van *Eneas'* lotgevallen, 's Heeren vermaningen uit 't Evangelie voorhield : « Got gebiede û, dat ir wale doet », (E. 5963) en Dido's zelfmoord toeschreef aan «*onrechte* minne», — durft ook in zijn *Minneliederen*, zijns gelijken onvervaard toeroepen : de mannen, zij dragen schuld aan de ontaarding in den « Minnehandel » :

Die man ensint nu nich frôt
wan si die vrouwen skelden (W. en P., 20 ; Et., VIII, 8.)

Daartegen in, belijdt Veldeke zijne opvatting van den alouden, vromen vrouwendienst :

Man sol die vrouwen dienen ende sprecken,
So man allerbeste kan.

« Men zal de vrouwen dienen en aanspreken, zoo men dat het beste kan, zich nooit toornig tot hen richten, — dan wordt een man licht gelukkig. »

Wee hem, die den edelen zanger « benadeelt in de oogen van zijn geliefde », van zijne Vrouwe !...

« Wie me benadeelt in de oogen van mijn liefste, dien wensch ik de galg waaraan de dieven hun leven eindigen ; wie me bij haar verdedigt, dien gun ik het paradijs. Vraagt men me, wie ze is, dan antwoord ik : *ez ist diu wol getane* ! Mijn genadige vrouw, U gun ik het zonlicht, zoo voor mij de maan maar schijnt » :

Swer mir skade an mîner vrouwen,
dem wünsche ich de genen rîses,
dar ane die diebe nement ir ende ;
Swer mir dar an scone mit trouwen,
dem wünsch' ich des paradises.
Vrag' ie man, wer si si,
der bekenne da bi
ez ist diu wol getane. (W. en P., 8 ; Et., III, 5.)

Hoe voornaam onze Spalbeeksche edelman den ongewenschten vrager afscheept en hoe humoristisch tevens : « ez ist... diu wol getane » !...

Walter von der Vogelweide is niet zoo malsch voor die opdringerige veelvragers ; de « schame-lôsen », die schaamteloozen noemt hij ze, die hem telkens en telkens weer naar den naam zijner schoone vragen (1).

Weleens, in 't verre Thüringen, mogelijk wen hij niet aan zijn ontstolen *Eneïde* kon werken, denkt hij terug aan 't graafschap Loon, waar hij misschien zijn geliefde, ver van hem, achterliet :

sô is si dort und ich bin hie

en, banneling, treurt hij om de uitverkorene op wier hoofd hij 'n keizerskroon zou willen zetten :

si ist sô gût end ouch sô schône
die ich nu lange han gelobt ;
solt' ich ze Rome tragen die krone,
ich saste s' uf ir hobt. (W. en P., 29 ; E., XII, 10.)

Mijmert de Loonsche zanger wellicht over de « Heimat », over de bloeiende Kempische heide, de kwetterende vogels

---

(1) In menig lied uit die periode, wordt er gewaarschuwd tegen de booze tongen : de « rueger » en « nider », die minnaar en geliefde zouden kunnen schaden. Cfr. in *Minnesinger Frühling*, o. m. 56, 18 ; 57, 30-32 ; 58, 17-19 ; 60, 32 ; 61, 10 ; 61, 25.

in de dennenbosschen (1), de groenende klaver waar te voren de sneeuw de velden bedekte..., wanneer hij, droef te moede, aan 't Thüringer-hof zich herinnert hoe :

die bluomen springen *an der heide*,
die vogel' singen in dem walde.
dâ wîlen lach der snê,
dâ stât nu gruone klê ;
er douwet an dem morgen. (W. en P., 9 ; E., III, 5.)

Treuren kan hij echter niet, « waar vogelen zingen omdat de boomen in bloei staan », en mogelijk vraagt hij, van uit Kleef of Thüringen misschien, 's Heeren zegen over haar, die zijn hart tot vreugde stemde, daar verre, aan gene zijde van den Rijn :

de ich frô bin, trurech niet kan sîn.
Got êre sie die mir dat dût
al uber den Rîn... (W. en P., 32 ; Et., XIV, 11.)

En wordt het hem al te zwaar te moede, dan toch troost hem de herinnering aan zijn dichters-gave : « Schoone woorden met zoeten zang, die troosten dikwijls zwaar gemoed », (W. en P. 43) en toch zingt hij, al zij het ook «... mit trueben muoten—der schoenen vrouwen und der guoten. » (W. en P. 43, Et. 13). Immers, zelfs indien men hem om zijn geluk benijdt, wordt zijne blijdschap toch niet verstoord, want ook dan neuriet, zacht in zijn gedachtenis, de liefde van wie hem gaarne ziet :

die mich darombe wellen nîden,
dat mir lieves iet geskiet
end gevolgen den onblîten,
dat mach ich vel sachte lîden
end enwil darombe niet
mîne blîdeskap vermîden,
dânâ, dat si mich gerne siet,
die mich dorch rehte minne
lange pîne dolen liet. (W., 13 ; P., 12 ; Et., V, 6.)

De verklaring van zijn bestendigen vrede-in-blijdschap en door-deugd, geeft de dichter als een recept... voor 't erlangen der zoo zeer nagejaagde levensvreugd :

Der blîtskap sonder rouwe hât
met êren, he es rîke... (W. en P., 16 ; Et., VII, 7.)

« Wie, met eere, onvermengde vreugd kan smaken, is rijk ; het hart, dat rouw draagt, leeft jammerlijk. Edel en verstandig is 't, in eer genot te smaken ; die blijdschap wordt dan een deugd. »

---

(1) Ook in zijne *Eneïde* herinnert zich Veldeke « *dat die nachtegale riep* » (vers 12749).

Is het tengevolge van zijn « swaeren muot », wijl zijn geliefde hem had «missetroestet», — ofwel omdat «het hart treurt wijl het buiten wintert », of is 't wellicht omdat hij, als dichter, meer lijdt « nu 't verval der zeden woekert », of is 't alleen maar een opflakkeren van zijn *Vlaamsche* (?) schalkschheid die onzen Spalbeekschen ridder-dichter, zonder hierbij echter zijn vromen zin in te boeten, zoo humoristisch spotten deed met de lustige vrouwtjes die « grijs haar haten bij de mannen », want, voorwaar,

het is haar een slechte lof
die liever heeft haar vrienden
dom dan wijs.
Het ligt niet aan mij
daz ich grâ bin (1),
ich hate an wiven kranken sin
dat 's nuwez zin
nement vor aldes golt? (W. en P., 23-24 ; Et., IX, 9.)

« Ik verfoei die vrouwen, krank van zin, — die nieuw tin verkiezen boven oud goud. »

Elders nog, is 't een leuke zet, als bijv. :

Geschiedet mir als denre swane
der singet als he sterven sal
so vlûse ich te vele daran :
(W. en P., 41 ; Et., XIX, 12).

« Moest het mij geschieden zoo 't met den zwaan gebeurt die zingt wanneer hij sterven gaat, dan... zou ik er te veel aan verliezen !... » (2).

Schalksch bespot hij « den man die de roede draagt die hem zelf zal slaan » : *vil menich man der dreit die roede, dâ er sich selven mede slât*...» (W.37, P. 36, E. XVI, 12) en, de afgunstigen ten spijt, zingt hij zijn hymne aan de blijdschap :

Ich wil leven met den blîden,
die her tîd vrôlike lîden ;
ich wil dorch hêr nîden
mîne blîtskap niet vermîden.
(W., 18 ; P., 18 ; Et., VI, 7.)

---

(1) Hieruit wordt over 't algemeen afgeleid dat Veldeke op merkelijk gevorderden leeftijd althans eenige zijner minneliederen zong. Zie hierboven, o. m. blz. 103.

(2) Vgl. Veldeke's schalksche zet, in *Eneïde*, vv. 11567-11581 : lachende, spot een Troyaan er meê, dat Eneas zich voor Lavinia's venster ophoudt ; — schalkscher klinkt zijn bemerking wanneer hij, na den dood van den waarzegger Rânes, die uit zijn dronkemans-roes gewekt wordt door het scherpe zwaard van Nîse, spottend besluit : « dat enhadde er vore gesegt niet », ... dat had de waarzegster gewis niet voorspeld ! (v. 6670).

Alhoewel Gottfried von Strassburg getuigt dat Veldeke een nieuw tijdperk in de Duitsche letteren opende en « impfte das erste Reis — in unsre deutschen Zungen », herhalen wij nochtans met Kalff dat hij zijne *Minnezangen* oorspronkelijk in het Limburgsch heeft gedicht, waaruit zij in het Middelhoogduitsch vertaald werden. En al zijn ons slechts drie en dertig minneliederen van onzen Loonschen troubadour bekend ; — sommigen meenen een dertigtal, anderen gewagen van acht en twintig, eenigen zelfs van twee à drie en twintig,— deze liederen, waaraan nog ettelijke spreuken en enkele begin-verzen van zangen dienen toegevoegd, zijn niettemin talrijk genoeg om hem, na acht eeuwen, een benijdenswaardige plaats te gunnen in de Geschiedenis der Middeleeuwsche hoofsche poëzie.

Hoe betreuren wij dan ook het verlies van zijn poëem *Van Salomône ende der Minne*, « misschien het grootste verlies onzer letterkunde, aangezien dit gedicht meer dan waarschijnlijk oorspronkelijk was », schreef C. Huysmans in 1893, toen hij het tegen Behaghel opnam, die het bestaan van dit werk in twijfel getrokken had.

Wel is waar spreekt enkel één van Veldeke's tijdgenooten beslist over 't lied van « Salomo en de liefde », nl. de onbekende schrijver van *Morisz von Crâun*, (gedicht dat in 1871 door W. Haupt werd uitgegeven), en wel volgender wijze :

. . . .
dasz bette mocht wol bezzer sîn
sô kan ab ich niht sagen baz,
wan lât ez sîn alse daz,
an sînre güete gelîch,
daz von Veldeke meister Heinrich
machte harte schône
dem künege Salomône,
dâ er ûf lac unde slief,
dâ er inne Vênus ane rief.

Deze verzen (1156 en vlg.) schijnen wel te verwijzen naar het bestaan van Meester Veldeke's lied *Van Salomône ende der Minne*, zoo 't ook Wolfram von Eschenbach deed in zijn *Parzival* (VI, 287), alsmede Ottokar von Steier in zijn *Stiermarksche Rijmchronik* (CLXXVIII, 18385). Nochtans meende Behaghel te mogen volhouden dat de dichter van *Morisz*, in bewuste verzen slechts een uittreksel uit een ander van Heinrich's *Minneliederen*, nl. het 41e uit het Weingartner- en Parijzer-handschrift, evenals de verzen 10982 en 11198 uit zijn *Eneïde* ... « in unklare Weise citiert habe », terwijl Te Winkel het voor « waarschijnlijk, doch niet tenvolle te bewijzen houdt dat Veldeke bedoeld gedicht geschreven heeft » (1).

(1) Vroeger werd ook aan Hendrik van Veldeke (benevens zijne *St-Servatius-legende*, *Eneïde*, *Minneliederen* en zoekgeraakt poëem

Ongetwijfeld, sommige verzen, weleens een gansch gedicht van onzen Loonschen *Minnezanger*, mogen wij duister noemen, zelfs al lezen wij die poëzie in eene moderne spelling. Edoch, leert de Musset ons niet « que dans tout vers remarquable d'un vrai poète, il y a deux ou trois fois plus qu'il n'est dit », wat Boutens zoo eenig-mooi noemt « in heimlijkheid zich versteken », en door Goethe reeds vroeger werd omschreven :

Gedichte sind gemalte Fensterscheiben —
Sieht man vom Markt in die Kirche hinein,
Da ist alles dunkel und düster...?

Dit geldt vooral de liederen der Middeleeuwsche troubadours, want ieder ridder-dichter, zooals ook Hendrik van Veldeke, was nu eens waarlijk, naar 't woord van den Engelschen essayst, « a poet's poet, a poet not for the million », vermits zijn zangen opgedragen waren aan « the happy few »: aristocratische, hoofsche poëzie bestemd voor de edelen der hoven ; kunstpoëzie van graven en ridders bestemd voor den adel. Beweerde zelfs menestreel Rumelant niet, dat de

---

Van Salomône ende der Minne) wel eens het poëtisch werk over *Herzog Ernst* toegeschreven : een onder invloed der Kruistochten ontstane sage, een eerste maal — vóór 1180 — door een varenden zanger gedicht, een tweede maal op 't einde der XIIe en tegen 't begin der XIIIe eeuw poëtisch herwerkt, evenals in 't laatste kwartaal der XIIIe, en, nadien nogmaals in de XIVe en XVe eeuw. Dit werk is hem echter ontvallen.

Vgl. o. a. Wackernagel, *Gesch. der deutsche Literatur*, I², blz. 199*a*, 234, *Anmerkung* 15*a*, en Lachmann, *Uber Singen und Sagen*, S. 12, — tegen W. Haupt, *Minnesangs Frühling*, SS. vii, 257 ; R. Bartsch, *Herzog Ernst*, S. liv, evenals H. Hoffmann, *Fundgr.*, I, 228 die alle drie beweerden dat Meister Heinrich de schrijver was van *Herzog Ernst*. Hetzelfde wordt nog gezegd in *Grand Larousse Universel*, tome LVII, p. 832 ; L. Grégoire, *op. cit.*, p. 1971 ; Dezobry-Bachelet, *op. cit.*, II, p. 2718, alsmede in Didot's « Nouvelle Biographie », *op. cit.*, p. 1065. — Th. A. Rixner, ter inleiding zijner uitgave van *Herzog Ernst* (Amberg, 1830), aanziet Veldeke als *waarschijnlijke* dichter van de *Rittermähre von Herzog Ernst von Bayern*. — C. A. Serrure vermoedde zelfs dat de waarschijnlijk- oorspronkelijke roman *Van den bere Wisselau*, uit de XIIe eeuw, (een verhaal van den tocht, dien Karel, vergezeld van den verschrikkelijken « bere Wisselau », en diens geleider Geermont, in het Reuzenland deed, waar koning Espriaan regeerde) — mogelijk door Heinr. van Veldeke kon gedicht zijn, « vermits men er denzelfden zinbouw en denzelfden rijmtrant in vindt. »

« In hoeverre dit vermoeden gegrond is, valt niet uit te maken », zegt Everts, *op. cit.*, blz. 28. Overigens, buiten in Serrure's studie en in Everts' *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, trof ik hierover nergens eenige aanduiding.

kunst slechts ten doel heeft « die Hern froh zu machen », terwijl Walter von der Vogelweide, ontstemd door 'n valschen klank in deze hoofsche harmonie, zijn tijdgenoot Rithard er een verwijt van maakt, dat hij « in Bauerweise » spreekt! Ook Veldeke-zelf noemt het spotten *onridderlijk* (En. 10945-46), gelijk na hem, de dichter van het abel spel van *Lanceloet* Reinout zeggen doet : « sprect *hovescheliche* ende mint met trouwen » (v. 948).

Op onzen Dietschen zanger evenals op Gottfried, Hartmann en Walther, zijne drie grootste volgelingen, mogen wij toepassen hetgeen Bédier-Hazard getuigen van de Fransche «troubadours» en « trouvères » : « Un principe de raffinement aristocratique et d'obscurité volontaire est enclos dans les œuvres des plus simples d'entre eux. Leur éminente dignité est précisément d'avoir compris, eux, ces « primitifs », que toute haute poésie doit être en quelque mesure un « trobar clus », un art fermé. »

Laat dan ook Heynrijks liederen (« kunstpoëzie » noemt Kalff die hoofsche liederen der minstreels), laat ze vaak wat te zeer gekunsteld, weleens precieus-gemaniëreerd wezen, en soms onecht ook,—het is echter nog geenszins decadente kunst, zooals bij de XIII en XIV-eeuwers. Laat dan, ondanks het zeer bizondere «des hoves sî»: de voornaamheid, de «courtoisie» in de gevoelens, ondanks de gratie en de zangerigheid der taal, gewezen worden op de storende eentonigheid!... Wie klaagt er, dat er te véél bloemen bloeien in de Lente! Gewis, verzen zooals die der minnezangers zouden het levenspad slechts mogen sieren zooals ver-van-elkaar-staande, blijde bloemekens, en niet met overdadigheid 'n ganschen hof voltooveren, slechts één bloem! Zou Laura-zelve, zonder verveling in één adem, al de verzen kunnen lezen hebben die zij Petrarca, gedurende haar leven inspireerde? — Eentonig worden vele soortgelijke minneliederen, indien wij ze, op één dag, doorlezen of doorbladeren... In de Middeleeuwen stonden zij niet gebundeld in een ruiker, zij werden, bloem na bloem, en van tijd tot tijd, geplukt ende gewaardeerd, en dan nog in een stemming-vol milieu. Wie leest er, en geniet een volledigen bundel moderne poëzie op één dag! Niet alleen liefdezangen, maar alle lyrische gedichten, in zooverre zij de « allerindividueelste emotie », zelfs nog in « allerindividueelste expressie » verklanken, blijven de vertolking van een beperkt aantal gevoelens en gedachten, bij alle volkeren en in alle tijden. Poëzie « smekt » men, met proevers-lippen, stil op

z'n kamer, alleen, of in 'n kring van ingewijden. 't Feeën-ijle en-teere van vlinder-vleugels duldt geen ruwen handgreep, en droom-schoone poëzie kan niet genoten (want niet verstaan, niet *gevoeld* worden) door die « esprits bourgeois » aan wie Flaubert een broertje dood had ! Gedichten, zieleliederen, moeten zich wel eens « in heimlijkheid versteken », en mogen even maar ontsluierd worden : heimnis-volle figuren van gesluierde Arabische jonge vrouwen, beducht voor 't duizendhoofdig publicum,... « la plèbe carnassière » schreeuwt Leconte de Lisle het ergens uit.

Wiens hart een telmachine is en wiens geest een grootboek ; wie voor ideaal slechts heeft : een hooge cassa, kan 'n financieele onderneming waardeeren, hij beproeve echter niet 'n vers te ontwijden. Zijn verwaand-schokschouderen en voornaam-niet-begrijpen schaadt de bespotte poëzie niet, doch hem die met koopmansblik doorziet dat... poëzie niets opbrengt ! Wiens ziel niet zindert in een stoornis-vrije omgeving,wiens geest doordreund wordt van het ééne, al-overheerschende cijfer en wiens handen slechts tot grijp-vingren klauwen, kan niet meêjubelen, niet meêschreien om 't paroxysme van alle menschenvreugd en -smart trillend in het harte van zijn Broeder-Dichter, om al het wee en al de blijheid in de wereld.

Hoe zou hij begrijpen, dat «Meister Heinrich von Veldeke», eeuwen lang, in Duitschland door de grootsten werd geroemd om de levendige taal zijner poëzie ; het zoo zuiver rijm door hem het eerst in Duitschland geïnnoveerd ter vervanging der gewone assonanties ; den regelmatigen gang en de juiste maat der verzen ; de afwisseling in den zeer mooien strophenbouw,—kortom, omwille van zijn, voor dien tijd, verbazende technische vaardigheid die hem door alle Middeleeuwsche dichters eenparig deed huldigen « als Schöpfer und Muster der deutschen höfischen Poesie » (Goedeke) !

Met A. Vermeylen besluiten wij : « Zijn wegen werden daar door de besten gevolgd, hij was er het begin van veel schoonheid : want midden onder de rechte en slechte, vaak wel onbeholpen speelliederen, en de vrome schrijvers van stichtelijke lectuur, verscheen Hendrik van Veldeke als de Poëtische kunst. »

BESLUIT.

« Van Veldeke is zeer zeker de man, die een nationale hulde verdient, te meer misschien juist om zijn groote internationale beteekenis ! »

(Prof. Dr. PRINSEN in de *Groene Amsterdammer.*)

« Noch in Vlaanderen, noch in Brabant, maar « in Limburg » (in 't graafschap Loon), « begint onze dichtkunst. Niet ter » bevrediging van gewestelijken trots, maar ter verkrijging » van een juist inzicht in het ontstaan onzer letteren is het » gewenscht die waarheid in het oog te houden.

» Om deze reden is het goed en nuttig, dat de beteekenis » van het Limburgsch » (zegge : Loonsch) « tijdperk in het » licht wordt gesteld en dat men Veldeke op een voetstuk » plaats... Om niet geringere reden dan waarom Maerlant » zijn standbeeld te Damme heeft, behoort dat van Veldeke » in Limburg te worden opgericht. » (Uit de *Voordracht* van prof. Dr. A. VERWEY, hoogleeraar aan de Universiteit te Leiden, over *Hendrik van Veldeke en zijne St-Servatius-legende*, te Maastricht gehouden op 28 April 1927.)

« Dit jaar nog dient alles in het werk gesteld opdat in de » aloude hoofdstad van het graafschap Loon, te Hasselt, » een gedenkteeken oprijze, waardig van hem die te recht « de Vader der dietscen dichtren algader » mag worden ge» noemd. »

(Uit den *Oproep*, door het Comiteit der *Herdenking Hendrik van Veldeke te Hasselt*, in den lande rondgestuurd.)

ZOO stond dus Hendrik van Veldeke midden-in die schemer-omfloersde sprookjes-vage, tevens godsdienst-vrome en krijgshaftige ridderlijke Middeleeuwen.

In de opperzaal van 't kasteel, « in die hoghe sale », in late wake, bij het gele schijnsel der flambouwen, verhaalde hij den vromen toehoorders, het stichtelijke leven van zijn Patroon, « die grote heer van Triecht », of vertelde, over Eneas' hooge wapenfeiten, aan de onversaagde ridders dezer lage landen, aan de talloos-vele dichters samengestroomd aan 't hof van hun beschermer, landgraaf Herman van Thüringen, of aan de bloem der ridderschap, pronkend bij het « hôtîte » te Mainz... Aan die « liever vrouwen en der guoten », de rijk-ontvankelijke, edele jonkvrouwen, zong wellicht de minstreel zijn kleine, zoete zangen vol ontroerende naïveteit, in de

slotzaal van het kasteel der edele Agnes van Loon of van den « Zwanenburg » te Kleef...

Ook ons bekoren, nu nog, die minneliederen en verrassen ons door hun kinderlijke, maar toch geenszins onbeholpen wijze van zeggen ; ook wij geraken nog onder de charme der naïf-vertelde legende, en 't grootsche gebeuren rondom den koenen Trojaan vermag zelfs 'n XX-eeuwschen would-be nuchteren realpolitiker te boeien.

Al worden, door al te zeer critisch-aangelegde modernen, met hyper-moderne mentaliteit, aan het XII-eeuwsche werk van onzen Spalbeekschene delman tamelijk hooge eischen gesteld ; door sommige (... puristen?) ook wel gevit op deze en gene gebreken van techniek, op het algemeene der onderwerpen of den weinig-oorspronkelijken vorm, vergeten wij niet dat Veldeke's persoonlijkheid niet mag gerukt worden uit het verband van « la race, le milieu, le moment » ; zijne gedichten niet onafhankelijk gemaakt van « les conditions géographiques, sociales et historiques » waaruit zij gegroeid zijn. Zoeken wij niet bij onzen eersten Dietschen Zanger wat er niet te vinden is, vergeten wij dus niet wanneer, hoe en voor wie hij schreef, noch de primitieve middelen : grammatische, stilistische en metrische, waarover hij beschikte, als baanbrekende « alleenstaander », en eerste levenwekker der Nederlandsche Letteren.

Die levenwekker welke den Duitschers een meesterlijk epos en zeer geprezen minneliederen schonk, die met zijn *Sint Servaas* het vroegste letterkundig leven in 't graafschap Loon opborrelen deed, *behoort ons* : èn door geboorte, te Veldeke, op het grondgebied der gemeente Kermpt, èn door zijn naam, naar 't leen « *Veldeke* apud Spalbeke », èn door zijn verblijf in 't Loonsche, èn door de fijne, innige, vormende invloeden van grond, ras, zeden en gewoonten, gecristalliseerd in zijn werken, èn niet het minst door dien flonkerenden diamant, schitterend uit z'n honderden facetten, te midden die eenig mooie kroon onzer Nederlandsche Literatuur : de *St-Servatius-legende*, het oudste Middelnederlandsche schrift dat wij bezitten.

Duitschland niettemin is *onzen* dichter veel verschuldigd en huldigt hem terecht als de schepper der hoofsche verhaalkunst, de grondlegger der epische en lyrische dichtkunst, de vader der Middelhoogduitsche kunstpoëzie welke zich inspireerde op zijne omgewerkte en nagevolgde Limburgsche poëmata.

En wie zal, bij den dageraad der letterkundige beweging van West-Europa den invloed bepalen van Veldeke als middelaar tusschen Romanen en Germanen, niet alleen door zijn vertalingen uit het Latijn en uit het Fransch, door zijn kennis der wereldtalen uit dien tijd, het Latijn, het Duitsch en het Fransch, benevens zijn eigen Dietsch (1), maar vooral als pionier der kultureele toenadering tusschen twee der voornaamste stammen uit de middeleeuwen, toenadering welke hij vermocht te helpen verwezenlijken, dank zij zijne poëzie die aan gene zijde van den Rijn een nieuwe Lente inluidde, wijl hij aldaar acclimateerde de Fransche verbeelding, den Franschen smaak, de «courtoisie», «die höfische Sitten», en wat het gewichtigste was : zuiverder Franschen vorm.

Laat dan betreurd worden, dat Veldeke's optreden van weinig of geen directen invloed is geweest op de ontwikkeling der Middelnederlandsche Letterkunde in de XIIIe eeuw, (althans door zijn *Eneïde* en zijn *Minneliederen*); evenwel verwijzen wij naar minstens één leerling, met name Hertog Jan van Brabant die, tegen het einde der XIIIe eeuw, gewis menig lied gezongen heeft waarin Heinrich's melodie nazindert of waarin zijn techniek te onderscheiden valt evenals zijne inspiratie (2). En, zou de poëzie van den troubadour uit het Loonsche geen invloed gehad hebben op Hadewijch's lyriek? — mogen wij met Martin Jöris misschien wel vragen (3)! Wie bestudeert voorts Veldeke's onrechtstreekschen invloed op sommige van die 145 liederen welke gevonden werden in 't gebedenboek van den Brugschen edelman en waarvan ten

---

(1) Over V's bekendheid met de Fransche, Latijnsche en Duitsche literatuur, en over zijne kennis der wereldtalen, cfr. KALFF, I, blz. 35 ; TEN BRINK, blz. 34-35 ; PRINSEN, 25 ; KEMPENEERS, 119 vlg. ; D. J. M. (DANIËLS), in *De Onafh.*, n^r^ 18, dd. 30 April 1911 ; GOEDEKE, I, 81 ; BEHAGHEL, CLXXV-CLXXVII ; GOLTHER (*Die Deutsche Dichtung im Mittelalter*, S. 173) ; VAN DAM, S. 73.

(2) Voor den vermoedelijken invloed op Hertog Jan op te speuren, vergelijke men b. v. VON DER HAGEN's *Minnesinger*, I, blz. 35-40 en II, blz. 72-79 (*Veldeke's Minnezangen*) met het I^e^ deel, blz. 15-17 en III, blz. 585-586 : *Lieder Herzoge Johans von Brabant*. Vgl. ook J. F. WILLEMS, *Oude Vlaamsche liederen* (1848), blz. 9-25 ; H. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, « Lieder Herzogs Jan I von Brabant » (*Germania*, III, 1858), SS. 154-161, evenals J. F. J. HEREMANS, « De Liederen van Jan I, Hertog van Brabant », (*Nederlandsch Museum*, 1880, I, blz. 253-274).

(3) MARTIN JORIS, *Untersuchungen*, S. 81 ff. Vgl. J. VAN MIERLO, *Hadewych, Mengeldichten*, Brussel-Leuven, 1912, blz. 176, evenals J. VAN MIERLO, « ENCORE HADEWYCH et BLOEMARDINNE, in *Revue Belge de Philol. et d'Hist.*, VII, 1928, n° 2, p. 474.

minste een deel aan een Limburger of een Klevenaar zou moeten toegeschreven worden, naar 't oordeel van Kalff? Wie ontdekt er, op onze bibliotheken of archieven, eenige der verloren zangen toegeschreven aan zekeren van Vaelbeke, « die goede vedelaere Lodenyc? » Misschien trof ons daarin een verre echo van den Spalbeekschen dichter!

Bedoelde van Maerlant, mogelijk, Veldeke's *liederen* wanneer hij, in zijn *Eerste Martijn* verklaart : « Het seget al, eist here, eist knecht, vrouwen ende jonckvrouwen, *in sange ende im rime slecht, dat si met minnen sijn verplecht* » (verzen 444 vlg)? Maakte hij wellicht gewag van den *Servaas* van Heynryck van Veldeke, waar het, in zijn *Spiegel Historiael*, heet : « Daer hi lange bisscop sat also als *sine vite* seghet » (III, P., VB, XXII, vv. 80-81)? Werd hiermee verwezen naar onze XII-eeuwsche Servatius, geschreven « Als hoem die *vite* leerde », zoo 't vermeld staat in de legende (II, 2930)? Dacht Maerlant misschien aan onze Limburgsche *Eneïde*, waar hij, in zijn *Historie van Troyen*, gewaagt « van den sconen Enease gedicht in « *dutsche* » woert »?

Wat er ook van zij, herhalen wij Kalff's oordeel, in verband met de *Eneïde* : «Kunst als deze, hoe onvolkomen ook, doet ons betreuren dat Veldeke's invloed op de Nederlandsche dichters van later tijden *naar het schijnt* zoo gering is geweest, want aanleg had hij zeker.» Doch, vooral, zeggen wij 't Ten Brink na : « dat Veldeke's meesterstuk in Duitschland werd genaturaliseerd, heeft niet tengevolge, dat het Nederland is ontnomen. De *Eneïde* blijft een *Dietsch Limburgsch* gedicht. »

Laat dan Piper den geringen invloed van de *Eneïde* toeschrijven aan het feit dat dit heldendicht voornamelijk in Hoogduitsche taal werd verspreid, en laat Kalff besluiten : « Zoolang wij Veldeke's liederen slechts in eene Hoogduitsche overzetting kennen, is het natuurlijk niet uit te maken of zij in Limburg bekend zijn geworden, noch of zij ook in andere deelen dezer landen verbreid zijn en invloed hebben geoefend op de zich aldaar ontwikkelende literatuur!» Zonder Meister Heynrycks invloed op de Duitsche literatuur uitvoeriger te bespreken en zonder uit te weiden over diens populariteit bij de Duitsche ridders en jonkvrouwen ; zonder nu de gegrondheid te willen onderzoeken van Daniëls' getuigenis, als zou Veldeke's geringer invloed in zijn eigen land toe te schrijven zijn aan diens verwijdering van Maastricht, waardoor hij steeds vreemd bleef aan zijne bakermat, zouden wij misschien wel durven te onderstellen, dat onze XII-eeuwsche

hoveling hier zijn gouw en taalgenooten te ver vóóruit was, zonder nu juist, in den eigenlijken zin des woords, een « poète précurseur » te wezen, volgens de beteekenis welke Schuré aan deze benaming hecht : « poète annonciateur qui présage un nouveau concept de la vie et de la destinée humaine. »

Zou, denkelijk Hamilton's uitspraak niet eenigermate terugslaan op onzen Loonschen « Vader der dietscen dichtren algader » : « 's dichters werk wordt verwaarloosd, min of meer naar gelang het juist zijn tijd vóóruit is? » (1) Zei ten andere Reynholds niet, met het oog op de Schoone Kunsten, dat de tegenwoordige en de toekomstige als mededingsters kunnen beschouwd worden ; « and he who solicits the one, must expect to be discoutenanced by the other? » (2) En zou ook dit woord van Buckle, Veldeke's geringen invloed in zijne bakermat niet verklaren : « Wanneer de klove tusschen de intellectueelen en den gewonen lageren stand te breed is, zal de begenadigde geen vat hebben op zijn publiek ; de nakomelingen, de lezers zullen geen voordeel trekken uit het gepresteerde werk. » Immers, « no literature can ever benefit a people *unless it finds them in a state of preliminary preparation*... » Kan dit ook niet op den levenwekker onzer taal toegepast worden, althans voor de eerste periode na zijn dood en bizonder wat de *kunstpoëzie* zijner hoofsche lyriek, evenals de verheerlijking van 't middeleeuwsch, stilaan vervallend ridderwezen betreft, nl. : zijne *Minneliederen* en *Eneïde* die eenerzijds juist het verst afstonden van het lezend, *burgerlijk* nieuw publiek, van den « gemeynen man », en tevens te gekunsteld, te aristocratisch-voornaam waren voor de nog niet al te zeer ontwikkelde edelen en voor de meer realistisch-gezinde ridders uit die tijden dat de adellijke wereld de decadentie begon te ondergaan?...

Het zou wellicht wat té ver gezocht zijn, uit het feit, dat juist van de *Eneïde* en van de *Minnezangen* de oorspronkelijke tekst en de eerste handschriften verloren geraakten (waarschijnlijk in 'n Limburgsch dialekt gesteld, de moedertaal van onzen Loonschen dichter) af te leiden, dat beide werken, hier te lande, tengevolge eener al te groote kieskeurigheid, in 'n vergeethoekje opgeborgen werden of jammerlijk verdwenen, uit vrees voor het onderzoek dat, kort na Veldeke's

---

(1) W. Hamilton, *Discussions on Philosophy and Literature*, London, 1852, p. 186.
(2) J. Reynolds, *Fourth Discourse in Literary*, London, 1846, vol. I, p. 363.

dood, in 1202, in het Bisdom Luik, door den Pauselijken Legaat Guido ingesteld werd ! Deze naspeuring immers betrof de boeken handelend over de H. Schrift : « omnes libri Romane vel Teuthonice scripti de divinis scripturis in manus tradantur Episcopi », naar luid eener akte tot de organisatie van voornoemd Bisdom (1), en niets bewijst dat bedoeld enkwest ook andere dan gewijde schriften gold ;... en zóó'n verderfelijke lectuur waren toch deze ridderpoëzie en liefde-lyriek niet, dan dat dezer veroordeeling diende gevreesd ! Evenmin kan ondersteld worden, dat deze oorspronkelijke gewrochten, geruimen tijd nadien, de banbliksems en... den vuurstapel verdienden, op bevel van den onverbiddelijken Index...

Wel kunnen wij daarentegen bedenken (want 't betreft slechts onderstellingen nopens dit punt, dat tot nog toe door geen enkel navorscher van het Veldeke-Probleem onderzocht werd), dat de geringe invloed van Veldeke's bezingen der minne, der « courtoisie » en van den adeldom, misschien eenigszins te wijten is aan de ongenade waarin de *ridderpoëzie* in onze gewesten viel, toen, in het land van Loon evenals te Maastricht, *stichtelijke lezing* ontworpen werd, zooals het *Leven van Sinte Lutgart van Tongeren* en dit van *Sinte Christina de Wonderbare* » van *Sint-Truiden*, evenals het merkwaardig gedicht « *Van den levene ons Heren* », te recht het *Limburgsche* genaamd, alsmede «*De Limburgsche Sermoenen* » en het « *Maestrichts Paasch- of Verrijzenisspel* » : alle werken uit de twee eerste eeuwen nà Meester Heinrich, het tijdperk dus gedurende hetwelk, natuurlijkerwijze, zijne gedichten invloed hadden moeten uitoefenen !...

Kan hierin dan, mogelijk, de oorzaak gezocht, waarom Veldeke's *hoofsche poëzie*, onbekend in haar oorspronkelijke Limburgsche bewerking of niet naar waarde geschat door de vrome beoefenaars der geestelijke poëzie, in zijn geboortestreek niet *kon* gewaardeerd worden, terwijl zijn liederen en heldenepos, vertaald en nagevolgd in de letterkundige taal der Duitsche « Minnesinger », aan gene zijde van den Rijn als de voorbeelden van de epische en lyrische kunst werden geroemd? Toentertijde, in de XIIIe en XIVe eeuw, bloeide immers in onze gouwen de *gewijde poëzie*, die niet alleen moest voldoen aan een behoefte om zich in het eeuwige te verdiepen,

---

(1) Deze akte wordt aangehaald door VAN DEN BERGH, in de *IVe Reeks der Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, te Leiden, VII, I St., blz. 120.

maar ook als tegengift gedacht werd voor de fantastische verzinsels ende wereldsche minne-verheerlijking die zoowat schering en inslag waren in de ridderromans en minnezangen. Wel aannemelijk schijnt het mij toe, dat de *heidensche heldenfiguren* uit Meister Heinrich's *Eneïde* bijvoorbeeld, in die XIIIe en XIVe eeuw op den achtergrond gedrongen werden door de verheven *Christi*-figuur uit *Van den Levene ons Heren*, uit *Die Passie ons liefs Heren* en uit *'t Boec van den Houte* (het Kruishout), evenals door de aanminnige figuur van Jezus' zoete Moeder *Maria* uit Maerlant's *Disputacie van onzer Vrouwen ende van den heiligen Cruce*, uit diens *Spiegel Historiael*, alsmede uit de « 36 *Maria-miracelen* » en uit de onsterfelijke Maria-legenden : *Beatrijs*, *Theophilus* en *Maskaroen*. En zelfs voor de nog op onmogelijke avonturen beluste lezers en toehoorders, zal de *Monniks*-Odyssee van den *Heiligen* Brandaan, met het relaas van al de wonderen zijner gevaarvolle *zeereis*, misschien het verhaal van *Hertog* Eneas' lotgevallen in de schaduw gesteld en de beschrijving van Bisschop St-Servatius' tochten op het *vaste land*, overtroefd hebben !... Werd ook de invloed van Veldeke's menschelijk-liefde-lied en vrouwenvereering, in het godsdienstig gemoedsleven der Middeleeuwen niet grootendeels ontzenuwd door *Zuster Hadewych's* extatische Minne-Hymnen en ziel-verheffende Charitas, Gode gewijd !... Kortom, het *bovennatuurlijke* in de geestelijke poëzie, kort na Veldeke's dood, kan wel oorzaak geweest zijn dat het *fantastische*, het *helden-verheerlijkende* element diens *Eneïde* zonder gewichtigen, tastbaren invloed bleef op lezers en toehoorders. Dit kan ook evengoed toepasselijk zijn op Veldeke's navolgers, de dichters nl. dezer gewesten, vooral nadat (en omdat) de geestelijken ende vrome clerken, verhevener, *christelijke* idealen betrachtten dan strijd zonder heilig doel en dan liefde zonder wijding, vroeger in *Eneïde* en *Minneliederen* gevierd, zooals in al die « sagen van wigen och van tavelronden » (ridderromans en verhalen van oorlogen en tornooien), evenals in het bezingen van *aardsche minne* die niet tot « *gerechte minne* », d.w.z. de liefde tot God behoort.

Waar bovendien dierdicht en didactiek, met de critiek op adel en geestelijkheid, in den smaak vielen van het publiek, in de eerste eeuw na Veldeke ; waar de derde stand, bestaande uit al wat niet adellijk, niet geestelijk was, behoefte gevoelde aan eene andersoortige literatuur naast den ridderroman, werden wellicht de *Eneïde* en *Minneliederen* van onzen Spal-

beekschen ridder-dichter, in de XIIIe en XIVe eeuw, verdrongen door den critisch-satyrischen *Roman van den Vos Reinaerde*, en de *St-Servatius-legende* door het critisch-didactische œuvre van Jacob van Maerlant en diens epigonen, vooral b. v. door Maerlant's hekelende « *Martynszangen* » en Boendale's moraliseerende « *der Leken Spiegel* »...

Werden ook de twee-deelige *Sint-Servatius-legende* en de zoo zeer uitgesponnen *Eneïde* niet te zwaarwichtig bevonden, ten tijde dat lezers en toehoorders liefst een korter verhaal van ernstigen inhoud: *'n sproke*,— ofwel een komisch stukje: *'n boerde*... lustten? Zullen ook, in die eeuwen, mogelijk de historische liederen, de ridderromances alsmede de op het *burgerlijk leven* betrekking hebbende boerde- en kluchtliederen en de liefde-lyriek met de typische raadsel- en wenschliederen, Veldeke's *hoofsche, al te aristocratische* minnezangen niet hebben doen vergeten bij gebrek aan overeenkomst met de hoofdstroomingen van den tijd!... Dit lijkt wel verstaanbaar, bizonder waar 't pereltjes geldt, meesterstukken, algemeen-menschelijk en met ontroerende schoonheid, als daar zijn het lied *Van Heer Halewijn*, *Van twee Conincskinderen* en *Het Daghet in den Oosten*...

Verkwijnde bovendien met de ridderwereld ook de letterkunde die er uitdrukking van was, dan zullen, tegenover galanterie, courtoisie, ziekelijke gevoeligheid, minne-dienst en ridder-verafgoding, o. m. van Meester Hendrik's *Eneïde* en *Minne-liederen*, b.v. de *Heemskinderen* en de *Malagijs*, geteekend met den stempel des tijds, voorzeker beter in overeenstemming geweest zijn met den maatschappelijken toestand dier dagen, vol opstandsgeest van de naar zelfstandigheid strevende dorpers en poorters, zich-zelf-bewust van de noodzakelijkheid om op eigen bescherming bedacht te zijn tegen de bandelooze roofridders uit die periode van verval. De toon dier geschriften, (in tegenstelling met die van de *Eneïde* b. v.) is meestal vroolijk en spottend, en de geest die er ons uit toespreekt verklaart ons, dat het burgerlijk element er beter zijn gading in vinden moest dan in de hoofsche kunstpoëzie van onzen Loonschen edelen zanger, in zooverre daar menige stof zooveel aantrekkelijks heeft dat, o. a. de geschiedenis der *Heemskinderen* ook nu nog genoten wordt door de bezoekers onzer volksbibliotheken die het bestaan van 'n *Eneïde* niet eens vermoeden...

Ten slotte, zal gewis de verplaatsing van het handelsverkeer niet zonder invloed geweest zijn op de Letterkunde dier

tijdspanne. Al liep tegen het einde der XIIe eeuw de groote verkeersweg van de lage landen bij de zee naar Keulen nog over Maastricht, en al werd zelfs in 1248 door Limburg nog tol geheven te Herzogenrade en Valkenbergh, de « estaples » de Limburgsche stapelhuizen bestonden echter niet meer : de gewesten aan Jeker, Maas en Demer trokken nog alleen voordeelen uit den transito-handel. Het Loonsche en het Limburgsche gaan achteruit en 't graafschap Vlaanderen treedt aan de spits der beschaving, dank zij eveneens zijne gunstige ligging aan de zee en evenzeer de betrekking, waarin het zoowel tot Duitschland als tot Frankrijk stond. De Brabantsche en Vlaandersche lettergewrochten, in de XIIIe en XIV^r eeuw reeds, stelden de Limburgsche in de schaduw en Veldeke's werk vond alzoo tevens geen weerklank buiten de grenzen van de Maas- en de Demervallei.

Wat er ook van zij, afgezien van 's dichters al dan niet meldenswaardigen of tastbaren invloed in zijn geboorteland, en welke onderstellingen ook gemaakt kunnen worden aangaande de maatschappelijke, politieke, godsdienstige of litteraire oorzaken van dezen schijnbaar-beperkten invloed op de werken geschreven in Dietsche taal, vergeten wij, Vlamingen, vooral niet, dat Hendrik van Veldeke niet slechts de dichter is die in onze gouwen den *eersten ridder-roman* omwerkte, tot hulding van den adeldom, ter verheerlijking der vrouw en tot lof der minne ; niet slechts de *eerste minnezanger* wiens « schoeniu wort ên suezen sang » stil-weende in adagio's der smart of blij-jubelde in scherzo's der vreugd !... Ongetwijfeld weten we dat hij zoowel het hof der Graven van Loon als de bloem der ridderschap en de Duitsche dichters te Kleef, te Mainz en in Thüringen bekoorde door hoofsche kunstpoëzie, waar hij vele (ook onbekend gebleven) zangers wellicht tot neuriën stemde, evenals in onze streek ! En misschien mogen wij 't Lambrecht Lambrechts nazeggen dat,—Hucbald daargelaten, Hendrik van Veldeke zelfs onze *eerste toondichter* is !... Edoch, voor ons, Vlamingen, is onze Spalbeeksche zanger vooral de *allereerste dichter die in het Dietsch geschreven heeft*, ons de eerste Dietsche heiligen-legende geschonken heeft ; de roemrijke voorvader die het vroegste letterkundig leven in het graafschap Loon deed ontkiemen en opbloeien, het allereerst, vóór Vlaanderen nog, en langen tijd vóór Brabant en Holland !!!

Hij, Hendrik van Veldeke, 't is zijn onvergankelijke roem, zijn grootste verdienste, en hiervoor alléén verdient hij ons

aller, al zij het ook zeer laattijdige hulde; hij, Hendrik de Zanger van Veldeke, bij Spalbeek, durfde het aan de dagwoorden, 't koper van den « gemeynen man » te laten klinken als puur goud op een zon-omstraalden prinselijken feestdag; hij kapte en beitelde, polijstte het ruwe, vuil-omzwachteld erts tot een hel-schitterenden diamant, waardig te prijken in den diadeem der flonkelende Middeleeuwsche talen; hij schonk aan het dialect van het diet haar adelbrieven, hij deed hier te lande wat een eeuw nadien, in Italië, Dante hem zou nadoen : *hij schiep kunstwerk in de taal van het volk.* En of hij hiertoe, als promotor, een stout stuk waagde, hij, ridder, te midden zijner leenheeren en beschermers : Graven en Ridders, Clercken en Kanunnikken, moge ons duidelijk worden uit dit algemeen getuigenis van Dr. Kalff : «... Het Latijn, met zijn eerbiedwaardig verleden, den roem en het gezag der klassieke schrijvers, was de taal der Kerk in gansch West-Europa, de taal ook waarvan geestelijken en geleerden zich schriftelijk bedienden, de taal die vorsten en machtigen kozen voor het opstellen van officieele stukken... daarentegen, het Dietsch was de taal van Jan Alleman ». En verder : « Indien men zich herinnert, dat de grootste dichter der middeleeuwen, *Dante Alighieri* voor het schrijven der Commedia geweifeld moet hebben tusschen de volkstaal en het Latijn, dat hij zelfs den aanvang van den *Inferno* in Latijnsche hexameters gedicht heeft, dan zal men zich over de toestanden te onzent in vroeger eeuwen niet verwonderen. »

Wie verwondert het dan ook nog, dat Prof. Te Winkel plechtig verklaarde dat Veldeke, meer dan Maerlant, (die trouwens 100 jaren later leefde), recht heeft op den eerenaam : « De Vader der dietscen dichteren algader ! » Immers, aldus Te Winkel, onze Spalbeeksche Ridder-dichter « heeft bestaan wat vóór hem niemand had bedacht of gedurfd, hij heeft het eerst geschreven in eene taal, die nog niet in schriftvormen bestond. Alleen in vreemde talen had hij voorbeelden, maar de toepassing op zijne eigene taal moest hij zelf uitdenken en uitvoeren : grammatisch, stilistisch, metrisch. » (1).

* * *

(1) TE WINKEL, *Handel.*, blz. 77. Vergel. ook JONCKBLOET, *op. cit.*, I, blz. 130 : « Een zijner (Maerlant's) scholieren uit de XIVe eeuw had hem de vader der dietschen dichteren genoemd; ... die uitspraak werd al te letterlijk opgevat, en men nam aan, dat met Vader Maerlant, omstreeks 1270, de Middel-Nederlandsche Letterkunde eerst een aanvang had genomen. »

Waar, op onze dagen, 'n klavier-virtuoos, een befaamd zanger of declamator gehuldigd wordt omwille der vaardigheid waarmee hij de kunst *van een ander* weet te vertolken; waar hij geridderd, wel eens gestandbeeld wordt; waar zelfs 'n geestdriftige menigte, opgezweept door het «panem... et circenses», met uitbundige, echt-romeinsche jubeling, den held (!) toejuicht eener voetbalmatch, eener velo-koers, ja zelfs eener boks-exhibitie; waar anderzijds zooveel prul gelezen (ende bewierookt ende gecommenteerd) wordt, ten huidigen dage: (futlooze inhoud, onbenullig als vorm en opzet, om van de rest niet eens te gewagen); waar ten slotte, zooveel gedaan wordt aan taalwetenschap, tekst-verklaring, dialectologie en wat dies meer zij, is het niet meer dan billijk, dat wij, — Vlamingen, het allereerst, — van Veldeke den vertaler, den epischen en lyrischen dichter, den eersten levenwekker onzer Vlaamsche taal leeren kennen; dat wij begrijpend-waardeeren: zijn *St-Servatius-legende*, zijn *Eneïde* en zijn *Minneliederen*.

Te Winkel's woord indachtig: « Limburg (bedoeld wordt het graafschap Loon) mag er zich op beroemen, dat daar het eerst een Nederlandsche Literatuur is ontstaan », roepen wij onze zustergouwen toe: Holland, Brabant, Vlaanderen! uwe dichters alle, ook de alleroudsten: Hadewijch, Willem, — de geniale schepper van den Reinaert, — Jacob van Maerlant, Boendaele, Ruusbroec, alsmede de schrijvers van abele spelen, kluchten, mysterie- en mirakelspelen, zij allen hebben verplichtingen aan onzen Spalbeekschen ridder-dichter, die « het eerst geschreven heeft in een taal, die nog niet in schriftvormen bestond », die hen is voorgegaan, *hun in het Dietschgestelde werken tot voorbeeld nagelaten heeft.*

Evenals Stratford, Francfurt, Bonn en Brugge fier gaan op de hut van Shakespeare, de kamer van Beethoven, de woning van Goethe, hct huis van Gezelle, gaat ook de huidige provincie Belgisch Limburg er fier op de bakermat der Nederlandsche Letterkunde geweest te zijn! Beschaamd door onze nalatigheid in het navolgen van het voorbeeld, elders gegeven door de huldiging van minder verdienstelijke dichters die gestandbeeld werden, diende eindelijk een onvergeeflijke onrechtvaardigheid hersteld!

Ook werd, te *Hasselt*, het plan opgevat (en 't zal verwezenlijkt worden) (1), eindelijk goed te maken wat nu

---

(1) Reeds in 1925 werd, in den schoot van het Hasseltsche *Leesgezelschap* door een *voorloopig comiteit*, samengesteld uit de HH. X.

reeds zoovele eeuwen werd verzuimd : in 1928, in arduin en brons, de nagedachtenis te vereeuwigen van dichter Hendrik, nu 800 jaar geleden, geboren te Veldeke, nabij Spalbeek — « die de geschiedenis der Middelnederlandsche letteren begint ». Ook te *Maastricht* worden maatregelen getroffen voor de herdenking van hem, die den stads-Schutsheilige zoo

---

Byvoet, L. Engelen, J. Indekeu, E. Leën, J. Robyns en *P. Smolders*, een eerste oproep in den lande verzonden.

In 1926 werd een *definitief comiteit* tot stand gebracht, te Hasselt. « Dit jaar nog dient alles in het werk gesteld opdat in de aloude » hoofdstad van het graafschap Loon, te Hasselt, een gedenkteeken » oprijze, waardig van hem die terecht « de Vader der dietscen dichte» ren algader » mag worden genoemd. » Dus luidt de oproep, die — begin 1927 — tot alle Vlamingen, « voor wie cultuur en verleden meer zijn dan ijdele woorden », gericht werd vanwege het *Limburgsch Comiteit der van Veldeke-Herdenking*, met het oog op de inhuldiging — September 1928, — van een gedenkteeken te Hasselt en van een herinneringsteen in den Velker-molen. Bedoeld uitvoerend Comiteit bestaat uit de heeren: POLYD. DANIELS, pr., Oudheidkundige, Archivaris-bibliothecaris der stad Hasselt, *voorzitter* ; Rechter X. BYVOET, Hasselt ; Volksvertegenwoordiger Dr. E. BLAVIER, St-Truiden ; Rechter J. FRÈRE, Tongeren ; Bouwkundige K. GESSLER, Maeseyck, *ondervoorzitters*;—Archivaris, Dr. LYNA, te Hasselt; Dr. P. SMOLDERS, Atheneum-leeraar, te Hasselt ; J. DROOGMANS, Secretaris van den Weled. H. Gouverneur, te Hasselt, *schrijvers* ; E. LEËN, drukker-uitgever, Hasselt, *penningmeester* ; Dr. J. ENDEPOLS, *afgevaardigde* van het Comité van Veldeke te *Maastricht* ; en *Leden* : L. AERTS, pastoor, kunstkenner, Heppen ; R. ENCKELS, prov. raadsl., Wuest-Herck ; Dr. A. HANSAY, Conservator bij het Staatsarchief, te Hasselt ; J. INDEKEU, bestuurder van de Voorzorgskas der Kempen, te Hasselt ; Dr. A. MALCORPS, leeraar, Malmedy ; Dr. J. PAQUAY, Pastoor-Deken, Bilsen ; E. POLLENUS, burgemeester, Spalbeek ; Osw. ROBYNS, pastoor, uitg. van *Limburg*, Millen ; J. ROBYNS, bestuurlid van het *Davidsfonds*, Hasselt ; A. SAUWEN, letterkundige, Dilsen ; P. HILARION THANS, letterkundige, Reckhem ; C. SMEETS, eigenaar van den Veldeke-Molen, Kermpt ; C. VAN DER SMISSEN, prov. raadslid, St-Truiden ; J. VERBEECK, prov. opziener der gebouwen, Hasselt.

Naast dit uitvoerend Comiteit, werd een *Eere-Comiteit* tot stand gebracht onder de *Hooge Bescherming* van Z.K.H. MGR DEN HERTOG VAN BRABANT, en onder het *Eere-Voorzitterschap* der Heeren C.HUYSMANS, Oud-Minister van Kunsten en Wetenschappen, en Hubert VERWILGHEN, Gouverneur der Provincie Limburg ; met de Heeren Frans VAN CAUWELAERT, Volksvertegenwoordiger, Afgevaardigde bij den Volkerenbond te Genf, Burgemeester der stad Antwerpen ; A. VERMEYLEN, Senator, Hoogleeraar te Brussel en F. PORTMANS, Senator, Burgemeester der stad Hasselt, als *Onder-voorzitters*.

Tevens werd een *algemeen Comiteit voor gansch het Vlaamsche land gevormd*, onder voorzitterschap van Prof. SCHARPÉ, Hoogleeraar te Leuven, met als leden de HH. DANIËLS, Dr. LEVITICUS, Prof. Dr. VERCOULLIE, Dr. L. GOEMANS, Dr. J. CUVELIER, Prof. R. VERDEYEN en Dr. J. MULS, en,als schrijvers : HH. Dr. J. LYNA en J. DROOGMANS.

vroom vereerde door 't verhaal van diens leven, en « Tricht de stad » zoo'n roerende hulde heeft geboden, waar hij ze beschrijft in zijn Servatius-legende.

Moge bij deze gelegenheid insgelijks de oorspronkelijke tekst van Veldeke's werken,—voor zoo velen ontoegankelijk geworden,— voor onze tijdgenooten eerlang weer genietbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld door eene waardevolle moderniseering, die zoo nauwkeurig mogelijk rekening houden zou met den origineelen tekst : geen bloot-filologen, maar degelijke kunstenaars-arbeid, zoo 't Veldeke zelf deed voor zijn Eneïde. Dan zouden ook wij beseffen wat Pierre de Nolhac onlangs schreef nopens de *dichtwerken der XII*e, *Veldeke's eeuw*, toen hij de Italiaansche vertaling der *Chanson de Roland* bij het publiek inleidde : « Elles sont de celles qui conviennent le mieux à des esprits fatigués par une intellectualité excessive et affamés désormais de simplicité ; elles peuvent aider à préparer le renouvellement attendu de la littérature par le naturel et la sincérité. »

Moge Veldeke's *Eneïde* ook het hare bijdragen tot dezen lang-verwachten, vaak aangekondigden « renouveau » in de literatuur ; dit kan geschieden b. v. door 't omwerken van Meester Heinrichs epos in een boeiend verhaal van Eneas' bizonderste lotgevallen, in 't kader van het grootsch gebeuren der ridderlijke Middeleeuwen, zoo 't Marie Koenen beproefde voor de in moderne verzen bewerkte *Servatius-legende !* Mocht echter het eenig-mooie, naïeve van het oud verhaal in alle geval in de moderne bewerking behouden blijven, dan ook zou menigeen bevinden wat W. Kloos in een zijner litteraire kronieken geschreven heeft, naar aanleiding eener lezing van het Middeleeuwsch *Esmoreit* in moderne omwerking: « Ja, over 't geheel is onze Middeleeuwsche letterkunde, voor de hoofden onzer tijdgenooten, veel te veel op den achtergrond gebleven... Men zal beweren, ik weet het, dat zij te ver van ons afstaat, dat wij ons, in den tegenwoordigen tijd, minder goed verplaatsen kunnen in die van de onze zoo verschrikkelijk-verschillende levens-verhoudingen en -omstandigheden... maar, lieve hemel ! is dan de geroemde zeventiende eeuw, met haar klassicisme en regenten en krijgshelden, feitelijk iets dichter bij ons-eigen-Ik-staands dan de zoo geheeten riddertijd? » (1)

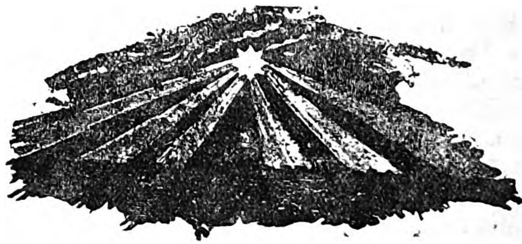
---

(1) W. Kloos, *Nieuwe literatuurgeschiedenis*, Amsterdam, 1906, IVe deel, blz. 165-166.

Bij gelegenheid der huldiging van den *Eersten Dietschen Dichter*, en der viering, te Veldeke en te Hasselt, van het achtste eeuwfeest zijner geboorte, moge deze onbeholpen schets, dit-mijn schuchter pogen, een late, doch oprechte hulde wezen, door een bescheiden gouwgenoot, den roemwaardigen Voorvader, bedeesd, maar met bewonderende waardeering betoond, de vele avondstonden, de zeer vele stille nachtelijke uren, dat hij, zoo dicht nabij Spalbeek, 's dichters geboorteoord, mijmerend terugdacht aan den *Vader der dietscen dichtren algader* : « ...

. . . . Heynrijk
Die van Veldeke was geboren. »

BIBLIOGRAPHIE.
VAN VELDEKE-LITERATUUR.

I. — Werken van algemeenen aard.

A. — *Boeken van Nederlandsche en Duitsche Literatuur-Geschiedenis, waarin over van Veldeke gehandeld wordt.*

MATTHYS SIEGENBEEK, *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* Haarlem, 1826, blz. 13.
P. P. M. ALB. THYM, *Spiegel van Nederlandsche Letteren* (I, *De Gesch. der Lett.*), Leuven, 1877, blz. 32.
Dr. W. EVERTS, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* Amsterdam, 1890⁴, blz. 23-26, en blz. 100.
J. STECHER, *Histoire de la Littérature Néerlandaise en Belgique,* Bruxelles (1886), pp. 15-19, 41, 70.
Prof. TE WINKEL, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* Haarlem, 1887, 1e deel, blz. 75-78, 96-103 ; 277 vlg. en 290-295.
Dr. W. J. A. JONCKBLOET, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* Groningen, 1884³, 1e deel, blz. 125-138, 408-410 ; 1884⁴, 1e deel, blz. 125 vlg.
J. TEN BRINK, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* Amsterdam, 1897, blz. 30-41.
Prof. G. KALFF, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,* Groningen, 1906, 1e deel, blz. 34-45.
Prof. J. TE WINKEL, *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde,* Haerlem, 1908, I, blz. 13 vlg.
W. VAN NEYLEN en A. VAN DEN DRIES, *Beknopte Geschiedenis der Ned. Letterk.,* Lier-Antwerpen, 1911³, blz. 6-7, 39.
Dr. J. PRINSEN, G. Lzn., *Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis,* 's Gravenhage, 1920², blz. 25, 100 en 111.
ALB. BIELEN en J. GRIETENS, *Leidraad tot de studie van de Geschiedenis der Nederl. Letterkunde,* Antwerpen, 1923⁶, blz. 21-22.
FR. BASTIAANSE, *Overzicht van de Ontwikkeling der Nederlandsche Letterkunde,* Amsterdam, z. j., 1e deel, blz. 7, 26.

WACHLER, *Handbuche der Geschichte der Literatur,* II Theile, 2 Aufl., S. 182.
H. HALLAM, *Histoire de la Littérature de l'Europe* (trad. A. Borghers), Paris, 1839, I, p. 37-38.
Prof. F. J. MONE, *Quellen und Forschungen, zur Geschichte der deutschen Literatur und Sprache,* Aachen ù. Leipzig, 1830, I, S. 252 ff.
GRÄSSE, *Lehrbuch einer Literärgeschichte,* II, Abth. 2, SS. 943, 988, 999 ; en II, Abth. 3, SS. 122-123.

Prof. P. Piper, *Deutsche National Literatur, Höfische Epik*, Stuttgart, 1873, Ie Teil, S. 57 ff.
G. S. Gervinus, *Geschichte der deutschen Dichtung*, Leipzig, 1853[4], I. Bd., SS. 269-280, 305.
W. Scherer, « Geschichte der deutschen Dichtung im XI. und XII. Jahrh. », Strassburg, 1875, SS. 137-138 (verschenen in *Quellen und Forschungen zur Sprache und Culturgeschichte der Germanischen Völker*, XII).
H. Kurz, *Geschichte der deutschen Literatur, mit ausgew. Stücken aus den Werken der vorzüglichtsten Schriftstellern*, Leipzig, 1876[7], Ie T., SS. 39-40, 325-333.
R. Koenig, *Deutsche Literaturgeschichte*, Bielefeld u. Leipzig, 1879[7], SS. 36-37 ; 42-46 ; 61 ; 168.
Dr. H. Kluge, *Geschichte der deutschen National Literatur*, Altenburg, 1882[13], SS. 43, 55.
Wackernagel, *Deutsche Literatur-Geschichte*, I[2], (2 Aufl.), (SS. 199, 218, 234).
A. Bossert, *La Littérature Allemande au Moyen Age*, Paris, 1882[3], pp. 236-245.
K. Goedeke, *Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung aus der Quellen*, Dresden, 1884[2], 1e B., S. 80 ff.
W. Scherer, *Geschichte der deutschen Literatur*, 1883[3], S. 145-148 ; 164 ; 165 ; 732-733.
C. Kraus, *Deutsche Geschichte des XII. Jhrts*, Halle, 1894.
Prof. Dr. M. Koch, *Geschichte der deutschen Literatur*, Leipzig, 1911[7], S.S 27-29, 43-44.
W. Golther, *Die deutsche Dichtung im Mittelalter*, Stuttgart, 1912, SS. 173-177 ; 195, 351.
Fr. Schneider, *Die höfische Epik in Frühndh.*, Greifsw. Diss., 1915.
Dr. A. Salzer, *Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur, von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, München, o. J., Ie Bd., SS. 221-225.
Lindemann, *Geschichte der deutschen Literatur*, Herder, 1915[10], I. Bd., SS. 88 ; 113 ff ; 213 ff. ; 216 ; 261, 270.
O. von Leixner, *Geschichte der deutschen Literatur* (neu bearbeitet von E. Friedläender), Leipzig, 1916[9], SS. 35-38.
Burdach, *Ueber den Ursprung des Mittelälterlichen Minnesangs, Liebdesromans u. Frauendienst*, (Sitzungsber. der Berliner Akad. der Wissensch.), 1918.
W. Engel, *Geschichte der deutschen Literatur*, Leipzig-Wien, 1919[27], I, SS. 62, 88, 90-95 ; 114-116.
G. Ehrismann, *Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters*, II. Bd., 1, Die Mhd. Lit., Frühmdh. Zeit, München, 1922.

B. — *Verhandelingen in werken van algemeenen aard en bijdragen in tijdschriften enz., waarin over Hendrik van Veldeke gesproken wordt.*

J. H. Bormans, « Sur la découverte de deux anciens poèmes thiois jusqu'ici crus perdus ou ignorés », *Bulletin de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Arts de Belgique* (1857), XXVIe année, 2e série, tome Ier, pp. 501-507.

G. FRANQUINET, « St-Servatiuslegenden », *Dietsche Waranda*, V, 1860, blz. 370-384.
J. VAN VLOTEN, « Over den oudsten Middelnederlandschen dichter, H. van Veldeke », *Handelingen van het XIVe Ned. Taal- en Letterk. Congres*, 1875, blz. 57-61.
J. VAN VLOTEN, « De Middennederlandsche dichter H. van Veldeke » (*Publications de la Société Histor. et Archéol. dans le duché de Limbourg*, XIV, 1877), blz. 351-356.
J. HABETS, « Armoiries et Portrait de H. van Veldeke, Poète Limbourgeois du XIIe siècle », (*Publications de la Société Histor. et Archéol. du Limbourg*, XVII, 1880), blz. 359.
P. DANIËLS, pr., « Iets over Veldeke », *Het Belfort*, I, 1886, blz. 186-196.
ID. « Hendrik van Veldeke », in *Eersten Vl. Almanak*, Ceysens, Hasselt, 1890, blz. 242.
Dr. A. BEETS, « Een brief van Jacob Grimm aan J.-H. Bormans », dd. 7 Februari 1857 (over het Hs. van St. Servatius), *Tijdschrift van Ned. Taal en Lett.*, XI, 1892, blz. 78-81.
CAM. HUYSMANS, « Limburgsche Letterkunde », *Limburgsch Jaarboek voor* 1892-1893, blz. 57 vlg.
ID. « Over het Hs. der St-Servatiuslegende », *Limburgsch Jaarboek voor* 1894-1895, blz. 100.
P. DANIELS, « Hendrik van Veldeke », *Ancien Pays de Looz*, 1896, I, n° 1, p. 7.
DE BORMAN, « Hendrik van Veldeke et Agnes van Loon », *Ancien Pays de Looz*, 1896, I, n° 2, p. 10.
(G. SENGERS), « Eenige vergelijkende taalproeven » (Verschillende strekkingen op taalgebied). — Over het Leven van St-Servatius, door H. v. Veldeke, in *De Belgische School* (opvoedkundig maandschrift, Brugge), V, 1908-1909, nr 11, blz. 174, en nr 12 blz. 181-182.
TE WINKEL, Mededeeling in *Handelingen van het XXXIe Nederl. Taal- en Letterkundig Congres*, Maestricht, 1910, blz. 75 en vlg. — Afzonderlijk overgedrukt bij Leiter-Nijpels, Maastricht.
D. J. M. (DANIËLS), « Hendrik van Veldeke », *De Onafhankelijke*, Hasselt, 1911, nrs 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29. Dd. 16 April tot 16 Juli 1911.
DANIËLS, « Hendrik van Veldeke », in *De Onafhankelijke*, Hasselt, 1912, 1 December.
Dr. ENDEPOLS, H. v. Veldeke. Inleiding tot *Heynryck v. Veldeke's Servatius in moderne verzen bewerkt* door M. Koenen, Bussum, 1912, blz. IX en vlg.
J. VERCOULLIE, « De Taal der Vlamingen », *Vlaanderen door de eeuwen heen*, 1912, 1e deel, blz. 210.
A. VERMEYLEN, « De Vlaamsche Letterkunde », *Vlaanderen door de eeuwen heen*, 1912, 1e deel, blz. 244-247.
CHR. MERTZ, pr. « Rond Hendrik van Veldeke », in *De Katholiek*, 1914, blz. 31 en vlg.
Onze Eeuw, XVII, 1915, blz. 157.
Nieuw Nederl. Biographisch Woordenboek, onder red. van Dr. P. C. MOLHUYSEN en Prof. Dr. G. BLOK, Leiden, 1918, IVe deel, kolom 1363-1364, bijdrage door SCHOLTE.
MARIE KOENEN, « Heynrick's Roeping », in *Roeping*, 1923, Februari en Maart, nrs.
L. LAMBRECHTS, « Hendrik van Veldeke », *Muziek Waranda*, 1926, nrs 1, 2, 3 en 4.

Dr. A. Cosemans, « Hendrik van Veldeke », *Limburg*, Jrg. VIII, 1926, nr 2, blz. 33 en vlg.; nr 4, blz. 69 en vlg.; nr 5, blz. 88 en vlg. (1)

II. — Over Veldeke's leven. (2)

A. — *Veldeke's persoonlijkheid.*

Bartsch, K., *Gesammelte Vorträge und Aufsüsze*, Freiburg, 1883, S.410.
Behaghel, O., *Heinrichs von Veldeke Eneïde, mit Einleitung und Anmerkungen*, Heilbronn, 1882, SS. clviii-clxiv.
Bormans, J.-H., *St-Servatius-legende van Heynrijck van Veldeke*, pp. 1 et suiv.
Braune, W., «Untersuchungen über Heinrich von Veldeke, (*Zeitschr. f. Deut. Phil.*, IV, 1872), SS. 249 ff.
Daniëls, P., pr., « Iets over Veldeken, in *Belfort*, 1886, blz. 186-195.
Id., In *Vlaamschen Almanak* (Ceysens, Hasselt), 1890, blz. 243 en vlg.
Id., In *Ancien Pays de Looz*, 1896, n° 1, p. 7.
(Daniëls), D. J. M., « Hendrik v. Veldeke », in *De Onafh.*, Hasselt, 1911, nrs 16, 17, 18, 20, 21, 22.
Daniëls, « Hendrik van Veldeke, in *De Onafh.*, 1912, 1 December.
Daris, J., *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége, depuis leur origine jusqu'au XIIIe siècle*, Liége, 1890, I, pp. 676-678.
Ettmüller, L., « Heinrich von Veldeke » *Dichtungen des Deutschen Mittelalters*, VIII, Leipzig, 1852, SS, xii-xix.
Grasse, *Lehrbuch einer Literaturgeschichte*, II, Abth., 2, SS. 943 ff.; II, Abth. 3., SS. 122-123.
Gervinus, *Geschichte der deutschen Dichtung*, 4. Aufl., 1854, SS. 269 ff.
Kempeneers, A., *H. van Veldeke en de bron van zijn Servatius*, Leuven, 1913, blz. 81, vlg.
Koenen, M., « Heynrick's Roeping », in *Roeping*, Febr.-Maart 1923.
Lambrechts, L.,« H. van Veldeke », in *Muziek Waranda*, 1926, nrs 1, 2, 3 en 4.
Lichtenstein, F., « Zu Veldeke » (*Zeitschr. für deut. Altert.*, 1877), XXVII, S. 146 ff.
Martin, E., *Zeitsch. für deutsch. Altert.*, I, SS. 222 ff. (Anzeiger I, S. 223).

---

(1) Nadat deze verhandeling druk-vaardig was, zijn nog verschenen:
Jef Notermans, « Hendrik van Veldeke », *De Nieuwe Eeuw*, 10e jrg., nr 506, 5 Mei 1927.
Piet Schepens, *Hendrik van Veldeke, Middelnederlandsch Dichter*, Gent, 1927.
Jef Notermans, «'n Vriend van Heynrijck van Veldeken », in *Limburg* IXe jrg., nr 7.
Jef Notermans, «Heynrijck van Veldeke, Z'n Leven », in *Dietsche Warande* en *Belfort*, XXVIIIe jrg., III, Maart 1928, blz. 210-219.

(2) Het in 1888 te Leiden uitgegeven (door de Kon. Vlaamsche Academie van Taal- en Letterkunde bekroond) werk van Louis D. Petit, *Bibliographie der Middelnederlandsche Taal- en Letterkunde*, verwijst slechts naar de verhandelingen en mededeelingen door J. Van Vloten; J. H. Bormans; T. W. Braune; Jos. Habets en P. Daniëls (*Belfort*), nl. onder nrs 246-251, op blz. 22-23.

PIPER, P., *Höfische Epik*, I, Stuttgart, 1873, SS. 56 ff.
PFEIFFER, In *Germania*, V, S. 18.
SERRURE, C.-A., In *Bulletin d'Arch. et de Numis.*, II, p. 117.
VAN VLOTEN, J., *Op. cit.*, (1875 en 1877).
VON DER HAGEN, *Minnesinger*, Leipzig-Berlin, 1836-1856. IV, SS. 72 ff.

B. — *Over Veldeke's geboortestreek en vermoedelijke nazaten.*

DANIËLS, P., « Le château de Curange », in *Verzamelde Opstellen*, I, blz. 20 en vlg.
DARIS, J., *Histoire du diocèse...*, I, Liége, 1890, pp. 606, 675-678.
ID., *Histoire de la bonne ville, de l'église et des Comtes de Looz*, I, pp. 9 et suiv.; 377, 414 et suiv.
ID., *Histoire de la bonne ville*, II, Liége, 1864, pp. 373 et suiv.
ID., *Notice sur les églises du diocèse de Liége*, I, Liége, 1867, p. 351.
ID., *Notice sur les églises*, IV, Liége, 1871 (I. *Le cartulaire de l'Abbaye de Herckenrode*), pp. 16, 18, 48, 52, 53, 81, 101, 123-124, 135-136, 177.
ID., *Notice historique sur Hasselt, Notice hist. sur les églises du diocèse de Liége*, II.
DE BORMAN, CH., *Le livre des fiefs du Comté de Looz sous Jean d'Arkel*, Bruxelles, 1875, pp. VI-VII et 223.
DE BORMAN C. et PONCELET, E., «Œuvres de Jacques de Hemricourt » publiées par..., t. II, Miroir des nobles de Hesbaye, Bruxelles, 1925, p. 4 (1).
DE CORSWAREM, G.-J., *Mémoire hist. sur les anciennes limites et circonscriptions de la province de Limbourg*, Bruxelles, 1857, pp. 130, 254, 257.
DE CORSWAREM et JAMINÉ, *Monographie de l'église de St-Quentin*, Hasselt, 1870, pp. 14 et suiv.
DE KLEPPER, J., «Notice sur l'origine de la ville de Hasselt », in *Ancien Pays de Looz*, 1905, n°s 11-12.
ERNST, M. S. P., *Histoire du Limbourg*, I, Liége, 1837, p. 130.
GERAERTS, « Hasselt sous les Comtes de Looz », in *Bulletin des Mélophiles*, Hasselt, XXIV, pp. 26 et suiv.
HANSAY, A., « Les premiers siècles de l'Histoire de Hasselt », in *Verzamelde Opstellen*, II, pp. 58 et suiv.
ID., « La partie lossaine des anciens comtés de Masau », in *Annales de la Fédération Archéol. et Histor. de Belgique*, Liége, 1909, II, 139.
ID., « L'ancien Comté et les anciens Comtes de Looz. Notes critiques », in *Mélanges d'Histoire offerts à Henri Pirenne*, Bruxelles-Paris, 1926, I, pp. 189-200.
HEGEL, K., « Die Grafen von Rieneck und Looz als Burggrafen von Mainz », in *Forschungen zur deutschen Geschichte*, XIX Bd., 1879, SS. 571-587.

---

(1) In bedoeld werk wordt, op blz. 4, een akte afgedrukt waardoor, op 4 April 1239, Arnold, graaf van Loon als erfleen aan Arnold van Corswarem, ridder, grond en goederen schenkt gelegen te Niel en te Gingelom. Als getuige wordt daarin vermeld o. a. *domino Henemanno de Veldeke senescalco de Los*. Bedoelde akte der Abdij van « la Paix-Dieu » is een oorspronkelijk stuk op perkament waarvan het zegel afgedaan is geworden.

KURTH, G., « Le Comte Immon », in *Bulletin de l'Académie Royale de Belgique*, 1898, pp. 320-333.
LYNA, J., « De Munitio van Hasselt... », in *Verz. Opst.*, 1927, blz. 22-34.
LYNA, J., « De vrijheidsoorkonde van Hasselt », in *Verz. Opst.*, I., blz. 99 en vlg.
MANTELIUS, *Historiae Lossensis*, pp. 16, 123, 126-127, 302.
ID., « Hasseltsche Kronijk », in 't *Daghet in den Oosten*, 1892, blz. 1 en vlg.
PAQUAY, J., «Les paroisses de l'ancien Concile de Tongres, in *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire*, XVIII, 1909, pp. 207-219.
REUSENS, E., « Documents relatifs à l'Abbaye de Herckenrode », *Annalectes pour servir à l'Histoire ecclés. de la Belgique*, t. XVI, Louvain-Bruxelles, 1879, pp. 244, 252, 253.
TE WINKEL, J., *Maerlant's - werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw*, Leiden, 1877 (eerste hoofdstuk).
WOLTERS, *Codex diplomaticus lossensis*, Gand, 1849.
ID., *Notice historique sur l'ancienne Abbaye d'Averbode*, Gand, 1849.
ID., *Notice sur l'ancienne Abbaye d'Herckenrode*, Gand, 1849, pp. 66, 79, 81-82.
ID., *Notice sur la Commune de Rummen et sur les anciens fiefs de Grasen. Wilre, Binderveldt et Weyer en Hesbaye*, Gand, 1846, pp. 277, 281, 282.
ID., *Notice sur les Abbayes de Herckenrode et d'Orienten*, Gand, 1846, 1849, pp. 111, 128.
VANDERKINDEREN, L., *La formation territoriale des Principautés belges au Moyen Age*, II, 1902, — *La Hesbaye orientale, Comté d'Avesnes, Comté de Looz*, pp. 130,141.
VAN DE WEERD, H., « De Maasgouw (Pagus Masau) », in *Mélanges C. de Borman*, Liége, 1919, pp. 47-56.
VAN NEUS, « Notes sur l'origine de la ville de Hasselt », in *Bulletin des Mélophiles*, Hasselt, X, pp. 64 et suiv. (1).

III. — Van Veldeke's « Sint-Servatius-legende ».

A. — *Uitgaven.*

BORMANS, J. H., in *Annales de la Société Hist. et Archéol. de Maestricht*, (t. II, 1856-1857, pp. 177-460), « Heynryck van Veldeken, St-Servatius-legende ».
ID., *Sinte-Servatius-legende van Heynrijck van Veldeken, naer een handschrift uit het midden der XVe eeuw voor de eerste mael uitgegeven* door J. H. Bormans, Maestricht, 1858 (*Nullius et omnium*).
PIPER, P., « Veldekes Servatius », in *Kürschner's Deutsche National-Literatur, Höfische Epik*, I, SS. 79-241, Stuttgart, 1873.
MEYER, W., Fragmenten te München ontdekt, uitgegeven in *Zeitschrift für deutsches Alterthum*, XXVII, SS. 146-157 (vv. 2064-2117), 1883.

(1) Verder de werken van algemeenen aard waarin, terloops, eveneens gehandeld wordt over Veldeke's persoon, over diens geboorteoord, leven en werk, zoo 't ook geschiedt in hierna-vermelde verhandelingen en studies over Veldeke's verschillende werken.

SCHULZE, B., Fragmenten te Leipzig gevonden, ingelijks in *Zeitschr. für deutsches Alterthum*, XXXIV, SS. 218-223, 1890.
SCHARPE, L., Oude fragmenten te München en te Leipzig gevonden (met afdruk van verschillende clichés), in *Leuvensche Bijdragen*, III, blz. 16-22, met bijlagen, Lier, 1899.
KEMPENEERS, A., « De Latijnsche tekst van de Vita St. Servatii episcopi (bron van Veldeke's St-Servaas), in *H. v. V. en de bron van zijn Servatius*, blz. 1-46, Leuven 1913 ; alsmede de tekst der fragmenten, met den gecollationeerden tekst tegenover, van het Hs. van Leiden, afgedrukt naar de *Leuvensche Bijdragen*, III, op blz. 147-153, zijner studie.
MARIE KOENEN, *Hendrik van Veldeke's St-Servatius-legende, bewerkt door...*, met een inleidend woord van Dr. H. J. E. Endepols, Bussum, 1912.

B. — *Studiën en verhandelingen over en in verband met Veldeke's « Servatius-legende ».*

BARTSCH, « Ueber V's Servatius, in *Germania*, V, 1860, SS. 406-431.
BEHAGHEL, O. in zijn uitgave *Heinrichs von Veldeke Eneide*, Heilbronn, 1882, SS. CLXV-CLXXII (Inleiding).
BORMANS, J. H., « Sur la découverte,... », *op.-cit.*, pp. 501-507.
ID., *Introduction*, tot zijne uitgave der « Ste-Servatius-legende », pp. 3 et suiv.
BRAUNE, W., « Untersuchungen,... », *op.-cit.*, SS. 249 ff.
DANIËLS, P., «Iets over Veldeken », in *Het Belfort*, I, 1886, blz. 186-196.
DARIS, J., *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége depuis leur origine jusqu'au XIIIe siècle*, Liége, 1890, I, pp. 675-676, 678.
ID., *De legenden van Sint Servaes. Vier gedichten in Maastrichtschen Tongval.* Maastricht, 1879.
GERVINUS, in *Haupt's Zeitschrift*, I, S. 173.
GREIFELD, O., in *Haupt's Zeitschrift*, V, 1845, SS. 75 ff.
ID., *Servatius, eine oberdeutsche Legende des XII. Jahrh.*, Berlin, 1887, SS. 1-28.
FRANQUINET, G. « St-Servatius-legende », *op. cit.*, blz. 370-384.
HOFMANN, K., *Sitzungsberichte d. Bayr. Akad. d. Wissenschaften*, II, 1870, SS. 51.
KEMPENEERS, A., *op. cit.*, blz. 25.
LAMBEL, H., « Zu Veldeke's Servatius », in *Germania*, XXIII, N. R. XI, 1878, SS. 190-191.
LEVITICUS, F., *De Klank- en Vormleer van het Middelnederlandsch dialect der St-Servatius-legende van H. van Veldeke*, Gent, 1892.
ID., *Laut- und Flexionlehre der Sprache der St-Servatius-legende H. von Veldeke*, Leipzig, 1899.
MEYER, R., «Veldeke's Servatius.Fragment », *op.-cit.*, SS.146 ff. (1883).
ID., «Veldeke », in *Algemeine Deutsche Biographie*, XXXIX, Leipzig, 1895.
Nederl. Staatscourant, 3 Juli 1888, n^r 155, 4^e kolom, over het exemplaar der « St-Serv. Legende, waarop de uitgever Prof. Bormans zijne verbeteringen heeft aangebracht.
PAQUAY, J., «Geschiedkundige kritiek van H. van Veldeke's St-Servatius-legende », in *Godsdienstige week* (tijdschrift) van het Bisdom Luik, 1920, blz. 56 en vlg.

Paquay, J., « Les prétendues tendances politiques des vies des premiers évêques de Tongres », (Verslag in *Leodium*, chron. mensuelle de la Soc. d'Art et d'Hist. du diocèse de Liége, mars 1913, p. 26). *De Studie* werd opgenomen in *Mélanges Moeller*, Louvain, 1914, Ire partie, pp. 244-265.
Poppel, G. von, « H. v. Veldeke und die Quelle seines Servatius », *Gr. M.*, (1915) 7, SS. 277 ff.
Scharpé, L., « De Hss. v. V's Servatius », *Leuvensche Bijdr.*, III, (1899), blz. 5 en vlg.
Schulze, B., « Neue Bruckstücke aus V's Servatius », *Zeitschr. für d. Alt.*, 1890, 34, 218 ff,.
Serrure, in *Bulletin d'Archéol. et de Num.*, II, 1882-1883, pp. 117-118, 120.
Te Winkel, J., « Over H. v. V. », (*Handel. van het* 31e *Nedl. Taal- en Letterkundig Congres*, Maastricht, 1910), blz. 77 vlg.
Vrancken, J., *St-Servatius-legende, uitgegeven naar een Latijnsch Handschrift uit de XIVe eeuw*, Maastricht, 1884.
Weinhold, *Mid. hochd. Gramm.*, Paderborn, 1877, Paragr. 32.
Wilhelm, F.. *Sanct Servatius oder wie das erste Reis in deutscher Zunge geimpft würde*, München, 1910 (1).

C. — *Oorspronkelijke-Latijnsche-levensbeschrijvingen van Sint Servatius* (2) *en werken daarop betrekking hebbende.*

« De Sancto Servatio episcopo Trajecti ad Mosam in Belgio» (*Acta Sanctorum*, Maii, t. III, pp. 208-230).
Gregorius Turonensis, « Historia Francorum », « Gloria Gonfessorum », (*Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Merovingicarum*, t. I, Arndt).
Id., « Vita, translatio et miracula Sancti Servatii », (*Monum. Germaniae Historica Scriptores*, t. XII, p. 58).
Köpke, V., « Vita, translatio et miracula Sancti Tungrensis et Trajectensis », (*Monum. Germ. Hist. Scriptores*, t. XII, pp. 85-88,—ten deele uitgegeven volgens een Hs. uit de XI-XIIe eeuw).
Chapeauville, *Gesta pontificum Trungrensium, Trajectensium et Leodiensium*, Leodii, 1611, t. I, cap. XXIII-XXIX, pp. 28-52.
« Sermo de Sancto Servatio, autore Radbode episcopo ultrajectensi, (*Analecta Bollandiana*, 1882, t. I, p. 104).
Kurth, G., « Deux biographies inédites de Saint Servais », (*Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire de Liége*, 1882, pp. 213-269).
Analecta Bollandiania, t. I, 1882, pp. 85-104 : « Sti Stii Tungrensis episcopi vitae antiquiores, tres ».

(1) Louis D. Petit, in zijn reeds vermelde *Bibliographie der Middelnederlandsche Taal- en Letterkunde*, in 1888 uitgegeven, vermeldt, op blz. 92, — in verband met « Veldeke's St-Servatius-legende », — buiten Bormans' uitgave — enkel de hierboven aangeduide verhandelingen door K. Bartsch, G. D. Franquinet en H. Lambel.

(2) Van de Latijnsche *Vita* berusten drie handschriften op de bibliotheek der EE. PP. Bollandisten, te Brussel : 1° f° 118-139 van een lijvigen bundel in-4° met heiligenlevens (n° 433), uit het begin der XIIIe eeuw ; 2° f° 226-233v. van een soortgelijken bundel in-folio (n° 5), uit de XIIe eeuw ; 3° f° 133v.-150v. van een in-folio (n°72), insgelijks uit de XIIe eeuw.

KURTH, G., « Nouvelles recherches sur Saint Servais », (*Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire*, 1883, t. III, pp. 33-59).
ID., « Pseudo Aravatius », (*Analecta Bollandiana*, 1897, t. XVI), pp. 164-172.
VRANCKEN, J., *op.-cit.*
VAN DER ESSEN, L., *Etude critique et littéraire sur les vitae de Saints mérovingiens de l'ancienne Belgique*, Louvain, 1907.
PAQUAY, J., « Les prétendues tendances politiques des vies des premiers évêques de Tongres », (*Leodium*, en *Mélanges Moeller)*, *op.-cit.*
BALAU, S., *Les Sources de l'Histoire de Liége au Moyen Age*, Bruxelles, 1913.
ID., *Mém. cour. par l'Ac. Roy. de Belgique*, t. LXI, 1903, pp. 17 et suiv.
PAQUAY, J., « Geschiedkundige kritiek », *op.-cit.*, blz. 56 en vlg.
ID., «Saint Servais», (Bijdrage in *Biographie Nationale de Belgique*, letter S, pp. 290-296).
ID., « Les Évêques de Tongres, — Saint Servais », bijdrage in *Bulletin de la Société Scient. et Litt. du Limbourg*, XLI volume, Tongres, 1927, pp. 20-24.

IV. — Van Veldeke's « Eneïde ».

A. — *Uitgaven.*

MÜLLER, CH.-H., « Sammlung deut. Gedichte aus den XII., XIII. und XIV. Jahrh., » Berlin, 1784 (*Die Eneidt, ein Heldengedicht aus dem XIII. Jahrh. von Heinrich von Veldeke*), Bd. I, SS. 1-102.
ETTMÜLLER, L., « Heinrich von Veldeke », (*Dichtungen des deutschen Mittelalters*, Bd. VIII), Leipzig, 1852.
BEHAGHEL, OTTO, *Heinrichs von Veldeke Eneïde, mit Einleitung und Anmerkungen*, Heilbronn, 1882.

B. — *Studiën en verhandelingen over en in verband Veldeke's « Eneïde ».*

BAESEKE, G., « Herbort von Fritzlar, Albrecht v. Halberstadt und Heinrich v.Veldeke », *Zeitschr. für deut. Altert.*, L., SS. 366 ff. (1908).
BEHAGHEL, O., *Heinrichs von Veldeke Eneïde, op.-cit.*
ID., in « Germanisch-romanischen Sektion der Trierer Phil. Versammlung, *Germania*, XXV, S. 118.
ID., « Heinrich v. Veldeke und Ulrich von Zazickhoven », *Germania*, XXV, SS. 344-347, (1880).
BRAUNE, W., « Untersuchungen über H. v. V. », (*Zeitschr. für deut. Philol. von Höpfner u. Zacher*, 4, SS. 249 ff. (1872).
ID., « Zur Kritik der Eneïde », (*Zeitschr. für deut. Altert.*, 16, 420 ff. (1872).
COMPAGETTI, *Uber Virgil im Mittelalter*, Leipzig, 1875, S. 146.
DARIS, J., *Histoire du Diocèse...*, I, pp. 677-678.
DECKER, A., *Beitrage zum Vergleich der Aeneide Vergils mit der von Veldeken*, Programm Treptow, 1884.

Fairley, B., *Die Eneïde H. von Veldeke und der Roman d'Eneas. Eine vergleichende Untersuchung*, Diss, Jena, 1910.
Felix, Dr., *Eilhart von Oberge und H. von Veldeke*. Programm Stendal, 1895.
Firmery, J., « Notes critiques sur quelques traductions allemandes de poèmes français au Moyen Age », Paris, Lyon, 1901, I. Le roman d'Eneas et la traduction de Veldeke (*Annales de l'Université de Lyon*, nouvelle série, II, « Droit, Lettres », fascic. 8).
Foa, Aug., *Enrico di Veldeke e la sua Eneide, saggio critico*, Parma, 1892.
Genelin, *Unsere höfische Epen und ihre Quellen*, Innsbruch, 1891, SS. 109 ff.
Gogola di leesthal, O., « Studien über Veldeke's Eneïde », Berlin, 1914, (*Acta Germ. N. R.*, 5).
Gottsched, *De antiquissima Aeneidos versione*, Leipzig, 1754.
Grave, J., Salverda de —, *Introduction à une étude critique du Roman d'Eneas*, 's Gravenhage, 1888.
Id., « Eneas », texte critique, (*Bibliotheca Normannica*, IV), Halle, 1891.
Hofmann, K., *Sitzungsberichte d. Bayr. Akad. d. Wiss.*, II, 1870, S. 51.
Hudig-Frey, M., *Die älteste Illustration der Eneïde der H. von Veldeke*, Strasburg, 1921.
Kaufmann, F., « Eneit », 8374 ff., *Zeitschrift für deutsche Alt.*, 33-251 ff. (1889).
Keinz, F., « Bruckstück aus der Eneïde H. v. Veldeke », *Germania*, 31, SS. 74-80 (1886).
Lichtenstein, F., « Zu Veldeke », *Zeitschr. für deutsch. Altert.*, 21, SS. 473 ff. (1877).
Id., « Eilhart und Veldeke », *Zeitschr. für deutsch. Altert.*, 26, cfr. 13 ff. (1882).
Muth, R. von, « Heinr. von Veldeke und die Genesis der romantischen und heroischen Epik um 1190 », Wien, *Phil. Hist. kl.*, 95, 613 ff. (1879).
Palgen, R., *Willehalm, Rolandslied und Eneïde, Beitr.* 44, cfr. 191 ff. (1920).
Pey, A., *Essai sur li roman d'Eneas*, Paris, 1856.
Id., « L'Eneïde de Henri de Veldeke et le Roman d'Eneas, attribué à Benoît de Sainte-More », (*H. f. rom. u. engl. Lit.*, II, 1 et suiv. (1860).
Roetteken, H., *Die epische Kunst. H. v. Veldeke und Hartmans von Aue. Ein Beitrag zur Mittelhochdeutschen Literaturgeschichte*, Halle, 1887.
Schröder, E., « Der Epilog. der Eneïde », *Zeit. für deut. Altert.*, 47, de eene 291 ff. (1904).
Id., « Deut. Lit. Ztg. », n° 16, *Lit. Centralblat.*, 1882, n° 20.
Id., « Zur chronologie der höfischen Epik », *Zeitschr. für deut. Altert.*, S. 51, 106 ff. (1909).
Sprenger, R., « Albert von Regensburg und die Eneïde », *Germania*, 27, SS. 287-289 (1882).
Van Dam, J., *Zur Vorgeschichte der höfischen Epos, Lamprecht, Eilhardt, Veldeke*, Bonn und Leipzig, 1923.
Wörner, E., « Virgil und H. v. V. », *Zeit für deut. Phil.*, 3, 106 ff. (1871).
Id., E., « Virgil und H. v. V. », *Zeit für deut. Phil., Ph.*, III, 106 ff. (1871).

C. — *Over de rangschikking der handschriften der « Eneïde .»*

BEHAGHEL, O., *Heinrichs von Veldeke Eneïde*, SS. XI-XXXVI.
BRAUNE, *Zur kritik der Eneïde*, XVI, SS. 433-436.
ETTMÜLLER, L., *Heinrich von Veldeke herausgegeben*, SS. XIII-XIV.
VON MUTH, R., *Heinrich von Veldeke und die Genesis*,... S. 677.

D. — *Over de Middelhoogduitsche Handschriften.*

BEHAGHEL, *op. cit.*, SS. I-VI.
DOCEN, J.-B., *Miscellaneen zur Geschichte der deut. Lit.*, II, Münster, SS. 54-65.
ETTMÜLLER, *op. cit.*, SS. X-XII.
GRIMM, *Gram.*, *Neue Ausg.*, I, S. 385.
HOFFMANN, *Altdeutsche Hs.*, *in Wien*, S. 32.
JAKOBS und UKERT, *Beitr. zur ält. Lit.*, II, S. 267.
KUGLER, *Die Bilderhandschrift der Eneidt. Ein Beitrag zur Kunstgesch. des XII. Jahrh.*, Berlin, 1834.
MASZMANN, *Eraklius*, S. 359.
PFEIFFER, *Quellenmaterial zu altdeutsch. Dicht.*, I, Wien, 1867, SS. 16-20
PIPER, *Geistliche. Dicht.*, II, S. 68.
VON MUTH, R., *Heinrich von Veldeke und die Genesis*, *op.cit.*, S. 673-680.
WILKEN, *Geschichte der Heidelb. Büchersammlung*, S. 448.

V. — Van Veldeke's « Minneliederen ».

A. — *Uitgaven.*

In het *Weingartner Liederhandschrift* (XIVe eeuw), uitgegeven door FRANZ PFEIFFER, Stuttgart, 1843.
In het *Heidelberger* (*Pariser*) *Liederhandschrift*, vroeger « Manesse's Handschrift » geheeten, « Die alte Heidelberger Liederhs. », uitgegeven door FR. PFEIFFER, Stuttgart, 1844 (1).

---

(1) Hierboven bedoeld *Manessische Liederhandschrift* waarin ook Veldeke's miniatuur staat, kwam voort van de Keurvorsten van den Palz ; einde 1607 bevond het zich in Heidelberg. Tilly, hoofd van het leger der Katholieke Liga, tijdens den Dertig-jarigen oorlog, had het, na de verovering van Heidelberg, in 1622, medegenomen, samen met de gansche beroemde Heidelberger Bibliotheek. In 1656 vermaakte de Koninklijke Bibliothecaris Dupuy het, per testament, aan de Parijsche « Bibliothèque Nationale », en sedert dien heette het « 't Parijser Handschrift ». In 1888 bezorgde het de boekhandelaar Trübner uit Strassburg terug aan de Universiteitsstad Heidelberg, waar het — als *Heidelberger Hs.* — opgegeven staat : « Codex Palatinus germ. », nº 848.

Dit « Manessische Hs. » behelst gedichten van 140 minnezangers, evenals 137 miniaturen en ééne penteekening .De merkwaardige miniaturen werden heruitgegeven door J.-K. KRAUS, te Strasburg, in 1887. Over deze miniaturen, raadplege men J. APFELSTADT, *Germania*, XXVI (1881), SS. 213-229,alsook CLERICUS, *Die grösze Heidelb*.

In *Heinrich von Veldeke*, herausgegeben von Ludwig Ettmüller, Leipzig, 1852, SS. 3-14.
In *Des Minnesangs Frühling*, de bekende Duitsche Anthologie van K. Lachmann en M. Haupt, Leipzig, 1857, SS. 56-68.
In *Deutsche National Literatur*, «Höfische Epik », door P. Piper, Stuttgart, 1873, 1er Teil, SS. 66-79.
In F. H. von der Hagen's *Minnesinger*, I, Leipzig-Berlin, 1836-1856, I, SS. 35-40 ; vgl. IV, SS. 72-79.
Verder gedeeltelijk, o. m. in Dr. F. Pfaff's *Der Minnesang des XII. bis XIV. Jahrhs.*, SS. 26-34 (Stuttgart, 1873) ; in vertaling gedeeltelijk, in Kalff, *Gesch. der Ned. Lett.*, I, 34 vlg., en in Te Winkel, *Gesch. der Ned. Lett.*, I, blz. 291 vlg.

B. — *Studiën en verhandelingen over Veldeke's « Minneliederen ».*

Bartsch, K., *Deutscher Liederdichter des XII. bis XIV. Jahrh.*, 2. Aufl., Stuttgart, 1879, SS. 12-17 ; vgl. 316-317. Einl., S. xxxiii.
Becker, R., *Der altheimische Minnesangs*, Halle, 1882, SS. 191 ff.
Geurts, J., *Bijdrage*, I, blz. 213.
Goedeke, K., *Deutsche Dichtung im Mittelalter*, Hannover, 1854, SS. 914 ff.
Gottschau, E., *Perioden des Minnesanges*, Bd. VII, SS. 424 ff.
Jansen, J., *Die lyrische Poesie in Deutschland bis auf Heinrich von Veldeke*, Krefeld, 1882, SS. 5-6.
Lambrechts, L., « H. v. Veldeke », in *Muziek Waranda*, V. jrg., 1926, nrs 1, 2, 3 en 4, blz. 3, 28, 54, 75 vlg.
Otto, *Friedrichs von Hausen und Heinrichs von Veldeke, Minnelieder verglichen mit denen ihrer Vorgänger*, Conisz, 1883, (bizonder SS. 21-26).
Pfaff, Fr., « Der Minnesang,... », *op. cit.*, SS. 25-34.
Pfeiffer, F., *Minnesinger, Geschichte der Dichter und ihre Werke.*
Piper, P., *Höfische Epik*, I, SS. 65 ff.
Scherer, W., *Deutsche Studien*, I, Wien, 1870, S. 53 (vgl. 1874, II, SS. 71-76). *Sitzungzber. der Wiener Akad.*, Bd. 77, S. 515.
Singer, S., *Studien zu den Minnesängern, Heinrich von Veldeke*, Beitrage 44, SS. 434 ff. (1920)
Scholtz, Alwin, *Das höfischen Leben zur Zeit der Minnesinger mit* 111 *Holzschnitten*, Leipzig, 1879, I. Bd.
Vogt, F., *Des Minnesangs Frühling, neu bearbeit*, Leipzig, 1911, SS. 331 ff.
von Lassberg, *Lieder Saal*, I, S. vii.
von der Hagen, *Minnesinger*, I, Leipzig-Berlin, 1836-1856, I, SS. 35 ff.
Id., *Deutsche Liederdichter des XII., XIII. und XIV. Jahrh.* aus allen bekannten Handschriften und früheren Drucken gesammelt und berichtigt von Friedrich-Heinrich von der Hagen (« Manessische Sammlung »), Leipzig, 1838.

Liederhs., ein nationalen Kleinod, Warburg, 1888, evenals Wisser, *Das Verhältnis der Minneliederhs.* (aus « Weingarten stammende », « das Stuttgarter Hs. » und « Die grosze Heidelberger Liederhs. ») zu ihrer gemeinschaftliche Quelle, Programmbeilage, Entin, 1889, nr 628 .

VI. — Over de chronologie van Veldeke's werken.

BEHAGHEL, O., *Einleit. H. v. V. Eneïde*, SS. CLX-CLXV ; CLXIX.
BORMANS, J.-H., De *Ste-Serv. Legende van H. v. V.*, pp. 11 et suiv.
ETTMÜLLER, L., *Eneïde herausg.*, SS. XIII ff.
KALFF, G., *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, I, blz. 35-36.
KEMPENEERS, A., *H. van Veldeke en de bron van zijn St-Serv.*, blz. 97 vlg.
LICHTENSTEIN, *Eilhart*, SS. CLXXXVII-CXCI.
MÜLLENHOFF, K., *Zu Friedrich von Hausen, A.*, XIV, S. 136.
PIPER, P., *Höfische Epik*, I, SS. 59 ff.
PFEIFFER, *Germania*, III, SS. 492-496.
SCHERER, W., *Deutsche Studien*, II (1874), SS. 71-76.
ID., « Deutsche Studien », II, *Sitzungsb. der Wien. Ak.*, Bd. 77, S. 515.
VON MUTH, R., *H. v. V. und die Genesis*, SS. 623 ff.

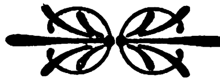
VII. — Over de verschillende schrijfwijzen van den naam Veldeke, Veldeken, Veldekin, Veldeg, Veldig, Veldiche, Veldecke, Weldeke, Weldehe, Waldecke, Velleke, Velck, Velcke, Valck, Veltkilchen, Veltkirchen.

BORMANS, *St-Servatiuslegende van H. v. V.*, *uitgave*, Introduction, p. 1 ; — ETTMÜLLER, *op. cit.*, SS. XII-XIII ; — KEMPENEERS, *op. cit.*, blz. 78 ; — KURZ, *op. cit.*, I, S. 326 ; — LACHMAN en HAUPT, *op. cit.*, S. 257 ; — VOGT, *op. cit.*, S. 332 ; — VON LASSBERG, *op. cit.*, I, S. VII ; — WACKERNAGEL, *op. cit.*, I², S. 220.

VIII. — Over de taal van Hendrik van Veldeke.

BARTSCH, K., *Gesammelte Vorträgen*, SS. 406 ff.
BEHAGHEL, O., *Op. cit.*, SS. XXXVII-CXI, evenals CXXI-CXLI.
BORMANS, J.-H., *Op. cit.*, pp. 6, 9, 31.
BRAUNE, W., *Zeitschrift für deutsche Philologie*, IV (Halle, 1872), SS. 249-304.
ID., in *Pauls u. Braune's Beiträge zur Geschichte der deut. Sprache u. Lit.*, I, 1, Halle, 1873.
COSYN, in *Nederl. Spectator*, evenals in *Taal- en Letterbode*, V, blz. 169.
DANIËLS, in *Vl. Alman.*, 1890, blz. 242-243.
ENGEL, *Geschichte der deut Liter.*, I, S. 90.
ETTMÜLLER, L., *Op. cit.*, S. VI-X.
FAIRLEY, *Die Eneïde H. v. V. und der Roman d'Eneas*, SS. 17-26.
FRANQUINET, in *De Jager's Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, III, blz. 253-284 en 345-391.
FRINGS, TH., « Zur Sprache Veldeke's, *Zeitsch. f. d. A.* 56, SS. 281 ff.
FRINGS und J. VAN GINNIKEN, « Zur Geschichte des Niederfränkischen in Limburg ». *Zeit. für deut. Midd.*, 1919.
GERVINUS, *Geschichte der deut. Dichtung*, SS. 259-283.
GRIMM, J., *Deutscher Grammatik*, I², 453-455 (Ausg. I, 384-386).
JONCKBLOET, *Gesch. der Ned. Let.*, 1884⁴, I, blz. 134.
KEMPENEERS, A., *Op. cit.*, blz. 145-146.

KERN, J.-H., « Over Veldeke's taal », in *Museum*, 1900, blz. 213-218.
ID., *Limburgsche Sermoenen*, 1895 (Inleiding).
ID., *Zur Sprache Veldeke's, Phil., Studien, Festgabe für Sievers*, Halle, 1896, SS. 221 ff.
KLUGE, *Gesch. der deut. Nation. Lit.*, S. 43.
LAMBRECHTS, L., *op. cit.*, nr 1, blz. 5 ; nr 2, blz. 29.
LEVITICUS, F., *De Klank- en Vormleer,... op.-cit.*
ID., *Laut u. Flexionslehre*, Leipzig, 1899.
PFEIFFER, G., in *Germania, Viertelj. für deut. Alt.*, V. Jrg., 4. Heft, Wien, 1860, S. 18.
PIPER, P., *Höfische Epik*, I, SS. 62-63.
ROETTEKEN, H., *op.-cit.*, SS. 5-54 ; 75-129.
SCHARPÉ, L., *op.-cit.*, Inleiding.
SCHERER, *Geschichte der deutsche Literatur*, S. 146.
SCHRÖDER, E., *Deutsche Lit. Ztg.*, 1882, nr 16.
TEN BRINK, *Geschiedenis der Nederl. Letterk.*, blz. 32.
VAN DAM, J., *Das Veldeke-Problem*, Groningen, 1924.
VAN VLOTEN, *op. cit.*, blz. 354.
VERCOULLIE, « De taal der Vlamingen », in *Vlaanderen door de Eeuwen heen*, 1912, I, blz. 210.
VON KRAUS, C., « Ueber die Sprache H. v. V. », (*Verhand. der 44 Vers. d. Phil. in Dresden*), (1896), SS. 122 ff.
ID., *Heinrich von Veldeke und die Mhd. Dichtersprache*, Halle, 1899.
ID., « Die ursprüngliche Sprachform von V's Eneïde, Festschrift für Kelle », (*Prager d. St.*, 1908), 8, 1, SS. 211.
HERMANN, PAUL, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, 2. Aufl., Halle, 1884.
VERDAM en VAN HELTEN, *Midelnederl. Spraakkunst*, Groningen, 1887.
VERDAM, *Geschiedenis der Nederlandsche taal.*
VERWIJS en VERDAM, *Middelnederl. Woordenboek*, 's Hage, 1882.
ID., « Korte Midden-Nederlandsche Spraakkunst », (*Bloemlezing uit Middelnederlandsche Dichters*, 3e deel, Zutfen).

ICONOGRAPHIE.

Miniaturen, wapen, zegel, handschriften, facsimile's, Veldeke's persoon en werk betreffend.

GEDENTEEKEN van Hendrik van Veldeke «vader der dietscen dichtren algader », op het Dorpplein, Thonissenlaan, te Hasselt (1).

PORTRET van Heinrich von Veldeke, door von Schmind, in de tornooizaal te Wartburg, bij Neuenburg.

MINIATUUR van Hendrik van Veldeke :

A. — In het *Manessische* (*Parijzer-*, *Heidelberger-*) *Handschrift*, te *Heidelberg*, beeltenis *met wapen en helm, afgebeeld in kleurendruk* in ZANGMEISTER's *Die Wappen... der Heidelberger Liederhandschrift* ; in *gewone afbeelding* in KRAUS' uitgave der *Miniaturen van het Manessische Hs.*, evenals in R. KOENIG'S, *Geschichte der deutscher Literatur*, (blz. 44) ; in H. KURZ', *Gesch. der deut. Liter.* (I, blz. 328) ; in A. SALZER'S, *Illustr. Gesch. der deut. Liter.* (I, blz. 222) ; in LINDEMANN'S, *Gesch. der deut. Lit.* (I, blz. 216, tafel 5) ; in FR. PFAFF'S, *Der Minnesang des XI. bis XIV. Jhrhs.* (blz. 27) ; in den *Oproep* (Juni-Juli 1927) *van het Maastrichter Comité ter herdenking van den* 800*sten verjaardag van H. v. Veldeken* ; in P. SCHEPENS', *Hendrik van Veldeke, Middelnederlandsche dichter* (1927).

B. — In het *Weingartner Liederhandschrift*, ter Bibliotheek van den Koning van Wurtemburg, te *Stuttgart* (beeltenis *zonder wapen*) afgebeeld in J. TEN BRINK'S *Geschied. der Ned. Liter.*, (blz. 31), en in *Vlaanderen door de Eeuwen heen*, (I, blz. 244).

HET ZEGEL der van Veldeke's :

Het *oorspronkelijk* nog bewaarde zegel van een Hendrik van Veldeke, uit de XIIIe eeuw, hangt aan een akte van 1247, berustend op het Staatsarchief te Hasselt (Afdeeling Herckenrode. Doos oorkonden 1-30). Dit zegel met een fac-simile van een gedeelte

(1) In Belgisch Limburg wordt, sedert 1925, geijverd voor de oprichting, in 1928, van een *gedenkteeken* te Hasselt, aloude hoofdstad van 't Graafschap Loon, en tevens voor de onthulling van een *herinneringsplaat* in den Velker-Molen, te Veldeke-zelf. Op Zondag 30 September 1928 wordt het van Veldeke-gedenkteeken te Hasselt plechtig onthuld in tegenwoordigheid van HH. KK. HH. den Hertog en de Hertogin van Brabant.

Ook een Maastrichter Comité beoogt, sedert Juni-Juli 1927, de oprichting van een gedenkteeken « in de onmiddellijke nabijheid van de Maastrichtsche St-Servatiuskerk. »

der akte *afgebeeld* in KEMPENEERS', *Hendrik van Veldeke en de bron van zijn Servatius-legende.*

Schrijver dezes liet een facsimile maken van dit zegel : zie afdruk op de 2e blz.

VELDEKE'S WERKEN :

I. — « *De St-Servatius-legende* » :

1° *Fragmenten te München en Leipzig* en volledig XVe eeuwsch *handschrift* te *Leiden.*

2° *Facsimile's* :

a) Clichés van ettelijke fragmenten van de oudste Hss. (XIIe) der « Servatius-legende » : in SCHARPÉ's, « De Hss. der Serv. Leg », *Leuv. Bijdr.*, III.

b) Facsimile van de *eerste* bladzijde van het eenig bekende *volledige* XIVe eeuwsche Hs. der « St-Servatius-legende » : in BORMANS' *uitgave der St-Servatius-legende* (blz. 32-33).

c) Facsimile van verzen 961-983 (boek I) der « St-Servatius-legende »: Beschrijving der stad Maastricht : in *Oproep van het Maastrichter Comité ; in* PIET SCHEPENS', *H. van Veldeke* (blz. 49).

d) Facsimile der *laatste* bladzijde der « St-Servatius-legende », in *Vlaanderen door de Eeuwen heen* (I, blz. 210).

II. — « *De Eneïde* » :

1° *De volledige Hss. en fragmenten* (te Berlijn ; te Eibach, in Wurtemberg ; te Gotha ; te Dresden ; te Heidelberg ; te München en te Weenen).

2° *Miniaturen en Penteekeningen in Veldeke's Eneïde (Handschriften)* :

a) In het *Hs. van Berlijn* (Kon. Bibl. Berlijn) : Miniaturen.

b) In een afschrift, met gekleurde prenten, van het *Hs. van Heidelberg* (Heidelberg) : Miniaturen.

c) In het *Hs. van München* : Penteekeningen.

d) In het *Hs. van Weenen* : Penteekeningen.

3° *Facsimile's van miniaturen uit de Hss. van Veldeke's Eneïde* : In FR. KUGLER, *Die Bilderhandschrift der Eneidt* ; in SALZER, *Ill. Gesch. der deut. Lit.* (I, blz. 224-225) ; in OTTO VON LEIXNER, *Gesch. der deut. Lit.* (blz. 36-37) ; in *Vlaanderen door de Eeuwen heen* (I, blz. 245).

III. — « *De Minneliederen* » :

Het *Weingartner Liederhandschrift*, te Stuttgart.

Het *Heidelberger* (*Parijzer, Manesse's*) *Handschrift*, te Heidelberg

De Veldeker Molen (*Nieuwgebouwd in* 1917), *te Kermpt-Spalbeek*, («*Veldeke* »). Afgebeeld in *Muziek Waranda* (« Bijdrage L. Lambrechts », over H. v. Veld.), 1926, nr 1, blz. 3.

INHOUD.

